

Nedjeljko Kujundžić

IMOTSKA KRAJINA U NOB-u 1941-1945



»Za dugom kolonom svojih
mrtvih divizija ode Tito pre-
ko — preko Romanije. Ode
on na daleke nedogledne po-
lijane narodne pjesme, odakle
kao da je i stigao.«

Miroslav KRLEŽA

Izdavački savjet

JURE BILIĆ »JUKO«, JURE BRZICA, ANTE BULJAN »MARUNICIC«, CIRO DROPULJIC, ANTE ĐEREK, IVAN JAKIC »TICA«, KOSA JURCEVIC DMITROVIC, MIRKO JURCEVIC, VELJKO KADIJEVIĆ, MARIJA KORDIC, ANTICA KUJUNDZIC, MARIJA LOZO, MARINKO LUETIC, STIPE MILOŠ, PETAR NIKOLIC, pMLRKO ODAK, | NIKOLA ODOVIC, ANTE OLUJIC »TONCI«, VLADIMIR PEZO, DINKA PIPLICA, GRGO RAOS, FILIP ŠOŠIC, ANTE ŠUCUR, KATA ŠUCUR, STIPE ŠUVAR, MATE UJEVIC, VICKO UJEVIC i JOSIP ŽUZUL.

Izdavači

Općinski odbor SUBNOR-a i SIZ za kulturu, fizičku kulturu
i njegovanje revolucionarnih tradicija

**Imotska krajina
u narodnooslobodilačkoj borbi
1941 - 1945**

pali borci, žrtve fašističkog terora i spomen obilježja

Prilozi izučavanju revolucionarnog pokreta, NOB-a
i socijalističke revolucije
knjiga 1.

Imotski, 1981. godine

U rednik

NEDJELJKO KUJUNDŽIĆ

Redakcijski odbor

ANĐELO GUDELJ, JOSIP JOVIĆ, ANTE KARIN, JURE UJEVIĆ,
JOSIP VUKOVIĆ i KRUNOSLAV ZUJIĆ

Recezenti

MIRKO JURČEVIĆ, ANTE SUĆUR, MATE UJEVIĆ, JOSIP ŽUŽUL

Lektori

IVAN JUROS i JURE UJEVIĆ

Fotografije

VELIMIR »BRACO« ĆOSIĆ

Naslovnu stranu likovno opremio:

ANĐELO »DELO« GUDELJ

Tisk
SIRO »ŠTAMPA« - ŠIBENIK

Predgovor

U povodu jubilarne 40-godišnje ustanke i socijalističke revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije (1941 — 1945), Općinski odbor Saveza udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata Imotski izdaje ovu knjigu kao prvi prilog o sudjelovanju Imoćana u revolucionarnom pokretu i narodnooslobodilačkoj borbi (1941 — 1945).

Ovim se počela ostvarivati davana želja sudionika revolucionarnog pokreta i NOB-a, kao i stanovnika Imotske krajine, da široj javnosti i mladim generacijama pruže najosnovnije podatke o doprinosu Imoćana u revolucionarnom pokretu i borbi naših naroda i narodnosti protiv fašističkog okupatora i domaćih izdajica za oslobođenje zemlje i stvaranje bratske, samoupravne socijalističke zajednice svih naroda i narodnosti u Jugoslaviji.

Ova je knjiga posvećena poginulim Imoćanima u narodnooslobodilačkoj borbi od 1941. do 1945. godine. Na ovaj način želi se dati posebna zahvalnost i počast onima koji su za slobodu svog naroda i za sretniji život mlađih pokolenja dali sve čime su raspolagali i što su najviše mogli — svoj život.

U prvom dijelu knjige napisan je »Kratki pregled o sudjelovanju Imoćana u revolucionarnom pokretu i NOB-u« s ciljem da se

čitaoci u najkraćim crtama upoznaju s tim događajima.

U drugom su dijelu knjige najosnovniji podaci peginulim Imoćanima u narodnooslobodilačkoj borbi i o žrtvama fašističkog terora. Na osnovi prikupljenih podataka s područja Imotske krajine poginulo je 480 boraca i 506 žrtava fašističkog terora. Od poginulih boraca u NOB-u Hrvata je 397 i 83 Srbina, a od žrtava fašističkog terora 462 Hrvata i 44 Srbina. Od poginulih boraca bilo je 353 zemljoradnika, 73 radnika i službenika, 14 učenika, 3 intelektualca, a ostali su bili drugih zanimanja. Peginula je u NOB-u 31 žena. U NOB-u je stradalo i poginulo 986 Imoćana.

Predajući ovu knjigu čitaocu, vjerujemo da će dokumenti o stradanju i žrtvama uvijek aktuelno govoriti o potresnoj drami na putovima do slobode, o cijeni tog puta što ga je imotski narod platio životima na poprištima bitaka ili na spaljenim zgarištima, gdje se čuo vrisak žrtve, ili ranjenog borca u ratnom vihoru; kada je sloboda bila daleko kao sunce u glasu vapijućega, a bliska u spoznaji, kao jedini putokaz povijesti naših naroda koji su se za nju izborili u narodnooslobodilačkoj borbi 1941. do 1945. godine.

Neka podaci u ovoj knjizi, a posebno podaci o poginulim bor-

cima NOB-a i o žrtvama fašističkog terora, budu uvjerljiv faksmil točnih istina i činjenica, kao dokument jednog vremena, vrela i izvora ideja koje će inspirirati generacije na trajno čuvanje i razvijanje ideja za koje su sinovi Imotske krajine dali svoje mlade živote skupa s tisućama drugih, stvarajući tako novo vrijeme po-

vijesti naših naroda i narodnosti. Ne dočekavši dan slobode, njihove vizije i ideali ostali su duboko utkani u daljnji proces socijalističke revolucije koja traje i sobom nosi nove sukobe i traži nove žrtve do istinskog oslobođenja svih naroda i svakog čovjeka na ovom planetu.

Redakcijski odbor

Imoćani u revolucionarnom pokretu i narodnooslobodilačkoj borbi

Socijalističke su ideje prodirale na područje Imotske krajine skoro istovremeno kao i na ostala područja Dalmacije, izvan gradova: Splita, Zadra, Šibenika i Dubrovnika.

U Dalmaciji, koja je bila jedna od ekonomski najzaostalijih pokrajina u Austro-Ugarskoj Monarhiji, nije bilo dovoljno vlastitih snaga koje bi stalno radile na širenju socijalističkih ideja, kao što je bilo u drugim ekonomski razvijenijim sredinama Austro-Ugarske Monarhije i u ostalim zemljama zapadne Evrope.

U tim zaostalim ekonomskim i društvenim prilikama u Dalmaciji se u drugoj polovici 19. stoljeća javljaju među zanatlijama prve organizacije koje nose radničko ime. To su bila radnička društva za uzajamnu pomoć, koja su nastala u većini slučajeva kao posljedica aktivnosti naprednih buržoaskih snaga i ponekikh intelektualaca, koji su se zanosili socijalističkim idejama. Ovim je društвima ciljem bilo uzajamno materijalno pomaganje i kulturna izgradnja članova, dok su politički djelovali u korist Narodne, odnosno Autonomaške stranke u Dalmaciji, već prema tome koja je od njih sudjelovala u osnivanju dotičnog društva.

Takvo »Radničko društvo« osnovano je u Imotskome 1894. godine.¹ Sačuvan je Statut toga Društva u zadarskom arhivu. Tim su Statutom regulirana prava i obveze članova, kao i druga statutarna pitanja.

ORGANIZACIJA SOCIJALDEMOKRATSKE STRANKE

Nakon raspuštanja društva radnika i radnica u Splitu i njegove mjesne grupe u Zadru, aktom carskog namjesništva 7. lipnja 1898. godine, nastala je praznina u socijalističkom radničkom pokretu u Dalmaciji, da bi se već 1902. godine, uz neke starije socijaliste, javili i novi mladi agitatori. Oni već u studenome 1902. godine održavaju i svoj Prvi kongres radničkog pokreta Dalmacije u Splitu, na kojem je izabранo rukovodstvo Socijal-demokratske stranke za Dalmaciju. To ruko-

¹ Dr. Dinko Foretić, »Radnički pokret u Dalmaciji 1870. do Kongresa ujedinjenja 1919.«. Zbornik 1, Instituta za historiju radničkog pokreta, Dalmacije (IHRPD) u Splitu, str. 33.

vodstvo saziva u siječnju 1904. godine Drugi kongres SDS za Dalmaciju. Na ovom su Kongresu bile zastupljene organizacije socijal-demokratskih stranaka Splita, Dubrovnika, Knina i Omiša.

Nije utvrđeno da li je tko bio iz Imotskoga na tim kongresima, ali je očito da je od tog vremena Split postao središtem radničkog pokreta u Dalmaciji i da se iz tog središta razvija i podstiče aktivnost socijalista i na okolnim područjima. Njihova je aktivnost ponovno počela slabiti u toku 1906. godine, a pojačana je aktivnost pravaša i klerikalaca u borbi protiv socijalista, u kojima su vidjeli svoga najvećeg neprijatelja. Pravaši i klerikalci, pored ostalog, aktivno su radili na formirajući nacionalnih kršćansko-socijalnih radničkih organizacija. Vlasti su ih u tome potpomagale, progoneći i kažnjavajući pripadnike Socijal-demokratske stranke.

Treći je kongres Socijal-demokratske stranke za Dalmaciju održan od 23. do 25. ožujka 1913. godine. Na osnovi vođenih diskusija i sačuvanih dokumenata, što ih je donio ovaj Kongres, kao i pisana ondašnje radničke štampe, može se zaključiti da su rad i aktivnost socijalista bili razvijeni na području čitave Dalmacije, što se osjećalo i na području Imotske krajine. Međutim, već iduće 1914. godine, početkom prvog svjetskog rata, zabranjen je rad Socijal-demokratske stranke, pa je u toku rata time zamro i rad Socijal-demokratske stranke za Dalmaciju^{2*}.

Tek krajem 1918. godine ponovno oživjava rad Socijal-demokratske stranke za Dalmaciju, koja saziva i održava svoj Četvrti kongres 25. ožuika 1919. godine u Splitu. Onašnja je radnička štampa detaljno obavijestila javnost o radu ovog Kongresa. Pored ostalog, objavljena su i imena sudionika Četvrtog kongresa: »(...) za podružnice općinskog radničkog saveza i skupina Socijal-demokratske stranke u pokrajini: Dubrovnik dr. S. M. Vučasović, Herceg-Novi B. Marjanović, Imotski M. Djuka (...).«³⁾

Jedna je od najznačajnijih odluka Četvrtog kongresa Socijal-demokratske stranke za Dalmaciju »da Socijal-demokratska stranka Dalmacije uđe u sastav Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista)«. Tako je SDS prestala da postoji kao samostalna organizacija. Nakon Četvrtog kongresa djelovala je kao sastavni dio Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista), odnosno Komunističke partije Jugoslavije, koja se brzo širila i organizirala u čitavoj Dalmaciji.

Na osnovi donesene odluke i sudjelovanja na Četvrtom kongresu predstavnika Socijal-demokratske organizacije iz Imotskoga, kao i nekih članaka koje je pisao njezin predstavnik Milan Djuka u radničkim novinama, može se sa sigurnošću tvrditi da je i u Imotskome posto-

2 Isto kao i 1. str. 61.

3 Ifstorijski arhiv KPJ, tom 4, Socijalistički pokret u Hrvatskoj i Slavoniji, Dalmaciji i Tstri 1892 — 1919.



P. lozo

GRUPA STARIH POKRETACA SOCIJALIZMA DALMACIJE

S lijevo no desno: — I. RED: I. PLAZONIĆ, D. JANKOV, P. TOMASEVIĆ, drugarica KRSTAN, M. ud. GABRIĆ, E. KRISTAN,
M. KRSTULOVIĆ, P. LOZO, V. PRKUSIĆ, A. BANDAJOVIĆ, A. SUTIĆ, A. MANOLA, P. JAKASA, TONE SELISKAR (književnik **h**
Slovenije) — II. RED: S. ROJE, M. POPARIĆ, Slob. FRAPORTI, F. MATOŠIĆ, drugarica SEUŠKAR, Z. POLIC, K. KORTEZE,
F. RADOVNIKOVIC, M. ARMANDA, A. TOMIĆ, A. BAN — III. RED: A. JELASKA, V. VRDOLJAK, A. CUUĆ, A. MATOSIĆ,
J. POLIĆ, F. AUINOVIC, S. MRDULJAS, P. DVORNIK, K. RUDIĆ, I. JURJEVIC, I. AIUJEVIĆ, M. VLAK, P. KUZMANIĆ, S. POLIĆ —
IV. RED: Lj. RAGUZIN, dr. ZOKOVIC, drugarica ZOKOVIC, M. PLAZONIĆ, M. ALUJEVIĆ, J. ZAVOREO, P. DIMIC, A. BARIĆ i

MIRO FERIC (član Gradskog komiteta KPH Split) 16. IX. 1951

jala organizacija Socijal-demokratske stranke Dalmacije.⁴¹ Ona je nakon održanog Četvrtog kongresa nastavila radom u sastavu Socijalističke radničke partije (komunista), odnosno Komunističke partije Jugoslavije, do formiranja nove partijske organizacije, koju je formirao Pavao Lozo u svojstvu izaslanika Centralnog komiteta KPJ u veljači 1921. godine. Lozo je prije toga u istom svojstvu formirao još nekoliko partijskih organizacija u Dalmaciji i održao masovne skupove u Splitu, Solinu i Sinju. Tu njegovu aktivnost zabilježile su i ondašnje radničke novine.⁵⁾

O konkretnom radu i djelovanju Socijal-demokratske organizacije u Imotskome, kojoj je bio na čelu Milan Djuka, nisu sačuvani neki značajniji podaci, a kasno se prišlo istraživanju, kad njezini članovi više nisu bili među živima. Pavao Lozo je u vezi s ovom organizacijom kazao da mu njezin rad nije bio poznat, jer nije radio ni živio na imotskom području od 1906. do 1921. godine, kada je on formirao novu organizaciju KPJ i ne znajući za postojanje ranije organizacije. O njezinu je postojanju kasnije saznao od novoprimaljenih mlađih članova Partije iz Imotskoga, među kojima je bio i mlađi brat Milana Djuke, Nikodem Djuka. Oni su bili radnici, bojadisari. Građani su ih cijenili kao vrijedne i poštene ljude, te su kao takvi i Partiji dobro došli. Lozo je izjavio i to da je ova organizacija, koliko je on saznao, djelovala do donošenja Obznanе (30. prosinca 1920. godine), kojom je obustavljena komunistička propaganda i zabranjen rad KPJ.^{6>}

* U listu Olsobodenje (Split), dana 16. svibnja 1919. godine br. 2. na str. 3, pored ostalog, piše o hapšenju predsjednika i tajnika podružnice općeg radničkog saveza, drugova Težulata i Duke, zbg slave Prvog maja i pjevanja pjesme: »Nema slasti bez slobode«. Ili 6. lipnja 1919. u broju 5, piše: »U Imotskom dvostrukom slavlju, vlast zabranila održavanje skupština i javnih sastanaka uopće. Sto vrijedi samo za socijaliste (dio cenzuriran)«.

U listu »Radničke novine«, Split 28. XII 1918. br. 4. piše: »U Imotskom naš je pokret zahvatilo maha. U Imotskom koji je najviše bio dekoriran zlatnim i srebrenim kolajnama na bojištu. U tom mjestu popovskog zaglavljanja, iz kojeg se u rat pjevajući islo, a ostavljali gladnu djecu i roditelje, i u tom zloglasnom kraju počeo se seljački narod buniti i razvio je pri jednoj manifestaciji crvenu zastavu«.

Milan Duka piše članak u »Radničkim novinama« 22. II 1919. godine, br. 12, u kome, u stvari, prigovara na članak napisan u listu »Jadran«, za koji kaže da je »izmišljeni člančić protiv Imotske radničke skupštine, održane dneva 19. 01. 1919. godine (...)\, i na kraju zaključuje »ako gospoda žele da se peremo, raspoloženi smo, pak će javnost suditi tko je čišći, mi radnici koji smo nevinii stradali u pet godina rata ili imoćanski lihvari, koji su odnašali sirotinji svagdajni zalogaj. Neka se srame pred poštenim licem radništva«.

U »Radničkim novinama« ima još članaka iz Imotske krajine ^ (Prološca, Poljica, Lovreća, Imotskoga i drugih), u kojima se ljudi žale na teško stanje naroda, vladaju zarazne bolesti, glad i bijeda, a nitko nije spremjan da im pomogne i slično.

⁶ U listu »Oslobodenje« broj: 48, 55. i 56. u studenome i u prosincu 1920. godine zabilježeni su vatreni i revolucionarni govorovi Pavla Loze pred 3000 splitskih radnika i seljaka u Splitskom kazalištu, zatim u Sinju i Solinu. Na sva tri mjesta bili su veliki skupovi radnika i težaka kojima je Lozo u trosatnim govorima tumačio uspjeh i ciljeve oktobarske revolucije, potrebu borbe radnika i seljaka u nas protiv vlastite gospode, te o programu KPJ i borbi komunista. Svagdje je burno pozdravljen sa željom da im opet dode, jer ih je oduševio svojim govorima.

6 Pavao Lozo, sjećanja u IHRPD.

ORGANIZACIJA I RAD KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE NA PODRUČJU IMOTSKE KRAJINE IZMEĐU DVA RATA (1921 — 1941)

Formiranje i organiziranje KPJ na području Imotske krajine i njezin rad između dva rata usko je vezan za ime Pavla Loze, rodom iz imotskih Poljica.

Umjesto starijih članova, koji su pripadali Socijalističkoj radničkoj partiji (komunista), odnosno organizaciji KPJ u Imotskome, javile su se nove mlade snage, koje su razvile revolucionarnu zastavu i prenijele je u predstojeće borbe Komunističke partije, koje su se na svoj specifičan način manifestirale i vodile i na području Imotske krajine. Te mlade snage u KPJ na imotskom području bile su uglavnom povratnici iz prvoga svjetskog rata, koji su na svojim ledima osjetili nepravdu i teror tuđina u austro-ugarskoj vojsci, i saznali istovremeno za ideje oktobarske revolucije i njezine uspjehe u carskoj Rusiji, u kojoj je revoluciji sudjelovao i jedan (neutvrđen) broj Imoćana. Među njima je i Toma-Aleksa Dundić, rodom iz Grabovca, jedan od prvih i najistaknutijih heroja Sovjetskog saveza.

O herojstvu Alekse Dundića u oktobarskoj revoluciji napisane su knjige i snimljeni filmovi u Sovjetskom savezu. Historičari su u Sovjetskom savezu do u tančine rasvijetlili ratnički, revolucionarni put i utvrdili niz izuzetno borbenih podviga i uspjeha Alekse Dundića, koji će vječno živjeti u sovjetskom narodu. Povijest je zabilježila njegove nenadmašive borbene podvige kod Gniloaksajške, Caricina, Kalača, Voronježa, Rostova, Rovna, ali i na drugim ratištima Crvene armije. Bio je najistaknutiji borac Buđonijeve konjičke armije. Poginuo je kod Rostova 5. srpnja 1920. godine, gdje mu je na dvadesetgodisnjicu smrti podignut spomenik. Njegovo ime uklesano je u zidine Kremlja skupa s drugim herojima Sovjetskog saveza.

Uza sve što je zapisano o Aleksi Dundiću, u Sovjetskom je Savezu preko pola stoljeća ostala nerazjašnjena tajna odakle je taj neustrašivi borac Crvene armije. U međuvremenu, a naročito sedamdesetih godina, javljale su se najrazličitije pretpostavke o porijeklu i mjestu rođenja. Neosporne su bile samo dvije činjenice: da je iz Jugoslavije i da mu je prezime Dundić, dok je sve ostalo trebalo istraživati i utvrditi. Na posao su se dali historičari, posebno sovjetski, koji su na osnovi prikupljenih fragmentarnih podataka uporno istraživali i, konačno, utvrdili da je Aleksa Dundić »Dalmatinac od Imotskog, rođen u selu Grabovcu i da mu je ime Toma«.⁷⁾ Taj pronađeni zapis stavio je posljednju točku na dugotrajno i uporno istraživanje, koje je konačno urođilo plodom. Dakle, radi se o Tomi Dundiću, rođenom u Grabovcu, u zaseoku Goričaj, 12. kolovoza 1897. godine od oca Tome.

Mještani i vršnjaci Tome Dundića, kao i njegova uža rodbina, pružila je niz ličnih podataka o Tomi, koji su uvjerljivo potkrijepili sve one podatke o Tominoj ličnosti kojima su raspolagali istraživači, i koji su bili poznati njegovim suborcima u Sovjetskom savezu. Naime, u Grabovcu se zna da je Toma bio veoma živahan i nemiran. Posebno

⁷ Dr. Odžak, »Jugoslaveni u Oktobarskoj revoluciji«.



Spomen ploča Aleksi Dundiću u spomeničkom kompleksu na Diradi u Imotskome

su ga zanimali konji, s kojima je u selu izvodio pred seljanima veoma opasne vježbe, a naročito kad se vratio iz Argentine. U punom galopu nestajao bi pod konjem da bi se za trenutak kasnije pojavio s druge strane na sedlu, po čemu ga seljani i najbolje pamte. Toma je u svojoj petnaestoj godini otišao u Argentinu, gdje su već radila njegova starija dva brata Marko i Ivan. Kad je Ivan, radeći na građevini, pao sa skele i ostao mrtav, otac je osobno otišao po Tomu i vratio ga kući 1913. godine. Dakle, Toma je tamo proveo samo godinu dana, ali je stekao dosta životnog iskustva. Mada je bio nepismen, što rodbina opravdava time da je pučka škola otvorena u selu tek 1911. godine, za koju je Toma već bio prerastao, Toma se u svijetu dobro snalazio. Ratni ga je vihor povukao u austro-ugarsku vojsku, iz koje se nije javio kući za tri godine. Tek 1919. godine stiglo je pismo od Tome iz Rusije, kamo je dezertirao iz austro-ugarske vojske. U pismu je, pored ostalog, bilo napisano, koliko se sjeća Tomina sestra, da je Toma dobro i da će ostati tamo gdje se nalazi. Tražio je da mu pišu, da će on svako pismo od kuće primiti, ali da on ne može pisati. Za par godina otac mu je uputio nekoliko pisama, ali od njega nije bilo odgovora. Nakon što je prošlo nekoliko godina, seoski je župnik (temeljem dobivenog pisma) upisao uz ime Tome Dundića (u knjizi »Stanje duša« u rubrici »Opaske«): »Odselio u Rusiju«.⁸

3 Matična knjiga rođenih u Župskom uredu Grabovac.

Iz vremena Dundićeva ratovanja u Crvenoj armiji sačuvano je više njegovih naredenja, što ih je izdavao kao komandant puka. Međutim, ni na jednome nema potpisa, samo križić, što očito govori da je bio nepismen. Tu je funkciju zavrijedio isključivo svojom izuzetnom hrabrošću, jer kao stranac i nije mogao ničim drugim.

Pored istraživanja koja su rasvijetlila slučaj Tome-Alekse Dundića, ne raspolažemo do sada nijednim drugim konkretnim podatkom o sudjelovanju Imočana u oktobarskoj revoluciji, mada postoje prepostavke da ih je još bilo, kako u oktobarskoj, tako i u mađarskoj revoluciji, što ostaje budućim istraživačima da ispitali.

Dio povratnika iz rata punim je zanosom propagirao ideje i ciljeve oktobarske revolucije, što se i u narodu Imotske krajine brzo širilo i od mnogih prihvaćalo sa simpatijama, jer su u tome vidjeli međuljudsku pravdu i socijalno oslobođenje od vjekovnog ropsstva, koje ih je na tom geografskom razmeđu pratilo uz siromaštvo na škrtoj zemlji i koje im nije dalo živjeti ni umrijeti. U tako stvorenoj političkoj klimi na području Krajine pojavio se Pavao Lozo koji je, kao izaslanik Centralnog komiteta KPJ, došao iz Beograda u Dalmaciju da radi »na propagiranju komunističkih ideja i osnivanju partijskih organizacija.⁹⁾ Radi žive aktivnosti, koju je razvio u Splitu i u okolini, protjeran je od ondašnjih vlasti u rodno mjesto Poljica pod prijetnjom da se ne udaljuje iz sela i da se ne smije baviti komunističkom propagandom.



⁹ Isto kao i 6.



Pavao Lozo govori okupljenom narodu u Imotskome 30. travnja 1959. godine prigodom podizanja spomen ploče u čast formiranja prve organizacije KPJ u Imotskome u veljači 1921. godine.

Međutim, Lozo ne miruje, već intenzivno radi na osnivanju KPJ i na imotskom području. Prvu je partijsku organizaciju uspio osnovati u Imotskome u veljači 1921. godine, ubrzo nakon što je došao na naše područje. Ova prva partijska organizacija sastavljena je od deset lica s kojima je on najprije stupio u vezu i ocijenio da mogu biti članovima Partije. Šest ih je iz mjesta Imotskoga, a četiri su sa sela. Prema tome, prvu partijsku organizaciju osnovao je Pavao Lozo, a sačinjavali su je:

1. Miće Bauk, drvodjelac, iz Imotskoga,
2. Nikodem Duka, bojadiser, iz Imotskoga,
3. Mate Gaće, zemljoradnik, iz Zagvozda,
4. Nikola Jelavić, trgovac, iz Imotskoga,
5. Miloš Knežević, brijač, iz Imotskoga,
6. Pavao Lozo, zidar, iz Poljica, sekretar,
7. Vicko Težulat, brijač, iz Imotskoga,
8. Ivan Ujević, »Ivanić«, listonoša iz Krivodola, blagajnik,
9. Jure Vučemilović, »Zore«, trgovac, iz Imotskoga,
10. Luka Zajić, učitelj, iz Poljica.

Ova je organizacija formirana na sastanku koji je održan jedne nedjelje u kući Nikole Jelavića u Imotskome »kod Volta«.¹⁰⁾

i« Na kući je podignuta spomen-ploča 1959. godine. Pavao Lozo održao je govor na tom prigodnom skupu (tekst govora u autora N. K.).

Ta se prva organizacija ubrzo osjećala, svojim djelovanjem, i u mjestima izvan Imotskoga. U toku 1921. i 1922. godine Lozo sa svojim drugovima organizira partijske „grupe“ i uporišta, kao i „simpatizer-ske grupe“ u većini sela Imotske krajine. Po sjećanju Pavla Loze, do J924. godine po selima nisu postojale partijske čelije, već grupe i pojedinci, kao uporišta. Članovi KPJT okupljali su oko sebe simpatizere Partije i na njih idejno-politički utjecali. Iz tih simpatizerskih grupa pojedince su primali u Partiju na uobičajen način. Nakon 1924. godine formirali su partijske čelije u mjestima gdje su za to postojali uvjeti ili, bolje reći, po ondašnjim župama, jer im se tako bilo najlakše sastajati nedjeljom okupljajući momke negdje u blizini crkve, gdje bi im najčešće Pavao Lozo govorio o oktobarskoj revoluoiji, komunističkom pokretu, te o političkoj situaciji u svijetu i u nas, i tome slično. Lozo je bio dobar i neumoran govornik, a bio je rado slušan. Na taj je način on izvršio veoma značajan utjecaj na omladinu svoje generacije. U tu svrhu korištena su i „sila“ (sijela) na kojima se omladina najčešće okupljala. Koliki je bio taj utjecaj čak i na mlađe generacije, pored ostalog, može se vidjeti i iz više biografija i izjava radnika povratnika koji su bili aktivnim članovima inozemnih komunističkih partija između dva rata. Jedan broj njih kaže da su prva saznanja, simpatije i opredjeljenja prema Komunističkoj partiji stekli baš u rodnom kraju, slušajući u prvom redu Pavla Lozu, kao i ostale njegove drugove koji su im govorili o oktobarskoj revoluciji, radničkom i komunističkom pokretu, o potrebi borbe protiv eksplotatora za bolje i pravednije društvo i slično. To im je omogućilo da se lakše i bez kolebanja učlane u tamošnje sindikate i u članstvo komunističkih partija i postanu istaknutim aktivistima, a neki i rukovodiocima.^{11*}

Od 1921. pa sve do 1928. godine, po sjećanju Pavla Loze, broj članova KPJ na području Imotske krajine kretao se stalno oko pedesetak, na taj način da su jedni prestajali biti, a drugi primani u članstvo. Među prvima koje je Pavao primio u članstvo i s kojima je duže vremena surađivao i održavao veze, bili su:¹⁸⁾

U Krivodolu: Ivan Ujević »Ivanić«, Marijan Ujević »Tremulo«, Antuka Ujević, Marijan Bašić »Zec«, Marko Vrljičak i Stjepan Vrljičak.
U Poljicima: Luka Zajić, Mate Gudelj - Velaga i Ivan Lovrić.
U Ivanbegovini: Marijan Kujundžić »Manjega«, Mate Kujundžić »Maća«,
Marijan Kujundžić »Pukac«, i Stipe Kujundžić »Šola«.
U Zmijavcima: Ivan Todorić »Levada«, Ivan Todorić »Dujić«, Dubravac, Znaor i Kapular Milas.
U Runoviću: Ivan Babić »Rudić« i Marijan Tucak.
U Imotskome: Miće Bauk, Jure Vučemilović »Zore«, Niko Jelavić, Miloš Knežević, Vicko Težulat i Nikodem Duka.

¹¹ Ivan žužul »Margetušin« i Marijan Kujundžić »Marinko«, sjećanja o sudjelovanju Imočana u radničkom pokretu i pokretu otpora u Belgiji (sjećanja u autora N. K.).

¹²Pored navedenih bili su i drugi kojih se Lozo ne sjeća, jer su bili kraće vrijeme aktivni, a sjećanja su napisana dosta kasno (1967). I među navedenima nekim se nije sjetio imena, već nadimaka. Gdje uz neka imena stoji i nadimak, znači da ih je više bilo s istim imenom, što ni danas nije rijedak slučaj u Imotskoj krajini, posebno u brojnijim plemenima.

U Zagvozdu: Mate Gaće, Ivan Prodan i Dedić (?).

U Dobrinčima: Puljak »Škembo«.

U Medovdocu: Mirko Matković.

U Župi: »Geto« Turić.

U Grubinama: Gabro žužul.

U Studencima: Mirko Kević.

U Prološcu: Ivan Matić.

Godine 1923. članovima KPJ na Imotskoj krajini uručene su prvi put partijske knjižice na sastanku u kući Mićana Velage u Poljicima. U toj su kući, inače, češće održavani partijski sastanci, jer je kuća izvan sela i u nju je bilo moguće doći skoro neprimjetno. Ivan Todorović »Levada« sačuvao je tu prvu partijsku knjižicu sve do 1953. godine, kada ju je, navodno, Lozo predao u Muzej revoluoije u Beogradu.

Prva značajnija politička akcija imotskih komunista vođena je za vrijeme poslaničkih izbora 1923. godine. U tim izborima poslaničkim je kandidatom za Kotar Imotski i Korčulu bio Pavao Lozo. Budući da je Obznanom zabranjena svaka aktivnost komunista, vlasti su Lozu sprječile u njegovoj predizbornoj aktivnosti. Uhapsili su ga dok je bio na Korčuli i strpali u zatvor, jer je tom prilikom zabranjena izborna agitacija i članovima Nezavisne radničke partije Jugoslavije (NRPJ), kroz koju su komunisti u izborima djelovali. Tako je onemogućeno da Lozo bude izabran, kao i još neki kandidati NRPJ. Uprkos progonima, NRPJ u tim izborima dobila je 24321 glas u Jugoslaviji,



ali ni jedan poslanički mandat. Na imotskom kotaru za tu listu glasalo je preko 500 glasača, a najviše je glasova bilo u Studencima, Imotskome, Poljicima i Runoviću.^{14>}

Druga zapažena akcija imotskih komunista i drugih rodoljuba izvedena je u jesen 1924. godine pobunom sadilaca duhana u Imotskome. Do ove je pobune došlo, kako se sjeća Lozo, temeljem direktive Centralnog komiteta KPJ kojom se tražilo od komunista da organiziraju štrajkove i bune narod protiv režima svagdje gdje osjete da postoje uvjeti. Tu je direktivu Lozi saopćio Ivan Krndelj, član Centralnog komiteta KPJ rodom, iz Hercegovine, kada su se kao stari poznanici sreli u Imotskome. Lozo je ocijenio da bi se ta direktiva najuspješnije mogla realizirati među sadiocima duhana, koji su bili nezadovoljni otkupnom cijenom duhana, kao i mjerama koje su vlasti provodile prilikom otkupa. Naime, i ono malo novaca što bi ih dobili za duhan, vlasti su im obustavljale za porez, dugove trgovcima uz velike kamate i tome slično. Malo je bilo onih proizvođača koji su već i dio novca dobivenog za duhan donosili kući prilikom otkupa.

Pred otkup duhana komunisti i drugi ugledni ljudi, koje su oni angažirali, aktivirali su se po selima nagovarajući proizvođače »da ne gone duhan na vagu, jer je određena vrlo niska otkupna cijena«.^{15*} Mnogi su se proizvođači solidarizirali s tom preporukom i odlučili da ne predaju duhan. Međutim, jedna grupa sadilaca iz Vinjana Donjih prekršila je taj stav d s natovarenim kolima duhana uputila se u Imotski. Budući da su organizatori štrajka danonoćno dežurali da spriječe prekršitelje, ova su kola s duhanom prevrnuli s ceste i tako ih spriječili u namjeri. Taj događaj, koji se zbio na okuci ispod kuće Kele Vilenice, brzo se pročuo u svim selima. Tim povodom masa svijeta, preko 4000 osoba, došla je u Imotski, protestirajući protiv niskih otkupnih cijena, zahtjevali su da se na slobodu pusti iz zatvora devet zatvorenika koji su prevrnuli kola i uništili duhan prekršiteljima dogovora.

Okupljenoj masi na pazaru počeo je da drži govor jedan od rukovodilaca HSS, jer su i oni sudjelovali u organiziranju proizvođača po nagovoru komunista. Međutim, masa mu je onemogućila da govori tražeći da im govori Pavao Lozo. Kada se Lozo pojавio na govornici, masa ga je pozdravila burnim pljeskom slušajući ga u najvećem redu i tišini. Videći to, poglavар Mikelić izdao je naređenje žandarima da pucaju u Lozu. To je naređenje izazvalo masu okupljenih građana, koji su se razjareno odmah sručili na žandare i razoružali ih prije nego što su se snašli i prije nego što su pokušali da izvrše naredbu.

¹⁴ Isto kao i 6.

¹⁵ Prilikom podizanja spomen-ploče na zgradu Duhanske stanice u povodu 40-godišnjice tog događaja Lozo je evocirao uspomene na taj revolucionarni čin. Na njegovu inicijativu na tu su svečanost pozvani preživjeli organizatori te pobune, koji su po Lozinu mišljenju ostali dosljedni Komunističkoj partiji i poslije, a posebno za vrijeme NOB-a, a to su: Matiša Klapirić-Buljan, Mate Buljan »Beg«, Jozo Bušić »Maleničić«, Ivan Babić »Rudić«, Ivan Škoro »Mlinar«, Ante Znaor »Ančić«, Ivan Puljiz pok. Mate iz Runovića, Nikola Dodig, Manjega Kujundžić, Levada Todorić, Mate Patrlj, Pave Marinović, Zec »Kopčić«, Ante Puljiz »Dušanović«, Miško Zujić, Miće Margeta, Mate Gudelj-Velaga, Jure Gudelj »Maza«, Ivan Puljiz pok. Mate iz Slivna i Luka Perkušić iz Druma.

Tom su prilikom demonstranti oteli žandarima šest pušaka. Nakon toga uputili su se s Pazara prema zgradi Suda, gdje su bili zatočeni zatvorenici. Tu su prisili »poglavicu suda« da pusti zatvorenike, nakon čega su se u najboljem redu razišli svojim kućama, a nitko ih nije dirao.

Ondašnje vlasti, sagledavajući opasnost od pobunjenih imotskih seljaka, sadilaca duhana, uputile su iz Splita jedan (neutvrđen) broj žandara kao pojačanje žandarmerijskoj stanici u Imotskome. Žandari su se odmah dali na posao. Uhapsili su 74 osobe, za koje su smatrali da su glavni organizatori pobune seljaka. Lozo je uspio pobjeći u Split, gdje se jedno vrijeme skrivaо da ga ne uhapse. Za njim je bila raspisana potjernica uz obećanu nagradu od 20000 dinara onome tko ga prokaže. Međutim, to se nije dogodilo, mada su mnogi znali gdje je i kuda se kreće.¹⁶⁾

Pobuna sadilaca duhana ujedno je i posljednja veća akcija između dva rata što su je organizirali imotski komunisti. Poznato je da su režimske vlasti poduzele sve moguće represalije protiv sadilaca duhana da predaju duhan. Uza sve poduzete mjere, mnogi sadioci te godine nisu predali duhan, radje su pustili da im propadne u nezaštićenim skloništima. Od tog vremena režim je, uz pomoć svojih malobrojnih pristalica i plaćenika na ovom području, kao i u drugim područjima zemlje, pooštio mjere protiv komunista i drugih nepočudnih elemenata. Bila je veoma jaka antikomunistička propaganda kroz čitavi period između dva rata, i to ne samo od odanih pristaša režima, koji su u Imotskoj krajini bili malobrojni i neutjecajni, nego i od dijela rukovodstva HSS, koja je imala veoma jak utjecaj na imotskom području, kao i od reakcionarnog dijela klera. Sve je to utjecalo na aktivnost komunista na imotskom području, organizacija kojih se iz godine u godinu ospala, a aktivnost slabila. U njoj je ostao mali broj »onih najhrabrijih« okupljenih i dalje oko Pavla Loze, s kojima Lozo više osobno kontaktira, a sve manje su se okupljali i aktivirali na bilo kojem zajedničkom zadatku ili akciji.¹⁷⁾

Nakon 1928. godine i uvodenjem diktature kralja Aleksandra (6. januara 1929. godine) razbijen je svaki organizirani rad KPJ na području Imotske krajine, a prema narodu Imotske krajine poduzimane su izuzetno drastične mjere od strane režima.

i« Drago Gizdić, »Dalmacija 1941.«, str. 46.

17) Lozo je sve te svoje drugove i dalje smatrao komunistima, kao i one koji su im kao istomišljenici prilazili u kasnijim vremenima, kada nisu organizacijski bili povezani kako se to tražilo. Pri obrani tog svog stava i shvaćanja kriterija za članstvo u Partiji Lozo je ostao sve do 1940. godine, ili, bolje reći, do Pokrajinske konferencije održane u Splitu u kolovozu 1940. godine, od kada su se i na imotskom području komunisti orientirali na mlađe ljude i na novi kriterij za prijem u članstvo.

Uza sve to stoji činjenica da je Lozo uspio i u toku NOB-a, skupa s ostalim članovima, većinu tih starijih pripadnika KP i njihovih simpatizera potpuno angažirati na stranu NOB-a, kao da su i formalni pripadnici Partije, jer su se oni kao članovi narodnooslobodilačkih odbora i drugih organa u svojim selima u radu i aktivnosti za NOB angažirali u granicama svojih mogućnosti i tako ponašali kao da su i članovi Partije, mada su bili već stariji i s većim obvezama prema užoj obitelji.

Pavao Lozo i dalje je osobno povremeno kontaktirao s pojedinim nekadašnjim članovima KPJ, za koje je smatrao da su i dalje po ideji i ponašanju ostali pripadnicima Komunističke partije. Njihova se aktivnost mogla osjetiti zaista povremeno, naročito prilikom održavanja državnih izbora. Djelovali su po dobivenim »direktivama« od Loze, na način kako su umjeli i koliko su mogli. Tako su 1931. godine »bojkotirali« izbore Pere Živkovića i u tome postigli zadovoljavajuće rezultate. U poslaničkim izborima 1935. i 1938. godine glasali su i agitirali za listu opozicije. U općinskim izborima 1940. godine agitirali su za svog kandidata Pavla Lozu. Radi svoje aktivnosti u tim izborima jedan broj ih je bio uhapšenih i zatvorenih.¹⁸⁾

Obrazlažući takvo stanje u KPJ na Imotskoj krajini za vrijeme od devet godina, odnosno od 1937. godine, Pavao Lozo izjavio je da su: »(...) imotski komunisti bili u opoziciji prema rukovodstvu ondašnjeg Pokrajinskog komiteta KPJ za Dalmaciju, na čelu kojega je bila poznata trojka Jelaska, Marić i Baljkas, koji su nakon dolaska Josipa Broza Tita na čelo KPJ isključeni iz KPJ zbog oportunizma, sektaštva i familijarnosti, koja je vladala u organizaciji KPJ u Dalmaciji«.^{19*}

Na osnovi prikupljenih podataka od preživjelih sudionika predratnoga komunističkog pokreta može se reći da je tridesetih godina partijsko članstvo veoma malo obnovljeno novim članovima. Kroz to vrijeme, pored pojedinaca na selu, koji su iz »svijeta« dolazili kući kao članovi tamošnjih komunističkih partija, nešto su više učinili na organizacijskom obnavljanju komunisti u mjestu Krivodolu i u Imotskome. Od komunista se u Imotskome više i očekivalo jer su to bili pretežno radnici-proleteri. »U vremenu do 1935. godine u mjestu Imotskome u Partiju su primljeni mladi ljudi, pretežno radnici: Mate Bradvica, Pave Mršić, Luka Mršić, Miloš Đurić, Gojko Živković. Prilikom primanja u članstvo komunističke partije Bradvica Mate 18. lipnja 1934. godine, sastanku su prisustvovali Pavao Lozo, Miće Bauk, Nikodem Duka, Milan Duka, Gojko Živković, Pavao Mršić, Luka Mršić, Miloš Knežević, Miloš Đurić i Vicko Težulat«.²⁰⁾ Dok su komunisti u samom mjestu Imotskome tridesetih godina (do 1939.) nešto radili, u granicama svojih mogućnosti, na selu je bio zamro svaki organizirani rad, izuzev u Krivodolu, gdje su se stariji komunisti povremeno sastajali. Pored toga, oni su u članstvo Partije tih godina (1935. i 1938.) primili mlađe članove: Vicka Ujevića i Čiru Ujevića.²¹⁾

¹⁸ Dr. ilvan Jelić, Zbornik 1 IHRPD, str. 100, 101 i 110. »Pokušaj da se u Imotskom postavi radničko-seljačka lista također nije uspio. Na čelu te akcije nalazio se Pavao Lozo, koji je u Imotskome slovio kao »evidentirani komunista«, pokušao je postaviti listu, koja je radi nedostatka i formalnih razloga sa strane Sreskog suda u Imotskom odbačena« (...). Hapšenjem Loze i Ivana Mardesića u Imotskome prilikom odbijanja njihove liste, onemogućeno je »da ponovo predaju ispravnu listu«. Tom je prilikom Ivan Mardesić, kao istaknuti komunist iz Splita, »radi održavanja ilegalnih sastanaka upućen na prisilni boravak u Lepoglavu«, a Lozo je pušten na slobodu nakon izbora.

¹⁹ Isto kao i 6.

²⁰ Mate Bradvica, sjećanja na radnički pokret i NOB u Imotskome, u Općinskom odboru SUBNOR-a u Imotskome.

²¹ Mate Ujević i Vicko Ujević, sjećanja na rad komunista u Krivodolu 30-ih godina.

Ovakvo stanje KPJ na imotskom području tridesetih godina uvjetovano je nizom objektivnih i subjektivnih faktora, koje nije moguće ukratko i jednostavno prikazati ni ocijeniti. Narod je općenito između dva rata u novoj državnoj tvorevini Kraljevini Jugoslaviji živio veoma teško. Živi svjedoci tog vremena, koji su živjeli na području Imotske krajine, ne mogu zaboraviti obespravljenost, najgrublju eksploataciju i poniženja ispod svakoga ljudskog dostojanstva, koje je režim vršio nad tim siromašnim i bespomoćnim svijetom. Na žalost, nije bila rijetkost čuti vapaj starijih za propalom Austrijom u kojoj su, kake su znali reći, »bolje živjeli uz manja maltretiranja od strane vlasti, mada je bila tuđinska i eksploatatorska«.

Jednake su nevolje za vrijeme Kraljevine Jugoslavije proživljavali Hrvati ii Srbi na imotskom području. Uz najveći trud i fizički napor, goli kamen i škrta zemlja nije ih mogla prehraniti niti tri mjeseca u godini, posebno žitelje pribiokovskih i zapadnih sela Imotske krajine, gdje su uvjeti života bili izuzetno teški. Svi su skupa bili prisiljeni da traže životna rješenja izvan područja Krajine i države, prodajući u bescjenje svoju radnu snagu. Oni koji nisu imali mogućnosti da pođu od kuće, nadničarili su u seoskih »gazda«, kojih je na području Krajine bio veoma mali broj. Neki su zakupljivali zemlju od varoških zemljoposjednika nazivajući ih svojim »gospodarima«. Oni su bili u posjedu najboljih parcela u Imotsko-bekijskom polju, ali i takvih je bilo malo. Seljaci pribiokovskih sela pretežno su nadničarili u primorju i na otocima, obrađujući zemlju za mali novac, ili za ulje. Jedan je broj mlađih, snalažljivijih, naročito iz zapadnih sela Krajine, »korpario« u nekim evropskim zemljama, naročito u čehoslovačkoj, Poljskoj i Austriji. Pješačeći od mjesta do mjesta, nosili su na rame nima u korpama »mali dućan« galanterijske robe, pa su po tome nazvani »korparima« ili »galantarima«. I taj je posao bio težak, ali oni su ipak najbolje prolazili. Dakle, »raja« je bila prepuštena sama sebi i snalazila se kako je znala i umjela. Obitelji su im bile, najčešće, s više djece, a sve je trebalo prehraniti, što nije bilo lako ni jednostavno.

Kojima nije pošlo za rukom da dobiju pasoš, ili da pođu privremeno negdje u zemlji na »rađu«, preostalo je da se muče na svomu malom komadiću zemlje i da se snalaze kako znaju. Takvima je bilo najteže. Uzgajali su mali broj sitne stoke, ili kravu za mlijeko djeci. Sadili su duhan, kojeg su mukotrpno uzgajali i davali ga u bescjenje, kao državni monopol, uz najstrožu kontrolu. Na sličan su se način mučili i s drugim poljoprivrednim proizvodima, a posebno s vinovom lozom, na škrtoj i sušnoj zemlji. Ni dozvolu za sadnju duhana nije bilo moguće baš tako jednostavno dobiti. I tu je često trebalo podmititi državnog činovnika, ili nekoga drugog »režimskog čovjeka«, a glas na izborima bio je cijena za takve usluge. Tih je privilegiranih na Imotskoj krajini bio relativno mali broj i to, uglavnom, među državnim činovnicima, trgovcima, svećenicima i imućnjim zemljoposjednicima, među kojima je bila uska suradnja, pa su podjednako potčinjavali i grubo eksploatirali ionako siromašan i bespomoćan seoski svijet i mali broj gradske sirotinje. U takvu ih je ponašanju štitio režim, kojemu su vjerno služili, na štetu naroda. I osobni je i društveni stan-

dard bio na veoma niskoj razini. Zdravstvo i prosvjeta bili su nerazvjeni. O svemu tome moglo bi se mnogo pisati, jer su društveno-ekonomска kretanja na ovom području veoma karakteristična i zanimljiva. Treba se nadati da će netko od budućih istraživača i tim kretanjima pokloniti dužnu pažnju i rasvijetliti mnoge do sada malo poznate činjenice, što će interesirati buduće generacije Imotske krajine.

Uz teror i druge mjere, koje je poduzimao režim Kraljevine Jugoslavije prema stanovništvu i komunistima na imotskom području, stoji i to da u Imotskoj krajini nije bilo industrije ni industrijskih radnika, koji bi uz sve mjere režima ipak uspjeli održati organiziranu jezgru Komunističke partije i klasnu borbenost u kojoj proletar nema što izgubiti.

Da su objektivni uvjeti jedan od presudnih faktora za idejno-političko opredjeljenje i aktivno angažiranje, najbolje potvrđuje pozitivno ponašanje prema radničkom pokretu i interesima radničke klase većeg broja Imočana, mahom omladine, koja je, pritisnuta bijedom i siromštvo, pošla u svijet »trbuhom za kruhom«. To je posebno došlo do izražaja tridesetih godina za vrijeme poznate ekonomske krize i jačanja fašizma. Dobar broj Imočana zaposlenih u industriji zapadne Europe, stupivši u eksplotatorski odnos i osjetivši grubu eksplotaciju od strane poslodavaca, pristupa u članstvo tamošnjih komunističkih partija i aktivno sudjeluje u sindikalnim pokretima u borbi za osnovna radnička prava. Kao jedno od svjedočanstava toj tvrdnji može poslužiti i »Spisak sumnjivih povratnika s područja Primorske banovine«^{22*} iz 1936. godine, koji je sačuvan u arhivi predratne policije u Sarajevu.

Ovaj spisak sadrži popis oko 420 osumnjičenih povratnika, među kojima su 93 Imočanina. Uz svako ime dat je kratki lični opis, politička pripadnost i aktivnost u pripadajućoj organizaciji. Na osnovi tih podataka 65 Imočana okvalificirano je da su članovi tamošnjih komunističkih partija ili njihovi pristalice i agitatori, 17 ih je okvalificirano da su članovi Hrvatskog saveza, dvojica da su banditi, a 9 ih je bez određene političke kvalifikacije.

Po mjestima rođenja stanje je slijedeće; članovi Komunističke partije i njezini pristalice su: iz Runovića 8, iz Zmijavaca 6, iz Zagvozda 6, iz Podbablja 5, iz Lovreća 5, iz Ivanbegovine 3, iz Grabovaca 2, iz Imotskoga 2, iz Župe 2, iz Podosoja 1, iz Vinjana Gornjih 1, iz Ciste 1, iz Prološća Donjeg 1, iz Poljica 1, iz Druma 1, iz Rašćana 1.

Okvalificirani članovi Hrvatskog saveza po mjestima rođenja: iz Runovića 3, Medovdoca 3, iz Lovreća 2, iz Prološća Donjeg 2, iz Zmijavaca 1, iz Grabovca 1, iz Vinjana Gornjih 1, iz Ciste Velike 1, iz Podbablja 1, iz Prološća Gornjeg 1, iz Krstatica 1.

Među sumnjivim neokvalificiranim su: iz Studenaca 3, iz Lovreća 2, iz Poljica 2, iz Ciste 1, iz Ričica 1. Kao banditi okvalificirani su: iz Runovića 1, iz Grabovca 1.

Među Imočanima koji su radili u inozemstvu bilo je i onih koji su pristupili u ustaški pokret Ante Pavelića. U dokumentima ih je zapisano 159 (163), koji su 1935. godine bili po ustaškim logorima u

²² Poimenični prijepis spiska u autora.

Italiji, i to: iz Runovića 19, dz Zmijavaca 15, iz Lovreća 19, iz Opanaka 6, iz Prološca 13, iz Vinjana Donjih 6, iz Vinjana Gornjih 6, iz Grabovca 12, iz Podbablja 3, iz Lokvičića 9, iz Podosoja 2, iz Zagvozda 8, iz Glavine 8, iz Medvedovca 8, iz Ciste 6, iz Ričica 3, iz Krstatica 4, iz Kamenmosta 1, iz Studenaca 3, iz Raščana 4, iz Imotskoga 2, iz Druma 1, iz Šumeta 1, iz Poljica 1, iz Biorina 1 i iz Slivna 1. U tom spisku navedeni su: Mišović, Konc, Ciganović, Katušić, koji po prezimenu nisu Imoćani. Nije utvrđeno koliko ih je do kraja ostalo u logoru i koliko ih se aktiviralo u Paveličevoj državi. Njihova imena preuzeta su dz popisa u knjizi dr-a B. Krizmana, a da nitko nije izvršio do kraja njihovu identifikaciju. Poznato je da je jedna grupa Imoćana u logoru došla u sukob s Paveličem, otkazali mu poslušnost i napustili logor. Među njima su: Ante Olujić »Anćina«, Mate Mustapić »Maks« i Petar Zaradić iz Lovreća te Ljubo i Zvone Lončar iz Imotskoga. Svi pet su za vrijeme NOB-a među prvima pristupili narodnooslobodilačkom pokretu i stupili u partizane, gdje su se istakli kao dobri borci i rukovodioci.

Jedan broj Paveličevih emigranata-ustaša došao je svojim kućama uoči drugoga svjetskog rata sa zadatkom da razvijaju i propagiraju ustaštvo i fašistički pokret. Režimske ih vlasti nisu ometale u toj radnici, naprotiv, izlazili su im ususret i omogućivali njihovo djelovanje u sredinama gdje su živjeli. Najveću im je podršku davao reakcionarni dio klera i istaknutiji pripadnici desnog krila Hrvatske seljačke stranke. U svojoj propagandi ustaše su uporno razvijali mržnju prema srpskom narodu i komunistima. Komunisti Imotske krajine, iako malobrojni, s njima su se konfrontirali na javnim skupovima i ukazivali narodu na štetno djelovanje ustaša i njihovu izdaju narodnih interesa. Komunisti su narod upozoravali na opasnost koja prijeti od fašizma cijelom slobodoljubivom svijetu, te o potrebi borbe za oslobođenje svih socijalno ugroženih i potlačenih, za pravednije društvene odnose, za što se bore komunisti i svi drugi koji su protiv fašizma i eksploatacije čovjeka po čovjeku.²⁴⁾

IMOĆANI U ŠPANJOLSKOMU GRAĐANSKOM RATU

Nakon što je buknuo građanski rat u Španjolskoj u kolovozu 1936. godine, antifašističke organizacije diljem svijeta organizirale su pomoć u ljudstvu i materijalu da pomognu španjolskom narodu u obrani Republike. Okupljale su se grupe dobrovoljaca koje su legalno i ilegalno prelazile španjolsku granicu da što prije stignu na frontu i pomognu pravednu borbu španjolskog naroda, koji je na izborima u veljači 1936. godine izšao pobjednikom i formirao demokratsku republiku na čelu s vladom Narodne fronte.

²³ Dr. Krizman, »Pavelić i ustaše«, Globus, Zagreb, spisak ustaša u Italiji, str. 564—574.

²⁴ Mate Bradvica, Mate Ujević, Vicko Ujević i još neki predratni komunisti, sjećanja.

Protiv republikanske vlade, koja je odmah počela provoditi demokratske i socijalne reforme, okupljale su se reakcionarne snage u Španjolskoj (veleposjednici, buržoazija i visoko svećenstvo). Na njihovoj strani bili su i fašistički orijentirani španjolski generali, koji su se povezali s fašističkim vlastodršcima u Njemačkoj i Italiji. Nakon što su dobili podršku od Hitlera i Musolinija, već u srpnju 1936. godine došlo je do pobune tih generala protiv mlade španjolske Republike i Narodne fronte.

Na strani vlade Narodne fronte u borbu su dobrovoljno stupili radnici, seljaci i demokratski raspoloženi građani. Oni su u toku nekoliko dana ugušili pobunu generala u većem dijelu Španjolske. Pobunjenici su zadržali u svojim rukama takozvane »pobunjeničke zone« na sjeveru i jugu, odakle su već u kolovozu i rujnu 1936. godine planski nastupili u pravcu Madrija. Najveća je bila četvrta kolona, koja je nastupala s juga na čelu s generalom Franciskom Frankom, koji je nakon pobjede i zauzimanja vlasti zaveo fašističku diktaturu u Španjolskoj, kojoj je bio na čelu punih četrdeset godina.



Balkanska četa

Antifašističke partije i sindikati, kao i ostalo antifašistički raspoloženo stanovništvo u Španjolskoj, angažirali su se skupa s republikanskim vladom Narodne fronte u organiziranju vojnih jedinica, nazvanih »Republikanska armija«, koja je ponijela na svojim ledima glavni teret borbe za vrijeme trogodišnjega građanskog rata. Dok su Hitler i Musolini otvoreno i svestrano pomagali pobunjene generale ljudstvom i ratnim materijalom, dotle su zapadne demokratske zemlje

putem »Društva naroda« proglašile politiku nemiješanja u španjolski građanski rat. Takvom politikom i ponašanjem prepustili su španjolski narod na milost i nemilost fašistima, koji su tu iskušavali svoje oružje i odmjeravali snage fašizma i demokracije pripremajući se intenzivno za drugi svjetski rat i za konačni obraćun sa svim onim što je progresivno, demokratsko i humano u svijetu, najavivši čitavom slobodoljubivom čovječanstvu teške dane i beskompromisnu borbu.

Mnoge napredne radničke organizacije, a u prvom redu komunističke partije drugih zemalja svijeta, suočajući s tragedijom španjolskog naroda, organizirano su upućivale pomoć u ljudstvu i materijalu. Odmah nakon izbijanja gradanskog rata okupljale su se grupe dobrovoljaca koje su legalno i ilegalno prelazile državne granice da bi što kraćim putem stigle u Španjolsku i pomogle pravednu borbu španjolskog naroda. Na osnovi podataka koji su ubilježeni u »Zborniku



Avijatičari u španjolskom građanskom ratu 1936. godine — Mirko Kadijević i njegov drug

sjećanja jugoslavenskih dobrovoljaca u španskom ratu 1936 —1939«, kao i u policijskim spiskovima i drugim pisanim tragovima iz ovog vremena, evidentno je da se u španjolskomu građanskom ratu na strani republikanske španjolske vojske u internacionalnim brigadama borilo oko 1700 dobrovoljaca iz Jugoslavije. Među njima je bilo oko 145 dobrovoljaca iz Dalmacije, a s područja ondašnjega imotskog kotara sudjelovalo je oko 55 dobrovoljaca. Iz poznatih razloga bilo je nemoguće utvrditi točan broj Imoćana sudionika u španjolskomu građanskom ratu.

Najveći broj dobrovoljaca Imotske krajine stigao je u Španjolsku iz Belgije (41), dok su ostali stigli iz Francuske, Sjedinjenih Američkih Država, Kanade i iz Jugoslavije. Njihov točan broj nije bilo moguće utvrditi iz više razloga. Jedan ih je broj išao na rad u strane zemlje pod tuđim imenom da bi izbjegao vojnu obvezu, neki su imali i po dva imena. Postoji mogućnost da su se među dobrovoljcima našli i potomci ranijih iseljenika Imoćana, kao i to da su se neki borili u Španjolskoj pod drugim imenom. Nekim preživjelim dobrovoljcima uspjelo je izbjegić logore i vratiti se u zemlju iz koje su došli u Španjolsku, ili u neku drugu zemlju, gdje su zatajili svoje sudjelovanje u španjolskomu građanskom ratu na strani republikanske vojske zbog posljedica koje su mogli imati. Radi svega navedenoga nije definitivno utvrđen spisak Imoćana sudionika u španjolskomu građanskom ratu ni u ovoj knjizi, a ni u buduće se neće moći definitivno utvrditi. Na osnovi dosadašnjeg istraživanja može se s punomodgovornošću kazati da je u španjolskomu građanskom ratu nastrani republikanske vojske sudjelovalo **55 do 60 dobrovoljaca** s područja Imotske krajine. To bi, ujedno, bila brojka najbliža istini, mada sve sudionike neće biti moguće do kraja utvrditi.

Spisak dobrovoljaca u španjolskomu građanskom ratu (1936 — 1939) s područja Imotske krajine:

1. Ivan Baban Matin, iz Biokovskog sela,
2. Ante Bašić, iz Rašćana,
3. Mate Bašić pok. Ivana, iz Krivodola,
4. Ante Batinić Petrov, iz Lovreća,
5. Ante Batinić Ivanov, iz Lovreća,
6. Nikola Batinić, iz Lovreća,
7. Marijan Batinić pok. Miše, iz Studenaca (Lovreća),
8. Ilija Bilić, iz Studenaca,
9. Jure Bilić pok. Josipa »Juko«, iz Studenaca,
10. Nikola Bilić, iz Studenaca,
11. Ivan Birčić, dz Grabovca,
12. Ljubo Blažević, iz Lokvičića,
13. Mate Blažević pok. Marka, iz Lokvičića,
14. Marko Bobetić Jakovljev, iz Lovreća,
15. Mijo Bosnić (Bošnjak), iz Lovreća,
16. Ivan Bošnjak, iz Lovreća,
17. Josip — Jozo Bošnjak, iz Lovreća,
18. Ante Bošnjak, iz Lovreća (Studenaca),

19. Ivan Bušić, iz Vdnjana Donjih,
20. Mate-Abato Bušić, iz Vinjana Donjih,
21. Petar Bušić, iz Vinjana Donjih,
22. Frano Čagalj pok. Mije, iz Zagvozda,
23. Marko Čagalj (Mijin, Matin), iz Zagvozda,
24. Ciro Dropuljić, iz Prološca Donjeg,
25. Mate Dujmović, iz Zagvozda,
26. Marijan Dujmović, »Agić«, iz Zagvozda,
27. Marijan Erceg, iz Druma,
28. Ante Gudelj, iz Zmijavaca,
29. Mate Gudelj pok. Bariše, iz Zmijavaca,
30. Jovan Ivanišević, iz Imotskoga,
31. Mirko Kadijević Durin, iz Glavine Donje,
32. Mijo Karoglan, iz Zmijavaca,
33. Đorđe Knežević Rajo, iz Imotskoga,
34. Ante »Zelić« Kujundžić pok. Ivana, iz Ivanbegovine,
36. Stjepan Kutleša, iz Vinjana Gornjih,
35. Marko Kurtović, iz Zagvozda,
37. Stjepan Lasić, iz Lokvičića,
38. Stipe Lončar, iz Vinjana Gornjih,
39. Franjo Ljubioić »Muco«, iz Runovića,
40. Jure Ljubičić, iz Runovića,
41. Rudolf Matić, iz Prološca Donjeg,
42. Blaž Matković, iz Rašćana,
43. Josip Mrknjić, iz Zmijavaca,
44. Jure Munitić Antin, iz Grabovca,
45. Dušan Perkušić, iz Druma,
46. Mate Perkušić, iz Druma,
47. Franjo Prgomet, iz Prološca Donjeg,
48. Josip Pušić, iz Ričica,
49. Jakov Šabić, iz Zmijavaca,
50. Mijo Šarić pok. Marka, iz Zmijavaca,
51. Drago Svaguša, iz Zagvozda,
52. Grgo Svaguša, iz Zagvozda,
53. Marko Svaguša, iz Zagvozda,
54. Luka Ujević pok. Mije, iz Krivodola,
55. Ivan Vidak, iz Prološca Donjeg,
56. Ivan Zaradić, iz Lovreća,
57. Mate Zukić, iz Poljica,
58. Mate Župić, iz Vinjana Donjih,
59. Srećko Borić, rođen u Podgori, općina Makarska, živio **u** Imotske s obitelji.

Pored navedenih u spisku su se našla još neka imena (9) u policijskim i drugim dokumentima, ali su s nepotpunim podacima, a po prezimenu mogli bi biti s područja Imotske krajine.²⁵⁾

Od ukupnog broja Imočana koji su sudjelovali u španjolskom ratu više od polovice ih je poginulo na fronti u Španjolskoj. Na osnovi prikupljenih podataka od preživjelih sudionika može se reći da su skoro svi imotski sudionici u španjolskom ratu bili članovi komunističkih partija zemalja iz kojih su došli, ili njihovi aktivni simpatizeri. To je jedan od osnovnih razloga što ih je većina stupila u borbu do konca 1936. godine i što su među prvima ginuli na fronti.



Španjolski borci u logorima u Francuskoj 1939. godine

Većina preživjelih boraca, nakon poraza, zatočeni su u koncentracione logore u Francuskoj, što su za njih i organizirani 1939. godine. U tim logorima ostali su do kapitulacije Francuske i ulaska njemačke vojske u nju. U logoru im je bio težak život, radi čega im je organizi-

25 Nepotpuni podaci u »Zborniku španskih boraca« i drugim spiskovima za: Antu Babica (Toni), došao iz Kanade, rođen je 1894. godine, poginuo na Aragon skoj fronti, Stjepana Đereka, Dragutina Đereka, Emila Đereka, Duju Brdaru, Duju Šimiću i druge. Njihov je indentitet još uvijek neutvrđen. Među sudionicima u španjolskom građanskom ratu u policijskim spiskovima i drugim dokumentima, pored ostalih, našli su se: Josip Kujundžić Matin, Ante Kujundžić pok. Štipana i Ivan Lovrić pok. Frane. Koliko se moglo utvrditi, imenovani nisu sudjelovali u španjolskom građanskom ratu, već su u to vrijeme mijenjali mjesto boravka kao kompromitirani pripadnici i simpatizeri tamošnje Komunističke partije, te su radi toga došli na policijski spisak.

rana materijalna pomoć i od strane Komunističke partije Jugoslavije. Komunisti na imotskom kotaru prikupljali su i slali materijalnu pomoć, kako njima u Francuskoj, tako i drugim zatočenicima komunistima u jugoslavenskim zatvorima.²⁶⁾

Kapitulacijom Jugoslavije, travnja 1941. godine, Centralni komitet KPJ vršio je intenzivne pripreme za borbu protiv okupatora i domaćih izdajica. Pozivu CK KPJ za oružani ustank i borbu odazvali su se, pored ostalih iz inozemstva, d mnogi naši preživjeli borci španjolskoga građanskog rata, borbeno iskustvo kojih je veoma dobro došlo u narodnooslobodilačkoj borbi s mnogo nadmoćnjim neprijateljem. Svi oni koji su bili u mogućnosti da se upute u domovinu, to su i učinili. Među njima bio je jedan broj Imočana: Jure Bilić »Juko«, Mate Bušić, Marijan Erceg, Ivan Birčić, Mate Dujmović, Jovo Ivanišević, Josip Mrkonjić, Mate Perkušić, Ćiro Dropuljić. Oni koji nisu mogli doći u Jugoslaviju za vrijeme rata sudjelovali su u pokretu otpora tamošnjih zemalja, ukoliko im se pružila prilika za to. Poznato je da ih je jedan broj sudjelovao u pokretima otpora Belgije, Francuske i Italije.²⁷⁾

Ovdje je vrijedno spomenuti i to da je pored sudionika španjolskoga građanskog rata u pokretima otpora tih zemalja sudjelovao zapažen broj naših ljudi koje je rat tamo zatekao kao radnike i aktiviste u tamošnjemu radničkom pokretu i komunističkim partijama tih zemalja. Posebno se može istaknuti udio Jugoslavena u pokretu otpora Belgije, među kojima je zapažena aktivnost Imočana, od kojih su bili najaktivniji:

Mate Bašić »Španac«, Simun Lapenda, Ivan Ujević (mladi), Marija Ujević (omladinka), Ivan Ujević (stariji) iz Krivodola, Jure Jonjić »Jurica«, Ivan Jonjić »Vičan«, Jozo Vuković d Ivan žužul iz Grubina, Marijan Kujundžić »Marinko« i Marko Kujundžić »Špika« iz Ivanbegovine, Grgo Mendeš i Stevo Padrov iz Glavine Donje, Ivan Čapin »Ićina« i Mijo Gudelj iz Podbablja, Cvitan i Ivan Kapulica iz Ciste, Ante Pušić iz Imotskoga, Jure Bekavac iz Lovreća, Ivan Bašić i Tomo Lendić iz Rašćana, Ivan Čagalj iz Zagvozda, Marijan Erceg iz Drumca, Stipe Jović iz Vinjana Gornjih, Frano Ljubičić »Španac« iz Runovdća, Marko Medvidović iz Lokvičića.

Pored navedenih evidentirano je još 58 Imočana koji su aktivno pomagali i surađivali u pokretu otpora Belgije.

Njihov je rad u pokretu otpora u Belgiji bio organiziran po grupama prema mjestu rada i stanovanja. Aktivnost im se sastojala u tome da je jedan broj sudjelovao u oružanim diverzijama i sabotažama,

26) Mate Bradvica, Pavao Lozo, Milan Mustapić i još neki preživjeli komunisti, sjećanja.

27) Ćiro Dropuljić, Jure Bilić »Juko« i Mate Dujmović, sjećanja na povratak u Jugoslaviju i uključivanje u NOB (u autora). Mijo Šarić, Mate Bašić, Ivan Baban, Dušan Perkušić, sjećanja na učešće u pokretima otpora u Francuskoj, Belgiji i Italiji (u autora).

koje su bile povremeno organizirane, dok su drugih 65 radili na prikupljanju pomoći za pokret otpora, rasturali štampu, vršili propagandu i provodili ostalu aktivnost koja se od njih tražila.

Zbog kompromitiranja u radu pokreta otpora uhapšeni su i deportirani: Marko Kujundžić, Josip Vuković, Frano Ljubičić, Tomo Lendić, Ivan žužul i Ivan Ujević. Prva trojica su i stradali u zatočeniju. U Bruxellesu je podignut spomenik poginulima u pokretu otpora Belgije. Tu su urezana imena i četvorice Jugoslavena, od kojih su dvojica Imoćani: Marko Kujundžić »Špika« i Josip Vuković. Za zasluge je u pokretu otpora Belgije Ivan Zužul dobio najveće ratno odlikovanje od belgijske vlade, koje su dobili samo najzaslužniji u pokretu otpora.²⁸⁾ Ovdje je vrijedno spomenuti i aktivnost jugoslavenskih iseljenika u Australiji, koji su za vrijeme 2. svjetskog rata bili aktivni propagatori NOB-a u Jugoslaviji. Oni su u Savezu jugoslavenskih iseljenika formirali centralni odbor za pomoć Jugoslaviji. Glavnim je tajnikom tog odbora bio čitavo vrijeme Petar Todorić iz Zmijavaca, koji i danas živi i aktivno radi kao društveno-politički radnik u rodnom selu. Članom tog odbora bio je Luka Prgomet iz Rašćana Donjih. Pored njih dvojice istakli su se i drugi Imoćani, kao što je Marijan Kujundžić »Pukac«, V. Pandžić i ostali.

Kad bi se solidno i temeljito ispitalo udio Imoćana u klasnim borbama i antifašističkim aktivnostima izvan granica Jugoslavije, a da i ne govorimo o njihovu radnom doprinosu, koji je dat u bescijenje diljem svijeta, došlo bi se do veoma interesantnih i vrijednih podataka. Ti bi podaci još jednom govorili o Imoćanima, njihovu radu i borbi za pravednu stvar i dobre međuljudske odnose, o njihovoj internacionalističkoj solidarnosti i nesebičnosti, a usporedo s tim i o njihovoj izuzetnoj ljubavi prema rodnom kraju i svom narodu.

OBNOVA KPJ

Dok su se brojni Jugoslaveni borili u španjolskom građanskom ratu na strani republikanske vojske, u zemlji su se zbivali krupni politički događaji. Stanje je u KPJ bilo veoma teško i kritično. U pravi je čas na njezino čelo došao Josip Broz Tito, koji ne samo da KPJ spašava od raspuštanja nego znamenit i energičnim mjerama uspijeva je izvući iz krize i postaviti na zdrave osnove. U toku 1937. do 1940. godine uklonjeni su iz KPJ, kako u inozemstvu, tako i u zemlji, ne samo stari frakcionaši već i drugi elementi štetni za ozdravljenje Partije i njezino osposobljavanje za predstojeće bitke. Josip Broz Tito, analizirajući stanje u KPJ na Petoj konferenciji KPJ održanoj u Zagrebu 1940. godine, posebnu je pažnju skrenuo na teško stanje u KPJ Dalmacije, naročito u rukovodstvu, radi čega se reorganizacija odvijala dosta sporu.

²⁸⁾ Ivan Jonjić (Vičan), Marko Medvidović, Marijan Kujundžić »Marinko« Ivan Ujević (mlađi) i Ivan žužul, sjećanja na radnički pokret i pokret otpora u Belgiji i sudjelovanje Imoćana u njemu (u autora).

Ovih par općih podataka navedeno je da bi se lakše sagledalo stanje KPJ na imotskom području, gdje nije već godinama postojao organizirani rad niti organizacijsko ustrojstvo KPJ, kao ni u nizu drugih sličnih područja u zemlji. Tek nakon dolaska Josipa Broza Tita na čelo KPJ i smjenjivanja Jelaske, Marića i Baljkasa s rukovodstva Pokrajinskog komiteta KPJ, u Dalmaoiji je novo rukovodstvo na čelu s Vickom Krstulovićem prišlo učvršćivanju i pomlađivanju članstva u KPJ.

Paralelno s borbom koja se u čitavoj zemlji vodila za ostvarivanje Partije novog tipa, na imotskom je području oživio rad malobrojnih članova KPJ. U toku 1937., 1938. i 1939. godine pojedini se članovi KPJ međusobno povezuju i upoznaju s političkom situacijom u zemlji i u svijetu. Glavnju je ulogu u njihovu povezivanju vršio Pavao Lozo, kojemu su se obraćali i povratnici iz Belgije, kao već organizirani članovi Komunističke partije Belgije, a koji su poznavali Pavla kao istaknutog komunista na imotskom području. Najaktivniji su od povratnika bili: Milan i Mate Mustapić, Ivan Piplica iz Dobrinača, Blaž Granić, Jure Patrlj, Stipe i Jure Jonjić i još neki. Povratnici iz Belgije prvi su donijeli vijest o sudjelovanju Imočana u španjolskom građanskom ratu. Te su vijesti pomogle komunistima i drugim antifašistima da još konkretnije i potpunije vrše u narodu antifašističku propagandu, koja se mukotrpno, ali ipak uspješno, probijala i na ovom području. U navedenom su vremenu imotske komuniste povremeno posjećivali članovi Pokrajinskog komiteta iz Splita i s njima održavali sastanke, kao što su: Ivo Amulić, Renko Šperac, Josip Lelas »Šalavija«, Ivan Mardešić i još neki.²⁹⁾ Oni su time pomogli imotskim komunistima da obnove svoju organizaciju u toku 1939. i 1940. godine.

U studenome 1939. godine, u dogovoru s Pokrajinskim komitetom KPJ za Dalmaciju, sazvana je Partijska konferencija imotskih komunista u Grubinama - Mračaj (u pojati Stipe Jonjića). Na Konferenciju je pozvan jedan broj starijih članova, koji su pripadali organizaciji KPJ do 1928. godine, kao d povratnici iz Belgije i Francuske, za koje se znalo da su tamo organizirani u komunističku partiju, a bili

29 Ivo Amulić, u Zborniku 2, IHRPD, pišući o stanju u Imotskoj krajini uoči NOB-a, pored ostalog, kaže:

»Prvi koraci na oživljavanju organizacionog partijskog rada datiraju od 1937. godine. Te godine vratio sam se i ja iz emigracije i CK KPJ me uputio na partijski rad u Dalmaciju. Tadašnji rukovodilac partijske organizacije u Dalmaciji Vicko Jelaska šalje me na prvi partijski zadatok u Imotsku krajinu da uspostavim vezu s Pavlom Lozom (...). Našao sam ga u crkvi gdje izvodi ličilačke radove. Lozo se malo lecnuo kad sam mu rekao tko sam i radi čega sam došao. Kad je Lozo pomoćnog radnika nekamo poslao da ne sluša naš razgovor, upitao sam Lozu radi li što partijski i je li povezan s komunistima povratnicima iz Belgije Stipom Jonjićem, Ivanom Piplicom, Milanom i Matom Mustapićem i drugima. Odgovorio mi je da ih sve pozna, ali da ni kod njega ni kod njih nema nikakvog organiziranog partijskog rada o kakvom mu ja govorim (...).

Dogovorili smo se i o održavanju redovnih partijskih veza između njega i partijskog rukovodstva u Splitu, što je poslije funkcionalo sasvim dobro«.



*Spomen ploča o održanoj Partijskoj konferenciji imotskih komunista
u Mračaju (Gruhine) 1939. godine*

su angažirani i neki članovi Saveza komunističke omladine.³⁰ Ispred Pokrajinskog komiteta KPJ za Dalmaciju na Konferenciji su bili prisutni Ivo Amulić i Renko Šperac. Konferencija je trajala čitavu noć, a protekla je u upoznavanju prisutnih o vanjskoj i unutarnjoj političkoj situaciji, o zadacima komunista i drugih rodoljuba u borbi protiv fašizma, koji je zaprijetio cijelom slobodoljubivom svijetu, i slično. Tu nije birano rukovodstvo niti su doneseni bilo kakvi zaključci. Prema sjećanju, dogovoren je da komunisti i njihovi simpatizeri vrše propagandu protiv fašizma i ustaša, koji su razvijali svoju propagandu na ovom području potpomagani od strane reakcionarnog dijela klera, jednog dijela rukovodilaca HSS i drugih njihovih pristaša. Na Konferenciji je također dogovoren da komunisti porade na organiziranju Stranke radnog naroda po selima, kao d drugo što je tada bilo potrebno da čine.³¹ Ova je Konferencija bila prokazana. Žandari su uhapsili Pavla Lozu i nakon saslušanja pustili pod prijetnjom da se takvim poslom više ne smije baviti, mada Lozo nije priznao da je sastanak održan. Ni poslije ove Konferencije na terenu se nije osjetila neka jača aktivnost u odnosu na ono što je dogovoren na Konferenciji. Najaktivniji komunisti ubrzo su poslije Konferencije osjetili da tako neorganizirani sa starim članstvom ne mogu izvršiti zadatke koje su sve češće i organizirani dobivali od Pokrajinskog komiteta KPJ, s kojim su, u stvari, od te godine (1939) počeli surađivati i održavati zvanične veze.

Prema tome, za Partijsku se konferenciju u Mračaju može kazati da predstavlja prvi pokušaj organiziranog rada komunista na imotskom području, a ujedno i ozbiljan znak da hitno moraju prići prijemu novih mlađih članova u KPJ s kojima će stvarati novu kvalitetu organizacije i članstva Partije, kakva se u to vrijeme i tražila. Stariji članovi, uz najbolje htjenje, nisu davali dovoljnu garanciju za realizaciju predstojećih zadataka i borbe koja je bila na pomolu. Tito je stvarao Partiju novog tipa sa čvrstim organizacijskim ustrojstvom. To je bila idejno-politička potreba vremena koju je Tito dobro procjenio i tražio od komunista da to provode u život.

Ratna je opasnost i za jugoslavenske narode bila na vidiku. Nenarodna vlada Cvetković — Maček donijela je niz ekonomskih i političkih mjera, kojima je smisljeno prebacivan teret privrednih teškoća na radne mase. Dopunom Zakona o zaštiti države uvedeni su koncentracioni logori za komuniste i druge antifašiste (Bileća, Lepo-

³⁰ Josip ţužul Zbornik 3, Sjećanja Jugoslavenskog radničkog pokreta 1935—1941., str. 204/296, između ostalog piše:

»Partijska konferencija u Imotskom kotaru 1939. godine — (...). Na konferenciji su prisustvovali: Pavao Lozo, Ivan i Vicko Ujević, Marko Bašić, Pave Mršić, Ante Matković, Ćipa ţužul, Stipe i Jure Jonjić, Marijan »Manjega« Kujundžić, Milan Velaga, Gojko Prgomelja, Miće Bauk i Blaž Granić. Za osiguranje mjestra, gdje je održana konferencija — jedna pojata — bili su zaduženi Ante Kujundžić-Baraban, Ivan Karin, Petar Ţužul i još neki drugovi.«

³¹ Isto kao i 29, str. 416, Amulić piše: »U Imotskoj krajini bio je vrlo jak utjecaj HSS. pa je u tamošnjim uvjetima bilo teže organizirati i afirmirati stranku radnog naroda nego li igdje u Dalmaciji.«

glava i dr.). Državni je režim sve više pada pod utjecaj fašističkih sila. Takva politička kretanja u zemlji ubrzo su pokazala radnim masama grada i sela da ih sve više napuštaju građanske partije, rukovodioci kojih se priklanjaju antinarodnim i antidemokratskim mjerama koje poduzima režim, te da je Komunistička partija jedina istinska demokratska politička snaga u zemlji koja upozorava narod na opasnost od fašizma i potrebu borbe protiv imperialističkog rata, u koji su fašističke sile uvlačile i Jugoslaviju.

U tako ozbiljnoj situaciji Centralni komitet KPJ, svjestan odgovornosti radničke klase i njezine revolucionarne Partije za sudbinu naroda i narodnosti Jugoslavije, donio je odluku da se sazove Zemaljska konferencija KPJ na kojoj bi se raspravila sva osnovna pitanja i postavili pred Partiju jasni i konkretni zadaci. Organizacijsko-političke pripreme za Petu konferenciju počele su održavanjem partijskih konferencija već od proljeća 1940. godine. Sve ove aktivnosti u KPJ dopirale su i do imotskih komunista, koji su se u njih uključili u granicama svojih skromnih mogućnosti.

Na Pokrajinskoj konferenciji KPJ za Dalmaciju, održanoj 2. kolovoza 1940. godine u Splitu — Sirobija, bio je prisutan ispred komunista Imotske krajine Pavao Lozo, koji je zapaženom diskusijom upoznao prisutne o stanju u partijskoj organizaciji na imotskom kotaru. Josip Broz Tito bio je prisutan toj Konferenciji, prateći pažljivo Lozu, kao i druge diskutante, dao je, navodno, svoje mišljenje i sugestiju na Lozino izlaganje.^{32*}

KONSTITUIRAJUĆE KONFERENCIJE KPJ I SKOJ-a

U toku 1940. godine, u sklopu općih aktivnosti koje su provođene u KPJ u to vrijeme, na stvaranju kadrovske Partije novog tipa, imotski su komunisti pristupili prijemu mladih članova u Komunističku partiju. Iz sjećanja Pavla Loze vidljivo je da su se na ovim zadacima, uz Pavla Lozu, najviše aktivirali, naročito poslije održanih konferencija do kapitulacije stare Jugoslavije, slijedeći članovi Komiteta i drugi: Mate Ujević, Pave Mršić, Ante Šućur, Mate Klapirić, Ante Matković, Ante Kujundžić Baraban, Ivan Piplica iz Dobrinača, Mate Mustapić, Vicko Ujević, Ivan Ujević »Ivanić«, Jure Patrlj, Jure Zec »Slipi«, Marko Jurčević i Ivan Krištić »Bak«. Oni su radili na okupljanju omladine u antifašističke grupe u tzv. Savez mlade generacije. Najaktivnije omladince i omladinke primali su u Savez komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ), koja do tog vremena na području Imot-

³²a Sudionici na Pokrajinskoj konferenciji: Lovro Kurir, Andrija Božanić, Mijo Bogunović, Ante Šutić, Stipe Markovina i još neki sjećajući se da je i Titu »upala u oči« diskusija Palva Loze, posebno kad je spomenuo broj komunista u imotskom kotaru, što je za sve prisutne bio iznenadujući i neuvjerljiv podatak. Lozo je na priče koje je čuo o svojoj diskusiji izjavio da je u izlaganju bio umjereniji nego što su kasnije njegovi drugovi s Konferencije to prepričavali.

ske krajine uopće nije postojala, mada je u Jugoslaviji postojala od kada postoji i Komunistička partija (1919). To je dovelo do nove i kvalitetnije organizacije komunista na imotskom području, na čemu su se posebno angažirali mlađi članovi Partije.³³⁾

Pri reorganizaciji i konstituiranju partijskih celija, kojih također nije bilo već nekoliko godina, u principu su stali na stanovište da priznaju partijsko članstvo povratnicima iz Belgije i da ih se kao članove KPJ uključi u partijske celije. Tu se radilo samo o nekoliko već u radu dokazanih komunista. Isto tako, u organizaciju su uključeni i ostali mlađi članovi Komunističke partije koji su u to vrijeme zatečeni u članstvu, odnosno oni koji su došli iz drugih krajeva naše zemlje kao članovi KPJ. Valja primijetiti da se preko članstva nekih starijih članova prešutno prešlo, navodno zbog nedovoljne aktivnosti u to vrijeme i neuklapanja u kriterije koji su tada vrijedili za prijem u KPJ. S takvim stavom mlađih nisu bili potpuno suglasni neki stariji članovi koji su uključeni u članstvo, pa ni sam Pavao Lozo. U novoorganiziranoj partijskoj organizaciji do održavanja konstituirajuće konferencije bilo je obuhvaćeno oko 40 članova, broj kojih se povećao do kapitulacije Jugoslavije do oko 70 članova, organiziranih u osnovnim organizacijama (celijama): Imotski, Runović, Zmijavci, Grubine, Poljica, Dobrniče, Grabovac, Krivodol, Krstatice, Lokvičići i Studenci.³⁴⁾ Treba napomenuti da su sve antikomunističke snage u to vrijeme surađivale s režimom protiv KP. Ustaše — emigranti po selima su zaklinjali mlađiće i vrbovali ih za svoj pokret. Žandari su za to znali, ali protiv njih nisu ništa poduzimali. Drugaćiji je bio odnos prema komunistima; njih su proganjali. U tim je uvjetima bio otežan rad komunistima.

Članova Saveza komunističke omladine na imotskom području bilo je, na osnovi sjećanja preživjelih, nešto više negoli članova Partije. Međutim, nitko nije prikupio poimenične podatke. Aktivi SKOJ-a bili su, navodno, organizirani u mjestima, gdje su bile i partijske celije.

Nakon povratka s Pokrajinske konferencije KPH za Dalmaciju, u kolovozu 1940. godine, Pavao Lozo održao je sastanak s najaktivnijim članovima Partije i upoznao ih s tokom i zaključcima Pokrajinske konferencije. Jedan je od najvažnijih zadataka bio da se održi partijska konferencija za Kotar Imotski, na kojoj bi se birao Kotarski komitet i donijeli zaključci za rad komunista. Na tom su sastanku konkretno

³³ Isto kao i 29, Amulić piše: »Neki napredak u organizacionom sređenju i konsolidaciji Imotska partijska organizacija je postigla u toku 1940. godine, naročito poslije Pokrajinske konferencije održane u ljetu te godine. (...). Na formiranju partijske organizacije mnogo je radio Mate Šejić. Lozo, kao i mnogi stariji komunisti u Dalmaciji, nisu bili shvatili potrebu reorganizacije ni izgradnju Partije, u Partiju novog tipa, koja se vršila pod rukovodstvom druga Tita. Njima je bilo teško prihvatići čvrstu i discipliniranu partijsku organizaciju (■. ■). Lozo je tvrdio da u Imotskoj krajini sve do proglašenja NDH i napada na SSSR, ima barem dvostruko više članova Partije, nego ih je stvarno bilo. Prema njegovim izvještajima izgledalo je da u svakom selu Imotske krajine postoji partijska organizacija ali to nije bilo tako«.

³⁴ Na osnovi podataka koje su dali ondašnji članovi Kotarskog komiteta 0 članovima Partije do kapitulacije stare Jugoslavije donosimo rekonstruiran spisak, koji nije zvaničan. Naime, radi se o tome da su članovi Kotarskog komiteta poslije Konstituirajuće konferencije međusobno izvršili zaduženja po selima 1 radili na prijemu novih članova. To je trajalo samo nekoliko mjeseci. Što su

zirani zadaci za pripremu Konferencije. Dogovoren je da se u roku od mjesec dana održe sastanci po ciljama sa svim komunistima, na kojima ih je trebalo upoznati o zaključcima Pokrajinske konferencije. Sve je bilo dogovoren osim mjesta održavanja, o čemu su određeni delegati upoznati pred samu Konferenciju. To je učinjeno radi što veće tajnosti i sigurnosti od eventualnog prokazivanja.

U rujnu 1940. godine održana je konstituirajuća Kotarska konferencija KPH za kotar Imotski u selu Krivodolu, na brdu Šeminovcu, u gustoj borovoj šumi. Na toj Konferenciji sudjelovalo je oko 20 delegata, skoro iz svih mjesta u kojima je tada bilo članstvo Komunističke partije. Prema sjećanju preživjelih sudionika na Konferenciji su bili:

na tom učinili poginuli članovi Komiteta KPH i SKOJ-a možda je djelomično ostalo i tajnom, jer su podaci prikupljeni od preživjelih članova Komiteta j. to 20 godina nakon rata. Oni su dali podatke prvenstveno za one koje su oni lično primili u KP ili s njima neposredno surađivali, za druge nisu ni morali znati. O članstvu u KPH imenovanih u spisku podatke su dali: Pavao Lozo, Ivan Piplica, Mate Mustapić, Ante Ujević, Vicko Ujević i Mate Bradvica.

Prikupljeni spisak predratnih članova Partije donosimo i radi toga da bi ga i čitaoci imali na provjeru na osnovi njihova stvarnog ponašanja i sudjelovanja u NOB-u, jer je to i najvjerodstojnija provjera njihove stvarne pripadnosti članstvu Partije i dosljednom ponašanju članova Partije.

Spisak članova KPH po mjestu rođenja:

Dobričine: Bernard Granić, Blaž Granić, Ivan Piplica i Ivan Puljak.
Grubine: Jure Jonjić, Stipe Jonjić, Ivan Karin, Ante Matković, Josip žužul, Štipan žužul »Čipa«, Gabro žužul, Nikola žužul (Koka).

Grabovac: Ljubo Čikeš, Mate Mustapić, Milan Mustapić, Mate Tadić.
Imotski: Miće Bauk, Marko Bauk, Mate Bradvica, Miloš Đukić, Luka Mršić i Pave Mršić.

Ivanbegovina: Ante Kujundžić - Baraban.

Kamenmost: Jure Patrlj i Ante Trogrić.

Krivodol: Luka Bašić, Andrija Ujević (limar), Ante Ujević »Antuka«, Augustin Ujević »Čiro«, Ivan Ujević »Ivanić«, Mate Ujević, Vicko Ujević i Gjoko Prgomejla iz Crnogoraca.

Krstatice: Ivan Gudelj, Jure Gudelj »Maža«, Dane Lišnjić, Ljubo Lišnjić. Ljubo Lizatović, Jure Zec »Slipi«, Vjenceslav Zec.

Lokvićići: Marko Bekavac »Samac«, Mirko Gadžo, Ivan Pezo i Kruno Pezo.

Loveć: Križan Mustapić - čorušić.

Medovdolac: Jozo Brstilo.

Proložac Donji: Ivan Leko, koji je pred rat premješten u sjevernu Dalmaciju, jer je osumnjičen kao komunist (učitelj).

Poljica: Milan Gudelj - Velaga, Marija Lozo, Mate Lozo, Pavao Lozo.

Runović: Ivan Babić - Grgušić, Mirko Bitanga, Ivan Lešina »Japan«, Marijan Lubina, Luka Lubina, Ivan-Dan Puljić.

Studenci: Ante Babić — tišljer, Jure Bilić »Juko«, Milan Bilie, Jakov Jurčević, Josip Jurčević, Mirko Jurčević, Milan Jurčević, Mirko J. Jurčević, Mirko M. Jurčević, Mirko P. Jurčević, Petar J. Jurčević, Stjepan Jurčević.

Vinjani Donji: Mijo Bilopavlović i Mate Buljan - Klapirić.

Zmijavci: Jure Ivkošić »Jura«, Ivan Piplica »Će«, Ante Šućur i Mijo Šuto.

Dakle, ukupno je bilo 74 člana KPH na Imotskoj krajini do kapitulacije stare Jugoslavije. Kako se tko od njih ponio u NOB djelomično se može saznati iz datog kratkog pregleda razvjeta NOB-a na području Imotske krajine. Podaci o predratnim članovima SKOJ-a nisu prikupljeni. Jedino je Josip Turić dao spisak aktiva SKOJ-a u Krivodolu i Josip žužul za Grubine. Popis članova tih aktivaca zapisujemo:

Aktiv SKOJ-a u Krivodolu 1940. godine:

Mirko Bitanga iz Runovića, Mate Bradvica iz Imotskoga, Blaž Granić iz Dobrinača, Jure Ivkošić »Jura« iz Zmijavaca, Miloš Đurić iz Imotskoga, Marko Jurčević iz Studenaca, Ante Kujundžić Baraban iz Ivanbegovine, Ivan Lešina »Japan« iz Runovića, Pavao Lozo iz Poljica, Ante Matković iz Grubina, Pave Mršić iz Imotskoga, Gojko Prgomelja iz Crnogoraca, Ivan Piplica iz Dobrinača, Ivan Ujević, Mate Ujević i Vicko Ujević iz Krivodola, Jure Zec »Slipi« iz Krstatica, Vjenceslav Zec iz Krstatica, Josip žužul iz Grubina.



»Miro Ujević Stjepanov, Antica Ujević Antina, Ante Ujević Antukin, Marko Bašić Nikolin, Josip Turić Antin, Mijo Vrljičak Markov, Ivan Ujević pok. Nikole, Ivan Ujević Antukin, Milan Ujević Ivanov Buvačev, Milan Bašić Ilijin, Ante Vrljičak Stjepanov«.

Aktivisti SKOJ-a u Grubinama 1940. godine:

»1. Aktiv su sačinjavali: Josip žužul sekretar, Ivan Karin Martin, Josip Karin Matin, Marijan Matković Ivanov, Ante Matković Matin, Ivan Vuković Mičin, Jakov Vuković Matin, Ante žužul Matin, Ivan žužul Šimin, Jakov žužul Jurin, Kata žužul Mijina, Marijan žužul Markov i Petar žužul Gabrin.«

»2. aktiv SKOJ-a u Grubinama 1940. godine sačinjavali su: Dominko Jonjić Antin, sekretar, Ivan Jonjić Marijanov, Ivan Jonjić Mijin, Ivan Jonjić Matin, Joko Jonjić Dujin, Mara Jonjić Matina, Mate Jonjić Jurin, Mirko Jonjić Dujin, Mirko Jonjić Markov i Stipe Jonjić Marijanov. Ovom aktivu SKOJ-a bili su priključeni i dvojica iz V. Nebrizevca: Milan Radović »Gligin« i Stevo Odović »Pliva.««

Uvodni dio, koji je napisan za članove KPH, može se odnositi i na članove SKOJ-a, kako za njihovo formalno članstvo, tako i za sudjelovanje u NOB-u.

Na dan održavanja Konferencije (nedjelja u drugoj polovici rujna 1940.) jedan broj članova Saveza komunističke omladine iz Krivodola, Poljica i Grubina bio je organiziran da sačeka delegate na dogovorenom mjestu i da ih dovedu na mjesto održavanja Konferencije. Za vrijeme održavanja Konferencije članovi SKOJ-a čuvali su stražu na prilaznim putovima, da ih što ne bi iznenadilo, jer su već tada pristaše režima pojačale budnost nad komunistima na ovom području, osjećajući njihovu veću aktivnost.

Na Konferenciji je Pavao Lozo govorio o političkoj situaciji u svijetu i u nas, kao i o neposrednim zadacima komunista. Ovaj dio svog izlaganja Lozo je bazirao na onome što je neposredno čuo od Josipa Broza Tita na Pokrajinskoj konferenciji, kao i na zaključcima donesenim na toj Konferenciji, što je prisutnima bilo od velike koristi za daljnje snalaženje u radu na terenu. Lozo je na Konferenciji podnio izvještaj i o organizacijskom stanju Komunističke partije na području Kotara Imotski. Ivan Ujević »Ivanić« na ovoj je Konferenciji podnio izvještaj o radu seoskih odbora »Crvene pomoći«, koji su naročito bili aktivni kroz 1939. i 1940. godinu u prikupljanju materijalne i novčane pomoći za španjolske dobrotoljice zatočene u Francuskoj, kao i za političke zatvorenicke u zemlji. Mate Ujević podnio je izvještaj o organizacijskom stanju SKOJ-a na području Imotske krajine. Na osnovi podnesenih izvještaja i vođene diskusije Konferencija je, pored ostalog, zaključila da se komunisti i njihovi simpatizeri još više aktiviraju na zaključcima Pokrajinske konferencije, posebno na proširenju i jačanju partijske organizacije i SKOJ-a i na ukazivanju narodu na opasnost od fašizma i njihovih agitatora, koji su bili veoma aktivni i na imotskom području.

Na kraju svoga rada Konferencija je izabrala Kotarski komitet KPH za Kotar Imotski, koji do tada nije postojao u partijskoj organizaciji imotskog kotara od njezina osnutka. U Kotarski komitet KPH Imotski birani su: Pavao Lozo, radnik-zidar iz Poljica, za sekretara Komiteta, a za članove Ante Matković, poljoprivredni tehničar iz Grubina, Mate Mustapić, sezonski radnik iz Grabovca, Pave Mršić, radnik-pekar iz Imotskoga, Ivan Piplica, sezonski radnik iz Dobrinača, Mate Ujević, mehaničar iz Krivodola, Ivan Ujević »Ivanić«, listonoša iz Krivodola i Vicko Ujević, radnik-cestar iz Krivodola.

Nakon održane Konferencije izabrani članovi Kotarskog komiteta radili su veoma intenzivno na realizaciji zaključaka Konferencije, a naročito na prijemu novih članova u KPH i SKOJ, što je bilo od neprocjenjivog značenja za predstojeće ratne događaje, koji su bili na pomeraju. U roku pola godine uspjeli su skoro udvostručiti partijsko članstvo i organizacijski se srediti. Broj simpatizera i kandidata za prijem u Partiju, organiziranih po grupama u većini sela Imotske krajine, bio je tri do četiri puta veći od broja članova Partije. Na tim zadacima radili su aktivno i ostali članovi Partije, pored članova Komiteta.³⁵¹

Kotarski komitet KPH Imotski nakon svog izbora učinio je napor i postigao velik uspjeh i u organiziranju Saveza komunističke omladine na imotskom području. Mjesec dana nakon održane Kotarske partijske

³⁵¹ Pavao Lozo Mate Ujević, Josip ţužul i drugi, sjećanja.

konferencije, odnosno u listopadu 1940. godine, održana je i KONSTITUIRAJUĆI KOTARSKA KONFERENCIJA SKOJ-a za kotar Imotski na brdu zv. »Livadine« (na tromeđi Poljica—Dobrinče—Krivodol). Na toj Konferenciji, prema sjećanju sudionika, bilo je prisutno 25—30 delegata, članova SKOJ-a i mlađih članova Partije. Konferenciji su bila prisutna i dva člana Pokrajinskog komiteta SKOJ-a iz Splita.^{36*}

Ova Konferencija, kao i druge konferencije SKOJ-a održane u to vrijeme na području Dalmacije, imala je zadatak da organizacijski sredi i učvrsti organizacije SKOJ-a i izvrši pripreme za Pokrajinsku konferenciju SKOJ-a, koja je održana 30. i 31. ožujka 1941. godine u Splitu. Na Pokrajinskoj konferenciji SKOJ-a imotsku organizaciju SKOJ-a predstavljao je Mate Lozo iz Poljica.^{37*}

Na Konstdtuirajućoj Kotarskoj konferenciji SKOJ-a, održanoj na Livadinama, biran je po prvi put Kotarski komitet SKOJ-a za Kotar Imotski u sljedećem sastavu: Mate Ujević iz Krivodola (sekretar)



³⁸ Nisu poimenično utvrđeni sudionici Konferencije SKOJ-a. Mate Ujević i Josip Žužul, sudionici Konferencije, sjećaju se da je na osnovi prijedloga Pave Mršića u Kotarski komitet SKOJ-a imenovan Marko Baulk. (Sjećanja M. Bauka u Općinskom SUBNOR-u Imotski).

37 IHRPD, Zbornik 2, Neda Marović: »SKOJ u Dalmaciji 1939—1941.«

Marko Bauk iz Imotskoga, Ljubo Čikeš iz Grabovca, Ante Kujundžić-Baraban iz Ivanbegovine, Mate Lozo iz Poljica, Ivan Piplica »Iće« iz Zmijavaca i Josip Zužul iz Grubina.

Ove održane konstituirajuće konferencije KPH i SKOJ-a posljedica su sveopće aktivnosti na sređivanju idejno-organizacijskog stanja u Komunističkoj partiji Jugoslavije, a posebno u području Imotske krajine, naročito u 1940. godini, kada su zabilježene, po prvi put nakon toliko godina, i neke konkretnе akcije komunista. Uspostavljajući vezu i konstantnu suradnju s Pokrajinskim komitetom KPH u Splitu, komunisti na imotskom području redovito su dobivali štampu i drugi propagandni materijal od Pokrajinskog komiteta. Jednim dijelom su taj materijal dobivali preko konduktora autobusa, koje su oni angažirali za taj posao. Materijal su preuzimali pojedinci, a najčešće su ga prenosili članovi Partije i SKOJ-a i simpatizeri Partije, zatim bi se doturao do svih članova Partije i njihovih simpatizera na terenu, koji su ga koristili u svomu propagandnom djelovanju u narodu. Režimski su ljudi osjetili tu aktivnost, za koju su optužili Luku Mršića iz Imotskoga, zatvorili i priveli suđenju u kolovozu 1940. godine u Splitu »Zbog rasturanja komunističke literature koja je pronađena u njegovu stanu«. Radi nedovoljnih dokaza oslobođen je optužnice.³⁸⁾

Dana 12. ožujka 1941. godine održana je glavna rasprava u Okružnom sudu u Splitu protiv Ante Matkovića i grupe suradnika iz Grubina »koji su u optužnici terećeni da su na dan oktobarske revolucije 7. studenoga 1940. godine lijepili zvjezdice sa komunističkim napisom, rasturali komunističku literaturu i osnovali društvo priatelja Sovjetskog saveza u selu ...«. Ante Matković osuđen je na pet mjeseci zatvora, dok su ostali oslobođeni zbog nedostatka dokaza.³⁹⁾

IMOĆANI U NARODNOOSLOBODILAČKOJ BORBI OD 1941. DO 1945. GODINE

Uoči napada fašističkih sila na Jugoslaviju jedina organizirana politička snaga, koja je poduzimala mjere da ojača i razvije otpor fašističkom agresoru, bila je Komunistička partija Jugoslavije. Ona je pozvala svoje članove, skojevce, simpatizere i sve rodoljube da se dobrovoljno prijavljuju u vojsku i da izvrše svoju dužnost u obrani zemlje od fašističkih osvajača. Ova partiskska preporuka stigla je i do imotskih komunista. Jeden broj njih prijavio se vojnom odsjeku u

³⁸ IHRPD, Dosje kažnjenika Okružnog suda u Splitu iz 1941. godine.

³⁹ Iz spiska sudskega je vidljivo da su pored Ante Matkovića bili još optuženi Stipe Zužul, Marijan Žužul i Marijan Matković. Osumnjičeni Josip Žužul i Petar Žužul otpušteni su iz istražnog suda u Imotskome zbog maloljetnosti. Od uhapšenika nitko nije odao.

Na dan bombardiranja Splita 6. travnja 1941. godine Ante Matković je s ostalim zatvorenicima pobegao iz zatvora.

Imotskome, ali su bili odbijeni od strane režimskih ljudi i pripadnika desnog krila HSS, koji su radili u tom uredu.⁴⁰⁾

Mučkim i veoma jakim napadom fašističkih sila na Kraljevinu Jugoslaviju sa svih strana jugoslavenska se vojska raspala takvom brzinom da nije bilo moguće organizirati ma kakav otpor. U roku od 10 dana (6. travnja izvršen napad) vrhovna komanda jugoslavenske vojske prisiljena je na bezuvjetnu kapitulaciju, koja je potpisana 17. travnja 1941. godine u Beogradu. Tom sramnom kapitulacijom označen je kraj Kraljevine Jugoslavije — države koja je bila izgrađena na nacionalnoj neravnopravnosti, na surovoj eksploataciji i političkoj obespravljenosti radnih ljudi od strane vladajuće buržoazije.

Iznenadni napad i brza kapitulacija donekle je iznenadila i imotske komuniste, koji su se relativno brzo snašli u novonastaloj situaciji.

Odazivajući se direktivama CK KPJ, imotski komunisti radili su na prikupljanju oružja i municije od vojnika koji su se nakon rasula stare jugoslavenske vojske vratili svojim kućama i donijeli oružje. Bilo je nekoliko slučajeva da su i kupili oružje u onih koji ga drugačije nisu htjeli dati. Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju zadužio je Pavla Lozu da osnuje vojnu komisiju za Kotar Imotski, koja će vršiti sve pripreme za borbu.⁴¹⁾ To je zaključeno 25. travnja 1941. godine na sastanku u Splitu. Tom prilikom formirana je vojna komisija Pokrajinskog komiteta i data je direktiva da se takve komisije formiraju i u svim kotarima Dalmacije. Također je preporučeno komunistima, posebno više poznatima i kompromitiranim, da se povuku u strogu ilegalnost, jer da će neprijatelj prve svoje akcije usmjeriti na njih. Vojne komisije nisu dolazile mnogo do izražaja, jer su se partijski komiteti stavili na čelo svih aktivnosti koje su organizirane i provodene u život. Na imotskom kotaru nije bila formirana vojna komisija.⁴²⁾

Na osnovi dogovora sa članovima Pokrajinskog komiteta Lozo je sazvao sastanak Kotarskog komiteta KPH Imotski, koji je održan 4. svibnja (prva nedjelja poslijе 1. svibnja) 1941. godine na brdu između Krivodola i Dobrinača zvanom »Glavan gomila«, gdje su se inače često sastajali. Tu im je bilo najneprimjetnije i najzgodnije, jer su se u neposrednoj blizini i okolnim brdima većina njih skrivali od ustaša. Na sastanku je razmotrena novonastala situacija, posebno na imotskom području, koja je bila za komuniste izuzetno teška. Bio im je onemogućen bilo kakav javni rad, a nekima i pojavljivanje u javnosti. Na osnovi analizirane situacije, pored ostalog, zaključeno je da se više kompromitirani komunisti skrivaju dalje od svojih kuća i da idu u ilegalnost. Zahvaljujući baš toj na vrijeme donesenoj mjeri, neki su od njih izbjegli hapšenje, jer su ih već nekoliko dana nakon toga ustaše i žandari tražili kod kuće, vršili premetačinu, prijetili im i slično.

⁴⁰⁾ Mate Ujević i još neki njegovi vršnjaci, koji su tada bili regrutirani, tražili su u Vojnom odsjeku Imotski da ih upute u vojsku, ali im nije dopušteno Osjećanja).

«Drago Gizić, Dalmacija 1941., str. 134.

«2 Pavao Lozo, sjećanja.

Sreća je bila i u tome da su komunisti imali svojih simpatizera među činovnicima u ustaškim uredima, pa čak i među žandarima, koji su na vrijeme obavještavali. Tu treba posebno istaknuti žandare Juru Jelavića i Juru Balića, koji su 1942. godine i sami stupili u partizane.⁴³

Na sastanku na »Glavan gomili« Lozo je zadužen da lično upozna članove Pokrajinskog komiteta KPH u Splitu o stanju na imotskom kotaru i da s njima vidi šta im je činiti.⁴⁴ Lozo je krajem svibnja išao u Split. Po povratku je sazvao sastanak Komiteta u Krivodolu, gdje je dogovorenko da neki članovi Kotarskog komiteta i drugi istaknuti komunisti napuste imotsko područje. Ta odluka bila je u skladu s dogovorom Loze i članova PK KPH. Tako su stalno ili privremeno napustili imotsko područje Mate Buljan - Klapirić, Pavao Lozo, Pave Mršić, Ivan Piplica, Mate Ujević, Josip Žužul i Ante Šućur.⁴⁵ Skoro svi su se u toku 1941. godine vratili na imotsko područje i uključili u partijski rad, osim Pave Mršića, kojega su ustaše u Zagrebu uhvatili d strijeljali 1941. godine, i Mate Ujevića, koji je krajem svibnja 1941. godine otišao u Srbiju u mjesto Ivanjicu, gdje je ranije radio i bio primljen u KPJ.⁴⁶

Odlazak se ovih drugova, svakako, osjetio u dalnjem partijskom radu i aktivnosti imotskih komunista. Najveći broj, pretežno mlađih članova partije i skojevaca koji su ostali na terenu, bili su međusobno povezani i aktivni kao komunisti u granicama svojih mogućnosti. Naročito su bili angažirani na razvijanju propagande protiv fašističkog okupatora i domaćih izdajica i njihovih zločina što su ih učinili nad nedužnim stanovništvom.⁴⁷ Ovdje smo dužni kazati i to da se jedan manji broj predratnih članova Partije pasivizirao u radu jedno određeno vrijeme, a jedan se neznatan broj čak odazvao na poziv u domobrane u toku 1941. i 1942. godine i tamo ostali nekoliko mjeseci, nakon čega su se ponovno aktivirali na zadacima narodnooslobodilačkog pokreta. Poznat je samo jedan slučaj da je na poziv stupio u domobrane i kao takav poginuo na njihovoj strani.⁴⁸

Dužnost sekretara Kotarskog komiteta KPH vršio je Vicko Ujević dok se Pavao Lozo nalazio u Splitu, u vremenu od srpnja do studenoga 1941. godine, kada se Lozo vratio na imotsko područje po direk-

⁴³ Isto kao i 42. Marko Jurčević je uhapšen od žandara u ožujku 1942. godine i upućen u Mostar u domobrane. Iz Mostara je pobegao nakon desetaka dana i sa sobom donio pušku, s kojom je nakon nekoliko mjeseci ilegalno stupio u partizane.

⁴⁴ Isto kao i 29, Ivo Amulić je zapisao:

»Pokrajinski komitet je prema izvještajima tamošnjeg sekretara Kotarskog komiteta Pavla Loze, računao s preko stotinu članova u tom kraju. Takvi podaci važili su do proglašenja NDH i do napada fašističke Njemačke na Sovjetski Savez. Krajem srpnja Lozo se iznenada pojavio u Splitu (...). Ispričao mi je da je morao pobjeći s imotskog područja, jer se tamo ne može održati (...). U međuvremenu je u Split pobegao i Ante Šućur, jedan od rukovodilaca SKOJ-a. Lozu smo smjestili u Splitu da i dalje održava vezu s drugovima u Imotskoj krajini.«

« Pavao Lozo i drugi članovi Komiteta, sjećanja.

<6 Mate Ujević, iz biografskih podataka.

⁴⁷ Isto kao i 29, Ivo Amulić, sjećanja.

⁴⁸ Vjenceslav Zec.

tivi Pokrajinskog komiteta. S privremenim boravkom Pavla Loze i Ante Šućura u Splitu, kao i još nekih komunista s drugih područja, bio je suglasan Pokrajinski komitet, koji je ocijenio vrijeme kada se trebaju vratiti na imotsko područje, što su i učinili.^{49>}

Kapitulacijom Kraljevine Jugoslavije imotski kotar došao je u granice Nezavisne Države Hrvatske, a novom administrativnom podjelom pripao je velikoj župi Cetina sa sjedištem u Omišu. Pored ustaške vlasti u Imotskome je imenovan i talijanski komesar Vucemillo Lodovico, koji je zastupao interes fašističke Italije, a tu je bila prisutna i talijanska vojska, odnosno drugi bataljon 25. pješadijskog puka pješadijske divizije »Bergamo«. Za načelnika općine imenovan je Toni Colombani, koji je aktivno i vjerno surađivao s talijanskim i ustaškim komandom, skupa sa svojim suradnicima.



Talijanski i ustaški oficiri s predstavnicima ustaške vlasti i drugima, u Imotskome
1941. godine

Proglašenje NDH prihvaćeno je sa simpatijom od strane većeg dijela stanovništva Imotske krajine, koje je bilo pod utjecajem jakе propagande HSS, ustaša, klerofašista i ostalih koji su na ovom području djelovali i propagirali ustaštvо i fašističku ideologiju. U tome im je dalo pomoć i rukovodstvo HSS, naročito u predratnim godinama, kao i prilikom same kapitulacije, poslušavši syog vođu Mačeka da prizna ustašku vlast. Oni su učinili i više od toga, njihova takozvana

49 Ivo Amulić. Pavao Lozo i Ante Šućur, sjećanja.

»Mačekova zaštita« ili, kako su ih zvali »Crvene kapice«, koja se pred rat ilegalno naoružavala, u danima kapitulacije stavila se u službu ustaša i okupatorske vojske. Oni su koncem travnja 1941. godine uhapsili 29 muškaraca, Srba iz Imotskoga, Glavine d Prološca. Predali su ih talijanskim vlastima, koji su ih odveli u logor u Italiju.^{50*}

Jedan dio njih je u nekim selima Imotske krajine dočekivao na raskrsnicama putova i na drugim mjestima vojнике i oficire, koji su se vraćali svojim kućama, razoružavali su ih i oružje predavali ustašama. Kasnije je jedan broj članova »Mačekove zaštite« stupio u aktivnu službu NDH, a jedan broj se aktivirao u ustaškoj seoskoj miliciji. Ostali su se pasivizirali, ili u toku narodnooslobodilačke borbe prešli na stranu NOP-a ne slažeći se sa zlodjelima koje su činili ustaše skupa s okupatorom.

Po dolasku u Imotski Talijani nisu u prvo vrijeme nikoga hapšili ni zlostavljeni, provodeći svoju poznatu taktiku pridobivanja simpatija u narodu, prikazujući se dobrom i miroljubivom vojskom. To je pomoglo komunistima u prvim danima da se bolje snađu i dogovore za predstojeće zadatke.^{51*}

Mada u toku svibnja i većeg dijela lipnja mjeseca 1941. godine talijanske i ustaške vlasti na imotskom području nisu izvršile nikakva druga hapšenja i zlostavljanja, ustaše su se već tih prvih mjeseci u narodu Imotske krajine kompromitirali svojim zlodjelima što su ih počinili nad srpskim stanovništvom u Hercegovini. Sami su se hvalili kako tamo pale i ubijaju, a neki od njih su pljačku i kući dovozili.^{52*}

Posebno mučna i veoma teška situacija stvorena je na području Imotske krajine kada su hercegovački i domaći ustaše 23. lipnja 1941. godine 18 muškaraca Srba ubacili u takozvanu »Čalinu jamu« u Runoviću, od kojih su dvojica ostali u jami, dok su se ostali sretno izvukli

50* Ristuka Odović, sjećanja u 00 SUBNOR-a Imotski. Popis interniraca srpske nacionalnosti koje je pokupila »Mačekova zaštita« na području Imotske krajine 24. travnja 1941. godine, te ih predala talijanskim vlastima koji su ih odveli u logor u Udine u Italiji.

In terni rei:

Milan Cebo, pok. Riste, Jovo Đurmez pok. Jove, Milan Đurmez pok. Jove, Jovo Ivanišević pok. Riste, Luka Ivanišević pok. Riste, Tošo Jurišić pok. Jove, Dušan Kadijević pok. Save, Luka Kadijević pok. Jove, Luka Kadijević pok. Save, Marko Kadijević pok. Save, Pere Kadijević pok. Jove, Štipan Kadijević pok. Jove, Stipica Kadijević pok. Todora, Stojan Kadijević ipok. Ilije. Dušan Kuzman Durin, Risto Kuzman Petrov, Dane Ostojić pok. Nikole, Dušan Ostoju: pok. Nikole, Milan Ostojić pok. Nikole, Dušan Popadić pok. Laze, Gojko Sekulović pok. Mije, Mijo Tadić pok. Mije, Gligo Ukraden pok. Petra, Jovica Ukraden pok. Jove, Risto Ukraden pok. Petra, Milkan Vlajčić pok. Steve, Nikola Vlajčić Jovin, Pere Vlajčić Jovin.

si Mate Bradvica, Pavao Lozo, Mate Ujević i drugi, sjećanja.

52* Mate Bradvica, Petar Trutin i drugi, sjećanja O. O. SUBNOR-a Imotski.

i vratili svojim kućama. Ustaše su ih bacili pojedinačno žive u jamu računajući da je »bezdan«, te da će i onako u mukama u njoj umrijeti.⁵³⁾

Tjedan nakon toga zločinačkog čina ustaše su pristupili hapšenju srpskog življa na Imotskoj krajini.

Dana 30. lipnja nastavljeno je hapšenje srpskog življa na imotskom području. Žene, djecu i starce trpali su u logor kod kuće Vukadinović u Glavini Donjoj, dok su odrasle i prema mišljenju ustaša više opasne muškarce zatvarali u imotske zatvore, skupa s osumnjičenim komunistima iz makarskog i vrgorskoga kotara. Tu su ih sve skupa zlostavljadi i strašno tukli.⁵⁴⁾

Vijesti o tim i drugim zlodjelima ustaša izvan područja Krajine širile su se munjevitom brzinom kroz narod Krajine, koji je brzo uviđao da ih je ustaška predratna propaganda dovela u zabludu, te da su se upozorenja komunista i drugih antifašista kroz kratko vrijeme ustaške vlasti potpuno obistinila. To neraspoloženje ogromne većine naroda na području Krajine prema ustašama i njihovim zlodjelima ispoljavano je javno kroz proteste i osudu, tako da i oni koji su mislili drugačije i koji su bili uz ustaški pokret, nisu imali moralne snage da ih javno brane i opravdavaju.

Takvo neraspoloženje prema ustašama i prema njihovu pokretu najboljim je dokazom da taj pokret, i pored predratne jakе proustaške propagande, u narodu Imotske krajine nije uhvatilo korijene, što je na neki način okuražilo komuniste i druge antifašiste da pojačaju svoju aktivnost u narodu i pridobiju ga na stranu narodnooslobodilačkog pokreta. Već u ovom konkretnom slučaju, kada je srpski živalj došao u nemilost i pred uništenje, o čemu su i sami ustaše javno govorili, komunisti Imotske krajine i ostali antifašisti i rodoljubi pokazali su pred narodom svoje istinsko opredjeljenje i hrabrost da se suprotstave bratoubilaštву, što im ga ustaše nameću. Oni su svojom životom agitacijom u narodu, u cilju zaštite i puštanja Srba iz logora i zatvora, ubrzo stvorili snažno javno mnjenje hrvatskog življa u Krajini, koje se pojavilo kao veoma snažna i nepremostiva zaštita Srba. Putem raznih veza i kanala angažirali su skoro sve uglednije i utjecajnije ličnosti koji nisu odobravali taj ustaški postupak. Nemoguće ih je sve nabrojiti. Među njima je bilo najviše intelektualaca, činovnika, uglednih seljaka, rukovodilaca bivših građanskih stranaka, a bili su angažirani i neki svećenici. Najtvrdi orah bila je ustaška komanda s logornikom Ivanom

53 IHIRPD, Arhiv komisije za utvrđivanje ratnih zločina u Imotskom kotaru.

54 IHRPD, Izjave nekoliko zatvorenika o hapšenju Srba (Odović Riste Milana 5 drugih). Oni su pored ostalog, izjavili da je prvi počeo hapsiti Srbe, već 29. lipnja poslije podne (nedjelja), fra Stanko Bradarić, župnik župe Podbablje, poznat u čitavoj Krajini kao istaknuti ustaša. On je toga dana dao uhapsiti nekoliko muškaraca u Nebrževcu, koje su ustaše odveli u Imotski i strpali ih u zatvor, dok su 30. lipnja ustaše počeli masovna hapšenja Srba na imotskom području. O hapšenju Srba na Imotskoj krajini u dnevniku Talijanske druge armije od 17. 7. 1941. godine. (Institut RPD, Zbornik dokumenata 1, str. 481) zapisano je: »Prije podne 13. tekućeg mjeseca, politička vlast u Imotskome prema naredenju vlade iz Zagreba — poduzele sakupljanje svih Srba iz ovog Kotara. Ovo sakupljanje je izvršeno jedan sat nakon prethodnog obavještenja. Svim Srbima (oko dvjesto) je naređeno da napuste kuće i imanja i da sa sobom mogu ponijeti ne više od 40 kg. prtljage. Žene, djeca i muškarci su nagomilani u nastambe koje su se našle pri ruci. Sto se tiče ishrane, svako se snabdjevalo na svoj način. Higijenski uvjeti su naprsto bijedni...«

Marijanovićem »Čaćom« na čelu, uz svoje najbliže savjetnike fra Stanka Bradarića i fra Stanka Milanovića i druge. Pavao Lozo uputio je pismo u lime imotskih komunista komandantu talijanske vojske u Imotskome upozoravajući ga na posljedice ako se Srbima bilo što dogodi. Slično pismo uputio je i gvardijanu imotskog samostana fra Ciri Ujeviću sa zahtjevom da se i on angažira na zaštiti Srba kod ustaških i talijanskih vlasti.^{55>}

Ovako jakom i organiziranom pritisku i zahtjevu koji se čuo iz naroda, da se Srbi puste na slobodu, ustaše se nisu smjeli suprostaviti, pa nisu ni izvršili zločinačke namjere. Situacijom sa Srbima na imotskom području pokušale su se okoristiti talijanske vlasti. Prividno su osuđivale postupak ustaša i zalagale se za puštanje Srba iz logora d zatvora. To je i učinjeno 2. kolovoza 1941. godine. Konačni je cilj Talijana bio da pridobiju Srbe na svoju stranu. Na imotskom području to im nije uspjelo, jer je srpski živalj pristao uz narodnooslobodilačku borbu boreći se zajedno s Hrvatima protiv zajedničkog neprijatelja — okupatora i domaćih izdajica, ustaša d četnika. Tako se kovalo bratstvo i jedinstvo, koje je u narodu Imotske krajine uvijek međusobno čuvano i njegovano.

Puštanje Srba na slobodu predstavlja neprocjenjivu pobjedu u prvom redu naroda Imotske krajine nad ustaštvom, kojemu je onemoćeno da izvrši svoj planirani genocid nad srpskim stanovništvom u ovom kraju, kojih je bilo oko 1550. Jednomjesečna borba za njihov život znači ujedno i svojevrsni plebiscit ogromne većine naroda Imotske krajine, koji je u ovom sudbonosnom momentu ratnog vihara i bezakonja smogao snage da neumoljivim ustaškim zlikovcima kaže: NE! Ovo je povijesni događaj za ovaj kraj koji je zavrijedio trajni spomen, kao još jedan konkretni svijetao primjer naše slavne prošlosti na stazi jačanja bratstva i jedinstva Hrvata i Srba, a o kojem se u jugoslavenskoj javnosti malo zna.

IMOĆANI U BORBI MEĐU PRVIM JUGOSLAVENSKIM USTANICIMA 1941. GODINE

Poznato je da je na povijesnoj sjednici Politbiroa CK KPJ, održanoj 4. srpnja 1941. godine u Beogradu, odlučeno o početku oružane borbe protiv fašističkih okupatora d domaćih izdajica. Ustanak i oružana borba otpočela je u toku mjeseca srpnja 1941. godine u svim današnjim socijalističkim republikama, osim Makedonije, gdje je otpočeo u listopadu 1941. godine.

Oružana borba i stvaranje partizanskih jedinica nije se podjednako razvijalo u svim krajevima zemlje, pa ni u Dalmaciji, kao ni u užim rejonima. Razlike su bile i od mjesta do mjesta. Negdje je to bilo prije, a negdje poslije, ovisno o nizu objektivnih i subjektivnih okolnosti.

⁵⁵ Mate Bradvica, Petar Trutin, Mila Kurir, sjećanja.

Jedan broj Imočana, koji su u danima ustanka bili u prilici da se aktivno uključe u ustank i u oružanu borbu, to je i učinio. Na biokovskom području to nije bilo moguće sve do 1942. godine, kada su biokovski partizani otpočeli oružanu borbu (u Gracu 23. siječnja 1942. godine).

Među slovenskim partizanima od prvih dana ustanka i narodnooslobodilačke borbe našao se i Imočanin Mate **Bušić** Jurin iz Vinjana Donjih, koji je kao sudionik u španjolskome građanskog rata bio zatočen u logoru u Francuskoj. Nakon raspuštanja logora uspio se prebaciti u Sloveniju s još nekoliko svojih suboraca. Odmah početkom ustanka stupio je u partizansku jedinicu, u kojoj je vršio dužnost partijskog rukovodioca bataljona punih 15 mjeseci, odnosno do studenoga 1942. godine, kada je stupio u II dalmatinsku brigadu i poginuo kraj Livna u veljači 1943. godine u svojstvu komesara čete.^{57®}

Ciro Dropuljić (Josip), iz Prološca Donjeg, uspio se kao preživjeli borac španjolskoga građanskog rata odazvati pozivu CK KPJ. S grupom svojih suboraca ilegalno je prešao granicu i javio se na raspolažanje Centralnom komitetu KP Hrvatske u Zagrebu. Iz Zagreba je upućen u Slavoniju skupa sa suborcem Karлом Mrazovićem. U Slavoniji je formiran Prvi slavonski partizanski bataljon 24. prosinca 1941. godine. Komandantom je imenovan Ciro Dropuljić (Joža), a komesarom tog bataljona, istom odlukom, imenovan je Pavle Gregorić (Brzi).⁵⁷

Mate Ujević Antin, iz Krivodola 'koncem svibnja 1941. godine napustio je Krivodol i otišao u Srbiju, u mjesto Ivanjdcu, gdje je ranije radio i bio primljen u KPJ. Tamo se po dolasku odmah povezao s od ranije poznatim komunistima Milinkom Kušićem i Mićom Matovićem, s kojima je ilegalno živio i radio na pripremi ustanka u moravičkom srezu. Drugog kolovoza 1941. godine formirana je prva partizanska jedinica u tom kraju, Moravička četa »Boško Petrovica«, u kojoj je Ujević primio dužnost zamjenika komesara čete i partijskog rukovodioca. Ova se četa u toku 1941. godine borila za oslobođenje Ivanjice, Požege, Užica d Nove Varoši.⁵⁸

Ivan Gaće, iz Zagvozda, 1941. godine živi i radi u Zagrebu, gdje je od strane članova KPJ bio angažiran na pripremi NOB-a, te kao takav postao i kandidatom KPH u rujnu 1941. godine. U radu za NOP bio je kompromitiran, pa je po odobrenju partijskog rukovodstva napustio Zagreb i stupio u kordunaške partizane 27. studenoga 1941.

56 Pismo CK KPH jedno je od rijetkih iz tog vremena original kojega je sačuvan, radi čega ga donosimo u cijelini:

»CK KPH-a, 2. 11. 1942. godine — Pokrajinskem komitetu KPH-a za Dalmaciju.— Dragi drugovi! — Upućujemo Vam druga Matu Bušića, rodom iz Imotskog, španskog dobrovoljca. Drug je 15 mjeseci bio partizan u Sloveniji i po vlastitoj želji upućuje ga se u Dalmaciju. U Sloveniji je vršio dužnost sekretara bataljonskog biroa (zamjenika politkomesara). Mislimo da ga i kod vas upotrebite za rad u vojsci. — Š drugarskim komunističkim pozdravom. — Smrt fašizmu — sloboda narodu! Anka«.

(Odnosi se na Anknu Berus).

57 Zbornik dokumenata NOB Slavonije, gdje se nalazi nekoliko naredaba i izvještaja koji se odnose na Čiru Dropuljića »Jožu«.

58 Zbornik o učešću Moravičkog sreza u NOB.



Spomenica. Saveznog odbora SUBNOR-a, koja je izdata za svakog poginulog borca NOB-a u Jugoslaviji

Al

godine. Među kordunašima se istakao kao dobar i hrabar borac, a kasnije i kao rukovodilac.⁵⁹⁾

Dana 28. i 29. studenoga 1941. godine napustili su svoje mjesto i stupili u hercegovačke partizane braća **Milan**, **Lazo** i **Jovo Knežević** Ilijin i **Luka Pijanović** Matin, sva četvorica iz Malog Nebriževca. Oni su sudjelovali u borbama hercegovačkih partizana, u kojima je Lazo Knežević i poginuo, a Milan Knežević je ostao među njima čitavo vrijeme rata pokazavši se primjernim borcem i rukovodiocem.⁶⁰⁾

Jozo Šćurla Antin iz Medovdoca, predratni aktivist i skojevac, aktivno je uključen u pripreme za ustank i narodnooslobodilačku borbu u Zemunu. Na osnovi te aktivnosti biran je u rujnu 1941. godine za sekretara Sreskog komiteta SKOJ-a u Zemunu. U konkretnim akcijama uhvaćen je od policije i odležao u zatvoru tri mjeseca. Nakon što mu je uspjelo izići iz zatvora, zbog kompromitacije u Zemunu, po zadatku Partije, preselio se u Beograd, gdje je primio dužnost organizacionog sekretara Gradskog komiteta SKOJ-a za grad Beograd. Ponovo je uhvaćen na izvršenju zadatka. U zatvoru je strahovito mučen, ali nikoga od svojih suradnika nije odao. U zatvoru je i umro od strahovitog mučenja u dvadesetoj godini života.⁶¹⁾

Pave Mršić Marijanov dz Imotskoga članom KPJ postao je u Zagrebu 1936. godine, gdje je partijski bio povezan s Josipom Krašom i nekim istaknutim komunistima. 1940. godine došao je u Imotski, gdje se zaposlio kao pekarski radnik. U Imotskome je bio sekretarom partijske celije. Članom KK KPH Imotski biran je rujna 1940. godine. Nakon kapitulacije Jugoslavije, odnosno u svibnju 1941. godine, na osnovi stava Komiteta, isao je u Zagreb, gdje se odmah aktivno uključio u rad za NOP i pripremao ustank s već ranije poznatim članovima KP. Njegov aktivan rad u Zagrebu nije promakao ustaškim vlastima. U rujnu 1941. godine uhapšen je i strijeljan u Zagrebu skupa s ostalim istaknutim zagrebačkim komunistima.

Vijesti o sudjelovanju ovih drugova u narodnooslobodilačkoj borbi protiv okupatora i domaćih izdajica izvan područja Imotske krajine brzo su se u narodu širile i imale su veoma aktivan odjek. Pored ostalog, i ove vijesti o sudjelovanju jednog broja Imočana u oružanom NOB-u značile su pozitivan doprinos u opredjeljenju naroda Imotske krajine za narodnooslobodilački pokret i stupanj Imočana u narodnooslobodilačku borbu.

⁵⁹⁾ IHRPD, Arhiv PK KPH za Dalmaciju, pismo PK KPH za Dalmaciju.

Centralnom komitetu KP Hrvatske, od 7. lipnja 1942. godine. Na kraju

pisma je bilješka o Ivanu Gači i njegovu dolasku iz Korduna preko Like u Mosor.

⁶⁰⁾ U potjernici Zapovjedništva 2. oružničke pukovnije NDH, br. 2035/41, u kojoj je navedeno niz imena za kojima je napisana potjernica. Među njima na strani 2. napisano je:

»28. na 29. studenoga 1941. godine udaljili su se od svojih kuća i vjerojatno se pridružili četnicima-komunistima ili pobegli u Italiju i to:

1. Lazo Knežević Ilijin, star 31 godinu, lice duguljasto (...)

2. Jovo Knežević Ilijin, star 28 godina, stasa malog (...)

3. Milan Knežević Ilijin, star 21 godinu, stasa srednjeg (...)

4. Luka Pijanović Matin, star 28 godina, stasa srednjeg (...).

Svi iz sela Podbablja, kotar Imotski, županija Cetinska. Za imenovanima tragati i u slučaju pronaći sa istim postupiti po zakonu, a ovamo izvestiti. (Potjernica se nalazi u IHRPD, među spisima Kotarske oblasti Hvar).

⁶¹⁾ Podaci o Jozi Šćurli i Pavu Mršiću nalaze se u O. O. SUBNOR-a Imotski.

VLADIMIR NAZOR:

TITOV »NAPRIJED«

*Drug Tito jaše na čelu kolone
Uz usku stazu planinsku.
visoko.
Na vrhu, led. Krš, blato naokolo.
Dolje, u klancu, mutan potok šumi.
Oblaci tmasti vuku se po nebu,
A pramen magle kao dim se diže
Iz šume jela, bukvi i omorika.
— On jaše, sve to ne vidi, ne čuje.
Kamo god misao prenijela: U kom
svijetu živi? Od čega je bora
Na čelu grč oko turdih usta?
Al najednom je stao, trgnuo se.
Avet je pred njim. Sva je od blata smrznuta.
Od snjega i mraza. Stoji studen širi
I veli:
»Kud ćeš, drzniče? Ja vladam
U toj planini. Okreni se, gledaj
Tejadne momke, koje ovud vodiš.
Goli su, bosi, bjedno ljudsko meso,
Nevoljna kru, što moj je dah smrzava.
Kamo ih vodiš u patnju i u smrt?
Kipove od leda napravit ću od vas.
I stajat ćete, kruti, nepomični,
U tami noćnoj i u svjetlu danjem
Na ovim gorskim stazama, znamenje
Velje mi moći, ljudima opomena,
Da čovjek ne smje preko nekih granica.
Okreni se i vratи u nizine.*

**PONOVNO OŽIVLJAVANJE PARTIJSKOG RADA I KONKRETNE
PRIPREME ZA ORUŽANU BORBU**

Događaji koji su se zbivali u čitavoj zemlji, pa i na području Imotske krajine, kroz prvih šest mjeseci fašističke okupacije i ustaške vladavine, a posebno od srpnja 1941. godine, kada je protiv njih buknuo oružani narodni ustanački pokret, bili su dovoljni i za vatrene pristaše ustaštva da počnu preispitivati svoje stavove. I takvi su se počeli polako hladiti i javno ogradičavati od zlodjela fašista i njihovih slуга.

Na imotskom je području to išlo sporije i teže, ali se ipak počelo kretati u pozitivnom pravcu u korist narodnooslobodilačke borbe koja je otpočela. Postupno su splaćnjavala javno manifestirana oduševljenja, a u jednom malom broju sela čak i euforična nacionalistička raspoloženja, koja su pojedinci podržavali i raspirivali. Usporeno je, a može

se reói, i zaustavljeno dobrovoljno prijavljivanje mladića u ustaše. Rijetki su bili primjeri dobrovoljnosti na imotskom području nakon 1941. godine. Naime, u toku 1941. godine, a naročito prvih mjeseci nakon uspostave ustaške tvorevine NDH, u ustaše je s područja Imotske krajine stupio jedan (neutvrđen) broj mladića dobrovoljno. Njima je putem ustaške propagande pričano da je rat svršio, da je stvorena hrvatska država, da će mladićima koji dobrovoljno stupe u ustaše omogućiti školovanje i zaposlenje u državnoj službi i tome slično. Karakteristično je da su takvom propagandom uspjeli nagovoriti mladiće od 17 do 20 godina starosti pretežno iz veoma siromašnih seoskih porodica. Što su oni učinili i kakve su zločine za sobom ostavili u toku rata i narodnooslobodilačke borbe, opće je poznato. Većinu ih je stigla zaslužena kazna.

U takvoj složenoj situaciji, koja je bila veoma teška na imotskom području, komunisti, iako mlati, s malim partijskim stažom i iskustvom, međusobno su uspijevali održati veze i dogovarati se o poduzimanju konkretnih aktivnosti. Propaganda koju su u to vrijeme vršili komunisti d ostali antifašisti, sve više je nailazila na plodno tlo i u narodu Imotske krajine, jer su je doživljavali kao istinsku, dobro-namjernu i korisnu za budućnost naroda kojega je fašizam i ustaštvo dovelo na rub propasti i uništenja.

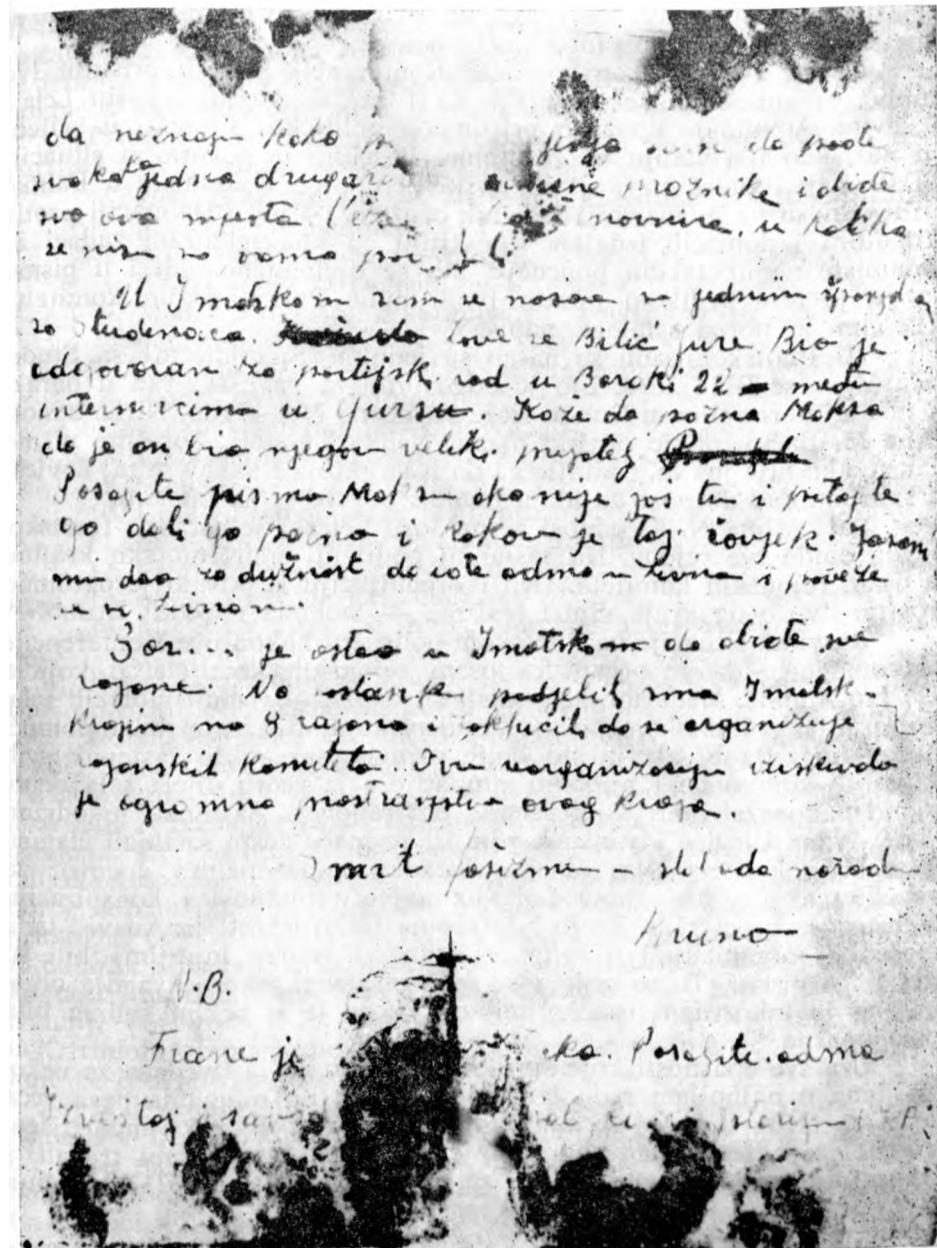
Sve je to stvaralo bolje uvjete za razvitak narodnooslobodilačkog poretka i na imotskom području. To je uočio i ocjenio PK KPH za Dalmaciju, koji je u drugoj polovici 1941. godine imao sve bolji uvid u cijelokupno političko stanje u Dalmaciji, pa i na Imotskoj krajini. Na osnovi takve ocjene Pokrajinski komitet uputio je iz Splita Pavla JLozu i Antu Šućura sa zadatkom da rade na organizacijskom učvršćenju d aktivnijem radu komunista na imotskom području i njihovoj pripremi za oružanu borbu.⁶²⁾

U studenome 1941. godine Lozo i Šućur vratili su se na imotsko područje. Pored njih vratili su se i drugi koji su napustili to područje s istom namjerom. U to vrijeme došlo je još nekoliko članova Partije koji ranije nisu bili na imotskom području, kao što je Jure Bilić »Juko«, koji je kao stariji član KP i sudionik španjolskoga građanskog rata dao veliki doprinos na rješavanju zadataka koji su postavljeni pred imotske komuniste. Na teren su također stigli Mate Tadić iz Grabovca, Kruso Pezo iz Lokvičića, kao i još neki.

U roku od mjesec dana nakon Lozina dolaska, koji je i dalje bio u funkciji sekretara Kotarskog komiteta KPH za Kotar Imotski, sazvana je Kotarska konferencija KPH za Kotar Imotski. Konferencija je održana u prosincu 1941. godine u selu Grabovcu, na kojoj je bilo prisutno oko 15 komunista. Tu je dogovorenno da se komunisti organizacijski srede, da intenzivnije rade na pripremama za odlazak Imoćana

⁶² Isto kao i 29, Ivo Amulić je zapisao:

»Zbog takve situacije KP nije neko vrijeme poduzimao ništa odlučnije u Imotskoj krajini. Tek negdje u prosincu 1941. godine, zaključeno je da je vrijeme za odlučne korake u konsolidaciji političkog stanja u tom kraju. Radi toga sam poslao Lozu na teren da pripremi sastanak s komunistima, a za nekoliko dana i ja sam išao za njim. Sastanak je održan u selu Grabovcu.«



Faksimil pisma Iva Amulića "Bruna" Pokrajinskom komitetu KPH za Dalmaciju
"prosincu 1941. nakon održane Konferencije s imotskim komunistima u Grabavcu"

u partizane i da se nastavi rad na prikupljanju pomoći u oružju i materijalu za narodnooslobodilački pokret.⁶³⁾

Ispred Pokrajinskog komiteta Konferencije su bili prisutni Ivo Amulić, organizacioni sekretar PK KPH za Dalmaciju, i Josip Lelas-Šalavija. Amulić je upoznao prisutne o političkoj situaciji u svijetu i u nas, kao i o stanju na frontama. Posebno je govorio o situaciji u Dalmaciji i zadacima koji su postavljeni pred komuniste u Dalmaciji u odnosu na intenzivniji razvitak oružane borbe u Dalmaciji protiv okupatora i domaćih izdajica. Na kraju su konkretizirani zadaci za komuniste na imotskom području, što se djelomično vidi i u pismu što ga je tom prilikom uputio Ivo Amulić Pokrajinskom komitetu, u kojem je, pored ostalog, napisao:

»U Imotskom sam se našao sa jednim »Španjolcem« sa Studenaca. Zove se Bilić Jure. Bio je odgovoran za partijski rad u baraki 22 među internircima u Gursu. Kaže da pozna Maksa (op. N. K. odnosi se na M. Baću), da je on bio njegov veliki priatelj. Pošaljite pismo Maksu, ako nije još tu, i pitajte ga da li ga pozna i kakav je taj čovjek. Ja sam mu dao dužnost da ide u Livno i poveže se sa Livnom.

Ša1... (op. N. K. odnosi se na Jozu Lelasa) je ostao u Imotskoj da obide sve rejone. Na sastanku podijelili smo Imotsku krajinu na osam rejonских komiteta. Ovu reorganizaciju iziskivalo je ogromno prostranstvo ovog kraja. Smrt fašizmu — sloboda narodu! Bruno!⁶⁴⁾

Razvitak situacije na imotskom području nakon ove Konferencije nije omogućio da se organizira osam rejonских komiteta, o kojima piše Ivo Amulić. Međutim, komunisti su uspjeli u većini imotskih sela, kao i u mjestu Imotskome, organizirati prikupljanje materijalne pomoći partizanima. Da bi akcija što bolje uspjela, sazvan je sastanak svih aktivnijih komunista i njihovih simpatizera iz većeg dijela sela neposredno nakon održane Konferencije u Grabovcu. Sastanak je održan u kući Ivana Ujevića »Ivanića«, gdje su se inače često sastajali članovi Kotarskoog kmiteta. Na tom je sastanku konkretiziran dogovor za provedbu akcije, koja je vođena uz najveću budnost i konspiraciju da ih ustaše ne otkriju. To je bilo veoma teško izvesti jer su već tada ustaše bili organizirani u svim mjestima. U većim mjestima bili su njihovi garnizoni. Tamo gdje nisu bili garnizoni, skoro svagdje organizirana je takozvana ustaška milicija, koja je u nekim selima bila dosta opasna.⁶⁵⁾

Uza sve opasnosti koje su ih vrebale, akcija je izvedena za nekoliko dana u najboljem redu i najvećoj tajnosti. To je bila prva veća akcija za NOP, u kojoj je sudjelovao i jedan veći broj vanpartijaca. Krivodol je određen kao zborno mjesto, odakle su u grupi trebali, s prikuplјnim materijalom, krenuti za Kamešnicu. Dana 8. (13) siječnja

⁶³⁾ Po sjećanju Pavla Loze i Juke Bilića na sastanku u Grabovcu bili su prisutni: Marko Bekavac »Samac«, Jure Bilić »Juko«, Blaž Granić, Ljubo Čikeš, Mirko Bitanga, Milan Gudelj - Velaga, Luka Mršić, Mate Mustapić, Milan Mustapić, Mate Tadić, Pavao Lozo, Ivan Ujević »Ivanić«, i Vicko Ujević. Marko Mustapić čuvao je stražu da ne bi netko naišao, jer je kuća bila na cesti Šestanovac — Grabovac.

⁶⁴⁾ Originalno pismo nalazi se u IHRPD, Arhiv PK KPH za Dalmaciju.

⁶⁵⁾ Mate Ujević, u selu Krivodolu nije bila organizirana ustaška milicija, već par njih pripadalo je miliciji u Poljicima (sjećanje).

1942. godine grupa se sakupila u određeno vrijeme i na određenom mjestu s prikupljenom odjećom, obućom, rakijom, duhanom, a bilo je i nešto municije. Bio je nezapamćen snijeg i studen, ali ih to nije pokolebalо da izvrše zadatku u potpunosti.

Prikupljenu su pomoć partizanima u Kamešnicu nosili članovi Partije i njezini simpatizeri:

1. Jure Bilić »Juko« — Španjolac iz Studenaca, priključio se grupi u Studencima,
2. Mijo Bilopavlović, iz Vinjana Donjih,
3. Blaž Granić, iz Dobrinača,
4. Mirko Jurčević, iz Studenaca, priključio se grupi u Studencima,
5. Ante Kujundžić - Baraban, iz Ivanbegovine,
6. Pavao Lozo, iz Poljica,
7. Milan Mustapić, iz Grabovca,
8. Luka Odović Jakovljev, iz Crnogoraca,
9. Stipe Pezo, iz Lokvičića,
10. Gojko Prgometija, iz Crnogoraca,
11. Mijo Rudež »Miše« iz Vinjana Donjih,
12. Petar Trutin, iz Kamenmosta,
13. Josip Turić, iz Krivodola,
14. Miljenko Turić, iz Krivodola, nosio do Studenaca.

Pavao Lozo vodio je grupu do Studenaca, a od Studenaca Jure Bilić, koji je bolje poznavao put od Studenaca.⁶⁶⁾

Nakon uspješne ove akcije ponovno je održan sastanak u kući Ivana Ujevića »Ivanića«, na kome je analizirano njeno izvršenje i dogovoreni daljnji zadaci. Na osnovi analiziranja političke situacije u svijetu i u nas, posebno na Imotskoj krajini, zaključeno je, pored ostalog, da postoje nešto povoljniji uvjeti za konkretnu pripremu odlaska Imoćana u partizane. Budući da na Biokovu nije bilo oružane borbe, a nisu imali skoro nikakvu vezu s komunistima na Makarskom primorju, dogovoren je na tom sastanku da se Imoćani pripremaju za odlazak u Kamešnicu i Mosor. Na ovu odluku utjecao je i neposredni kontakt i uspostavljena veza s tim partizanima, od kojih je neke Lozo i ranije poznavao iz predratnoga partijskog rada. Na tom sastanku u Krivodolu preporučeno je komunistima da nastoje doći i do oružja, koje će biti potrebno za borbu.⁶⁷⁾

Pod dojmovima zaključaka tog sastanka komunistima je bilo jasno šta treba da rade. U toku veljače nekima je pošlo za rukom da kupe nešto pušaka, pištolja i municije, o čemu su obavještavali Pavla Lozu kao sekretara Komiteta. Na imotskome području bilo je teško doći do oružja i municije jer tu prije rata nije bilo vojnih jedinica niti skladišta oružja. Značajnija akcija, kao neposredna posljedica tog sastanka, izvedena je na Kamenmostu polovicom ožujka 1942. godine, kada je predratni komunist Jure Patrlj uspio prijevarom dignuti mitraljez »Brno« žandarima i ustašama dok su u gospodaricu bili na ručku.

66) Juko Bilić, Josip Turić i Petar Trutin, sjećanja na tu akciju.
67) Pavao Lozo i Juko Bilić, sjećanja.

U toj su akciji bili također angažirani Mirko Patrij i Petar Turtin. Vlasti su osumnjičile Juru i Mirka Patrlja, koji su izvjesno vrijeme bili u talijanskom zatvoru, ali su zbog pomanjkanja dokaza pušteni na slobodu.^{68*}

IMOĆANI STUPAJU U PARTIZANSKE JEDINICE

Na sastanku Kotarskog komiteta KPH za Kotar Imotski, održanom 3. ožujka 1942. godine u kući Ivana Ujevića »Ivanica«, nakon analiziranja političke situacije u Kotaru i stanja unutar partitske organizacije, pored ostaloga, konstatirana je činjenica da još nitko iz partitske organizacije nije otisao u partizanske jedinice. Da pokaže primjerom, Pavao Lozo, kao sekretar Komiteta, saopćuje odluku da on odlazi u partizane, što je istu večer i učinio. Za imotske prilike u to vrijeme Pavlova odluka značila je veliku hrabrost i primjer mlađim komunistima, tim više što je ostavio kod kuće ženu i četvero djece na milost i nemilost ustašama, koji su ih pooslije njegova odlaska zatvarali i maltretirali. Na sastanku je dogovorenod da dužnost sekretara Komiteta vrši Vicko Ujević, koji je tu dužnost obavljao do povratka Ante Šućura na imotski teren. Šućur je, na osnovi odluke Okružnog komiteta KPH za biokovsko-neretvansko područje u srpnju 1942. godine, preuzeo dužnost političkog sekretara Kotarskog komiteta KPH Imotski, a Mate Buljan - Klapirić dužnost organizacionog sekretara Kotarskog komiteta.^{69*}

Nakon Lozina odlaska u travnju 1942. godine stupili su u partizane u Kamešnicu Marko Bauk i Josip Turić. U toku mjeseca svibnja vršene su ozbiljne pripreme pojedinaca za odlazak u partizane, tako da 1. lipnja odlaze u Dinaru: Mijo Bilopavlović, Mate Buljan - Klapirić, Ante Buljan Marunićić, Blaž Granić, Bernard Granić, Ivan Karin, Jozo Pezo, Krunic Pezo, Mijo »Miše« Rudež, Ante Šućur i Ivan Ujević »Čujičušić«. Ovo je ujedno i prva veća grupa, organizirana od Kotarskog komiteta KPH, koja odlazi u partizane. Njezino je zborno mjesto bilo u Krivodolu u borovoj šumi na Diradi, nedaleko od mjesta gdje je održana i konstituirajuća Kotarska konferencija KPH za Kotar Imotski. Toj grupi pripao je i puškomitraljez »Brno« dignut na Kamenmostu, kojega je na zborno mjesto donio Gojko Prgomejla, a u partizane odnijeli i za nj bili zaduženi Jozo i Krunic Pezo.⁷⁰⁾

Odlazak Loze u Mosor i ove grupe u Dinaru, a ne u Biokovo, gdje je bliže i što bi bilo prirodnije, najočitije govori o tome da do tada Imoćani nisu imali uspostavljenu vezu s biokovskim partizanima, mada su komunisti Makarskog primorja 23. siječnja 1942. godine otpočeli oružan-

*8 Josip Turić, Ana Kujundžić - Baraban, Mirko Patrlj i Petar Trutin, sjećanja.

69 Ante Šućur, sjećanja, Zbornik Biokovo u NOB.

TO IHRPD, Zbornik 2, str. 955, sjećanja J. Turića i sjećanja Joze Peze u O. O. SUBNOR-a Imotski.

nom borbom, ubojstvom ustaškog špijuna i napadom na žandarmerijsku postaju u Gradcu. Nakon toga su 9. ožujka 1942. godine od tri partizanske grupe formirali Prvu biokovsku partizansku četu sa četiri voda, nazvanu južnodalmatinskom. Oni su svojim akcijama na sebe izazvali ofenzivu Talijana sa svih strana na Biokovo. U ofenzivi je sudjelovalo oko 1000 talijanskih vojnika, ali je, ipak, završilo neuspjehom, a poslijе nje pojačane su akcije biokovskih partizana, ali još uvijek na području makarskog kotara.⁷¹

Taj nedostatak na biokovsko-neretvanskom području uočen je i od strane Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju na poznatom vojno-političkom savjetovanju za Dalmaciju, održanom 4. do 6. lipnja 1942. godine u Vještić-gori. Na tom je savjetovanju detaljno analizirana vojno-politička situacija u svijetu i u nas, s posebnom analizom stanja i problema u Dalmaciji, na osnovi čega je donesena i Rezolucija 0 vojno-političkom stanju u Dalmaciji s konkretnim zadacima. Zaključeno je, pored ostalog, da se od postojećih partizana na Biokovu formira prvi biokovski partizanski bataljon »Josip Jurečević«. Tom prilikom donesena je odluka i o sastavu Štaba bataljona, u kojeg je od Imočana imenovan Pavao Lozo u svojstvu obavještajnog oficira. Dogovoren je na savjetovanju i to da se postojeći kotari: Imotski, Makarska i Metković objedine u okrug sa zajedničkim partijskim i drugim rukovodstvima, te da grupa Imočana, koja se nalazi u partizanima na Dinari, odmah priđe na Biokovo radi što neposrednjeg djelovanja u narodu Imotske krajine. Na tom savjetovanju bila je grupa vojno-političkih rukovodilaca s biokovskog područja, koje je predvodila Neda Marović, član Pokrajinskog komiteta KPH i sekretar PK SKOJ-a, koja je boravila na makarskom području po zaduženju Pokrajinskog komiteta od rujna 1941. godine, pružajući pomoć tamošnjem vojno-političkom rukovodstvu u organizaciji i razvijanju NOB-a. U toj grupi na savjetovanju je imotske komuniste predstavljao Pavao Lozo.⁷²

Povratkom Nede Marović i ostalih predstavnika u Biokovo formiran je partizanski bataljon »Josip Jurčević« od prijašnje Biokovske 1 Neretvanske čete te od dobrovoljaca iz Imotske krajine i s poluotoka Pelješca. Imočani su po naređenju Štaba 4. operativne zone pošli s Dinare 9. lipnja 1942. godine i na vrijeme stigli na Biokovo da bi sudjelovali u prvoj značajnoj oružanoj akciji biokovskih partizana, kojom je oslobođen Vrgorac 15. lipnja 1942. godine. Tog je istog dana određen jedan vod 3. čete da zaposjedne položaj na Turiji i brani put od Zagvozda prema Vrgorcu. U tom je vodu bilo nekoliko Imočana, koji su određeni radi boljeg poznavanja tog terena. Taj vod porušio je cestu na Turiji i postavio zasjedu na koju su 15. lipnja u jutarnjim satima naišli Talijani jednim kamionom. Zasjeda je napala Talijane i u kratko vrijeme s njima obračunala. Kamion je zapaljen, a preživjeli Talijani zarobljeni. Zaplijenjen je jedan puškomitrailjer i 7 pušaka. Ovo je bila prva oružana akcija biokovskih partizana na području

⁷¹ Drago Gizdić, »Dalmacija 1942.«, str. 51, 52, 113, 114, 122, 124, 215, 220, 227 i 228, te Sibe Kvesić, »Dalmacija u NOB« str. 268 — 284.

125,214,

⁷² Drago Gizdić, »Dalmacija 1942.«, str. 313, te Sibe Kvesić, str. 330,

359.360.

Imotske krajine, a može se smatrati i inače prvom partizanskom omižanom akcijom i početkom oružane borbe protiv fašističkog okupatora i domaćih izdajica na Imotskoj krajini, u kojoj su se istakli imotski dobrovoljci: Marko Bauk, Ivan Gaće, Ante Šućur, Jozo Pezo, Bernard Granić i još neki, dok su ostali Imoćani sudjelovali u oslobođenju Vrgorca.⁷³⁾

Pad Vrgorca i likvidiranje Talijana na Turijd snažno je odjeknuло u narodu Imotske krajine, koji je prvi puta doživio oružanu partizansku borbu u svojoj neposrednoj blizini i na svom području. Posebno je u narodu Krajine značilo saznanje da su u tim borbama sudjelovali Imoćani, o kojima se već i od ranije pričalo kao o istaknutim partizanskim borcima. Neposredno nakon ovih akcija organiziraju se nove grupe Imoćana koji odlaze u partizane u Biokovo. U drugoj polovici lipnja dolazi organizirana grupa dobrovoljaca i to: Ante Matković, iz Grubina, Ante Kujundžić-Baraban, iz Ivanbegovine, Petar Mišević, iz Druma, Ivan Piplica, iz Zmijavaca, Mate Lozo iz Poljica, Milan (Mirka) Odović, iz Crnogoraca, Nikola Putića »Nidžo« iz Crnogoraca, Miroslav Ujević, iz Krivodola, Jakov Vuković, iz Grubina. U srpnju dolazi grupa iz Imotskoga, a u kolovozu 1942. godine iz Studenaca. Zahvaljujući određenim okolnostima, svi su oni borci Prvoga partizanskog biokovskog bataljona »Josip Jurčević«, a to su:

1. MARKO (Frane) BAUK, član KP, iz Imotskoga,
2. JURE (Josipa) BILIĆ »Jukov«, član KP, iz Studenaca,
3. MIJO (Mije) BILOPAVLOVIĆ, član KP, dz Vinjana Donjih,
4. ANTE (Tome) BULJAN, član KP, iz Vinjana Donjih,
5. IVAN (Nikole) GAĆE, član KP, iz Zagvozda,
6. BERNARD (Nikole) GRANIĆ, član KP, iz Dobrinača,
7. BLAŽ (Ante) GRANIĆ, član KP, iz Dobrinača,
8. MARKO (Filipa) JURČEVIĆ, član KP, iz Studenaca,
9. MILAN (Ante) JURČEVIĆ, član KP, iz Studenaca,
10. MIRKO (Josipa) JURČEVIĆ, član KP, iz Studenaca,
11. MIRKO (Marijana) JURČEVIĆ, član KP, iz Studenaca,
12. MIRKO (Petra) JURČEVIĆ, član KP, iz Studenaca,
13. IVAN (Ivana) KARIN, član KP, dz Grubina,
14. MATE (Mate) KLAPIRIĆ - BULJAN, član KP, iz Vinjana Donjih,
15. ANTE (Marijana) KUJUNDŽIĆ Baraban, član KP, iz Ivanbegovine,
16. ŽIVKO (Ante) KUZMAN, član KP, iz Imotskoga,
17. LJUBOMIR (Mate) LONČAR, simpatizer KP, iz Imotskoga,
18. ZVONIMIR (Marka) LONČAR, simpatizer KP, iz Imotskoga,
19. MATE (Petra) LOZO, član KP, iz Poljica,

⁷³⁾ Kad se govori o prvoj oružanoj partizanskoj akciji na području Imotske krajine, onda ovu na Turiji 15. lipnja 1942. godine smatraju prvom, što je opravdano.

»U travnju 1942. godine, dvadesetak partizana iz Kamešnice su pripucali na ustaše u Cisti« (D. Gizdić, »Dalmacija 1942.« str. 141), što je Gizdić zapisao na osnovi sjećanja sudionika.

20. PAVAO (Luke) LOZO, član KP, iz Pojijica,
21. ANTE (Pavla) MATKOVIC, član KP, iz Grubina,
22. PETAR (Ante) MIŠEVIĆ, član KP, iz Druma,
23. MILAN (Mirka) ODOVIĆ, član KP, iz Crnogoraca,
24. MILAN (Ivana) PARIĆ, član KP, iz Vinjana Donjih,
25. IVAN (Ivana) PIPLICA, član KP, iz Zmijavaca,
26. JOZO (Marka) PEZO, član KP, iz Lokvičića,
27. KRUNO (Ante) PEZO, član KP, iz Lokvičića,
28. IVA (Tome) PIPLICA, simpatizer KP, iz Dobrinača,
29. NIKOLA (Vasin) PUTIĆA »NIDŽO«, član KP, iz Crnogoraca,
30. MIJO (Stjepana) RUDEŽ »MIŠE«, simpatizer KP, iz Vinjana Donjih,
31. ANTE (Ante) ŠUČUR, član KP, iz Zmijavaca,
32. JOSIP (Ante) TURIĆ, član SKOJ-a, iz Krivodola,
33. IVAN (Nikole) UJEVIĆ »čuičušin«, član KP, iz Krivodola,
34. MIROSLAV (Stjepana) UJEVIĆ, član SKOJ-a, iz Krivodola,
35. JAKOV (Ante) VUKOVIĆ, simpatizer KP, iz Grubina,
36. JOSIP (Josipa) ZEN, član SKOJ-a, iz Imotskoga.

Od ovih prvih boraca NOB-a iz Imotske krajine 22 su poginula u narodnooslobodilačkoj borbi, svi kao istaknuti borci i rukovodioci, dok ih je samo 14 preživjelo i iz rata su izišli također kao istaknuti borci i rukovodioci. Jedan broj ih je i nakon NOB-a obavljao istakнуте funkcije u obnovi i izgradnji zemlje.⁷⁴⁾

AKCIJE BATALJONA »JOSIP JURČEVIĆ« I NAPUŠTANJE BIOKOVA

Nakon oružane akcije na Vrgorac i na Turiju evidentne su i akcije vođene u toku mjeseca lipnja i srpnja, kao što je 25. lipnja borba s Talijanima na sektoru Gradačke stine — Dubravice, u kojoj je bilo mrtvih s obje strane. U nizu manjih akcija značajne su rezultate postigli borci Biokovskog bataljona 20. srpnja potapanjem broda »Ica« (bivšeg »Visa«), zasjedama na cesti između Gradca i Baćine 22. srpnja, te 5. kolovoza kod Vrgorca.⁷⁵⁾

Dakle, od 15. lipnja do 6. kolovoza nije izvedena niti jedna oružana akcija na području Imotske krajine. U skladu s planom proleterskih brigada krajem srpnja i početkom kolovoza za napad i oslobođenje Livanja dogovoreno je s komandom 4. operativne zone, pored ostalog, da Bataljon »Josip Jurčević« pride akciji čišćenja sela

⁷⁴⁾ Spisak boraca bataljona »Josip Jurčević« u O. O. SUBNOR-a Imotski. Josip Jurčević Antin rođen je 1902., službenik, član KPJ od 1937 —1940. Bio je instruktor Okružnog komiteta KPH za Makarsku. Uhapšen i odveden u Lepoglavu 12. 9. 1940, a pušten u ožujku 1941. Dolaskom ustaša u Makarsku odlazi u Split, a prilikom povratka za Makarsku ubijen je kod Splita, Trstenik 25. 10. 1941.

⁷⁵⁾ Zbornik dokumenata Vojno istorijskog instituta J. A. (VII), knjiga 6, tom 5, str. 26. i 135.

Imotske krajine od ustaških elemenata, novom rušenju cesta, postavljanju zasjeda i prikupljanju obavještenja radi eventualnog napada na Imotski.⁷⁶⁾

U skladu s ovim dogovorom borci Bataljona »Josip Jurčević«, pomognuti aktivistima NOP-a na terenu, najprije su otpočeli akcije čišćenja najokorjelijih ustaških agenata, rušenje cesta i prekidanje telefonskih linija. Te su akcije otpočele već 11. srpnja na području Okruga, a na samom imotskom području 26. srpnja 1942. godine, kada je potpuno onesposobljena cesta Vrgorac — Turija, 30. srpnja prepilani su telefonski stupovi Zagvozd — Imotski (u toj su akciji sudjelovali komunisti i simpatizeri iz sela Krstatica), tog dana je i srušen put na Turiji na mjestu zvanom »Vučin dol« u dužini od 16 metara i nedaleko od toga mjesta su prepilali 3 b. b. stupa.⁷⁷⁾

U toku mjeseca srpnja na imotskom su se području nalazili Ante Šućur i Mate Klapirić u punoj aktivnosti političkog rada, uključujući se i u navedene dogovorene akcije. Tako je Šućur dana 11/12. kolovoza, uoči početka neprijateljske ofenzive na Biokovo, organizirao veliki broj muškaraca u Krivodolu i Crnogorcima na rušenju ceste Split — Imotski, na mjestu zvanom »Đirada« u Krivodolu. Neumorno se radilo skoro čitavu noć, sve do zore, a da nitko nije odao tu akciju, iako je izvršena pred vratima Imotskoga, koji je udaljen svega 15 kilometara, i ustaške milicije u susjednim selima. Talijani su tek ujutro 12. kolovoza naišli na to iznenadenje kad su svojim kamionima punim vojnika išli u akciju iz Imotskoga prema Biokovu. U susretu s tom činjenicom razvili su se u strijelce u pravcu Gornjeg Krivodola. Šućur, tek što je počeo da odmara u kući Ivana Ujevića »Ivanića«, obaviješten je da dolaze Talijani. Na njegovu sreću kuća je imala pomoćna vrata na koja se izvukao i bježao prema brdu, jer je bio već na domaku Talijanima koji su za njim osuli mitraljesku i puščanu vatru, ali im je uspio pobjeći. Talijani su se zadovoljili hapšenjem Ivana Ujevića »Ikiše«, koji je slučajno u času pucnjave tu naišao, a po veličini im je sličio Šućuru. U to vrijeme Šućur je organizirao i rušenje ceste Zagvozd — Poljica na mjestu zvanom »Livadine«.⁷⁸⁾

Istovremeno (neutvrđenog dana) Mate Klapirić je organizirao nekoliko mladića u zaseoku Rebići, u Vinj anima Donjim, da pila ju telefonske stupove i da ruše cestu na pravcu Imotski — Posušje na mjestu zvanom »Borak«, u neposrednoj blizini Imotskoga. Talijani i ustaše uhapsili su osumnjičene i ubili dvojicu mladića iz Rebića.

Veći dio snaga Bataljona »Josip Jurčević« stupio je u oružanu akciju na imotskom području 6. kolovoza, gdje se zadržao do 12. kolovoza, kad je otpočela neprijateljska ofenziva na Biokovo. Već prvog dana akcije zauzeli su selo Slivno te uhapsili trojicu financijskih

76 Arhiv SRH, GNRS, faze. 105, taj. 301/42.

77 Zbornik VII, k. 6, t. 5, Izvještaj Štaba bataljona »J. Jurčević« str. 135, te Izvještaj Zapovjedništva 6. oružničke pukovnije od 13. kolovoza 1942. godine, str. 338.

78 Ante Šućur, Zdravko Ujević, Drina Ujević ž. Ivanićeva i drugi seljani iz Krivodola, koji se dobro sjećaju tog događaja, jer su i oni u njemu sudjelovali (rušenju ceste).



Detalj iz teških borbi koje su vodene za vrijeme neprijateljske ofenzive na Biokovu ljeti 1942. godine

stražara, dok su dvojica, koji su oružjem pružali otpor, pobjegli u Imotski. Istoga su dana napali i Zagvozd, kojega su zauzeli tek 8. kolovoza. Dana 7. kolovoza zauzeli su žandarmerijsku kasarnu u Župi, gdje je poginulo 5 oružnika dajući otpor i prihvatiti borbu s partizanima. Zatim su od ustaške seoske milicije očistili sela Rašćane i Krstatice, te izvršili prodror u pravcu Imotskoga sve do Druma, Kamenmosta, Ivanbegovine, Poljica i Grubina. Taj brzi nalet i prolaz partizana kroz ta sela dao je do znanja i onima koji ih nisu voljeli da partizani tu mogu biti kad god zatreba, što je snažno utjecalo na budući razvitak NOP-a na imotskom području, a posebno u tim selima. Kroz sela su ih provodili imotski partizani koje je narod prepoznavao, što je također imalo pozitivnog odraza. Mnoge, koji su bili jače zahvaćeni ustaškom propagandom, iznenadilo je primjerno ponašanje partizana prema narodu. To je omogućilo da je narod s punim povjerenjem prilazio partizanima pažljivo slušajući njihov govor o ciljevima i karakteru narodnooslobodilačke borbe. Masovniji zborovi naroda održani su u Župi, Rašćanima, Zagvozdu, Biokovskom Selu i Krstasticama, o čemu se govorilo tih dana u čitavoj Krajini.

U to je vrijeme Štab 4. operativne zone izdao poseban letak upućen »Hrvatskom narodu Imotske krajine«, u kojem se raskrinkava okupator i ustaška vlast i ukazuje na sporazum četnika i ustaša i svu opasnost koja hrvatskom narodu od njih prijeti. Poziva ga da pride narodnooslobodilačkoj borbi i stupi u partizanske redove, koja će jedino osloboditi hrvatski narod od krvave ustaške vlasti i osigurati mu punu nacionalnu slobodu.⁷⁹⁾

Mada je kratko trajalo prisustvo partizana na imotskom području, od 6. do 12. kolovoza, to je izvršilo veoma jak pozitivan utjecaj na daljnji tok odnosa naroda Imotske krajine prema narodnooslobodilačkom pokretu. Od tada se počinje očigledno mijenjati i odnos ustaških agitatora i aktivnih pristaša prema aktivistima NOP-a u njihovoj sredini iz prostog razloga što se nisu više osjećali sigurnima ni za svoj život, vodeći računa o tome da partizani mogu svaki čas pokucati i na njihova vrata. Više od polovice Kotara od tog vremena se, u stvari, smatralo poluoslobođenim područjem.

Mada nije ostvarena dogovorom predviđena prepostavka da zajedničkim snagama proleterskih jedinica, biokovskih partizana i hercegovačkih jedinica oslobođe Imotski, što nije bilo realno ni očekivati, ovom su akcijom na Imotskoj krajini postignuti rezultati u političkom smislu iznad svih očekivanja. Ni vojnički rezultati nisu bili mali, zaplijenjeno je 40 pušaka, 1500 metaka i nekoliko ručnih bombi.⁸⁰⁾

Zajednička je akcija ipak postigla osnovni svoj cilj. Livno je palo 7. kolovoza u ruke proleterskih jedinica, a time i prostor čitavog Livanjskoga i Duvanjskog polja. Tako se Prva proleterska brigada približila biokovskim partizanima zauzimajući Aržano i Lovreć sredinom kolovoza.

ra Zbornik VII, k. 7, t. 5, Izvještaj Štaba 4. operativne zone, od 1. rujna 1942. godine, str. 10.

Zbornik VII, k. 5, t. 5, Izvještaj Štaba bataljona »J. Jurčević« i izvještaj Štaba 4. operativne zone, od 16. i 28. kolovoza 1942.

voza, što je bitno utjecalo i na aktivnost biokovskih partizana. Dok su se **ustaški** i domobranci trudili da obrane od partizana ta napadnuta mjesta, Talijani su pasivno stajali u svojim garnizonima duž obale i nisu uputili svojim saveznicima nijednu jedinicu u pomoć.⁸¹⁾

Talijanska komanda, uviđajući opasnost od partizana, koji su iz svih pravaca usmjeravali svoje akcije u pravcu Imotskoga, intenzivno je radila na pripremi velike operacije protiv njih, nazvane »Albija«. Ova je ofenziva otpočela 12. kolovoza 1942. godine iz svih pravaca u pravcu Biokova u jačini oko 30000 Talijana, ustaša i četnika, dok su na Biokovu bila 722 partizana. Prve jače akcije usmjerene su protiv proleterskih jedinica u pravcu Aržana — Lovreća — Posušja, čime su do 22. kolovoza uspjeli uspostaviti kontrolu nad tim mjestima, pa su se tek tada jačom akcijom usmjerili prema Biokovu.⁸²⁾

Već 12. kolovoza borci Bataljona »Josip Jurčević« sukobili su se s jačim talijanskim snagama između Zagvozda i Grabovca, a pošto su im stizale vijesti o pokretima Talijana i iz drugih garnizona oko Biokova, Štab Bataljona ostavio je jednu četu na Turiji da brani pristup sa sjeverozapada, a ostalim je četama naredio da čuvaju prilaze Biokovu iz primorja, polazeći od toga da je ofenziva na Biokovo počela svim svojim intezitetom. Međutim, talijanske snage počele nastupati na Biokovo iz pravca jugoistoka. Taj isti dan Štab Bataljona »Josip Jurčević« dobio je zadatku od Štaba 4. operativne zone da odmah s jugoistoka krenu prema Imotskome, da pored čišćenja Runovića, Podbablja i Poljica prekinu komunikacije od Zagvozda prema Vrgorcu, Imotskome, Grabovcu i Slivnu, te da tako izoliraju Imotski od garnizona u primorju.⁸³⁾ Glavne snage Bataljona »Josip Jurčević« bile su angažirane na području Imotske krajine.

U vezi s tim dobivenim zadatkom dijelovi 1. i 4. čete Bataljona »Josip Jurčević« zaposjeli su 20. kolovoza kotu 868 iznad sela Krstatića, usmjeravajući svoju aktivnost prema Poljicima i Podbablju. Jedan vod 4. čete imao je zadatku da na Golom brdu postavi zasjedu prema Imotskome i poruši cestu. Prije njihova dolaska cestom je prošlo 7 kamiona talijanskih vojnika. I upravo kad su počeli rušiti cestu, talijanska se kolona počela vraćati. Opazivši partizane, napali su ih i prisilili na povlačenje, kojom je prilikom ranjeno 5 partizana. Sutradan 21. kolovoza Talijani su s više kamiona vojnika došli da napadnu partizane na Golom brdu, te su ih uspjeli, nakon šest sati borbe, potisnuti na nove položaje. Istog dana u 15 sati napadnuta je partizanska patrola povrh zaseoka Šućuri u Podbablju, u neposrednoj blizini štaba Bataljona. U napadu su sudjelovali Talijani, domobrani, oružnici i ustaška milicija.⁸⁴⁾

⁸¹ Zbornik VII, k. 5, t. 5, Izvještaj Štaba Bataljona Štaba 4. operativne zone, od 16. do 28. kolovoza 1942.

»J. Jurčević« i Izvještaj

⁸² Drago Gizić, »Dalmacija 1942.«, str. 494. i 495.

⁸³ Zbornik VII, k. 5, t. 5, Izvještaj Štaba 4. operativne zone, str. 286,287, od 28. kolovoza 1942. godine.

⁸⁴ Dr. Miroslav Ujdurović, Zbornik 1, IHRPD, »O biokovskom bataljonu »J. Jurčević«, korišteni podaci.

Dana 22. kolovoza jake su se borbe vodile od ranog jutra punih 10 sati. U tim borbama naročito su se istakli borci Omladinske čete, u kojoj je bio dobar broj Imoćana. Toga istog dana nadirale su veće snage Talijana iz Vrgorca u pravcu Rašćana i dosta brojne snage ustaša i ustaške milicije od Runovića i Slivna. Da bi izbjegli opkoljavanje, partizani su se povukli na nove položaje na terenu Imotske krajine, dok su partizanske patrole i dalje upućivane u pravcu Krstatica, Poljica i Zagvozda. Neprijateljski avioni mitraljirali su partizanske položaje oko Turije i bacali na njih male bombe. Na području Lovreća i Ciste Provo s talijanskim jedinicama vodili su borbu 2. bataljon 1. proleterske brigade i 2. bataljon partizanskog odreda za srednju Dalmaciju.⁸⁵⁾

Biokovski su partizani 23. kolovoza pružili otpor 2. i 3. bataljonu 26. talijanskog puka na gradini kod Krstatica i nakon toga se povukli u pravcu Turije, a Talijani u Zagvozd i Krstatrice — Gudelje. Dana 24. kolovoza snage Bataljona »Josip Jurčević« još su kontrolirale sela Župu, Krstatrice, dijelove Slivna i Poljica, te neke položaje prema Zagvozdu. Štab Bataljona nalazio se na Turiji usmjeravajući borbu protiv prodora neprijateljskih snaga iz pravca Imotskoga i Zadvarja u cilju prebacivanja glavnih snaga Bataljona preko zapadnoga imotskog područja do Grabovca prema Aržanu, koji je bio zauzet od proleterskih jedinica skupa sa Cistom Provom, Lovrećom i Studencima u borbama od 15. do 19. kolovoza. Neprijatelj je procijenio namjere partizana, radi čega je 25. kolovoza angažirao sve raspoložive snage u cilju što bržeg opkoljavanja i uništavanja biokovskih partizana i njihova potpunog uništenja.⁸⁶⁾

Uz kopnene do zubi naoružane i dobro opremljene talijanske jedinice divizija »Mesina«, »Murge« i »Bergamo« angažirana je jaka arteljerija, mornarica i avijacija uz punu pomoć ustaša i četnika, koji su napredovali u masiv Biokova sa svih strana. U toku tih dana grčevite borbe partizani su se morali povlačiti ispred nadmoćnijeg neprijatelja do Turije, gdje je vođena glavna bitka koja je trajala 3 dana i tri noći. Dana 27. kolovoza fašističke su snage izbile na komunikaciju Staza — Turija. Partizani su ostali bez hrane i municije, pa su se odlučili da realiziraju dogovor s proleterima i odluku 4. operativne zone, kojom im je naređeno da se prebace prema Studencima i Aržanu.⁸⁷⁾

Dana 28. kolovoza 1942. godine u borbi s Talijanima na brdu iznad Tučepa zvanom »Ravna Vlaška«- hrabro je poginuo Mate Bušjan - Klapdrić.

⁸⁵ Zbornik VII, k. 6, t. 5, str. 367, Dnevnik Više komande oružanih snaga »Slovenije — Dalmacije« od 23. kolovoza.

⁸⁶ Kao i 85.

⁸⁷ Zbornik VII, k. 6, t. 5, Izvještaj Štaba 4. operativne zone — Vrhovnom štabu NOV i POI, od 28. kolovoza 1942. str. 286. i 287. i Zbornik VII, k. 7, t. 5, str. 96.

Dana 28. kolovoza u toku noći glavnina od 560 boraca Bataljona »Josip Jurčević« prebacila je iz Biokova preko Grabovca i Lovreća u Aržano, dok je 160 boraca ostalo na Biokovu. Borci i rukovodioci Bataljona, došavši u Aržano početkom rujna, raspoređeni su i to: 150 u proleterske brigade, 200 u Prvu dalmatinsku brigadu, a od ostatka boraca formiran je 3. i 4. bataljon Trećeg NOP odreda Dalmaoije. Treći bataljon ovog odreda zadržao je i kroz daljnju borbu dostoјno proslavio ime »Josip Jurčević«. Za komandanta ovog Bataljona imenovan je Ivan Gaće, a u njemu je bio još jedan dobar broj (neutvrđen) Imoćana. Početkom studenoga 1942. godine Bataljon je prešao iz odreda u 10. hercegovačku brigadu i nazvan je 4. bataljonom. Po isticanju u borbama pod komandom Ivana Gaće nazvali su ga borci »Gaćinim bataljonom«. Od boraca koji su ostali na Biokovu formiran je 4. bataljon »Vid Mihaljević«. U to je vrijeme Mate Ujević postavljen za pomoćnika komesara 3. partizanskog odreda Dalmacije. Ujević je do tada bio na dužnosti komesara bataljona 2. proleterske brigade, u kojoj je ratovao od početka ustanka u Srbiji i Bosni.⁸⁸⁾ Odred je formiran 4. rujna, a već 6. rujna formirana je Prva dalmatinska udarna brigada u selu Dobrom kraj Livna. Brigada ima oko 1000 boraca svrstanih u četiri bataljona, među kojima je i 200 biokovaca, a tu je i jedan broj Imoćana.^{89*}

Neprijateljska ofenziva »Albija« završila je službeno 2. rujna bez ikakva uspjeha, u kojoj je masovo stradalo civilno stanovništvo, po fašističkom običaju. Doživjevši potpun neuspjeh, Talijani su, skupa s ustašama d četnicima, opljačkali i popalili podbiokovska sela i ubijali nedužno i goloruko stanovništvo.

Ovdje je vrijedna spomena i akcija prikupljanja i pripremanja hrane za izgladnjene i izmorene borce Bataljona »Josip Jurčević« u selu Lokvičići u zaseocima Kljenovca. Naime, iz Biokova su upućeni Jure Bdlić »Juko« i Kruno Pezo u selo Lokvičice da u narodu organiziraju prikupljanje i pripremu hrane za borce Bataljona koji je trebao da se prebaci iz Biokova u pravcu Aržana. Ovaj je zadatak s uspjehom obavljen u narodu uz najbolju disciplinu i najveću tajnost, izlažući se velikoj opasnosti zbog prisustva neprijateljske vojske i seoske ustaške milicije u neposrednoj blizini, koja je bila aktivirana u akciji vođenoj već nekoliko dana protiv biokovskih partizana. Bez obzira na sve to prikupljena je hrana istu večer prebačena za borcima Bataljona u Aržano, gdje im je došla kao spas.⁹¹⁾

⁸⁸ Zbornik VII, k. 7, t. 5, Naredba štaba 4. operativne zone od 4. rujna 1942. i Izvještaj Štaba 4. operativne zone od 6. rujna 1942. godine str. 70. i 71.

Zbornik VII, k. 7, t. 5, Izvještaj Štaba 4. operativne zone od 7. rujna 1942. godine — Vrhovnom štabu NOV i POJ, str. 96.

⁸⁹ Jure »Juko« Bilić, sjećanje. On i Kruno Pezo upućeni iz Biokova da to organiziraju u Lokvičićima, gdje im se pridružio Marko Bekavac »Samac« i drugi aktivisti sela.

STANJE NAKON ODLASKA GLAVNINE BIKOVSKIH PARTIZANA U BOSNU

Prema odluci Centralnog komiteta KP Hrvatske Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju izvršio je reorganizaciju okružnih komiteta KPH u Dalmaciji. Po toj reorganizaciji Okružni komitet KPH Makarska obuhvaća kotarske komitete: Makarska, Metković i Imotski. Tom je odlukom određeno da sjedište Okružnog komiteta KPH Makarska bude pri Štabu Bataljona »Josip Jurčević«. Istim dopisom (od 31.

7. 1942.) Pokrajinski komitet zahtijeva od Okružnog komiteta Makarska da odmah obavijeste kotarska rukovodstva o ovoj reorganizaciji, kao i o tome da će Kotarski komitet Imotski biti formiran u najskorije vrijeme, odnosno čim na Biokovo dođe predstavnik Pokrajinskog komiteta. Preporučuje se da drugovi, koji dolaze u obzir za Kotarski komitet, treba da budu najbolji borci i partijci.⁹²⁾

Na osnovi ovoga i drugih sačuvanih pisama i izvještaja Pokrajinskog komiteta, kao i drugih nekih fragmentarnih podataka, dade se zaključiti da je Neda Marović, kao član Pokrajinskog komiteta, koja je u svojstvu instruktora boravila na biokovskom području, poduzimala određene mjere i u odnosu na imotski kotar. Očigledno je da je u toj ulozi poduzela konkretnе mjere u odnosu na imotski kotar čim su došli Imoćani iz Mosora na Biokovo. Šućur i Klapirić povučeni su iz Bataljona i upućeni na imotsko područje nakon što su detaljno upoznati što treba da rade kao politički radnici na terenu.

Početkom srpnja 1942. godine Ante Šućur i Mate Buljan - Klapirić upućeni su na terenski rad u Imotsku krajinu, i to Šućur u svojstvu političkog sekretara, a Klapirić u svojstvu organizacionog sekretara Kotarskog komiteta KPH Imotski.⁹³⁾ Dobili su zadatku da održe sastanke po selima sa članovima Partije, gdje ih ima, i da primaju nove koji su to svojim radom i aktivnošću za narodnooslobodilački pokret zavrijedili. Isto tako zaduženi su da po selima organiziraju narodnooslobodilačke odbore, odbore Antifašističke fronte žena, aktive SKOJ-a i Saveza mlade generacije među omladinom koja je antifašistički raspoložena. Da su oni doslovno na taj način razvili svoju aktivnost na Imotskoj krajini u selima gdje su za to postojali uvjeti, govori nekoliko prikupljenih primjera, kao i sjećanja sudionika u tim događajima.⁹⁴⁾

⁹² Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu (IRPH), Arhiv PK KPH za Dalmaciju. Pismo PK KPH za Dalmaciju Okružnom komitetu KPH Makarska, od 31. srpnja 1942. godine.

⁹³ IHRPD, Ante Šućur, sjećanja, Zbornik »Bikovo u NOB-i«.

⁹⁴ U Ivanbegovini je dko 10. srpnja 1942. godine formiran mjesni NOO u popovoj orgadi zv. Trn. Tu je također dogovoren tko će ući u Mjesni odbor USAOH-a i Mjesni odbor AFŽ, što je odmah i izvršeno. Na tom sastanku pored 5 odbornika bili su prisutni Ante Šućur, Vicko Ujević i Markan Turić ispred kotarskog rukovodstva (sjećanja Luje Popića i Manjege Kujundžića, predsjednika i tajnika Mjesnog NOO-a). Taj je odbor neprekidno radio kroz čitavo vrijeme NOB-a, mada ga se u izvještajima i ne spominje. U tom NOO još su bili: Ikan i Toko Kujundžić i Ante Popić.

Tih dana su Šućur i ostali, koje je on angažirao, iste poslove obavili u Krivodolu, Crnogorcima, Poljicima, Lokvičićima, Zmijavcima, Krstatičama i drugim selima, što Šućur navodi u svojim sjećanjima.

Međusobnim dogovorom Šućur je uzeo na sebe sela južno od Imotskog, a Klapirić sjeverni dio, kako im je bilo zgodnije po mjestu rođenja i poznavanja ljudi. U toku srpnja oni su obišli većinu sela za koja su se zadužili, izuzev one u kojima su bili neprijateljski garnizoni. U njima su organizirali sve ono što je objektivno bilo moguće. U radu su angažirali članove Kotarskog komiteta, koji su još bili na terenu, kao i još neke aktivnije članove Partije koji su im u tom mogli pomoći, što im je olakšalo izvršenje zadatka. Ujedno su aktivirali jedan broj komunista koji su se pojavili u selima kao aktivni terenski radnici za NOP, što je bilo od velike koristi.^{95*}

Dana 7. srpnja 1942. godine Šućur je u Krivodolu održao partizanski sastanak na kome je komuniste upoznao s vojnopolitičkom situacijom u svijetu i u nas. Posebno im je govorio o partijskim zaključcima na Vještić-gori i zadacima imotskih komunista dogovorenim na održanom savjetovanju u Biokovu neposredno nakon dolaska Imoćana iz Dinare. Na tom sastanku primljeno je u Partiju nekoliko aktivnih predratnih članova SKOJ-a. Tada je u Krivodolu obnovljen aktiv SKOJ-a, izabran odbor SMG, odbor AFZ i mjesni NOO. Na tom zadatku Šućuru su pomogli i neki članovi iz ove organizacije u susjednim selima: Poljica, Lokvičići, Ivanbegovina i Grubine. Taj zadatak u Crnogorcima i Nebrževcu obavio je Gojko Prgomelja, kao član partijske organizacije u Krivodolu.^{96*}

Mjesec srpanj i kolovoz 1942. godine znači veliku prekretnicu na Imotskoj krajini u korist narodnooslobodilačke borbe. Narod ove Krajine imao je priliku da po prvi puta neposredno doživi partizane i rukovodioce NOP-a, te da od njih čuje i sazna pravu istinu o stanju na frontama, o borbi partizana, njihovim ciljevima i tome slično. To je mnogo značilo za ovaj do tada nedovoljno obaviješten seoski svijet, koji je pretežno bio zahvaćen ustaškom propagandom. Na žalost, to je kratko trajalo, velika neprijateljska ofenziva na biokovske partizane to je za jedno vrijeme prigušila, ali ne i prekinula. Odlaskom glavnine biokovskih partizana u Bosnu i pojačanim ustaškim terorom na Imotskoj krajini, splasnula je i aktivnost za NOP, tako da u toku mjeseca rujna 1942. godine nisu zabilježeni neka značajniji događaji na području Krajine, ili aktivnosti od strane rukovodstva NOP-a.^{91>}

Na osnovi izvještaja Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju, upućenog Centralnom komitetu KP Hrvatske (9. rujna 1942.), može se zaključiti da do tada nije došlo do predviđenog »formiranja Kotarskog komiteta Imotski, jer u tom izvještaju, pored ostalog, piše: »Kotar Imotski broji 58 članova Partije, 25 kandidata i 189 simpatizera, nemamo podataka da li su ovi članovi partije svrstanii u partijske jedinice, kao ni za simpatizere i kandidate da li su u kandidatskim

⁹⁵ IHRPD, Ante Šućur, sjećanja, Zbornik »Biokovo u NOB-i«.

⁹⁶ Zdravko Ujević, Vicko Ujević, Antica Ujević (Kujundžić) Risto Odović, Marija Lozo, Ante Šućur i drugi, sjećanja na dane formiranja NOO-a i omladinskih organizacija i AFŽ u selima Imotske krajine.

⁹⁷ Zbornik VII, k. 7, t. 5, Izvještaj Štaba 4. operativne zone od 7. rujna 1942. godine, str. 96, te Izvještaj Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske, od 23. rujna 1942. godine, str. 228 i drugi izvještaji iz tog vremena.

grupama (. . .).• Kao Kotarski komitet postojali su samo dvojica drugova od kojih je jedan poginuo u zadnjim borbama oko Biokova i Imotskoga, (op. N. K. odnosi se na Matu Buljana - Klapirdća).

U ovom istom izvještaju pozitivno se govori o održanim masovnim zborovima po imotskim selima sa hrvatskim življem, čime se postiglo izvjesno zblžavanje prema NOP-u. Dajući ocjenu o formiranim NOO-ima na imotskom sektoru u tom izvještaju se, pored ostalog, kaže:

»Naši drugovi poslje oslobođenja tog kraja, održali su zborove i formirali narodnooslobodilačke odbore, ali pri formiranju tih narodnooslobodilačkih odbora nije se pazilo tko u njih ulazi, tako da se već do sada u nekoliko slučajeva pokazalo, da su ti narodnooslobodilački odbori postali legalna ustaška peta kolona. Mi smo drugovima na imotskom sektoru skrenuli pažnju, da ne treba forsirati sa stvaranjem narodnooslobodilačkih odbora, već prethodno politički pripremiti mase, razbiti kod njih ustaški utjecaj i potstaknuti kod njih, da oni sami osjete potrebu takvih odbora, a istovremeno da shvate tko u tim odborima da bude«.⁹⁸⁾

U vezi s radom d ponašanjem odbornika na Imotskoj krajini za NOP u toku narodnooslobodilačke borbe ovdje smo dužni konstatirati da nije utvrđen niti jedan slučaj izdaje ili međusobnog prokazivanja, mada je na ovom području posebno tim ljudima bilo veoma teško i riskantno raditi čitavo vrijeme NOB-a. Oni su u narodu neposredno realizirali sve primljene zadatke za NOP i svojim dobrim primjerom pozitivno utjecali na svoje suseljane da se opredjeljuju za narodnooslobodilačku borbu. Pretežno su bili vanpartijoi, ali čestiti ljudi, dobri antifašisti i rođoljubi, tako da se u aktivnosti za NOP nisu razlikovali od članova Partije. Narod ih je jednako doživljavao, oijenio i tretirao kao i da su članovi Partije, jer u radu za NOP nije bilo razlike među njima. U narodu su sve aktiviste NOP-a zvali jednim popularnim imenom »odbornik«. Registrirani događaj da je »mjesni NOO iz Aržana dan poslje izbora kolektivno pobjegao u Imotski«,⁹⁹⁾ nije dovoljan za jednu opću ocjenu o NOO-ima i o odbornicima na imotskom sektoru, tim više što ni ovaj događaj nije prouzrokovao teže posljedice ni za samo Aržano, u kome su kroz kratko vrijeme birani novi odbornici koji su savjesno i dobro izvršavali sve svoje zadatke do kraja narodnooslobodilačkog rata, kao i kasnije u obnovi i izgradnji zemlje.¹⁰⁰⁾

Nakon povlačenja glavnih snaga Bataljona »Josip Jurčević« s Biokova i neuspjeha neprijateljske ofenzive okupatorske su vlasti pokušale prividno prikriti svoj neuspjeh. General Mario Rootta u povodu završetka operacije na Biokovu 2. rujna upućuje telegram s broda

98 IHRPH, Arhiv PK KPH za Dalmaciju. Izvještaj PK KPH za Dalmaciju Centralnom komitetu KP Hrvatske od 9. rujna 1942. godine.

99 Zbornik VII, k. 7, t. 5, str. 71. Izvještaj Štaba 4. operativne zone Vrhovnog štabu NOP odreda od 6. rujna 1942. godine.

100 u toku NOB-a u selu Aržanu su također bili aktivni odbornici, koji su izvršavali zadatke što su im ih davali članovi Kotarskog NOO-a. Među njima Lozo u svojim sjećanjima spominje Antu Perkovića i njegova sina, te Stipu Žazu, Dušana Ledića i Josipa šošića. Greška je bila, možda, u tome što je prvi odbor formiran od strane vojnih rukovodilaca, koji nisu poznavali ljude u selu.

»ABBAZIA« kraljevskoj misiji i hrvatskoj vlasti u Zagrebu, u kojem ih obavještava o uspješno završenoj akciji protiv partizana na Biokovu.¹⁰¹⁾ Komande 18. i 5. talijanskog armijskog korpusa izdaju »letak« u povodu završetka ofenzive na području Biokova, u kojemu se, između ostalog kaže: »(.. .) Neprijatelj je ostavio na terenu 962 mrtva, između kojih jednog zapovjednika brigade i dva zapovjednika bataljona. Zaplijenjeno je 11 mitraljeza, 641 puška . . .¹⁰²⁾

Talijani, da bi bili što uvjerljiviji u svojoj pobjedi nad partizanima u narodu Imotske krajine, a ujedno da svojim neposrednim prisustvom izvrše određeni pritisak i onemoguće nove partizanske akcije na ovom području, već 4. rujna 1942. godine na područje Krivodola stižu s pedesetak kamiona i s oko 3000 vojnika, a u Kamenmost s oko 1000 vojnika. Ove trupe, pored ostalog, trebale su zaštititi glavnu prometnicu Imotski — Cista i braniti prilaze partizanima prema Imotskome, dok su proleterske jedinice držale sav teritorij sjeverno od Lovreća.¹⁰³⁾

Polovicom rujna došla je u toku noći jedna grupa partizana-proletera iz Aržana preko Studenaca i Lokvičića u Gornji Krivodol i smjestili se u brdo Seminovac u gustu borovu šumu. Njih je tu doveo istaknuti komunist iz Krivodola Andrija Ujević. U toku dana komunisti Krivodola su sa ženama u Gornjem Krivodolu u najvećoj tajnosti pripremili hrana za te partizane, koji su u toku noći izvršili prepad na ustašku miliciju u Šumetu. Taj događaj mnogo je značio u odnosu na neprijateljsku propagandu o uništenju partizana i na one koji su im povjerivali.¹⁰⁴⁾

Preostali partizani na Biokovu nisu se pojavljivali oružanim akcijama na području Imotske krajine, kao ni na drugim područjima, na što su im date i primjedbe od strane Štaba 4. operativne zone. Na te su primjedbe odgovorili rukovodioci Bataljona »Vid Mihaljević<> Drinko Tolić d Jozo Tomašević, komandant i komesar Bataljona u Operativnom izvještaju Štaba, u kome su, pored ostalog, naveli: »Neprijatelj se povukao iz malih garnizona u veće i odatle se ne kreće gdje bi ga mi mogli napadati. U mjestima se utvrdio tako, da je nemoguće jedno mjesto napasti i osvojiti ga bez teških oružja, sa kojima mi ne raspolažemo. Također je bio i mali broj boraca ovog bataljona, da napadne neprijateljske garnizone, koji su mnogo brojčano nadmoćniji.¹⁰⁵⁾

Sagledavajući novonastalu situaciju na Biokovsko-neretvanskom okrugu. Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju sazvao je partijsko savjetovanje za partijski kadar Biokovsko-neretvanskog okruga, koje

mi Zbornik VII, k. 7, t. 5, Obaveštenje generala Maria Rootte od 2. rujna 1942. godine, povodu završetka akcije na Biokovu, str. 311.

¹⁰²⁾ Zbornik VII, k. 6, t. 5, str. 85. Letak izdat početkom rujna 1942. godine od strane Komande 18. i 5. armijskog korpusa talijanske vojske u povodu završetka talijanske ofenzive na području Biokova. Letak je pisani na hrvatsko-srpskom jeziku i bačen iz talijanskih aviona po završetku akcije na biokovskom području.

¹⁰³⁾ Drago Gizić, »Dalmacija 1942., str. 494—496, te 521.

¹⁰⁴⁾ IHRPD, Antica Kujundžić i Kata Šućur, sjećanje, Zbornik »Biokovo u NOB-i«, te sjećanja Drine Ujević, Zdravka Ujevića i drugih.

¹⁰⁵⁾ Zbornik VII, k. 10, t. 5, str. 341. i 342. Operativni izvještaj Štaba bataljona »Vid Mihaljević«, od 29. prosinca 1942. godine Štabu 4. operativne zone.

je održano 4. do 6. listopada 1942. godine. Na savjetovanju je detaljno raspravljeno političko i organizacijsko stanje u Biokovsko-neretvanskom okrugu. Na savjetovanju u Golinjevu izabran je Okružni komitet na čelu sa sekretarom Martinom Vežićem - Emilom.¹⁰⁶⁾ Nakon temeljite rasprave zaključeno je, pored ostalog, da na teren Biokovsko-neretvanskog okruga podu neki članovi PK KPH za Dalmaciju. Oni su dobili zadatku da pomognu partijskom rukododstvu na razbijanju pojave oportunizma i aktivnjem vođenju oružanih akcija protiv neprijatelja i razoružavanju seoske ustaške milicije, posebno na imotskom kotaru.

Nakon održanog savjetovanja u Golinjevu i poduzetih političkih i organizacijskih mjera, kako u Okrugu, tako i u Kotaru Imotski, opća politička situacija krenula je nabolje i u imotskom kotaru, iako još uvijek ne punim intenzitetom. Ali je opći pristup NOP-u bio veći. U toku listopada, na inicijativu Okružnog komiteta, sazvan je sastanak preostalih članova Kotarskog komiteta KPH Imotski i još jednog broja istaknutih članova Partije. Sastanak je održan u selu Krstaticama, u pojati Jure Zeca »Slipog«, uz prisustvo predstavnika Okruženog komiteta Marinka Borića iz Podgore. Tu je obnovljen Kotarski komitet KPH Imotski u sastavu: Mate Tadić, Ivan Piplica, Ante Šućur (sekretar), Antica Ujević i Vicko Ujević.¹⁰⁷⁾

Međutim, odlazak je novih dobrovoljaca u partizane prestao. Tek u listopadu 1942. godine zapaženo je nekoliko usamljenih slučajeva. Među prvima išao je Josip žužul i Petar Trutin u pravcu Aržana, a za njima ih je išlo još nekoliko, dok je jedan (neutvrđen) broj stupio u biokovske partizane.

U toku listopada, studenoga i prosinca 1942. godine izvedeno je niz manjih partizanskih oružanih akcija na području Imotske krajine.

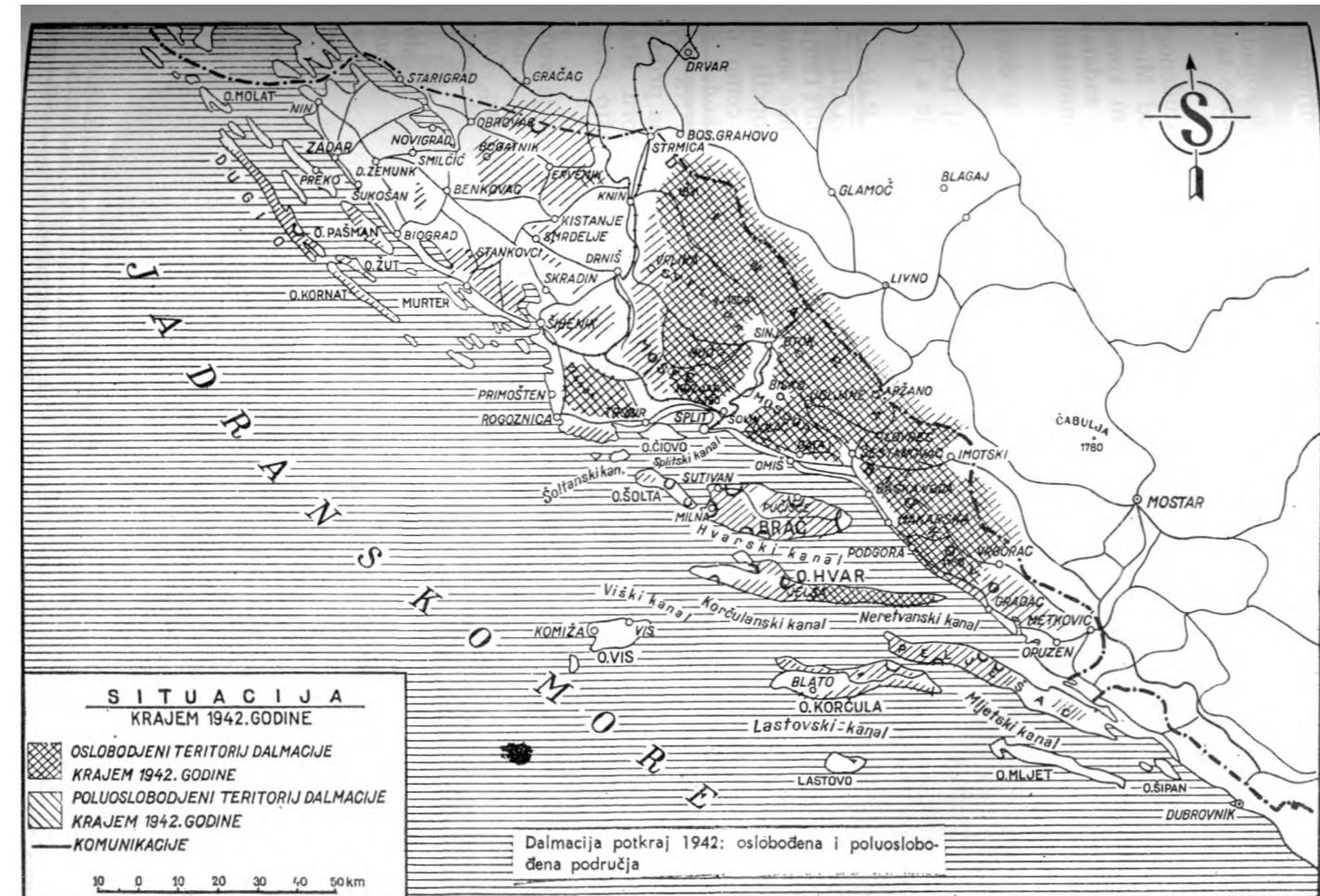
Dana 5. listopada Bataljon »Josip Jurčević«, čisteći zapadni dio Krajine od seoske ustaške milicije, uhapsio je u Cisti šest milicionara, koje je pustio na slobodu saznavši da su i sami dezertirali iz milicije.

Dana 17. listopada 3. bataljon Prve dalmatinske brigade išao je od Turije prema Cisti, gdje je vršena koncentracija neprijateljskih snaga. Kod Ciste je došlo do žestoke borbe, koja je vodena više sati, u kojoj su partizani prisilili Talijane da se vrate u Trilj uz znatne gubitke, dok su partizani imali tri ranjena borca.¹⁰⁸⁾

Biokovski partizani i 3. bataljon 1. dalmatinske udarne brigade vodili su 23. listopada uporne borbe protiv neprijatelja. Talijani su tada imali 11 mrtvih i 23 ranjena, a partizani 2 mrtva i 7 ranjenih. U toj su borbi sudjelovala dva talijanska bataljona iz Divizije »Bergamo«, dok je istovremeno druga talijanska kolona s dva bataljona iz Divizije »Sassari« i dvije ustaške bojne iz pravca Lećevica — Aržano nadirala u pravcu Buškog blata. U tim je borbama sudjelovala i ustaška jedinica iz Imotskoga. Te su borbe vođene u sklopu opće neprijateljske ofenzive protiv partizanskog slobodnog teritorija, koja je trajala

¹⁰⁶ Gizdić Drago, »Dalmacija 1942«, str. 603, 604.

¹⁰⁷ Ante Šućur, sjećanja objavljena u »Imotskoj krajini«, 254/255.
Ios Drago Gizdić, »Dalmacija 1942«, str. 625.



od 20. do 25. listopada. Uz snažni otpor partizani su bili prisiljeni da se povlače pred daleko brojnijim i nadmoćnijim neprijateljem, koji je zauzeo Aržano i prostor oko Livna, kojega je zauzeo 25. listopada. Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju i Štab 4. operativne zone tada su iz Livna prešli u Glamoč.¹⁰⁹⁾

Na osnovi odluke Štaba 4. operativne zone od 12. studenoga 1942. godine formirana je 3. dalmatinska brigada u Vrbi kod Muda. Komandantom je brigade imenovan Branko Dude, a političkim komesarom Mate Ujević. Ova brigada, pored ostalog, imala je zadatak da održi vezu s Biokovskim bataljonom na Biokovu i s Primorskim bataljonom, koji operira na desnoj obali Krke.¹¹⁰⁾

U izvještaju Štaba 4. operativne zone od 11. prosinca, o događajima na Imotskoj krajini, zapisano je sljedeće:

»Dana 9. studenoga postavljeno je niz zasjeda na cesti Lovreć — Studenoi i Cista — Šestanovac, koje su imale manje okršaje s Talijanima i ustašama.

Tih dana fašistička komanda je pozvala glavare sela Rašćana, Župe, Zagvozda, Grabovca, Krstatiča i Medovdoca, te im dala na dužnost da popišu svakog onog koji može nositi pušku. Popisani bi trebali Talijanima čuvati i osiguravati put. U ta sela uputile su se tada naše snage i poduzele sljedeće. Pozvali su glavare navedenih sela i saopćili im da se ubuduće ne smiju odazivati pozivu neprijatelja, jer ćemo ih smatrati narodnim izdajicama i protiv takvih postupiti. Također su im odluzeli pečate i dekrete, sve skupa ih razriješili dužnosti. Na zborovima su ovo iznijeli pred narodom koji je postupak partizana prihvatio sa zadovoljstvom i odrekao se svakog pomaganja okupatoru. Nisu nam javili da li su na tim zborovima organizirali NOO, našto ćemo ih upozoriti.

13. studenoga u selu Podosoju kod Runovića likvidiran je vođa seoske milicije poznati ustaša i strah za narod imotskog kraja. 3 naoružana milicionera koji su ga pratile predali su se bez borbe. Tom prilikom zaplijenjene su 4 puške, 1 pištolj, 100 komada puščanih metaka. (odnosi se na Bilu Kavadalića).

(...) U Imotskom više nema Talijana i poslije eventualnog oslobođenja Livna mislimo da bi lako mogli likvidirati ustaše u Imotskom. Naš bataljon je već sam na sebe uzeo zadatak zauzimanja Vrgorca.

U organizacionom pogledu pred nas se postavlja zadatak podizanja ovog bataljona u brigadu. Pitanje ljudstva riješit ćemo lako, jer se lako odazivaju pozivu za mobilizaciju. Jedino naoružanje i rukovođeći kadar predstavljaju ozbiljne poteškoće«,¹¹¹⁾

U Izvještaju Štaba 4. operativne zone, od 22. prosinca, pored ostalog, o operacijama partizana u Imotskoj krajini piše:

109 Drago Gizdić, »Dalmacija 1942.« str. 632, 637.-

no Drago Gizdić, »Dalmacija 1942.«, str. 673, 675.

ju Zbornik VV, k. 10, t. 5, Izvještaj Štaba 4. operativne zone od 11. prosinca 1942. godine, — Glavnom Štabu NOV i PO Hrvatske o dejstvima podređenih jedinica, str. 113, 115, 116.



»2. prosinca upućene su naše jedinice u selo Slivno sa namjerom da ga očiste od milicije. Nakon naših prvih plotuna milicija se razbježala. U borbi je poginuo jedan milicioner. Zapljenjen je veći broj stoke.

8. prosinca naše jedinice su se uputile da osiguraju prolaz za Bosnu. Jedan dio ih je sprovodio dok su ostali borci otišli u Studence radi razoružanja milicije. Razoružano je devet milicionera. Zapljenjeno je devet pušaka i 500 metaka. Pred crkvom je održan veliki zbor ispred 200 slušalaca. Zbor je s uspjehom završen.^{U2)}

U Izvještaju Štaba Bataljona »Vid Mihaljević«, od 29. prosinca, pored ostalog, o operacijama partizana u Imotskoj krajini piše:

»Dana 25. prosinca jedinice bataljona »Vid Mihaljević« saznavši da je u Grabovac došlo 5 ustaša, uputili su jedan vod iz Biokova u Grabovac i opkolili ih u kući u kojoj su se nalazili. Partizani su ih zvali na predaju, na što su ustaše otvorili vatru. Nakon kraće borbe svih pet je likvidirano, tom prilikom među njima se našao jedan ustaški vodnik preobučen u domobransku uniformu, što je kasnije bila praksa i čitavih ustaških jedinica, kada su kao ustaše u narodu bili omraženi i prezreni, zbog zločina koje su činili«,¹¹³⁾

U ovoj borbi s ustašama u Grabovcu prvi put je upotrijebljena partizanska ručna bomba nazvana »biokovka«, koja je proizvedena u partizanskoj Mehaničkoj radionici na Biokovu, koju su u narodu popularno zvali »Partizanska tvornica oružja«. Ove bombe, kao i trombloni i puščani bacači koje je proizvela Mehanička radionica na Biokovu, bile su dosta razorne, tako da su neprijatelja iznenadivali i zadavali strah. Čak su sami proširili glasine da su partizani na Biokovu dobili od saveznika neko novo oružje koje je veoma razorno. Postojanje Mehaničke radionice i njen proizvodnja oružja bila je od neprocjenjiva značenja ne samo za biokovske partizane nego i šire — za partizanski pokret. U toku njezina postojanja od svibnja 1942. godine do listopada 1943. godine radilo je od 10 do 35 radnika, koji su ukupno proizveli 3252 ručne bombe »biokovke« M-1 i M-2, 116 nagaznih mina, 986 puščanih bombi i 28 puščanih bacača »biokovo« M-3, s kojima su ratovali biokovski i mosorski partizani. U ovoj radionici radili su i Imoćani Mate Bradvica, mehaničar, i Božo Bauk, drvodjelac, oba iz Imotskoga.^{U4)}

Pojačana politička aktivnost i učestalije oružane akcije partizana u toku posljednja tri mjeseca 1942. godine na području Imotske krajine pozitivno su utjecali na daljnje raspoloženje naroda ovog područja prema narodnooslobodilačkom pokretu. Do kraja 1942. godine stupilo

<*12 Zbornik VII, k. 10, str. 282, Izvještaj Štaba 4. operativne zone, od 22. prosinca 1942. godine, — Glavnem Štabu NOV i PO Hrvatske o dejstvima biokovskih bataljona i trogirske čete.

ns Zbornik VII, k. 10, t. 5, str. 241, 342, Operativni izvještaj Štaba Bataljona »Vid Mihaljević« od 2. prosinca 1942. godine Štabu 4. operativne zone.
in IHRPD, Zbornik 1, Nedjeljko Kujundžić, »Mehanička radionica na Biokovu«, str. 339.

je oko 90 novih boraca u partizane s područja Imotske krajine, među kojima su i članovi Kotarskog komiteta i još neki terenski radnici, koji su svoje sjedište prenijeli u Biokovo i pribiokovska sela koja su bila oslobođena od neprijatelja, mada je njihov svakodnevni rad bio u narodu po selima, a u određenom sjedištu su se nalazili kada su imali sastanke i dogovor za daljnji rad.¹¹⁵⁾

PRVO OSLOBOĐENJE IMOTSKOGA 10. VELJAČE 1943. GODINE

Nova 1943. godina donijela je narodu Imotske krajine niz događaja i iznenađenja. Uz svakodnevne borbe po selima, glad i neimaštinu, koja je ratom dovedena do kulminacije, pridružio se i snažan potres, koji je 29. prosinca 1942. u 4 sata ujutro počinio veliku materijalnu štetu. O bilo je i nekoliko ljudskih žrtava. Većina stanovništva u nekoliko okopoljskih sela ostala je bez krova nad glavom, što im je još više ugrozilo ionako teško stanje nametnuto ratom.

Broj partizana u Biokovu iz dana u dan raste, među njima su 1 dobrovoljci s Imotske krajine. Ustaše u Imotskome, osjećajući se sve nesigurnijima, na samu Novu godinu, odnosno 1. siječnja, vrše napad iz Imotskoga i Posušja u pravcu Duvna sa snagama od 7 ustaških i domobranksih satnija. Uspjeli su prodrijeti do sela Brišnika, gdje su ih dočekali dijelovi 4. crnogorske brigade i natjerali na povlačenje. Tu su u borbama poginula 52 neprijateljska vojnika i više od toga ih je ranjeno. Također je zarobljeno 28 domobrana. Od njih se jedan javio dobrovoljno u partizane, dok su ostale razoružali i pustili svojim kućama u Hercegovinu. Tom prilikom partizani su zaplijenili 45 pušaka, 1 kamion i dosta različite vojne opreme. U toj borbi poginulo je 5 partizana i 8 ih je ranjeno. Ustaše i domobrani vratili su se u svoje garnizone u Posušje i Imotski.¹¹⁶⁾

Proleterske jedinice na trometđi Bosne, Hercegovine i Dalmacije od kolovoza 1942. godine konstantno su ugrožavale i uznemiravale stalnim napadima talijanske i ustaško-domobranske garnizone na tim područjima. Njihovo prisustvo i stalni napadi bili su od velike pomoći biokovskim partizanima i narodu ovog kraja, koji je u njima vidio

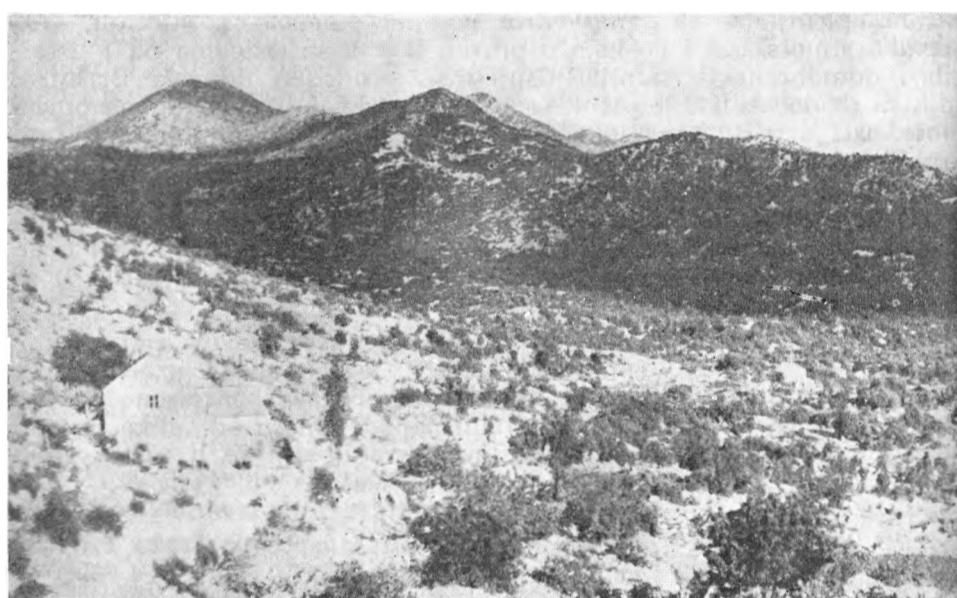
¹¹⁵ Drago Gizić, »Dalmacija 1943.« str. 31. Tu je zapisano: »Prema izvještaju OK-a Makarske za prošli mjesec u decembru je s tog okruga otišlo u partizane 457 boraca, među kojima 26 žena. Iz kotara Makarska otišlo je 307, Imotskog 92 i Metkovića 59 boraca. Među njima je 80 članova KP, 42 kandidata i 49 SKOJ-evača.« Među navedena 92 borca iz imotskog kotara stupila je najveća grupa iz Crnogoraca, zatim grupa iz Nebrževca, grupa iz Zagvozda, kao i iz drugih sela. Dana 21. siječnja 1943. godine iz Velikog i Malog Nebrževca i Kamenmosta stupilo je u biokovske partizane 43 borca, među kojima je bilo i drugarica. Oslobođenjem Imotskoga 10. veljače preko 30 Srba iz Glavine Donje stupilo je u partizanske jedinice. Zapažen je veći broj stupanja Srba s imotskog područja u to vrijeme i iz Prološca, Donjeg, Imotskoga, Zmijavaca i Podbablja. Među njima je bio i dobar broj omladinki. (Iz sjećanja Ristuke Odovića).

Zbornik VII, k. 9, t. 4, str. 44 — 47, Izvještaj Štaba 2. proleterske divizije, od 2. siječnja 1943. godine, Vrhovnom štabu NOV i POJ.

hrabru, discipliniranu i borbeno iskusnu narodnu vojsku koja, iako brojčano manja, u borbama pobjeđuje talijanske i ustaško-domobranske jedinice. To je iz dana u dan unosilo sve veću demoralizaciju u neprijateljske redove, što je vidljivo i u izvještajima talijanskih i ustaško-domobranksih komandi, naročito iz prosinca 1942. godine, kada su partizani bili u ofenzivi u ovim krajevima protiv neprijatelja koji je poduzimao krajnje napore da s tako »demoraliziranim i nesigurnom vojskom osiguraju obranu Livna, Posušja i Imotskoga«.

Partizani su 6. siječnja u selu Prološcu, uz pomoć seoskih odbornika, rasturili »komunističko-partizanski letak« pod naslovom »Narode Imotske krajine«, a u njemu se napada ustaška vlast, Poglavnik, Hitler i Musolini i poziva se narod u borbu protiv okupatora.¹⁷⁾

Dana 7. siječnja 1943. godine na Biokovu je formirana od biokovskih partizana 4. dalmatinska brigada od 550 boraca svrstanih u četiri bataljona. Formiranje je izvršeno u mjestu šošići, gdje je inače bilo sjedište komandi biokovskih partizana i drugih vojno-pozadinskih i političkih rukovodstava. Komandantom 4. brigade imenovan je Sava Drljević, a komesarom Mate Ujević. Formiranju Brigade bili su prisutni komesar 4. operativne zone Ivica Kukoč - Jordan i Andrija Božanić u ime Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju.^{11@}



šošići na Biokovu, gdje je 7. siječnja 1943. formirana 4. dalmatinska brigada. U toku čitavog NOB-a šošići su bili pouzdano uporište, mjesto okupljanja * partizanskih akcija

117 Zbornik VII, k. 9, t. 4, Izvještaj Zapovjedništva 6. pješadijske diviz. JJ® NDH u Mostaru, od 3. siječnja 1943. godine, o borbama protiv jedinica NOV, kod Posušja i Imotskoga, str. 382, kao i drugi izvještaji iz tog vremena, koji govore o tim događajima.
na Drago Gizdić, »Dalmacija 1943.«, str. 37.

Odmah nakon što se formirala i organizacijski sredila, 4. dalmatinskoj udarnoj brigadi je, pored oružanih akcija na drugim područjima, osnovni zadatak bio očistiti imotska sela od ustaške seoske milicije i oslobođenje Imotskoga. U Izvještaju Štaba 4. brigade o borbama u Imotskoj krajini pored ostalog je zapisano:

„U vremenu od 17. do 23. siječnja 1943. godine, naše su jedinice izvršile čišćenje neprijateljskih uporišta Slivno, Poljica, Šumet, Podosoje, Runovići, Podbablje i Kamenmost. Na ovom prostoru bilo je oko 500 neprijateljskih vojnika (iz Prve domobranske dobrovoljačke pukovnije, kasnije preimenovane u Šesti ustaški djelatni stajaći sdrug), novomobiliziranih ustaša i ranije milicije pod vodstvom okorjelih ustaša, krvoloka i zločinaca.

Noću 17/18 siječnja očišćeno je selo Slivno, gdje se nalazilo 150 ustaša, seoska milicija i domobrani. Bez vlastitih gubitaka zarobili smo 4 ustaše i zaplijenili 11 pušaka. Između 19. i 20. siječnja očišćena su sela Poljica, Šumet i Vukovići, noću 20/21. siječnja Runovići do Zmijavaca, a 22/23. siječnja ponovno Vukovići, zatim Podbablje, Kamenmost i Zmijavci. Neprijatelj je protjeran u Imotski, a naše snage su ovladale položajima s južne, jugozapadne i zapadne strane Imotskog polja. Most na Vrljdcu kod Kamenmosta bacili smo u zrak pomoću avionske bombe od 65 kg.

Neprijatelj je 23. siječnja sa znatnim snagama izvršio napad na naše položaje upotrijebivši dva teška bacača i više automatskih oruđa. Naši bataljoni su odbili napad, ali pošto je pala malga, neprijatelj je uspio pregaziti vodu i zagospodariti položajima između Podbablja i Zmijavaca. Nedavno mu je stiglo još veće pojačanje tako da su naše jedinice, uz neravnopravnu borbu morale odstupiti prema Poljicima i Podosoju, iako su naši bataljoni dosta zamorenici, velikim dijelom ostali i bez municije, ipak vjerujemo da neće neprijatelj uspjeti prodrijeti prema našim položajima.

U navedenim akcijama zarobljeno je 40 novomobiliziranih ustaša mještana, od kojih 6 još nije pušteno iz zatvora, 13 ustaša je ubijeno u borbi (koliko se pouzdano zna, a svakako ih je poginulo i više), dok je preko 20 ranjeno. Naši gubici su dva mrtva, i to Mirko Barbir, borac 3. bataljona, koji je prije desetak dana stupio u NOV, i naš hrabri komandant 1. bataljona koji je pao herojskom smrću na čelu svoga bataljona, 20 metara pred neprijateljskim rovovima, kad ih je htio protjerati s položaja kod sela Periči (...) Moral kod ustaša mještana je slab, a poslije svake akcije još gori. Kod njih se osjeća rasulo. Za svoju posljednju akciju neprijatelj je doveo ustaše s drugih terena.

I u samom Imotskom vlada veliki strah i panika. Ustaške glavešine već su pobegli u Mostar bojeći se da će Imotski pasti u naše ruke«.¹¹⁹

Najjači otpor partizanima i najžešće bitke s ustašama vođene su na Perića brigu nekoliko dana. Tu su poginula četiri partizana, koji su sahranjeni u mjesno groblje u Poljicima, dok ih je nekoliko ranjeno. U nekim selima seoska ustaška milicija nije uopće davala otpor partizanima, već su se predavali, ili bi bježali iz sela.

119 Drago Gizdić, »Dalmacija 1943., str. 65, 66. i Izvještaj 4. dalmatinske brigade o borbama oko Imotskoga.

Jedan dio 4. brigade bio je smješten u Poljacima u školskoj zgradi, Celića Gaju i na Novaku, pa su talijanski avioni već 28. i 29. siječnja bombardirali i mitraljirali Poljica, Krivodol, Crnogorce i Kljenovac. Dana 29. siječnja, pukovnik Šimić, koji je bio zapovjednik Odsjeka 6. pješadijske divizije sa sjedištem u Gorici, moli da se bombardiraju i mitraljiraju sela: »Puljizi, Garci i Jerkovići sklopa Podosoje, zaseoci Lujani, Runci, Domnjani (škola), Matkovići, Skako i Lozići — sklopa Poljica, sela Lapende, Ujevići, Krivodol (škola kod sjeverne strane puta), Crnogorci, Medvidovići i Rupčići i što je važno selo Kljenovac (kuća najbliža cisterne), (...) zatim sela gdje vrše operaciju proleterske jedinice na sjeverozapadnom dijelu krajine, traži da se izviđaju i po potrebi bombardiraju i mitraljiraju i to: Aržano, Vinica, Raško polje, Zagorje, Vir, i Studence«.¹²⁰ Avioni su tih dana svakodnevno kružili, mitraljirali i po naseljima bacali bombe. Stradalo je nezaštićeno stanovništvo, bilo je i ljudskih žrtava od avionskih bombi u Podosoju i Crnogorcima.



Partizanski top na putu za Biokovo u siječnju 1943. godine

¹²⁰ Zbornik VII, k. 9, t. 4, Dnevni izvještaj Zapovjedništva Odsjeka Posušje — Imotski — Ljubuški, za 29. siječnja 1943. godine, o pokretu jedinica NOV prema Imotskom i borbama oko Posušja, te Izvještaj Zapovjedništva 6. oružničke pukovnije NDH u Mostaru, od 30. siječnja 1943. godine, str. 462 — 465. Pored vijesti o vođenim akcijama, tu je zapisano i slijedeće:

»U vremenu od 29. prosinca 1942. godine do 21. siječnja 1943. godine, udaljili su se od svojih domova i pridružili partizanima Andrija Gudelj iz sela Poljica, Ante Tolić iz sela Podbablja, Mila Tolić žena Ante iz Podbablja, Pero Kujundžić iz Poljica, Jure Ivkošić, Ivan Lešina, Ivan Jakić, Mijo Babić i Ivan Babić, svj iz sela Runovića, Marko Gudelj iz Podbablja, sve kotar Imotski, i Stanko Peša, pripravnik rizničke straže u Kamenmostu, rodom iz Zatona, kotar Biograd n/m.«

Koncem siječnja i početkom veljače ofenzivni napadi partizanskih jedinica sa svih strana u pravcu Imotskoga i sve veća demoralizacija talijanskih, četničkih i ustaško-domobranksih vojnika navijestili su skoro zauzimanje Posušja i Imotskoga od strane partizana. Za vrijeme vođenih borbi narod je Imotske krajine već par mjeseci intenzivno politički pripreman za taj konačan čin. Održavani su masovni sastanci s narodom i upoznavalo ga s ciljevima i karakterom narodnooslobodilačke borbe, kao i o međunarodnoj situaciji i stanju na frontama. Partizani su čak i u to vrijeme našli vremena da daju po selima prirede i organiziraju ples i partizanska kola, što je narod, posebno omladinu, okupljalo oko partizana, u kojima su zaista vidjeli svoju — narodnu vojsku, koja u borbi gine da bi narod oslobodila od fašističkih okupatora i domaćih izdajica, koji su se prema narodu brutalno i zvјerski ponašali bez ikakve milosti i obzira. Narod je tu razliku dobro uočavao i prema njoj određivao svoje stavove i opredjeljenja.

Dolazak Vrhovnog štaba i proleterskih jedinica mnogo je značio za razvoj NOB-a u Imotskoj krajini.

8. veljače 1943. godine. Štab 2. proleterske divizije izdao je zapovjed za napad na Imotski i Posušje, kojom su do u detalje konkretnizirani zadaci svih jedinica u napadu. U borbi su sudjelovale: sa sjeverozapada jedinice 2. proleterske divizije (4. crnogorska, 2. proleterska i 2. dalmatinska brigada), a sa jugozapada 4. dalmatinska brigada, koja je napadala iz pravca Biokova.¹²¹⁾

Proleterske su jedinice 9. veljače zauzele Posušje i dio svojih snaga usmjerile prema Imotskome. Ustaške i domobranske jedinice zauzele su položaj u cilju obrane Imotskoga.¹²²⁾ Međutim, slijedećeg dana (10. veljače) dobili su »Naredenje Zapovjedništva šeste pješadijske divizije« da hitno evakuiraju Imotski, obrazlažući time da su »partizani prodrli cestom od Posušja prema Širokom brijevu do Vranića-sedla, odakle prema izvještajima dobivenim od Talijana njihove slabije obhodne obhodare u pravcu sve do Gruda.

Talijani se na zemlji drže pasivno. Ne misle izvršiti napad za vraćanje Posušja, nego kažu da će braniti Kočerin.

Kako bi prema ovoj situaciji partizani lako mogli prijeći i sa jačim snagama iz s. Vranić za s. Grude i na taj način prekinuti još jednu donekle slobodnu komunikaciju i odstupnicu naših dijelova koji se bore oko Imotskog, te ukoliko tom zapovjedniku nije uspjelo svojom zakazanom akcijom odbaciti partizane od s. Vranić. Zapovijedam: 1. Da taj zapovjednik potpuno neprimjetno od partizana u toku 10. o. mj. i noću 10/11. o. mj. izvrši evakuaciju Imotskog i povuče se na postave oko s. Grude, gdje uhvati desno vezu s Talijanima, a lijevo s našom milicijom u s. Drinovci. Dalje raditi prema situaciji. (..,).¹²³⁾

¹²¹ Zbornik VII, k. 10, t. 4, str. 74, Zapovjest Šta.ba 2. proleterske divizije, od 8. veljače 1943. godine za napad partizanskih jedinica na Imotski i Posušje,

¹²² Zbornik VII, k. 10, t. 4, Izvještaj Zapovjedništva Otsjeka Posušić — Imotski — Ljubuški, od 10. veljače 1943. godine, str. 639/40.

¹²³ Zbornik VII, k. 10, t. 4, str. 641, 642, Naredenje Zapovjedništva 6. pješadijske divizije NDH za evakuaciju Imotskoga od 10. veljače 1943. godine.

Ustaško-domobraska komanda postupila je po naređenju i u toku dana prišla evakuiranju vojske i ratnog materijala. Partizanske su jedinice napredovale prema Imotskome i Grudama da im presjeku povlačenje. Iz pravca Vira — Galici — Milardovići 4. crnogorska brigada brzo je napredovala, tako da je već u 18,30 sati 10. veljače otpočela izravni napad sa sjeverne strane na Imotski. Sa zapada i s juga napadala je 4. dalmatinska brigada, i to iz pravca Prološca—Sušići—Glavina s tri bataljona, a s jednim bataljonom od Podbablja preko Kamenmosta u pravcu Imotskoga i Vinjana.



Ustaško-domobraska komanda, videći partizane pred vratima Imotskoga, nije više imala vremena za evakuaciju oružja i municije iz skladišta u bivšoj »Sokolani« u sjedištu grada (na mjestu današnje zgrade društveno-političkih organizacija) i u kući Luke Milinovića na Diradi. Oba su skladišta zapaljena i gorjela su skoro čitavu noć, a ustaše, domobrani i jedan mali broj njihovih odanih pristaša i rukovodilaca ustaške vlasti napustili su Imotski, u koji su prvi partizani ušli u srijedu 10. veljače u 22 sata.¹²⁴⁾

124 Zbornik VII, k. 10, t. 44, str. 126, 143, 150, 295, 303, 304, Izvještaj 1 i 2. Proleterske brigade te 9. dalmatinske NOU divizije, o zauzeću Imotskoga i borbama oko Imotskoga. O tome također govore izvještaji talijanskih i ustaških komandi, objavljeni u istom Zborniku.

U ovim borbama bilo je mrtvih i ranjenih na obje strane, međutim, brojke su različite, mada približne, ovisno o izvoru i informaciji koja je crpljena. No, ubilježit ćemo neke od tih podataka »Ubijeno je preko 60 ustaša, a bilo je i nešto više od toga ranjenih. Zaplijenjeno je oko 350 pušaka, 15 mitraljeza, 60.000 metaka, 100 mina za bacače, nekoliko kamiona, 2 vagona nafte, magazin s hranom, 23 vagona duhana. Imotski je branila 13. bojna od 1.200 vojnika, sa 2 topa, 1 bacačem, 5 teških mitraljeza i oko 50 puškomitraljeza. U Posušju je bilo oko



U oslobođenom Imotskome 10. veljače 1943. godine

1.000 ustaša i domobrana. Zauzimanjem Imotskog oslobođen je sav Imotski kotar s preko 50.000 stanovnika, a oslobođeni teritorij Bosne i Hrecegovine proširio se preko Biokova sve do mora«.¹²⁵⁾

Zauzećem Imotskoga partizani nisu niti predahnuli, borba je s neprijateljem nastavljena svom svojom jačinom zauzimajući frontu i zatvarajući pravac Mostar — Široki briješ — Grude — Bobanova Draga — Imotski. Paralelno s tim razvila se veoma živa politička aktivnost na oslobođenom teritoriju. Pristizali su novi borci u partizane, kako s područja Imotske krajine,^{126'} tako i još više i masovnije iz Primorja i otoka. To je omogućilo da se u Imotskome već 13. veljače formira Deveta dalmatinska NOU divizija (pred zgradom NO općine, gdje je u tu čast postavljena spomen ploča). U sastav 9. divizije ušle

¹²⁵ Drago Gizić, »Dalmacija 1943., str. 108.

¹²⁶ Nitko nije izvršio točan popis Imočana koji su u to vrijeme stupili u partizane. Računa se da je nakon povlačenja iz Imotskoga 4. ožujka 1943. godine u partizanima bilo ukupno 350 — 400 boraca.



Grupa rukovodilaca u oslobođenom Imotskome u veljači 1943. godine. Zdesna na lijevo: Mitar Bakić, dr Mladen Ivezović, Peko Đapčević i Sava Drljević.



Prikupljanje dobrovoljaca u Imotskome — formiranje dalmatinskih brigada pred početak četvrte neprijateljske ofenzive u veljači 1943. godine

su: treća, četvrta i peta NOU brigada. Štab divizije sačinjavali su: Vicko Krstulović, komandant, Ivica Kukoč, politički komesar, i Josip Skorpik, načelnik Štaba, šef saniteta dr Beljakov, intendant Dušan Kotoraš, Ante Banina, zamjenik komandanta, Ljubo Urošević, zamjenik načelnika Štaba.¹²⁷

Prema operativnom planu Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije Deveta dalmatinska NOU divizija preuzeala je položaje Druge proleterske divizije sa zadatkom da zatvori pravac Mostar — Široki brije — Po-sušje — Imotski i pravac Ljubuški, Stražnica — Grude — Bobanova Draga — Imotski — Ljubuški — Stražnica — Drinovci — Podbablje — Imotski i pravac Vrgorac — Zagvozd i na toj širokoj fronti vodila neprestane borbe. Druga proleterska divizija, poslije smjene, orijentirala je svoje djelovanje na Dolinu Neretve i oslobodila Drežnicu, Jajlinicu d okolna mjesta.¹²⁸

Deveta je divizija neprestano rasla iz dana u dan od novopri-došlih boraca, tako da je 18. veljače zajedno s mornaričkim odredom imala 3600 boraca, a polovicom ožujka za vrijeme prelaska preko Neretve 4000. Međutim, brojno stanje nije odražavalo snagu te Divizije u odnosu na druge divizije u to vrijeme. Ona je po svojoj udarnoj snazi bila slabija u prvom redu zato što najveći broj boraca nije prije stupanja u novoformiranu diviziju prošao kroz neke ozbiljnije oružane akcije, i drugo, što je veliki broj boraca bio bez oružja. Pored toga, Divizija nije imala vremena da se sredi, već je odmah čim je formirana primila na sebe teške borbene zadatke u sastavu glavne operativne grupe koja je stajala pod neposrednim rukovodstvom Vrhovnog štaba. Na izvršavanju tih zadataka brzo je oslabljena, a zatim i rasformirana. Borci su ušli u sastav drugih jedinica. Deveta dalmatinska divizija ponovno je formirana uoči kapitulacije Italije na terenu Vrlike. Ona poslije kapitulacije Italije ulazi u sastav novoformiranoga 8. dalmatin-skog korpusa.¹²⁹

Imotska je krajina bila slobodna od 10. veljače do 4. ožujka 1943., kada su partizani napustili Imotski nastavljajući borbu s neprijateljem u pravcu Neretve i Sutjeske, gdje su se vodile legendarne bitke narodnooslobodilačke borbe u kojima je sudjelovalo preko 300

¹²⁷ Drago Gizdić: »Dalmacija 1943.«, str. 116, te Zbornik VII, k. 10, te. 4, str. 295, 303, 304, Izvještaj Štaba 9. dalmatinske NOU divizije od 25. i 26. veljače i drugi.

¹²⁸ Slučajno je sačuvano pismo borca Ivana Peze s položaja u Hercegovini iz tih dana. S obzirom na rijetkost takvih dokumenata, donosimo ga u cijelini:
»Tihaljina, dne 1. 3. 1943. — Sada najprije svega dragi brate Jozo ja sam zdravo ter želim i tebi zdravlje nadalje da ti pišem ja se ovdje nalazim na položaju bijo sam na Vraniču poslije pada Imotskog a sada sam ovdje evo već danas 7 dana dosad sam uvijek u borbi sedam noćiju sve je dobro ali najgore radi spavanja nemaš vremena nikad piši mi po ovom drugu kako si ti jesili u Imotskom jesili čujo što za Stipu i sve koji su otrani pišimi po ovom drugu ovoje Luka Radović iz Nebrizevca drug moje čete onćeše tebi javiti kadar amo pode pišimi kako naši ukući radi rane ali mi sve točno piši osvemu sadar zavi put primi Drugarski pozdrav od brata Ivana sa svima našim s. f. s. n. Ivan Pezo 4, brigada 3 bataljon 2 četa, Položaj.«

¹²⁹ Drago Gizdić: »Dalmacija 1943.«, str. 113, 114.



najboljih sinova i kćeri Imotske krajine, od kojih je preko 70 ostalo na vječnoj straži položivši mlađe živote za slobodu svog naroda.^{130*}

O posljednjem danu borbe i povlačenju partizana iz Imotskoga, u Operativnom izvještaju Štaba 9. divizije zapisano je: »3. 3. 1943. godine četnici jačim snagama vrše napad sa pravca Žadvarja i Šestanovca na jedan bataljon pete brigade, kojom prilikom su uspjeli da odvoje jednu četu tog bataljona od glavnine i da je odbace prema Biokovu, odakle se ona nije vratila u sastav svog bataljona. Peta brigada dobija naređenje za pokret u pravcu Duvna radi zatvaranja pravca od Livna gdje je neprijatelj iznenadnim napadom uspio da se probije, a u cilju zaštite evakuacije ranjenika. Četvrta brigada dobila je naređenje da se prebaci na prostor sjeverno od Imotskog.

Za sve ovo vrijeme na sektoru 3. i 4. brigade nalazile su se dvije satnije crnolegionaša, 2 satnije žutih ustaša, 2 satnije domobranaca iz »dobrovoljačke pukovnije« pukovnika Šimića i jedna pripremna ustaška bojna, u svemu oko 1.200 vojnika. Pored ovoga u Vrgorcu,

^{130*} Nije bilo moguće na osnovi sjećanja boraca utvrditi točno koji su borci poginuli u borbama na Neretvi, a koji na Sutjesci, jer su se te borbe nastavile jedna na drugu. Zato se obično tretiraju zajedno kad je riječ o poginulima.



Vii dio štaba 9. dalmatinske divizije na terenu Imotski — Posušje u veljači 1943. godine

Ljubuškom i Širokom briještu nalazile su se jače talijanske posade koje su povremeno potpomagale dejstvo ustaša i domobrana svojom artiljerijom.

Sa pravca Trilja i Zadvarja, prema nedovoljno provjerenim podacima napadalo je 1200 do 1500 četnika. Jačina njemačkih kolona koje su prodrele u Livno nije bila točno poznata.

4. 3. 1943. bataljon pete brigade koji je vršio obezbjeđenje na pravcu Livno — Duvno, na prostoru sela Golišovo (na cesti) dozvolio je da bude iznenađen od Nijemaca, kojom prilikom su nanjeti gubici od 10 mrtvih i 12 nestalih, za koje se utvrdilo da nisu pali u ruke neprijatelja.

Posle kraće borbe sa zaštitnim delovima 4. brigade četnici su oko 13 časova ušli u Imotski, a odmah za tim nastavili napadom na položaje 4. brigade^{131*} čija su se dva bataljona povukli na prostoru zapadno od Posušja.

O RAZVITKU I RADU ORGANIZACIJA I ORGANA NARODNOOSLOBODILAČKOG POKRETA

Teško će biti budućim povjesničarima izvršiti potpunu rekonstrukciju razvitka i rada organizacija narodnooslobodilačkog pokreta (1941 — 1945) na području Imotske krajine, uostalom kao i na drugim užim područjima. Za to su poznati opći razlozi, kao što je rad u ratnim, ilegalnim i poluilegalnim uvjetima. Tada je stvorena samo najnužnija pisana dokumentacija, i to pretežno u višim organima, gdje su se registrirali i opisivali važniji i značajniji događaji i slično, dok u mjesnim organizacijama i organima to nije činjeno. Bilo je čak i zabranjeno voditi bilješke na sastancima, prikupljati podatke o pojedinih aktivnostima i slično da to ne bi došlo u ruke neprijatelja. To su, ipak, činili neki pojedinci uz svoj vlastiti rizik. Često se događalo da je određena stvorena dokumentacija propala pogibjom onih koji su je čuvali, ili imali kao svoj dnevnik, odnosno uništена pred opasnošću od neprijatelja da ne padne u njegove ruke.^{132*}

Bez obzira na to da li će se potpuno uspjeti rekonstruirati sve događaje, organizacije i organe NOP-a, kao i sve sudionike u njima, i u ovom se času raspolaze s tolikim dokaznim materijalom i sačuvanom gradom iz NOB-a da se može izvesti opći zaključak kako je na području Imotske krajine, kao i na drugim područjima u našoj zemlji, Komunistička partija, odnosno njeni članovi, mada malobrojni i s

¹³¹ Zbornik VII, k. 12, t. 4, str. 12—15. Operativni izvještaj Štaba 9. dalmatinske NOU divizije od 1. travnja 1943. godine Vrhovnom Štabu NOV i POJ, o akcijama divizije izvedenim od veljače 1943. do konca ožujka 1943. godine.

¹³² Mate Tadić sjeća se da je dio arhiva Kotarskog komiteta KPH Imotski uništen u listopadu ili studenome 1943. godine, kada im je zaprijetila opasnost da budu zarobljeni od Nijemaca u brdu iznad Grabovca.



relativno malim partijskim stažom i iskustvom, bili organizatori i glavni nosioci narodnooslobodilačke borbe u Imotskoj krajini.

Uza sve vlastite slabosti, greške, nesnalaženja i propuste, koji su ih pratili kroz čitavo vrijeme narodnooslobodilačke borbe i koji su očevidni onima koji se pobliže upoznaju s razvitkom narodnooslobodilačkog pokreta na imotskom području, mora se priznati, uz najkritičniji pristup, da su komunisti Imotske krajine predano radili i uspješno izvršavali zadatke NOP-a. Posebno treba istaknuti da su radili u izuzetno teškim prilikama i veoma nepovoljnim objektivnim uvjetima kroz čitavo vrijeme NOB-a, a naročito 1941. i 1942. godine. Kad se ima to u vidu, onda se može odati puno priznanje i kazati bez ikakvoga uveličavanja da su ne samo imotski komunisti nego i svi drugi koji su oni aktivirali na zadacima NOP-a kao borce narodnooslobodilačke vojske, odbornike, skojevce, članove Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Hrvatske (USAOH-a), Antifašističke fronte žena (AFŽ) i drugih organizacija i organa, časno izvršili svoju ulogu u NOB-u.

Pored ove opće konstatacije na istraživačima je da dođu do što je moguće više činjenica i svjedočanstva o događajima koji su se zbili u vrijeme NOB-a na području Imotske krajine. Isto tako, čast je i obveza još živućih sudionika tih događaja da ostave »u amanet« svoja svjedočenja o događajima u kojima su osobno sudjelovali, što u poimanjkuju izvornih dokumenata može obogatiti i upotpuniti povijesnu građu sudjelovanja Imočana u NOB-u, a za to su najpozvaniji u prvom redu Imočani, jer i nema tko osim njih da to učini.

ORGANIZACIJA KPH OD 1941. DO 1945.

Sve su se političko-organizacijske aktivnosti za narodnooslobodilački pokret odvijale uglavnom pod neposrednim rukovodstvom komunista, odnosno njihovih komiteta, radi čega je potrebno nešto posebno kazati i o partijskoj organizaciji u imotskom kotaru u to vrijeme.

Iz do sada navedenoga o partijskoj organizaciji na imotskom području do kapitulacije stare Jugoslavije i odlaska prvi Imočana — komunista u partizane, može se uočiti nesklad s podacima koje je zabilježio D. Gizdić u svojoj knjizi »Dalmacija 1941.«¹³³

Na slične pojave i razlike između onoga što je napisano u nekim izvještajima partijskih komiteta i stvarnog stanja na terenu, mada u blažoj mjeri, može se naići kroz čitavo vrijeme NOB-a, kako u brojkama, tako u tekstu i političkim ocjenama stanja u imotskom kotaru. Očito da je to najčešće ovisilo o onome tko je davao podatke i tko ih je pisao, o njegovu poznavanju stanja i problema, ili o subjektivnom gledanju i interesu. Bilo kako bilo, na istraživačima je, kako i na poznavaca stanja i događaja, da podatke do kojih dođu podvrgnu

133 Drago Gizdić, »Dalmacija 1943., str. 155, piše: »Brojno stanje Partijske organizacije. Kotar Imotski ima u maju 1941. 7 članova komiteta, 2 partijske celije, 8 članova partije.«

kritičkoj analizi i provjeri sa svih mogućih strana u cilju što je moguće objektivnijeg prikazivanja stanja i događaja, što može jedino biti od koristi za pokret koji se obrađuje. To vrijedi ne samo za organizacijsko stanje Partije nego i za druge organizacije NOP-a i njihove organe, kao i za ostale podatke koji govore o događajima iz tog vremena na Imotskoj krajini.

U konkretnom slučaju treba poći od činjenice da je osnovni zadatak tada bio organizirati i uspješno voditi borbu protiv okupatora d domaćih izdajica, da su se rukovodioci često mijenjali, da su na rukovodeće funkcije dolazili i oni koji ranije nisu poznavali stanje u dotičnoj organizaciji i slično. Ovo treba imati u vidu pri susretu s podacima koji su stvarani u burnim danima, kad za štošta nije bilo vremena ni mogućnosti da se provjerava.

Što se više udaljujemo od tih događaja, teže će ih biti rekonstruirati, a time i ocjenjivati, jer je malo i nedovoljno izvorne građe, a i sudionika kao živih svjedoka iz dana u dan je sve manje.

Ovdje smo dužni konstatirati još jednu činjenicu — da još nitko nije u potpunosti izvršio popis članova KPH, SKOJ-a ili članova odbora drugih organizacija i organa NOP-a po osnovnim organizacijama i mjestima na imotskom području. To će još više otežati budućim istraživačima rad na obradi tih događaja i organizacija.

Kad govorimo o konkretnom radu na organiziranju i aktiviranju organizacija i organa na zadacima NOP-a na Imotskoj krajini, onda možemo konstatirati, pored ovoga što je već rečeno, da organizirani i intenzivniji rad i aktivnost na tim zadacima, u stvari, počinje polovicom 1942. godine i kontinuirano traje sve do konačnog oslobođenja zemlje uz prateće uspone i padove, uspjehe i neuspjehe.

Prvi koji su na tim zadacima počeli raditi intenzivnije i organiziranije kao rukovodioci Kotarskog komiteta KPH Imotski, a pod rukovodstvom Okružnog komiteta KPH Makarska, bili su Ante Šućur i Mate Klapirić. Oni su svojim dolaskom na imotsko područje u srpnju 1942. godine na tim poslovima angažirali dotadašnje članove Komiteta koji su ostali na terenu, kao i još neke istaknutije komuniste. U toku srpnja i kolovoza učinili su mnogo u sređivanju partiskske organizacije i organiziranju drugih organizacija NOP-a na imotskom prostoru. U tome su im bile od velike pomoći partizanske jedinice, koje su svojim prisustvom i konkretnim oružanim akcijama potvrdile u narodu sve ono što su im terenski radnici govorili o NOP-u. Proleterske jedinice vršile su akcije na sjeverozapadnom dijelu Imotske krajine, a biokovski partizani u južnim selima.

Ako podemo od zvanično sačuvanog podatka da je u imotskom kotaru u prosincu 1941. godine bilo 65 članova KPH organiziranih u 11 partiskskih jedinica sa Kotarskim komitetom, možemo izvoditi neke zaključke o stanju u KPH u toku NOB-a na tom području.^{134*}

U rujnu 1942. godine u imotskom kotaru bilo je ukupno 58 članova KPH, 25 kandidata i 189 simpatizera.^{135*} Polazeći od toga da je međuvremeno otišlo u partizane 30 članova KPH, značilo bi da su

134 IHRPH, Arhiv KP KPH za Dalmaciju, Izvještaj PK KPH za Dalmaciju — čaci (odnosi se na C. KP Hrvatske), od 20. siječnja 1942. godine.

do rujna 1942. godine primljena nova 23 člana u KPH. Prvim oslobođenjem Imotskoga većina je članova Partije stupila u partizanske jedinice, tako da ih je na terenu ostalo veoma malo. U Izvještaju PK KPH za Dalmaciju napisano je slijedeće: »Kotarski komitet Imotski od 5 članova. U čitavom kotaru danas nemamo ni jednu partijsku jedinicu. To je nestalo uslijed neprijateljske ofenzive na teritoriju imotskog kotara, radi koje su se svi partizci s terena povukli u vojsku.«¹³⁶ Taj je podatak evidentiran u Srpnju 1943. godine, da bi u tromjesečnom izvještaju Okružnog komiteta za razdoblje od 1. svibnja do 1. kolovoza 1943. godine pisalo: »U kotaru Imotski postoji kotarski komitet od 5 članova. Ovaj komitet do danas još se ne osjeća kao čvrsto rukovodstvo, već se osjećaju pojedini članovi komiteta (...). Pored kotarskog komiteta postoji još 5 partijskih jedinica sa 17 članova, što znači da u čitavom kotaru ima ukupno 22 člana. Pored toga postoji 8 kandidata i 30 simpatizera. Od okružne konferencije (15. 4. 1943.) primljeno je 15 članova iz reda kandidata, pretežno starijih ljudi, koji se teško snalaze.«¹³⁷

U tromjesečnom izvještaju Okružnog komiteta za studeni i prosinac 1943. godine i siječanj 1944. godine, pored ostalog, zapisano je: »Kotarski komitet broji 6 članova: Mate Tadić - Slobodan (sekretar), Perić Marinko - Hohol, iz Makarskog kotara, Nikola Milas, sekretar Kotarskog komiteta SKOJ-a, Jure Patrlj, Ivan Kristić i Antica Ujević (...) Rad političkih radnika, uslijed stalnog krstarenja patrola ustaša i Nijemaca, omogućen je samo noću, a preko dana drugovi su prisiljeni da se skrivaju.

U kotaru ima 10 partijskih ćelija, sa ukupno 41 članom, kandidata ima 23, simpatizera 188 (...). Na viši partijski kurs u Jajce u novembru 1943. godine pošli su Marko Perić i Veljko Kadijević.^{138*}

Ovdje se može primjetiti, na osnovi datoga poimeničnog spiska, da od ranijih članova komiteta tu nema Ante Šućura, Ivana Piplice i Vicka Ujevića, radi odlaska na druge dužnosti. Isto tako, valja primjetiti da je u Kotarski komitet KPH Imotski ušao (po funkciji) Nikola Milas, koji je preuzeo dužnost sekretara Kotarskog komiteta SKOJ-a, koju je obavljao Veljko Kadijević od početka 1943. godine

135 IHRPH, arhiv PK KPH za Dalmaciju, Izvještaj PK KPH za Dalmaciju CK KPH Hrvatske od 9. rujna 1942. godine.

iss IHRPH, Arhiv PK KPH za Dalmaciju, Izvještaj PK KPH za Dalmaciju CK KPH Hrvatske od 20. srpnja 1943. godine.

137 IHRPH, Arhiv PK KPH za Dalmaciju. Izvještaj Okružnog komiteta KPH Makarske — PK KPH za Dalmaciju od 20. kolovoza 1943. godine.

138 IHRPH, Arhiv PK KPH za Dalmaciju, Izvještaj Okružnog komiteta KPH Makarska -^Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju, od 7. veljače 1944. godine, za razdoblje studeni i prosinac 1943. i siječanj 1944. godine (mikro film u IHPD).

do odlaska na partijski kurs u Jajce. Inače je Veljko Kadijević članom SKOJ-a postao 1940. godine u školi u Beogradu, te kao takav djelovao je i aktivno radio među omladinom Glavine, Imotskoga i Kamenmosta od 1941. godine, kada je napustio školu i došao kući u Glavinu Donju.

U Izvještaju Okružnog komiteta od 10. ožujka 1944. godine zapisano je: »Nikakve promjene u Kotarskom komitetu kroz ovaj mjesec nisu izvršene. U toku mjeseca partija se ojačala za 8 članova. Stvorene su dvije partijske jedinice, dok je jedan član partije isključen (...). Tako danas dma 49 članova partije, od toga 8 žena.

Stvoren je jedan općinski komitet sa tri člana i to za općinu Kamenmost (sekretar OK je Ante Gudelj »Anća«, a od travnja 1944. godine Kata Šućur na. N. K.). Kandidata ima ukupno 17 od toga 2 drugarice. Simpatizera ima 220 (...). Kotarski komitet pokazao je uspjeh u tome što se trgnuo iz mrtvila i uočio probleme koji stoje pred njima. Djelomično su uspjeli s učvršćenjem partijskih organizacija, (...). Uslovi rada na ovom kotaru dosta su teški u svakom pogledu.«^{139*}

U dosta opširnom Izvještaju Okružnog komiteta za mjesec ožujak 1944., pisan 15. travnja, kao i u Izvještaju za travanj, koji je pisan 12. svibnja, vidljivo je da se Okružni komitet neposredno angažirao na »pružanju pomoći više nego li ikada do tada« na području imotskog kotara i sređivanju nekih organizacijskih problema. Tu je podatak da je umjesto Nikole Milasa funkciju sekretara Kotarskog komiteta SKOJ-a preuzeila Antica Ujević. U Partiju je u toku ožujka primljeno 10 novih članova i 3 kandidata. U travnju je poginuo član Kotarskog komiteta KPH Ivan Krištić »Bak«, a Jure Patrlj prešao je na rad u Okružni NOO. Umjesto njih u Kotarski komitet KPH ušli su Slavko Babaja i Stipe Kilić, tako da je opet u Komitetu 5 članova.

U izvještaju za travanj također je konstatirano da Općinski komitet Kamenmost ima 4 člana, a za njegovo jačanje su predviđeni novi drugovi. Također su predviđeni drugovi za formiranje Općinskog komiteta Imotski. Za sekretara OK KPH Imotski predložen je Miše Rudež. Općinski je komitet Zagvozd tokom mjeseca travnja raspušten, a predviđeni su novi članovi od kojih su neki radi toga i upućeni na partijski kurs za ponovno njegovo formiranje. Tu se govori i o »izvršenoj čistki u partijskoj organizaciji na imotskom kotaru, u kojoj su tri člana izbačena iz Partije, 3 kažnjena ukorom i 2 opomenom. Čitava organizacija na kotaru upoznata je preko okružnice sa izvršenom čistkom. Dalje je konstatirano da tokom travnja partijska organizacija nije ojačala, već je opala za 18 članova i to u NOV je išlo 6 članova, iz članstva izbačena 4 člana, 5 ih je uhapšeno od strane neprijateljske vojske, 2 išli na dužnost izvan Kotara, a jedan član je poginuo. »Tako organizacija u kotaru sada broji 42 člana u 8 partijskih jedinica, a od toga 4 drugarice, dok simpatizera ima 209. Za jačanje Partije predviđeno je nekoliko drugova d drugarica iz SKOJ-a

IM IRPH, Arhiv PK KPH za Dalmaciju, Izvještaj Okružnog komiteta KPH Makarska — Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju od 10. ožujka 1944. godine (mikro film u IHRPD).

(...). Sada postoje svi uvjeti za jačanje partije i učvršćenje partijske organizacije na svim poljima rada.¹⁴⁰⁾

U Izvještaju Okružnog komiteta za mjesec svibanj 1944. godine o organizacijskom stanju u Partiji na Imotskom kotaru, zapisano je: »Kotarski komitet Imotski broji 5 članova. Perić Marinko - Hohol član ovog komiteta dobio je novu dužnost i to zamjenika politkomesara Imotskog partizanskog odreda. Na njegovo mjesto došao je Mate Rako, bivši zamjenik politkomesara Imotskog partizanskog odreda. (...).

Općinski komitet Kamenmost broji 5 članova. Općinski komitet Zagvozd tek je formiran a broji 3 člana. Dužnost sekretara OK KPH Zagvozd preuzeo je Milan Mustapić umjesto Ivana Piplice koji je išao na drugu dužnost. Jednom i dragom komitetu potrebna je velika pomoć dok se snađu i razviju u dobre rukovodioce. Na općini Imotski postoje i izvjesna partijska uporišta koja se trebaju ojačati. Nastojat ćemo formirati komitet, čim zato bude mogućnosti. Na općini Lovreć nemamo partijskog uporišta, ali ćemo i na toj općini uspjeti za izvjesno vrijeme.

Ukupno na Imotskom kotaru ima 49 članova Partije u 8 partijskih jedinica. Partija se ojačala za 7 novih članova u toku mjeseca.¹⁴¹⁾

U mjesecnom Izvještaju za srpanj, pisanom 14. kolovoza, između ostaloga, piše: »U idućem mjesecu sadašnji sekretar bit će smijenjen, a njegovo mjesto predvidjeli smo da preuzme drug Rako koji se sada nalazi na partijskom kursu na Visu. Današnji sekretar drug Tadić, bit će član Okružnog NOO.

U ovom mjesecu primljeno je 27 novih članova u Partiju, (...) Za članove kotarskog komiteta predviđamo dva druga sa Makarskog kotara i to jednog koji je predsjednik općinskog NOO Vrgorac i član Općinskog komiteta i drugog koji se nalazi na dužnosti zamjenika politkomesara jednog bataljona Makarskog partizanskog odreda. Ostali članovi komiteta bit će najbolji partijci sa Imotskog kotara. Sve ovo treba reorganizirati i formirati novi komitet u idućem mjesecu. (...). Pored ovoga održali smo jedan niži partijski kurs i drugoga započeli, koje su počeli samo članovi partije s Imotskog kotara i iz Imotskog partizanskog odreda¹⁴²⁾.

U Izvještaju Okružnog komiteta za rujan piše: »Partija se ojačala na kotaru za 19 članova, kandidata ima 29, a simpatizera 156.«

i® IHRPH, Arhiv PK KPH za Dalmaciju, Izvještaj Okružnog komiteta KPH za Biokovsko-neretvansko područje —■ Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju, od 15. travnja i 12. svibnja 1944. godine. U Izvještaju je napisano i to da je »partijska čistka izvršena radi toga što su stariji partijci sa starim nadzorima, sektaštvom i neelastičnost, međusobno trvenje i nedrugske odnosi, bez poštivanja odluka partijskih foruma.«

141 IHRPH, Arhiv PK KPH za Dalmaciju, Izvještaj Okružnog komiteta KPH Biokovsko-neretvanskog područja — Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju, mjeseci Izvještaj za svibanj pisan 11. lipnja 1944. godine.

142 IHRPH, Arhiv PK KPH za Dalmaciju, mjeseci Izvještaj Okružnog komiteta KPH Biokovsko-neretvanskog okruga — Oblasnom Komitetu KPH za Dalmaciju od 14. kolovoza 1944. godine.

Nakon ovog Izvještaja nema drugih podataka koji bi govorili o tome da je izvršena promjena u sastavu Kotarskog komiteta do oslobođenja Imotskoga. Postoje poimenični spiskovi članova Partije na području Kotara, koji su nastali od travnja pa do listopada 1944. godine. Vjerojatno da ni oni nisu potpuni, ali koliko se zna, mogli bi biti približni stvarnom stanju, koje je u to vrijeme bilo. Da bismo olakšali buduće istraživanje i konkretiziranje, donosimo poimenični spisak po općinama kako su i napisani. Pored toga navest ćemo i popis članova Partije koji su radili u kotarskim rukovodstvima, te kao takvi nisu se našli u spiskovima općinskih komiteta. Imena u zagradama su ilegalna imena koja su utvrđena u toku istraživanja.

Općina Imotski:

1. Miće Bauk (»Jovan«), iz Imotskoga,
2. Ante Buljan - Klapirić (»Šerif«), iz Vinjana Donjih,
3. Mijo Buljan Jozin, iz Vinjana Donjih,
4. Ivan Bilić (»Vezir«), iz Prološca Donjeg,
5. Jokan Dujmović Božin (»Zvonimir«), iz Ričica,
6. Ante Masić (»Alija«), iz Prološca Donjeg,
7. Stipe Matić (»Fric«), iz Prološca Donjeg,
8. Ivan Parlov (»Veseljko«), iz Ričica,
9. Luka Parlov pok. Ivana (»Šaćir«), iz Ričica,
10. Mate Parlov (»Labud«), iz Ričica,
11. Martin Parlov (»Trpimir«), iz Ričica,
12. Mijo Pušić (»Branko«), iz Ričica,
13. Marijan Pojatina (»Adam«), iz Vinjana Donjih,
14. Marijan Rebić (»Soko«), iz Vinjana Donjih,
15. Stipe Rebić (»Majer«), iz Vinjana Donjih,
16. Vjekoslav-Ivan Rebić (»Tvrtko«), iz Vinjana Donjih,
17. Ante Rebić Mijin (»Mujo«), iz Vinjana Donjih,
18. Blaž Rimac (»Eugen«), iz Prološca Donjeg,
19. Mijo-Miše Rudež, Stipanov (»Albert«), iz Vinjana Donjih sekretar Općinskog komiteta,
20. Ivan Šimić (»Desimir«), iz Prološca Gornjeg,
21. Jozo Težulat (»Dimčo«), iz Imotskoga,
22. Milan Težulat (»Uso«), iz Imotskoga,
23. Jozo Ujević, iz Krivodola,
24. Ivan Vrkljan (»Miško«), iz Vinjana Gornjih,
25. Manda Vrkljan, iz Vinjana Gornjih.

Dva su druga koji se spominju u izvještaju, Branko Markotić, predsjednik Općinskog NOO-a Vrgorac, koji je upućen u općinu Zagvozd na ispomoć O. K. KPH Zagvozd i Vice Alač, koji je upućen u općinu Kamjenmost s istim zadatkom. Obojica su došli i vratili se u toku mjeseca rujna 1944. godine na ranije dužnosti. Umjesto njih su upućeni Branko Martinac iz općine Vrgorac i Petar Despot iz kotara Makarska.

Općina Kaničići

1. Vice Alać (»Val«), iz Makarske,
2. Kata Bašić (»Nataša«), iz Krivodola,
3. Mirko Bitanga (»Srećko«), iz Runovića,
4. Ivan Gabelica (»Rusin«), iz Podbablja,
5. Nikola Garojević (»Zmaj«), iz Crnogoraca,
6. Ante Gudelj (»Neven«), iz Zmijavaca,
7. Ante Gudelj (»Anča«) (»Novak«), iz Zmijavaca,
8. Marko Gudelj (»Radenko«), iz Zmijavaca,
9. Ante Ivkošić (»Franc«), iz Zmijavaca,
10. Ivan Ivkošić Marijanov (»Dragić«), iz Zmijavaca,
11. Ante Jonjić (»Tvrko«), iz Grubina,
12. Jure Jonjić (»Špiro«), iz Grubina,
13. Stipe Jonjić (»Ibar«), iz Grubina,
14. Marijan Jukić (»Jerko«), iz Runovića,
15. Luka Kraljević (»Gašpar«), iz Zmijavaca,
16. Ante Krištić (»Aco«), iz Zmijavaca,
17. Mate Krištić, iz Zmijavaca,
18. Mirko Krištić (»Ranko«), iz Zmijavaca,
19. Ana Kujundžić - Baraban (»Rosanda«), iz Ivanbegovine,
20. Ivan Kuštra (»Cvitko«), iz Runovića,
21. Zorka Livajić (»Sanja«), iz Poljica,
22. Ivan Lončar (»Proleter«), iz Podbablja,
23. Ivan Lončar (»Viktor«), iz Podbablja,
24. Marko Lončar, iz Kamenmosta,
25. Petar Lončar (»Smješko«), iz Zmijavaca,
26. Marija Lozo (»Sofija«), iz Poljica,
27. Slava Lozo (»Darinka«), iz Poljica,
28. Joko Lubina, iz Runovića,
29. Ivan Ljubičić (»Milovan«), iz Runovića,
30. Petar Mandić (»Lav«), iz Crnogoraca,
31. Petar Milas (»Šaško«), iz Zmijavaca,
32. Dominko Mišević (»Radoica«), iz Druma,
33. Milica Nikolić (»Esma«), iz Crnogoraca,
34. Petar Ninković (»Borin«), iz Zmijavaca,
35. Andja Odović (»Indijana«), iz Crnogoraca,
36. Nikola Pijanović (»Slavo«), iz M. Nebrževca,
37. Mara Popić (»Vesna«), iz Ivanbegovine,
38. Marko Prgomelja (»Ivica«), iz Crnogoraca,
39. Ivan Puljiz (»Smajlo«), iz Runovića,
40. Nikola Putića, iz Crnogoraca,
41. Marko Srdlin (»Pobjednik«), iz Crnogoraca,
42. Mate Šabić pok. Mate (»Roko«), iz Zmijavaca,
43. Kata Šućur (»Cvita«), iz Zmijavaca, sekretar Općinskog komiteta,
44. Pavao Šućur (»Joško«), iz Zmijavaca,
45. Mijo Šuto (»Hrvoje«), iz Zmijavaca,
46. Mirko Šuto, iz Zmijavaca,
47. Ante Todorović pok. Marijana (»Stanko«), iz Zmijavaca,

48. David Todorić (»Golub«), iz Zmijavaca,
49. Ante Ujević (»Antuka«), iz Krivodola,
50. Miljenko Turić, iz Krivodola,
51. Nina Turić, iz Krivodola,
52. Ivan Vidošević, iz Zmijevaca.

Općina Zagvozd:

1. Ivan Ančić, iz Grabovca,
2. Jozo Baleta, iz Grabovca,
3. Slavko Brzica, iz Zagvozda,
4. Jozara Brstilo, iz Medovdoca,
5. Stipe Čikeš, iz Grabovca,
6. Vlado Erceg (»Voj«), iz Rašćana,
7. Jure Gudelj, iz Krstatica,
8. Matija Granić, iz Dobrinača,
9. Jozo Lendić, iz Rašćana,
10. Vice Lendić, iz Rašćana,
11. Danko Lišnjić, iz Krstatica,
12. Jure Lovrinčević (»Jurina«), iz Biokovskog Sela,
13. Desa Luetić, iz Župe,
14. Tomislav Luetić, iz Župe,
15. Jure Milić, iz Zagvozda,
16. Petar Miloš, iz Župe,
17. Ante Mustapić, iz Grabovca,
18. Milan Mustapić (»Rudokopić«), iz Grabovca, sekretar Općinskog komiteta,
19. Stipe Mucić, iz Zagvozda,
20. Grgo Raos (»Risto«), iz Medovdoca,
21. Ivan Raos (»Radoslav«), iz Medovdoca,
22. Ivan Roglić, iz Župe,
23. Mate Roglić, iz Župe,
24. Jozo Štapić, iz Zagvozda,
25. Stipe Šućur, iz Krstatica,
26. Ivan Topić, iz Krstatica,
27. Jure Zec - Orlović, iz Krstatica,
28. Mate Zec, iz Krstatica.

U kotarskim organizacijama na Biokovu

1. Ivan Babaja, iz Grabovca,
2. Slavko Babaja, iz Grabovca,
3. Dinka Bajić, iz Lokvičića,
4. Marko Bekavac, iz Lokvičića,
5. Petar Despot, iz Gradca,
6. Josip -Ćiro Dropuljić (»Joža«), iz Prološca Donjeg,
7. Ivan Jukić (»Ban«), iz Imotskoga,

8. Marko Jurčević, iz Studenaca,
9. Veljko Kadjević, iz Glavine Donje,
10. Joko Karin, iz Grubina,
11. Stipe Kilić, iz Ričica,
12. Dušan Kraljević, iz Zmijavaca,
13. Stipe Kriste, iz Zagvozda,
14. Ivan Krištić (»Bak«), iz Zmijavaca, poginuo,
15. Mate Krstičević, iz Pline, kotar Metković,
16. Mijo Kujundžić, (»Miško«), iz Ivanbegovine, poginuo,
17. Nedjeljko Kujundžić (»Viktor«), iz Ivanbegovine,
18. Pavao Lozo (»Putnik«), iz Poljica,
19. Rosa Lozo, iz Poljica,
20. Branko Markotić, iz Vrgorca,
21. Branko Martinac, iz Vrgorca,
22. Nikola Milas, iz Imotskoga,
23. Ante Mišević, iz Druma,
24. Luka Mišević (poginuo), iz Druma,
25. Luka Mršić, iz Imotskoga (poginuo),
26. Marko Mustapić, iz Grabovca,
27. Mate Mustapić, iz Grabovca,
28. Milan Odović (»Priša«), iz Nebriževca,
29. Ante Olujić (»Ancina«), iz Lovreća,
30. Drago Patrlj (»Nebojša«), iz Kamenmosta,
31. Jure Patrlj, iz Kamenmosta,
32. Nikola Pavić, iz Imotskoga,
33. Marinko Perić (»Hohol«), iz Makarske,
34. Franka Petričević (»Bosiljka«), iz Lovreća,
35. Zvonko Picukarić (»Marin«), iz Kamenmosta,
36. Ivan Piplica, iz Dobrinača,
37. Mijo Piplica, iz Zmijavaca,
38. Petar Piplica (»Zvonimir«), iz Zmijavaca,
39. Milutin Popić (»Nilo«), iz Ivanbegovine,
40. Jovo Radović pok. Boška, iz Crnogoraca,
41. Mate Rako, iz Šumeta,
42. Slavko Rako, iz Šumeta,
43. Pavao Škare, iz Biorina,
44. Ante Šućur, iz Zmijavaca,
45. Mate Tadić, iz Grabovca,
46. Stipe Turić, iz Župe,
47. Antica Ujević (»Kosovka«), iz Krivodola,
48. Ivan Ujević Antukin, iz Krivodola,
49. Mila Ujević, iz Krivodola,
50. Vioko Ujević, iz Krivodola,
51. Dane Znaor, iz Zmijavaca,
52. Petar Zaradić, iz Lovreća.

Ovaj je spisak sačinjen na osnovi upisanih imena članova Partije u izvještajima općinskih komiteta u rujnu 1944. godine, imena u kotarskim organizacijama na osnovi sačuvanih dokumenata također iz tog vremena, a neki i od ranije. Vjerljivo je tada bilo još članova Partije

koji su živjeli i radili na području Kotara u to vrijeme, a nisu u ovom spisku, mada takvih može biti veoma mali broj. Spisak članova Partije iz općine Lovreć nije pronađen, mada se zna da je prije oslobođenja Imotskoga formiran općinski Komitet KPH i druga općinska rukovodstva u kojima su, pored ostalih, bili: Ivan Mustapić Čorović, Franka Petričević, Spiro Celar, Ivka Burazin, Marija Skender i drugi. Bio je i jedan (neutvrđen) broj članova KPH i u selima općine Lovreć. Pretpostavlja se da je s područja imotskog kotara u to vrijeme bilo u narodnooslobodilačkoj vojsci članova Partije više nego što ih je bilo na terenu, što nije istraživano. Oslobođenjem Imotskoga dobar broj članova Partije stupio je u NOV, a isto tako veći broj je primljen u članstvo. U toku trajanja NOB-a do njegina svršetka u svibnju 1945. godine skoro u svim selima Imotske krajine formirane su organizacije KPH i SKOJ.¹⁴³⁾ Koliko se moglo utvrditi, u NOB-u je poginulo 69 članova Komunističke partije s područja Imotske krajine i još više članova SKOJ-a, što nije utvrđivano.

N a r o d n o o s l o b o d i l a č k i o d b o r i

Paralelno s partizanskim akcijama od polovice 1942. godine počinje se organiziranje i kontinuirani je odvijati i takozvani pozadinski rad »terenskih radnika« na području Imotske krajine. Već 3. kolovoza 1942. godine upućen je »Proglas narodu Imotske krajine« s potpisom »Narodnooslobodilački odbor Imotski«^{144)*}, dakle, još ne kotarski, mada autori Proglasa intenzivno rade na osnivanju NOO-a, kao i drugih organizacija NOP-a u svim mjestima koja su im bila dostupna.

U prosincu 1944. godine održana je Kotarska partijska konferencija za Kotar Imotski, na kojoj je izabran Kotarski komitet KPH u širem sastavu, koji je nastavio rad u novim i za njih složenijim uvjetima, u oslobođenoj Krajini, ali je rat za oslobođenje zemlje još trajao do 15. svibnja 1945. godine.

« Drago Gizdić, »Dalmacija 1942.«, govori o proglašu NOO-a Imotski. Proglas je jedan od rijetkih dokumenata iz tog vremena i od posebne je vrijednosti za povijest Imotske krajine u NOB-u.

NARODU IMOTSKE KRAJINE!

Nalazimo se neposredno pred završetkom najkrvavijega rata u povijesti, kojeg eto ti isti razbojnici sigurno gube i pod udarcima bratske nam Crvene Armije i Partizanske vojske doživljavaju svoj konačni slom. Nalazeći se dakle pred takvim slavnim svršetkom ovog krvavog rata, smatramo svojom dužnosti da povodom toga narodu naše Imotske krajine izdamo slijedeći:

P R O G L A S

Seljaci, radnici i svi rodoljubivi građani Imotske krajine

Najveći izrod hrvatskog naroda, njemački i italijanski agent Pavelić, prodao je našu Hrvatsku domovinu vjekovnim neprijateljima našeg naroda, svojim zlodjelima pred cijelim svijetom osramotio naše hrvatsko ime. On šalje naše najbolje sinove na daleko ratište u borbu protiv naše ruske braće, diljem čitave domovine šalje ih u borbu protiv junačkih naših partizana. Omladinu nam odvlači u mračne ustaške organizacije, u kojima od njih stvara krvnike svog naro-

O djelovanju NOO-a na Kotaru Imotski Drago Gizdić je napisao: »I u kotaru imotski u nekim selima ly41. godine djeluju odbori Narodne pomoći, koji kasnije prerastaju u NOO. Tako već do polovine 1942. godine imamo NOO u Krivodolu, Krstaticama, Crnogorcima, Studencima, u septembru te godine formira se i inicijativni Kotarski NOO Imotski.«^{145A}

da. On je osiromašio naš narod dajući njemačkim fašistima sva materijalna dobra naše domovine. On je u zemlji zaveo najluči teror, režim okova, gladi i smrti. On sklapa sporazume sa srpskim četnicima u borbi protiv partizana. On po analogu svojih gospodara iz Berlina i Rima sistematski nastoji iskorijeniti naš narod.

Ali naš narod vijeran svojoj herojskoj tradiciji Matije Gupca i drugih junaka, ustao se odmah poslije upada fašističkih gadova u našu zemlju i otada vodi s njima sveti oslobođilački rat — već punih 16 mjeseci. Ta je boroa neprekidno od početka rasla i danas se ona toliko rasplamsala da je obuhvatila cijelu domovinu. Narodna partizanska vojska zadaje smrtne udarce okupatorima, ustašama i četnicima, čisti našu zemlju od fašističkih gadova, osvaja mjesto za mjestom i drži u svojim rukama ogromna oslobođena područja naše domovine.

Imočani krajišnici!

Narod naše Krajine je pao najviše žrtvom fašističko ustaških razbojnika. Pavelić i njegovi agenti uspjeli su da zavedu dobar dio naroda naše Krajine. Iz redova ovih zavedenih regrutirali su se mnogi zločinci i krvnici našeg naroda, koji su našoj Krajini nanjeli veliku sramotu. Razbojnik Pavelić nam je odveo omladinu, naše najbolje ljude, na klaonice za tude prljave interese. On je prisilno uvlačio naše ljude u ustaške organizacije, prisilno zaklinjao po našim selima. On preko svojih agenata širi paniku i strah u narodu pred partizanima. On silom tiska oružje našim ljudima, koji ne žele nikakvog rata — pogotovo ne protiv partizana. On je naš Imotski okrstio »Ustaška kula«, da bi tim trikom pridobio narod naše Krajine.

Imočani krajišnici!

Zadnji je čas da se prenete i uvidite šta hoće od vas da uradi Pavelić i njegova banda. Čas narodnog oslobođenja i narodnog suda je blizu. Naša hrabra partizanska vojska je svuda oko naše krajine i svakog časa može doći k nama. Nedajte da vas zastrašuju od partizana da vas sile u borbu ili na bježanje. Od koga da bježite od svoje braće svoje narodne vojske. Partizani ne biju nikoga ko im se ne suprotstavlja čak ni same ustaše koji se sami predaju, jer odijelo i prisilna zakletva ne čini čovjeka ustašom, već pokvarjenost (...). Ne primajte oružje od neprijatelja naše domovine, a ako ste ga primili predajte ga partizanima. Pustite vi (nečitljivo) zelenas, Kolombane, Suciće, Buljane i druge nek' se sami bore, zašto da se borite vi za njihova bogatstva i profite.

Ne dajte vašim sinovima, braći i očevima, da vam ih odvlače u vojsku, da liju krv, za propale tude interese. Vi koji ste zavedeni od Pavelića i drugih istupajte iz ustaških organizacija i izvlačite vašu omladinu iz njih, pogazite zakletvu na koju su vas prisili.

Stupajte u narodnooslobodilačku partizansku vojsku i svestrano pomozite partizane.

Srdačno dočekujte našu partizansku vojsku koja se za vas bori, koja nas brani i štiti, koja nam uskoro dolazi donoseći nam slobodu i mir. Pokažimo da smo dostojni da sa našeg ponosnog Imotskog skinemo ime »Ustaška kula«, neka on postane »kula narodnooslobodilačke borbe«.

Živjela naša hrabra narodnooslobodilačka vojska.
Imotski, dana 3/8—1942. godine

Narodnooslobodilački odbor
Imotski

Autori ovog proglaša su Ante Šućur i Mate Klapirić, koji su u to vrijeme radili u Imotskoj krajini na tim pitanjima.

¹⁴⁵ Drago Gizdić, »Dalmacija 1942.« str. 156.

Ovdje smo dužni primijetiti da na imotskom kotaru odbori Narodne pomoći nisu »prerasli« u NOO-e, nego su članovi tih odbora birani u NOO-e uz druge aktiviste NOP-a. Isto tako, nisu se mogli sa sigurnošću utvrditi članovi Kotarskoga inicijativnog odbora, kao posebnog tijela. Međutim, na formiranju mjesnih NOO-a od polovice 1942. godine radili su uglavnom članovi ondašnjega Kotarskog komiteta i drugi utjecajniji članovi Partije, koje su oni angažirali na tom poslu.

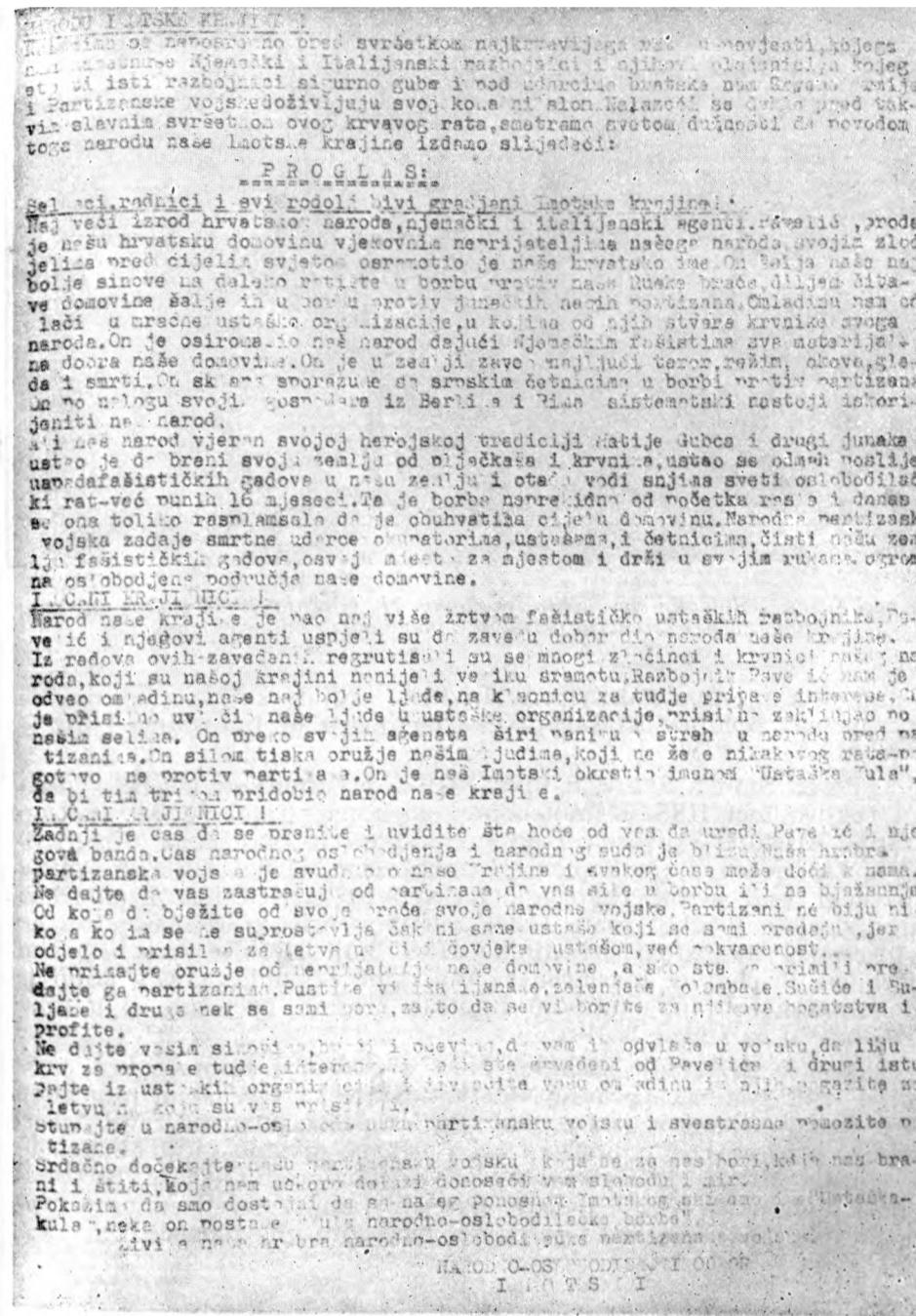
Nakon prvog oslobođenja Imotskoga, u veljači 1943. godine, formirani su mjesni NOO-i i u onim mjestima gdje dòtada nisu postojali. Njihov je rad u tom vremenu privremenog oslobođenja Imotske krajine, od 11. veljače do 4. ožujka 1943. godine, bio potpuno legaliziran. To je nakon povlačenja partizana i dolaska ustaša pričinilo velike poteškoće u dalnjem radu za NOP onima koji su ostali raditi na terenu, dok ih je jedan veći broj stupio u NOV. U oslobođenom Imotskome u veljači 1943. konstituiran je Kotarski NOO, koji je aktivno i organizirano djelovao u manjem ili većem intezitetu na području čitavog kotara sve do njegova konačnog oslobođenja u listopadu 1944. godine. Prvim predsjednikom Kotarskoga NOO-a biran je Jure Patrlj, a poslije njega do oslobođenja bili su Ante Olujić - Anćina i Vicko Ujević.

Na inicijativu članova Kotarskog komiteta i Kotarskog NOO-a u mjestu Imotskome održano je nekoliko značajnih užih i širih skupova s rukovodiocima partizanskih jedinica u veljači 1943. godine. Ti su skupovi bili od velikog značenja za opredjeljenje utjecajnih Imoćana, predstavnika ranijih građanskih stranaka, i drugih za NOP.¹⁴⁶⁾

U narodu Imotske krajine ubrzo se proširila vijest da je u Livnu, dana 28. i 29. siječnja, održana osnivačka skupština Narodno-oslobodilačkog odbora Dalmacije, te da su u Odbor birani i dvojica Imoćana: Stanko Škare i Mate Ujević.¹⁴⁷⁾ Izbor Stanka Škare, kao predratnog predsjednika Kotarskog odbora HSS za Kotar Imotski, predsjednikom Pokrajinskog NOO-a za Dalmaciju imao je pozitivan odraz među članovima HSS na području imotskog kotara koji nisu prihvatali ustašku vlast ni izdajničku ulogu Vlatka Maćeka. Stanko Škare također je bio izabran 12. prosinca 1942. godine predsjednikom Inicijativnog NOO-a za biokovsko-neretvansko područje. Inicijativni odbor Okružnog NOO-a za biokovsko-neretvansko područje je 26. prosinca

146 Drago Gizdić, »Dalmacija 1943.« str. 114, igdje je pored ostalog, zapisao: »Drugog dana poslije oslobođenja Imotskog održan je navečer u gradskoj vijećnici vrlo uspjeli masovni partizanski zbor. Na njemu su govorili i vijećnici AVNOJ-a M. Ivezović, Vešović i prota Simonović, kao i komesar 4. crnogorske brigade. Građanstvo je s odobravanjem prihvatiло izlaganje govornika. Nakon toga prijavilo se u partizane oko 100 omladinaca iz Imotskog i okolice. U čast formiranja 9. dalmatinske NOU divizije i oslobađanja Imotskog pred općinskom zgradom održan je veliki zbor kome je prisustvovalo više hiljada ljudi. Na zboru su govorili Vicko Krstulović, Pavle Lozo i Ivan Jukić Ban, jedan od uglednih pravaca HSS. NOO grada priredio je večeru; kojoj su, pored uglednih građana, prisustvovali i drugovi iz Štaba divizije, nekoliko rukovodilaca proleterskih jedinica koje su oslobostile grad, i nekoliko članova AVNOJ-a.«

147 Drago Gizdić. »Dalmacija 1943.«, str. 71, te Sibe Kvesić, str. 502 — 506. »Dalmacija u NOB«.



Faksimil Proglasa Narodnooslobodilačkog odbora Imotski, od 3. kolovoza 1942. godine



Delegati južne Dalmacije na Turiji (Biokovo) 21. siječnja 1943. godine na putu u Livno na Konferenciju narodnooslobodilačkih odbora Dalmacije.

1942. godine uputio letak narodu Imotske krajine kojim ga poziva da raskrinkava pojedine ustaške prvake na području Imotskoga i ustaše u cijelini.^{148*}

Pored Stanka Škare, u toku NOB-a, pristupili su još neki istaknuti rukovodioci HSS u Imotskom kotaru na stranu NOP-a kao što su Stipe Krišto iz Zagvozda, Ivan Jukić »Ban« iz Imotskoga, Stipe Kristić iz Zmijavaca, Lujo Popić iz Ivanbegovine, Miško Zujić iz Poljica i još neki, koji su bili rukovodioci i aktivisti u NOO-ima i odborima Narodnooslobodilačke fronte (NOF). Njihov pristup NOP-u pozitivno je utjecao i na ostale pripadnike HSS, koji su bili pod njihovim utjecajem. Pripadnici Jugoslavenske radikalne zajednice (JRZ), kojih je bio neznatan broj na području Imotske krajine, pretežno su u toku NOB-a prešli na stranu NOP-a.

Nakon povlačenja glavnine NOV s područja Imotske krajine u ožujku 1943. godine, u pravcu Neretve i Sutjeske, terenskim radnicima bio je jedno vrijeme veoma otežan rad. Ustaše su ponovno zaveli teror. Jedan je broj seoskih odbornika neko vrijeme prestao raditi. U nekoliko mjesta trebalo je ponovno prići organiziranju NOO-a. Preostali članovi Kotarskog NOO-a i drugi terenski radnici prešli su na strogo ilegalni rad, čineći ono što je u datom momentu bilo moguće.^{149*}

148 IHRPH, NOO k. 161, — 26, 12—42, Proglas Okružnog NOO Biokovsko-neretvanskog okruga narodu Imotske krajine, potpisao ga Jure Patrlj, kao potpredsjednik.

149 IHRPD, Pavao Lozo, sjećanja.

S malim brojem partizana u Biokovo su se povukli rukovodioци Pokrajinskog NOO-a za Dalmaciju Stanko Škare, Vice Buljan i Miloš Žanko, dok su drugi članovi Predsjedništva otišli s glavninom snaga NOV prema Neretvi, te se nisu u punom sastavu sastali do kolovoza

1943. godine u Brštenovu.¹⁵⁰⁾ Blizina preostalih članova Pokrajinskog NOO-a omogućila je članovima Kotarskog NOO-a da brzo stupe u vezu i da surađuju.

Već od druge polovice 1943. godine jačaju partizanski odredi na Biokovu, koji vrše oružane akcije i na području Imotske krajine. Time ponovno oživljuje i politički rad među narodom. Sa članovima Kotarskog komiteta KPH Imotski sastao se 26. travnja 1943. godine u Lovreču član Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju Drago Gizdić, kojom prilikom je analizirano stanje u imotskom kotaru i dogovoreni daljnji zadaci.¹⁵¹⁾

Očito se može vidjeti u svim sačuvanim dokumentima da je formiranjem Pokrajinskog NOO-a za Dalmaciju pokrenut organiziraniji, aktivniji i uspešniji rad NOO-a na području Dalmacije, pa i na području imotskog kotara. Naročito su u toku 1943. godine izdali niz uputstava za rad NOO-a, teoretskih članaka u cilju osposobljavanja odbornika i slično. Sva dodatna uputstva i drugi materijal stizala su i u NOO-e na imotskom području, koja su im uputstva bila od velike koristi za rad.¹⁵²⁾



Parada njemačkih vojnika u Imotskom 21. ožujka 1943.

iso Drago Dizdić, »Dalmacija 1943.«, str. 486.

¹⁵¹ Drago Gizdić, »Dalmacija 1943.«, str. 258, 259.

152 »Naš izvještaj« od 6. travnja 1943. godine, str. 38.

Na osnovi sačuvanih dokumenata može se sa sigurnošću tvrditi da je aktivnost Kotarskog NOO-a Imotski bila na zavidnoj razini u toku 1943. godine, a u granicama objektivnih i subjektivnih mogućnosti, osobito u drugoj polovici 1943. godine, kada se osjetila konkretnija i neposrednija pomoć članova Pokrajinskog NOO-a.¹⁵³⁾

Iz sačuvanog zapisnika Kotarskog NOO-a Imotski, održanog 12. srpnja 1943. godine u Dobranjama, vidljivo je kojim se pitanjima bavio taj Odbor. Na dnevnom je redu bilo 8 točaka: politička situacija, pregled dosadašnjeg rada i organizacijsko stanje, politički rad s propagandom, žetva, raspodjela rada, kritika, finansijsko stanje i razno. Na ovom sastanku bili su prisutni: Stanko Škare, predsjednik NOO-a za Dalmaciju, Ante Šućur, Jure Patrlj, Vicko Ujević, »Ančina« Olubić, Ivan Jukić i Stjepan Krištić iz Zagvozda. Pod točkom 3. zaključili su da predsjedničku dužnost u buduće vrši Jure Patrlj, a dužnost sekretara Ante Olubić, Vicko Ujević blagajnik, za prosvjetu Jukić, a za promet i zdravstvo Kirstić. Izabrana je i komisija za žetvu u koju su određeni: Vicko Ujević, Pavao Lozo, Veljko Kadijević i Antica Ujević.¹⁵⁴⁾

U drugoj polovici 1943. godine Kotarski NOO Imotski usko je surađivao s Kotarskim NOO-ima Makarske i Omiša, razmjenjujući s njima neke prehrambene articke i dogovarali su se o kretanju građana iz kotara u kotar s određenim propusnicama i slično. Još je uža suradnja bila s vojnim i vojnopolazinskim vlastima na području Biokova i samog Kotara.¹⁵⁵⁾

Što se tiče sastava Kotarskog NOO-a Imotski, može se reći da se jedan manji broj članova zadržao u njemu čitavo vrijeme NOO-a, dok su se ostali mijenjali, odlazili na druge dužnosti i slično. Na osnovi dosadašnjeg saznanja moglo bi se kazati da je do prvog oslobođenja Imotskoga funkciju Kotarskog NOO-a vršio već ranije nazvan Inicijativni odbor, a oslobođenjem Imotskoga, 11. veljače 1943. godine, kompletiran je sastav Kotarskog NOO-a.¹⁵⁶⁾

U izvještaju Okružnog komiteta KPH 5. kolovoza 1943. godine o tome je napisano slijedeće: »U kotaru Imotski postoji organiziran Kotarski NOO. Ovaj odbor je organiziran prigodom pada Imotskog, ali sve do pred dva mjeseca nije se osjetio kao rukovodstvo, niti je kao takav djelovao, samo pojedini članovi nastojali su da nešto rade (...).«¹⁵⁷⁾

Dana 28. listopada 1943. godine održan je sastanak Kotarskoga NOO-a Imotski u Zagvozdu, kojem su bili prisutni »svi članovi«: Jure Patrlj, »Ban« Jukić, Pavao Lozo, Mate Mustapić, Mila Ujević i Ante Olubić »Ančina«. Pod točkom 2. dnevnog reda sekretar Kotarskoga NOO-a Imotski »Ančina« Olubić podnio je izvještaj o stanju NOO-a na Kotaru, iz kojeg je vidljivo slijedeće stanje:

¹⁵³ Drago Gizić, »Dalmacija 1943., str. 258, 382.

¹⁵⁴ IHRPD, lc. 51 fond NOO, Zapisnik Kotarskog NOO-a Imotski, foto.

IHRPD, Fond Komande područja i Komanda mjesta, k. 37, 38, 39, više originalnih dokumenata.

¹⁵⁶ IHRPD, Pavao Lozo, sjećanja. Izvještaj OK KPH od 5. kolovoza 1943.

¹⁵⁷ IHRPD, Izvještaj Okružnog komiteta KPH Makarska — PK KPH za Dalmaciju od 5. kolovoza 1943. godine (mikro film br. 3).

U općini Zagvozd mjesni NOO-i postoje u selima: Medovdolac, Grabovac, Zagvozd-Rastovac, Zagvozd-Dobro selo, Zagvozd-centar, Župa Gornja, Župa Donja i Raščani.

U općini Kamenmost: Gornje Podbablje, Podbabski Zmijavci, Podbablje-Drum, Runović, Zmijavci, Crnogorci i Krivodol.

U općini Lovreć: Studenci, Aržano, Svib, Lovreć-Dubrava, Opunci, Griva, Cista, Sv. Jakov, Cista Provo, Svibić, Biorine, Dobranje, Lokvičići.

U općini Imotski: Ričice i Proložac.

Dakle, u Kotaru Imotski, na osnovi podnesenog izvještaja, uz Kotarski NOO postojala su četiri općinska odbora i 29 mjesnih NOO-a. Ti podaci nisu potpuno točni, jer su u veljači 1943. godine bili organizirani NOO-i u svim mjestima u Kotaru. Istina, u jednom broju sela njihov je rad bio prividno zamro u prvoj polovici 1943. godine iz već poznatih razloga, mada se svagdje radilo za NOP, ali više ilegalno. Međutim, u drugoj polovici 1943. godine, a posebno od mjeseca rujna, ponovno je ozivio politički rad i aktivnost za NOP gotovo na čitavom području Kotara i usporedo s oružanim akcijama NOV, kako je to obično bivalo i s time bilo nekako i usko povezano. U tom su se vremenu članovi Kotarskoga NOO-a najviše zadržavali na području općine Lovreć i Zagvozd, pa je to možda imalo utjecaja na podnijeti izvještaj. Međutim, tamo gdje nisu stizali članovi Kotarskog NOO-a, stizali su članovi Kotarskog komiteta KPH, SKOJ-a, odbora AFZ, vojni rukovodioci i drugi terenski radnici. Sviima njima u selima bili su na raspolaganju članovi mjesnih NOO-a i drugi aktivisti mjesta.¹⁵⁸⁾

Taj je sastav Kotarskog NOO-a vjerojatno ostao dok nije uslijedila neprijateljska ofenziva, o čemu je Okružni komitet KPH Makarska izvijestio Oblasni komitet KPH za Dalmaciju u svom izvještaju za studeni i prosinac 1943. godine i siječanj 1944. godine: »Prije ofenzive postojao je Kotarski NOO Imotski sa 6 članova od tih su ostala samo tri. Ostali su pošli i to jedan u Bosnu, drugi sa zbijegom, a treći je kooptiran u Okružni NOO«.¹⁵⁹⁾

U Bosnu je otisao Mate Mustapić, u zbijeg Ivan Jukić »Ban«, a u Okružni NOO »Anćina« Olujić.¹⁶⁰⁾ Pored Olujića u Okružni NOO s područja imotskog kotara, nakon konstituirajuće sjednice, ušli su Jure Patrlj, Ciro Dropuljić i Mate Tadić.¹⁶¹⁾

Kotarski NOO Imotski i Štab Imotskoga partizanskog odreda, ocjenjujući političko stanje na području Kotara, uočili su potrebu da se posebnim »Proglasom« zajednički obrate stanovnicima sela Slivna, što su i učinili 31. listopada 1943. godine. U tom proglašu skreću pažnju na zlodjela okupatora i domaćih izdajica pozivajući zavedene da priđu NOP-u.¹⁶²⁾

¹⁵⁸⁾ To je vidljivo iz postojeće sačuvane dokumentacije, kao i datih sjećanja terenskih radnika, članova Kotarskog komiteta i drugih.

¹⁵⁹⁾ IHRPD, Izvještaj Okružnog komiteta KPH Makarska — Oblasnom Komitetu KPH za Dalmaciju od 7. veljače 1944. godine (mikro film).

¹⁶⁰⁾ Muzej narodne revolucije u Splitu »Biokovski vjesnik« od 11. studenoga 1943. godine.

¹⁶¹⁾ IHRPD, Izvještaj Okružnog komiteta KPH za Biokovsko-neretvanski okrug — Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju (mikro film br. 2a, 5 i 12).

¹⁶²⁾ IHRPD, fond NOO, k. 51, fotografija Proglasa.

U izvještaju Okružnog komiteta KPH od 15. travnja 1944. godine piše: »Kotarski NOO Imotski, koji nije bio još organizaciono čvrst, dopunom novih ljudi pomladio se i aktivirao, naročito po političkim pitanjima, po pitanju mobilizacije za jedinice naše vojske«.¹⁶³⁾

U proljeće i ljeto 1944. godine Kotarski NOO Imotski učinio je mnogo na reaktiviranju i obnovi općinskih i mjesnih NOO-a, iako pod dosta teškim uvjetima, jer je neprijateljska vojska u prvoj polovici 1944. godine vršila veoma jak pritisak na čitavo područje Imotske krajine vršeći česte oružane akcije na Biokovo i racije po selima, u kojima je bilo preko 3000 desertera iz domobrana, kao i onih koji se nisu htjeli odazvati na poziv u domobranstvo.¹⁶⁴⁾

Na ljeto 1944. godine Kotarski NOO sačinjavali su: Predsjednik Vicko Ujević, potpredsjednik Ivan Jukić »Ban«, tajnik Joko Karin, članovi Stipe Krištić iz Zagvozda, Pavao Škare iz Biorina, Stipe Kilić iz Ričica, Dinka Baić iz Lokvičića i Stipe Krištić iz Zmijavaca.¹⁶⁵⁾ Uz članove Kotarskoga NOO-a, koje navodi Drago Gizdić u svojoj knjizi, u Kotarskom NOO-u kao članovi još su u to vrijeme radili: Pavao Lozo, Milan Odović »Priša«, Marko Bekavac »Samac«, kao i još neki, koji su ispred Kotarskog NOO-a održavali sastanke po selima kao terenski radnici. Kroz postupak istraživanja rada Kotarskoga NOO-a moglo se primjetiti da su sastanku bili prisutni i da su zaduživani i još neki terenski radnici za koje se ne kaže da su članovi Kotarskoga NOO-a.

Da li je postojao posebno Izvršni odbor, a posebno Plenum Kotarskog NOO-a, nije se moglo utvrditi niti naći pisano traga za Kotarski NOO Imotski, mada je pravilnikom ZAVNOH-a to bilo predviđeno. U svakom slučaju bio je mali broj članova Kotarskoga NOO-a sve do konačnog oslobođenja Imotskoga, kada je biran Plenum i Izvršni odbor, posebno je to realizirano općim izborima za NOO koncem 1945. godine.

Sjedište se Kotarskoga NOO-a Imotski u toku NOB-a mijenjalo, ovisno o situaciji u određenom vremenu. Tako je do prvog oslobođenja Imotskoga sjedište uglavnom bilo u Biokovu i u Zagvozdu, kad je Zagvozd bio oslobođen. Nakon povlačenja iz Imotskoga sjedište je Kotarskoga NOO-a bilo do listopada 1943. godine, pretežno u Dobra-

¹⁶³ IHRPD, Izvještaj Okružnog komiteta KPH za Biokovsko-neretvansko područje — Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju od 15. travnja 1944., (mikro film).

¹⁶⁴ IHRPD, Izvještaj Okružnog komiteta KPH Biokovsko-neretvanskog okruha — Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju od 15. travnja, 5. svibnja, 11. lipnja i 14. kolovoza 1944. godine. Tu je pored ostalog zapisano:

»Danas na Imotskom kotaru ima 3.000 desertera, a od toga oko 2.000 onih koji se uopće nisu odazvali pozivu, narod javno govori »šta je tko zasluzio tako će mu i biti«, riječ Domobrani se uopće ne upotrebljava, već je ona zamjenjena sa »šabobrani i uslijivci, Od Nijemaca i ustaša narod masovno bježi i skriva se po brdima i šumi, u kućama se ne spava. Djevojke bježe također, jer se boje da se ne ponove slučajevi iz Studenaca i Imotskog, a deserteri obećavaju da će svi u partizane (...)«. U Imotskom je velika sabotaža od strane činovništva, širi se naša štampa i lijepo razni letci. Mržnja prema okupatoru velika je i svakog dana sve jača. U ovom gradu ima 80 posto naših simptizera, čiji se utjecaj širi i na ostale (...)«

¹⁶⁵ Drago Gizdić, »Dalmacija 1944/45.«, str. 576.

njama skupa s Komandom mesta i drugim organima, te u Lovreću, Studencima i Cisti Provo, gdje su se članovi Odbora sastajali i dogovarali o radu.

U listopadu 1943. godine prešli su svi u Zagvozd, gdje su se zadržali do neprijateljske ofenzive za Imotsku krajinu i povlačenja glavnine partizanskih jedinica s tog područja na otoke. U toku zime 1943/44. godine preostali terenski radnici zadržali su se pretežno u Župi Donjoj, Rašćanima i drugim selima podbiokovlja. U proljeće 1944. godine sjedište se svih kotarskih rukovodstava, radi sigurnosti, preselilo u Biokovo, u mjesto Lozovac, nedaleko od Turi je.

U Lozovcu je bilo nekoliko popravljenih staja i jedna pecina, što je dobro došlo kotarskom rukovodstvu i komandi Štaba Imotskog odreda. Oni su se s jedinincama smjestili na tu lokaciju, koja je i strateški bila veoma povoljna. U drugoj polovici 1944. godine ponovno su učestale partizanske akcije na području Imotske krajine, što je zahtijevalo da se i sjedišta rukovodstva približe operativnom području, pa su iz Lozovca preselili u zaselak Biokovske kose — Brnjiće, Šariće, Bako te i Lovrničeviće, koristeći i njihove staje. Iz tih sela pomicali su se u pravcu Imotskoga, u koji su konačno ušli 28. listopada 1944. godine.¹⁶⁶

K o m a n d a m j e s t a

Već u drugoj polovici 1942. godine razvitak NOB-a nametnuo je potrebu da se pored vojnih komandi u partizanskim jedinicama, te NOO-a i društveno-političkih organizacija kao organizacija u pozadini, formiraju i vojnopožadinske vlasti.

U rujnu 1942. godine Vrhovni štab NOV i POJ donio je naredbu o formiranju vojnopožadinskih vlasti. Na osnovi te naredbe postupila je i komanda 4. operativne zone, na sektoru koje se formiraju do kraja 1942. godine komanda područja Livna, Muća i Biokova. Nakon tromjesečnog iskustva u radu komandi područja, Vrhovni štab donosi 8. siječnja 1943. godine precizniju »Naredbu o obrazovanju i ustrojstvu vojnih vlasti u pozadini«.

Na osnovi ove Naredbe pri komandama područja imali su se formirati: tijela za mobilizacijske poslove, vojni sudovi, politički i sanitetski odsjeci. Pozadinske vlasti, na osnovi ove Naredbe, imale su voditi slijedeće poslove: mobilizaciju ljudstva u NOV, kao i pozadinske vojne dužnosti, sigurnost i rad na teritoriju svoje nadležnosti, brigu za ishranu i smještaj operativnih trupa, obrazovanje vojnih radionica 1 skladišta, organiziranje javnih radova i kontrolu prometa, organiziranje sanitetske vojne službe u pozadini, izdavanje legitimacija i propusnica, organiziranje obavještajne službe, osiguranje bolnica, nadleštva, prometnica i vojnih magazina, evakuaciju i osiguranje ratnog plijena, zaštitu stanovništva od ubojstva, pljačke, nasilja i paljivina i tako dalje.

¹⁶⁶ IHRPD, Zbornik 3. str. 425, Nedjeljko Kujundžić, »Kotarski NOO Imotski u toku NOB«.

~~King~~
at 3.

Lagvozd

15-5-1943 post

1-72-5
A.

Wojciechow
Normandi Postnega "Bijeloovo"
Pionir

Polaroid

Štart je ugovorjena na vseh obeh koncuječih mestih, to je
izvajanje dela, in do konca končne cerke biskovine, kjer se na
izvajajočem teritoriju, tukaj namesto zgradbe, obiskujejo
vsi biskovitni posamezniki, ki jih posreduje končnemu mestu, in
je v sovražnici. Pogled na vse, postaviti in podrebiti končnemu
mestu.

1879-1880, public opinion.

considering:

Sačuvani dokumenti vojnopolazadinskih organa s biokovskog područja najuvjerljivije govore o tome da su vojnopolazadinske vlasti na ovom području bile organizirane i da su djelovale onako kako je navedenom Naredbom Vrhovnog štaba i određeno u granicama objektivnih uvjeta i subjektivnih mogućnosti.

Tjedan dana nakon donijete Naredbe Vrhovnog štaba, tj. 14. siječnja 1943. godine, formirana je Komanda mjesta za Kotar Imotski u Zagvozdu, o čemu dokumentirano svjedoči sačuvani akt o formiranju koji glasi:

»Broj 1/43, Zagvozd, 15. 1. 1943. godine. Komandi područja »Biokovo«, Položaj. — Jučer je nastupila s radom ova Komanda mjesta, te za održavanje reda, redovne kontrole na putevima i straže na granici slobodnog teritorija, treba nam 20 (dvadeset) stražara naoružanih sa potrebnom municijom i tri puške za komandanta, zamjenika d pomoćnika. Također nam dostavite i potrebni kancelarijski materijal. (. . .).¹⁶⁷

Kroz nekoliko dana svog rada Komanda mjesta Imotski formacijski se sredila i počela normalno funkcionirati. Dana 5. veljače brojno je stanje osoblja ukupno 49, što je očvidno iz sačuvanog spiska.^{168*} Tu su, pored ostalih, zapisani:

1. Ljubo Barbarić, iz Zastrasića, Hvar, komandir straže,
2. Slavko Brzica, iz Zagvozda, stražar,
3. Ante Drlje, iz Zagvozda, stražar,
4. Marica Dujmović, iz Grabovca, kuhanica,
5. Marko Jurčević Filipov, iz Studenaca, zamjenik komandira,
6. Mijo Knežević pok. Nikole, iz Nebrževca, stražar,
7. Marijan Margeta, iz Poljica, stražar,
8. Aleksandar Marković, đz Temišvara, pom. zamjenika komandira,
9. Ilija Pijanović, iz Nebrževca, stražar,
10. Nikola Pijanović, iz Nebrževca, stražar,
11. Josip Puherić, iz Makarske, za mob. poslove,
12. Nikola Putića, iz Crnogoraca, stražar,
13. Ante Skender, iz Dobrinača, stražar,
14. Andra Srdlin, iz Crnogoraca, kuhanica,
15. Ilija Sindik, iz Nebrževca, stražar,
16. Marko Tomić, iz Nebrževca, stražar,
17. Marko Turić, iz Krivodola, pomoćnik komandanta,
18. Vicko Ujević, iz Krivodola, komandant Komande,
19. Ivan Vuković, iz Vlake kod Vrgorca, zamjenik komandanta,
20. Jure Zec Jozin, iz Krstatica, stražar.

167 IHRJP, k. 37, Komanda Područja Biokovsko-neretvanskog okruga, originalna dokumentacija.
168 IHRJP, originalna dokumentacija Komande mjesta i Komande područja Biokovsko-neretvanskog okruga, k. 37, 38, 39.

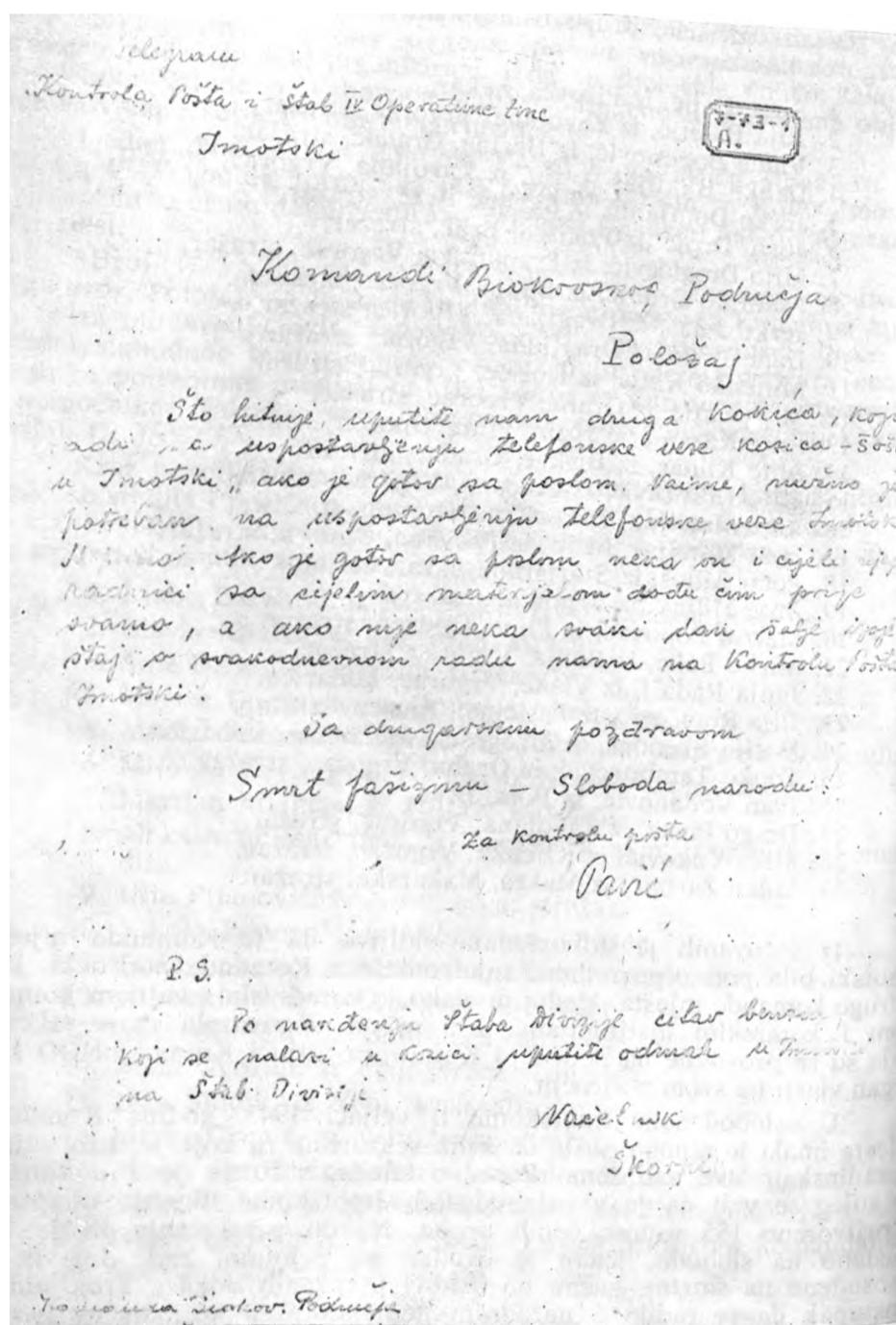
Ostali stražari i drugo osoblje bili su pretežno s Hvara, Brača, iz Vrgorca i Makarske:

1. Šime Bajić, iz Pirovca, pekar,
2. Ilija Baletić, iz Zavojana, Vrgorac, stražar,
3. Vlade Bogunović, iz Bacine, Gradac, stražar,
4. Danko Buklijaš Antin, iz Zavojana, Vrgorac, stražar,
5. Jerko Domjanić, iz Škripa, Brač, stražar,
6. Josip Drpić, iz Pučišća, Brač, stražar,
7. Mijo Dragičević, iz Prapatnica, Vrgorac, stražar,
8. Nediljko Granić, iz Banja, Vrgorac, stražar,
9. Jerko Jelaš, iz Dragljana, Vrgorac, stražar,
10. Dane Jović, iz Dragljana, Vrgorac, stražar,
11. Miljenko Katić, iz Kozice, Vrgorac, stražar,
12. Mijo Katić, iz Oraha, Vrgorac, stražar,
13. Ante Karamatić Jozin, Plina, Opuzen, stražar,
14. Ante Klinac, iz Brikve, Gradac, stražar,
15. Mijo Krstićević, iz Umčana, Vrgorac, stražar,
16. Ante Mateljak, iz Pasićine, Opuzen, stražar,
17. Ivan Mateljak Jurin, iz Pasićine, Opuzen, stražar,
18. Petar Miloš, iz Starigrada, Hvar, brijač,
19. Ante Miljak, iz Vrgorca, stražar,
20. Martin Popovac, iz Pline, Opuzen, stražar,
21. Mirko Polić, iz Banja, Vrgorac, stražar,
22. Janja Radalj, iz Vlake, Vrgorac, kuharica,
23. Ilija Romčević, iz Pasićine, Opuzen, stražar,
24. Matija Skender, iz Živogošća, Makarska, kuharica,
25. Tonko Tamburović, iz Oraha, Vrgorac, stražar,
26. Ivan Vodanović, iz Bola, Brač,
27. Drago Pivac, iz Zavojana, Vrgorac, stražar,
28. Mate Vuković, iz Kljenka, Vrgorac, stražar,
29. Milan Žarinić, iz Makra, Makarska, stražar.

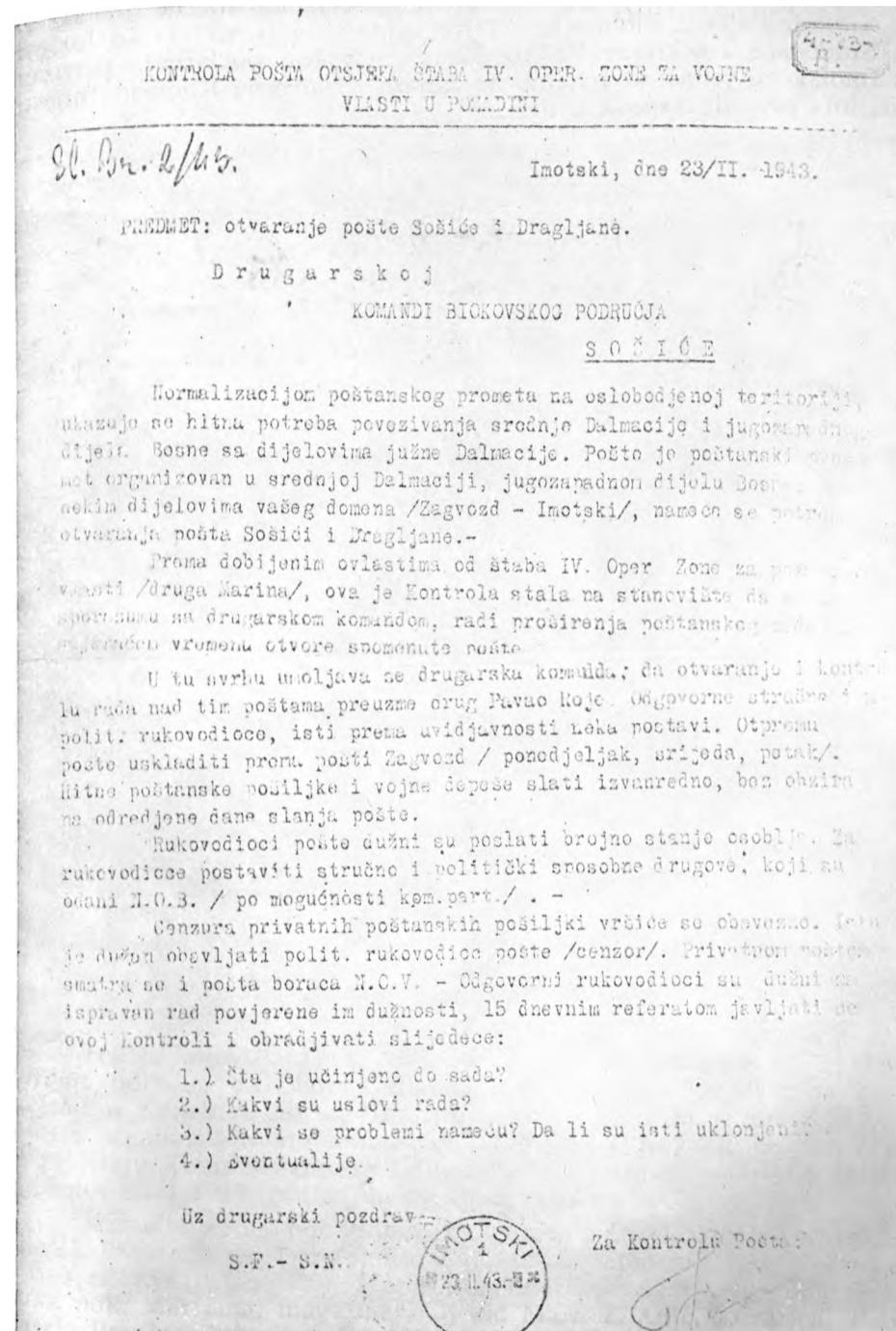
Iz sačuvanih je dokumenata vidljivo da je Komanda mjesta Imotski bila pod neposrednim rukovodstvom Komande područja, kao i druge komande mjesta. Međutim, usko je surađivala s vojnom komandom i kotarskim institucijama i s njima dogovarala razne akcije, koje su se provodile na području Kotara, poštujući Kotarski NOO kao organ vlasti na svom području.

U oslobođenom Imotskome u veljači 1943. godine Komanda mjesta imala je mnogo posla na svim sektorima za koje je, kao vojnopozadinska vlast, zadužena. Pored ostalog, sačuvan je i dokument iz kojeg se vidi da je u oslobođenom Imotskome ukupno uhapšeno i pritvoreno 155 osumnjičenih osoba. Nakon preslušanja ih je 146 pušteno na slobodu, jedan je osuđen na prinudni rad, dok ih je 8 osuđeno na smrtnu kaznu na osnovi utvrđenih dokaza kroz sudski Postupak da se radilo o narodnim neprijateljima koji su to svojim nedjelima zaslužili.¹⁶⁹⁾

¹⁶⁹⁾ IBRPD, k. 38, dok. br. 1—7 — 5, A. Komanda područja.

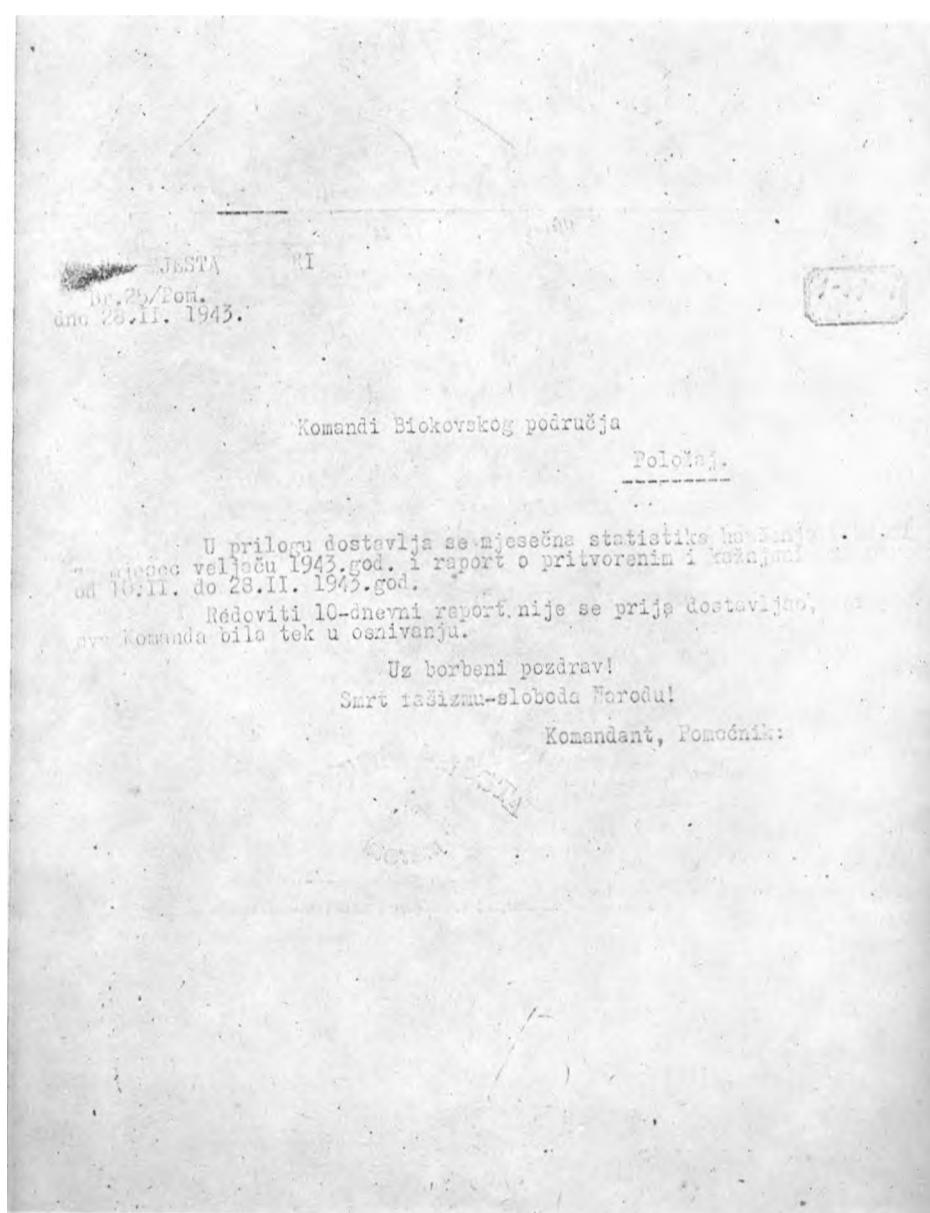


Faksimil pisma iz komande 4. operativne zone, pisan u Imotskome 28. veljače
1943. godine

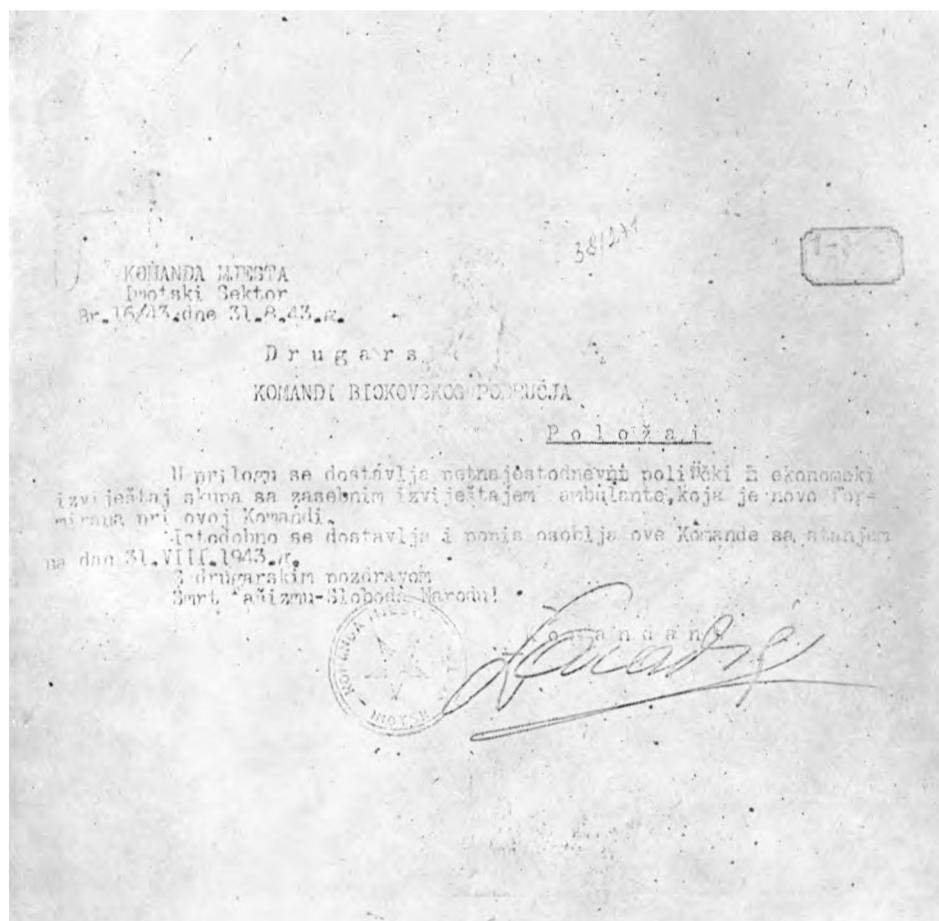


Faksimil pisma iz Komande 4. operativne zone, u Imotskome 23. veljače 1943. godine

U veljači 1943. godine komandant Komande mesta Imotski bio je Vitomir Čabo iz Jabuke kod Trilja, njegov zamjenik Marko Jurčević iz Studenaca i sekretar Veljko Škaričić. Nakon povlačenja partizana iz Imotskoga jedno se vrijeme ne zapaža djelovanje Komande mesta, niti ima pisanih tragova o tome.



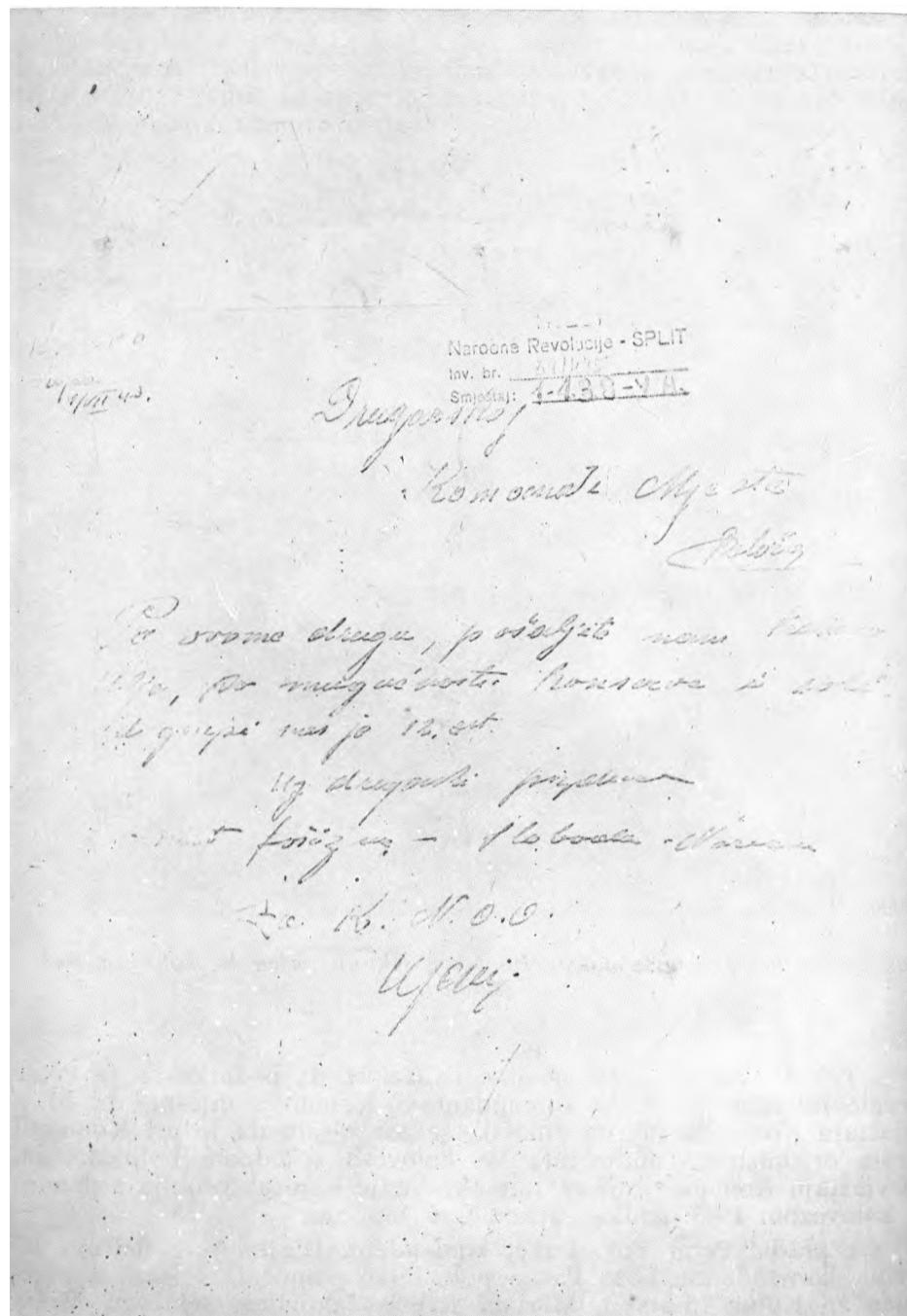
Faksimil pisma Komande mesta Imotski, pisan u Imotskome 28. veljače 1943. godine



Faksimil pisma Komande mjesta Imotskog sektora, pisan 31. kolovoza 1943. godine

Tek 8. kolovoza 1943. godine nailazi se na podatke da je Petar Zardaić određen da bude komandantom Komande mjesta, da bi u Izvještaju Komande mjesta Imotski sektor pisalo da je pri Komandi mjesta organizirana ambulanta 19. kolovoza s jednom bolničarkom. U izvještaju Komande mjesta Imotski dat je i spisak osoblja s danom 31. kolovozom 1943. godine, u kome su zapisani:

»Zaradić Petar pok. Luke, komandant, Olujić Ante Petrov, zamenik komandanta, Lozo Pavao pok. Luke pomoćnik (glavni obavještajac za Kotar Imotski), Mariani Kruso Jakovljev, sekretar, Mršić Luka pok. Marijana, magaziner, Ujević Mara ž. Ante, kuvarica, Bauk Vesela Franina, kuvarica, Baučić Ivka Stipe, bolničarka, Ćorović Ivan Antin, stražar, Mršić Slavomir Antin, na relejnoj stanici, te stražari:



Faksimil pisma Kotarskog NOO-a Imotski, pisan u Župi 1. srpnja 1943. godine.

L O R T E

Osnovni spis osoblja Komande mesta Imotski.

Ime i prezime	Nivo vojnog ranga	Datum rođenja	Datum uvođenja u vojsku
Stjepan Jecar	Korpljevnik	1902.	4-IV-1943.
Đorđe Šimić	Zmaj, Šefard	1925.	20.III.1943.
Božidar Šimić	Poveljnik	1900.	marts 1942.
Ante Čurčić	Čakretnik	1910.	3.III.1943.
Ante Milić	Časnik	1904.	3.III.1943.
Ante Čurčić	Čakretnik	1897.	3.III.1943.
Đorđe Jecel	Rukovodca	1922.	20.III.1943.
Đorđe Čurčić	Tehničar	1921.	4.IV-1943.
Đorđe Čurčić	Stratež	1924.	20.III.1943.
Đorđe Čurčić	n.	1911.	20.III.1943.
Đorđe Čurčić	n.	1910.	20.III.1943.
Đorđe Čurčić	n.	1919.	10-I-1943.
Đorđe Čurčić	n.	1927.	3.III.1943.
Đorđe Čurčić	n.	1921.	21-I-1943.
Đorđe Čurčić	n.	1930.	20.III.1943.
Đorđe Čurčić	n.	1912.	20.III.1943.
Đorđe Čurčić	n.	1919.	20.III.1943.
Đorđe Čurčić	n.	1920.	marts 1943.
Đorđe Čurčić	n.	1901.	12-XI-1942.
Đorđe Čurčić	n.	1902.	20.III.1943.
Đorđe Čurčić	n.	1911.	20.III.1943.
Đorđe Čurčić	n.	1922.	20.III.1943.
Đorđe Čurčić	n.	1924.	20.III.1943.
Đorđe Čurčić	n.	1908.	20.III.1943.

Uvjedajući se da je spis postavljen na komandu Imotske krajine,

d'Arcalij

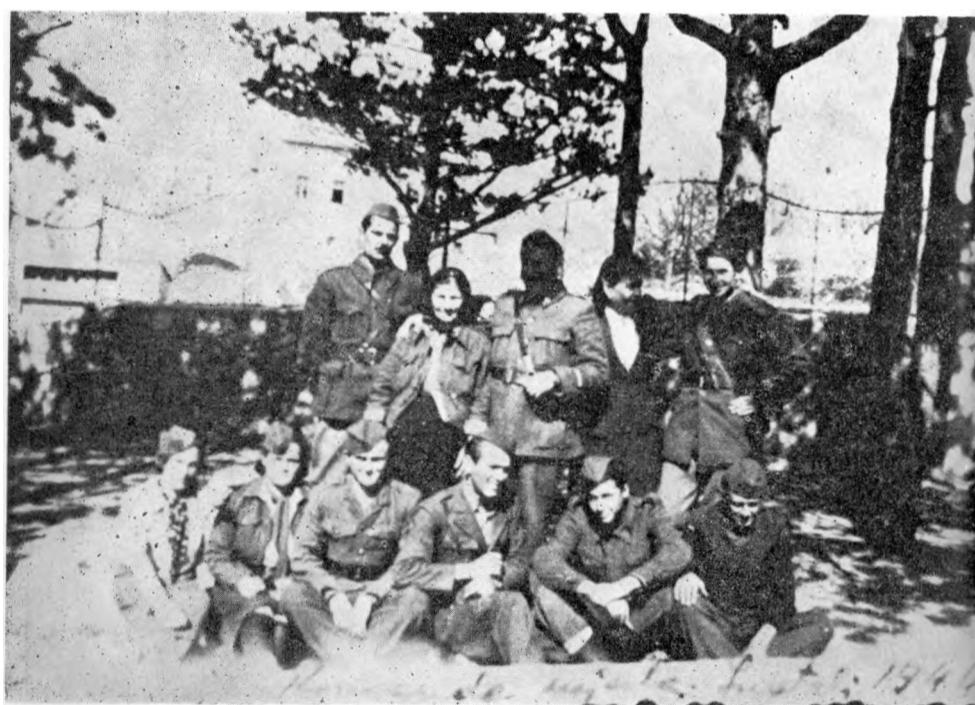
Faksimil spiska osoblja Komande mesta Imotski od 31. kolovoza 1943. godine

Bitanga Mirko pok. Mate, Tonković Dušan Franin, Bauk Božo Franin, Stanić Jovo Nikolin, Ujević Zdravko Antin, Odović Milan, Gudelj Dane, Nikolić Petar pok. Petra, Radović Jovo pok. Boška, Patrlj Drago Lukin, Mustapić Mijo Marijanov, Tulić Jozo pok. Ante, Zelić Vinko pok. Marka, Prančević Blaž Grgin, Bauk Marko Franin, Vuković Jakov i Caljkušić Toma.“ Dakle, ukupno 27, od toga 5 partijaca, 8 skojevaca, 5 kandidata za prijem u Partiju, ostali »neobuhvaćeni«. Sjedište je Komande mjesta Imotski u to vrijeme bilo u Dobranjima.¹⁷⁰⁾

Nakon povlačenja partizana s područja imotskog kotara i Biokova, koncem 1943. godine, poslije neprijateljske ofenzive, Komanda mjesta Imotski s dijelom osoblja prebacila se na Kamešnicu. Na Kamešnici je ostala do ljeta 1944. godine.

U Izvještaju Okružnog komiteta od 5. svibnja 1944. godine piše: »Predvidjeli smo Komande mjesta za Makarsku, Metković i Imotski. Njihovu formiranju će se pristupiti. Komanda mjesta za Imotski nalazi se u Kamešnici, uputili smo im poziv«,¹⁷¹⁾

Nakon povratka u Biokovo Komanda mjesta Imotski nastavila je svojim radom i funkcijom do oslobođenja Imotskoga, kao i poslije, do konca 1945. godine, kada je rasformirana. Nakon Zaradića komandant je bio Andrija Glavina i Nikola Pavić, zamjenik komandanta. Marko Mustapić bio je komesar Komande mjesta.



*Osoblje Komande mjesta Imotski u oslobođenom Imotskome, studeni 1944. godine
s lijeva stoje Andrija Glavina, Mara Ujević, Nikola Pavić i Marko Mustapić,
sjede: Luka Babić (4), ostali nepoznati*

ANTIFAŠISTIČKA FRONTA ŽENA

Među ženama Imotske krajine širile su se antifašističke ideje usporedno s općom aktivnosti članova Komunističke partije i njihovih simatizera na tom području. U početku su to bile žene iz obitelji ili uže rodbine članova Partije, a poslije, naročito u toku NOB-a, krug se širio i broj aktivistkinja iz godine u godinu postajao je sve veći. To nije išlo baš tako lako i jednostavno s obzirom na društveni položaj žene d patrijarhalni odnos prema njoj u to vrijeme, i posebno u toj sredini.

Zahvaljujući pojačanoj antifašističkoj propagandi i većoj aktivnosti komunista uoči NOB-a, već u prvim partijskim organizacijama i organizacijama SKOJ-a našao se i jedan broj mlađih žena, da bi u toku NOB-a, posebno njihovo aktivno sudjelovanje u NOV i NOP-u bilo na zavidnoj visini.

Preko 100 žena u toku NOB-a isle su od kuće i stupile u NOB u »partizane«, sudjelujući puškom u ruci u Narodnooslobodilačkoj vojsci, a jedan manji broj u kotarskim i drugim organima NOP-a,¹¹²⁾ od kojih je 31 poginula u NOB-u.

Deseci i stotine žena Imotske krajine radile su aktivno i organizirano za NOP na terenu. Od preživjelih tri su žene nosioci »Partizanske spomenice 1941.«, a nekoliko dh ima priznato sudjelovanje u NOB-u od 1941. godine, dok je status borca za aktivni i organizirani rad u NOB-u dobio veći broj žena iz Imotske krajine. To je najuvjjerljivije svjedočanstvo o njihovoj aktivnosti i udjelu u narodnooslobodilačkoj borbi.

U toku NOB-a Antifašistička fronta žena (AFŽ) na području Imotske krajine širila se i razvijala usporedno s općim razvitkom AFŽ u zemlji, ovisno o razvitku narodnooslobodilačkog pokreta u ovom kraju. Među prvim organizatorima NOP-a i prvim partizanima Imotske krajine našao se i jedan broj žena. Delegati Prve Zemaljske konferencije AFŽ Jugoslavije, održane u prosincu 1942. godine u Bosanskom Petrovcu, s područja Biokovskog okruga bile su Milka Bogunović iz Kotara Makarska i Antica Ujević iz Kotara Imotski. Na Prvom kongresu Ujedinjenih saveza antifašističke omladine Jugoslavije, održanom u Bihaću u prosincu 1942. godine, sudjelovala je kao delegat Mila Ujević pok. Mate. Na Prvoj konferenciji AFŽ za južnu Dalmaciju, održanoj u Grčeniku na Biokovu 10. kolovoza 1942. godine, kao deelgati s Imotske krajine bile su: Antica i Mila Ujević iz Krivodola, Zorka Livajić i Matija Gudelj - Velaga zv. »Lučka« iz Poljica.

¹⁷⁰ IHRPD, Komanda mesta, za Kotar Imotski, k. 39, dok. 5. 2 — 43.

¹⁵¹ IHRPD, Izvještaj Okružnog komiteta KPH Biokovsko-neretvanskog okruga — Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju od 5. svibnja 1944. godine (mikro film).

¹⁷² Zbornik »Žene Hrvatske u NOB«, Zagreb 1955.^ knjiga prva, str. 523, dokumenta 322, Izvještaj Biokovsko-neretvanskog okružnog odbora AFŽ — Oblasnom odboru AFŽ za Dalmaciju, o Prvoj konferenciji žena za Kotar Imotski održanoj 5. listopada 1944. godine.

Ovi i drugi podaci govore o tome da su žene Imotske krajine svojom aktavnosću u toku NOB-a bile aktivno uključene u sva zbivanja, pa i u prva zbivanja i organizirane aktivnosti NOP-a, koje su organizirane od strane Komunističke partije i AFŽ i izvan područja imotskog kotara.

Rad na organiziranom okupljanju i aktiviranju žena za NOP na području Imotske krajine datira od polovice 1942. godine, kao i rad ostalih organizacija. Rad u organizaciji AFŽ na imotskom području konstantno je bio u usponu kroz čitavo vrijeme NOB-a, što su uočavali i viši partijski organi, koji su davali pozitivnu ocjenu ovom radu u izvještajima Okružnog komiteta KPH, kao i drugi.¹⁷³⁾

Mada je napisano da je 1942. u imotskom kotaru postojao Odbor AFŽ od šest drugarica,¹⁷⁴⁾ može se reći da je zvanično formiran Kotarski Inicijativni odbor AFŽ za Kotar Imotski u svibnju 1943. godine, u Lokvičićima, na mjestu zvanom Crveni klanac, u šumi nedaleko od glavne prometnice Imotski — Split. On je bio sastavljen od drugarica koje su napustile svoje domove i isključivo bile angažirane na organiziranju žena i drugim zadacima NOP-a na cijelom području Imotske krajine. U Inicijativnom Kotarskom odboru AFŽ bile su: Dinka Bajić, Franka Petričević, Kata Šućur, Antica i Mila Ujević. Predsjednicom Inicijativnog odbora bila je Antica Ujević.

Rad članova Kotarskog odbora AFŽ umnogome je ovisio o neposrednoj aktivnosti žena u selima, čemu se poklanjala velika pažnja. U većini sela bili su organizirani mjesni odbori AFŽ; tamo gdje ih nije bilo, postojala su takozvana uporišta s nekoliko žena. Žene su u selima bile glavni agitatori za NOP. One su mnoge teške i riskantne poslove užimale na sebe, kao što je prikupljanje i prenošenje hrane i druge pomoći partizanima na Biokovu, zbrinjavanje i ishrana terenskih radnika i vojnih jedinica koje su dolazile na teren i štošta drugo.

173) U Izvještaju Okružnog komiteta KPH Biokovsko-neretvanskog okruga — Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju, mjesečni izvještaj za ožujak, pisan 15. travnja 1944. godine, između ostalog, zapisano je:

»U Imotskom kotaru osjeća se masovni pokret žena, koji se svakim danom pojačava, a izražava se u pomoći žena koje daju u svim pravcima Narodnooslobodilačkoj vojsci. Aktivnije rade žene na tom kotaru, nego na ostala dva kotara (odnosi se na kotar Makarsku i Metković), a razlog je taj što žene osjećaju svakim danom veći pritisak od okupatora (...). One su skupile 7.000 kuna za list »Dalmatinka u borbi«.«

i¹⁷⁵⁾ Isto kao i 172., na str. 149. Izvještaj PK KPH za Dalmaciju Centralnom komitetu KPH od 12. listopada 1942. godine, o radu AFŽ u Dalmaciji, tu je zapisano: »U Imotskom kotaru postoji odbor od 6 žena, a obuhvaćeno radom 45 žena, dosada se nalazi u partizanskim odredima preko 100 žena, koje su došle u odred dobrovoljno i koje su morale da bježe uslijed opasnosti po život. Danas skoro u istoj mjeri odlaze i žene u partizane kao i muškarci. AFŽ pozadinskim radom doprinosi veliku korist partizanima u pogledu prikupljanja robe, hrane, pletenja čarapa, maja, šivanje veša itd.« (op. N. K. ispitivanjem sudjelovanja žena u NOV očito je da ih u to vrijeme nije bilo s imotskog područja toliko u NOV).

Prva kotarska konferencija AFŽ za Kotar Imotski održana je 5. listopada 1944. godine u Biokovskom Selu, zaselak Lovrinčevići.¹⁷⁵ Konferenciju su organizirale i njom rukovodile, uz podnošenje izvještaja o radu AFŽ, članovi Kotarskog odbora AFŽ, uz prisustvo članova Okružnog odbora AFŽ Ljubice Tomašević, koja je sastavila zapisnik Konferencije. Taj je zapisnik sačuvan i štampan u prvoj knjizi »Žene Hrvatske u NOB«. U njemu su sačuvani dragocjeni podaci o aktivnosti žena u Imotskoj krajini u toku NOB-a.

Na toj Konferenciji predsjednicom Kotarskog odbora AFŽ Imotski birana je Marija Lozo, tajnicom Mila Ujević, a u Odbor je birano 43 drugarice iz svih sela, koje su u toku rata bile najaktivnije, koje su, iako formalno nebirane do tada, bile aktivirane na zadacima NOP-a, kao i da su članovi šireg kotarskog rukovodstva, jer su ih članovi Kotarskog odbora AFŽ i drugi terenski radnici angažirali na zadacima NOP-a >i izvan njihova mjesta, dajući im neposredno zadatke, koje su izvršavale. Njihovim izborom u Kotarski odbor AFŽ na još neoslobođenom Kotaru bilo je pravo priznanje njihovu radu kroz NOB.

Malo je sačuvano izvornih dokumenata o radu i aktivnosti AFŽ na imotskom kotaru, iz poznatih razloga. To je prava šteta, jer baš ta organizacija, uz omladinsku, bila je najmasovnija i najaktivnija organizirana masovna struktura NOP-a na imotskom području u okviru Jedinstvene narodnooslobodilačke fronte (JNOF). Tu je bilo zadržavajućih primjera požrtvovnosti, samoprijegora, borbenosti i odlučnosti u najkritičnijim i po život opasnim situacijama, te zavređuju trajni spomen kao svjetli primjeri mlađim generacijama kako se treba u presudnom trenutku angažirati i žrtvovati za slobodu svog naroda.¹⁷⁶

U pojedinim izvještajima, posebno u izvještajima partijskog komiteta, sačuvani su neki fragmentarni podaci o radu AFŽ na području imotskog kotara, što se, uz sjećanja preživjelih, mogu dobro koristiti u rekonstrukciji stanja i događaja. Pored ostalog, sačuvani su podaci i o tome da su organizirani općinski odbori AFŽ u toku NOB-a istovremeno kada i ostala općinska rukovodstva NOP-a u općinama Imotski, Kamenmost, i Zagvozd. Oni su djelovali u tim općinama dok su postojale općine kao organizacijske jedinice.

Ovdje nismo ništa pisali o radu Jedinstvene narodnooslobodilačke fronte (JNOF), ili, kako se u narodu popularno zvala FRONTA. Sve političke organizacije, kao i NOO-i, sastavni su dio JNOF i radili su

175 IHRPD, Antica Kujundžić i Kata Šućur: »AFŽ Imotske krajine i njihova pomoć biokovskim partizanima u toku NOB«, sjećanja za Zbornik »Biokovo u NOB-i«.

176 članovi Kotarskog odbora AFŽ skoro sve vrijeme provodile su na terenu u radu na organiziranju žena na zadacima NOP-a. Sa stotinama žena, a posebno s predsjednicama i tajnicama mjesnih odbora AFŽ lično su kontaktirale i dogovarale izvršenje zadataka. Bio je jedan broj žena koje su sve svoje vrijeme posvetile radu za NOP, radeći na izvršenju zadataka dobivenih od terenskih radnika, na organiziranju njihova smještaja po izgrađenim bunkerima i kućama, u prijenosu materijala partizanima, prijenosu pošte, provođenju terenskih radnika od veze do veze, njihovoj ishrani i slično. Bilo je tako dobrih • hrabrih primjera koji zasluguju trajni spomen.

u okviru njezina jedinstvenog programa borbe protiv okupatora i domaćih izdajica za oslobođenje zemlje. Stvaranju posebnih organizacijskih formi JNOF na ovom području prišlo se tek u kolovozu 1944. godine, organiziranjem mjesnih, općinskih i kotarskih odbora NOF. Dana 14. rujna 1944. godine održana je Okružna konferencija NOF, u Odbor koje su ušli: Stipe Kristić iz Zagvozda, Ivan Jukić »Ban« i Ciro Dropuljić. Oblasna konferencija NOF održana je 10. listopada 1944. godine, na Hvaru, u kojoj su sudjelovali i delegati iz imotskog kotara.

Jure Kaštelan:

JEZERO NA ZELENGORI

*Na Zelengori ima jezero, kažu,
očima smo ga vidjeli.
Gdje su glasovi znani
i neznani?
Kuda su,
kako su
nestali...
Na Zelengori ima jezero,
putevi mu bjelinom zavijeni.*

Partizanke iz Imotske krajine

1. Andja Aćimović, iz Glavine Donje, u NOV,
2. Dinka Bajić, iz Lokvičića, u KO AFŽ i NOO,
3. Vesela Bauk, iz Imotskoga, u KM i NOV,
4. Neda Brzica, iz Zagvozda, u NOV,
5. Manda Bugarić, iz Zmijavaca, u NOV,
6. Matija Buljubašić, iz Zagvozda, u NOV,
7. Mara Čagalj pok. Jure, iz Zagvozda, u BPO,
8. Marica Cebo, iz Imotskoga, u NOV,
9. Vera Damić, iz Imotskoga, u NOV,
10. Marica Dujmović, iz Grabovca, u KM i NOV,
11. Milica Đurmez, iz Imotskoga, u NOV, poginula,
12. Milka Đurmez, iz Imotskoga, u NOV,
13. Domina Erceg, iz Rašćana, u NOV, poginula,
14. Milka Erceg, iz Rašćana, u NOV, poginula,
15. Nevenka Frančeski, iz Prološca-Perinuša, u NOV,
16. Jelica Glibota, iz Slivna, u NOV, poginula,
17. Neda Gudelj-Zec, iz Krstatica, u NOV,
18. Tera Gudelj-Velaga, iz Poljica, u NOV, umrla od posljedica neposredno nakon rata,
19. Andja Ivanišević, iz Imotskoga, u NOV,
20. Kosa Jurčević, iz Studenaca, u NOV,
21. Ljuba Jurčević, iz Studenaca, u NOV,
22. Marija Jurčević, iz Studenaca, u NOV,
23. Slavka Jurčević, iz Studenaca, u NOV, poginula,
24. Ana Kadijević, iz Glavine Donje, u NOV, poginula,
25. Manda Kadijević, iz Glavine Donje, u NOV,
26. Anica Kevra, iz Crnogoraca, u NOV,
27. Marija Knežević, iz Glavine Donje, u NOV, poginula,
28. Milica Knežević, iz Glavine Donje, u NOV, poginula,
29. Maša Kraljević, iz Zmijavaca, u KM
30. Ruža Kraljević, iz Zmijavaca, u KNOO,
31. Iva Kolovrat, iz Prološca, Gornjeg, u NOV, poginula,
32. Maša Kordić, iz Nebrževca-Kamenmost, u NOV,
33. Dragica Lalić, iz Imotskoga, u NOV, poginula,
34. Mara Lalić, iz Imotskoga, u NOV,
35. Mila Lendić, iz Rašćana, u NOV, poginula,
36. Mara Leko, iz Prološca Donjeg, u NOV, poginula,
37. Zorka Livajić, iz Poljica, u KO NOO,
38. Ana Lizatović, iz Krstatica, u NOV,
39. Ana Lončar, iz Zmijavaca u NOV, poginula,
40. Jela Lončar, iz Imotskoga, u NOV,
41. Ana Lozo, iz Poljica, u NOV,
42. Rosa Lozo, iz Poljica, u NOV,
43. Dragica Luetić pok. Luke, iz Župe, u NOV,
44. Fila Luetić pok. Ante, iz Župe, u NOV,
45. Pavica Luetić, kći Matijina, iz 2upe, u NOV,
46. Matija Ljubičić, iz Krstatica, u NOV,
47. Mara Mandić, iz Crnogoraca-Krivodol, u NOV,

48. Milica Matijević, iz Prološca Donjeg, u NOV,
49. Tonka Mladina, iz Grabovca, u NOV,
50. Andelka Mršić-Delić, iz Imotskoga, u NOV,
51. Mara Mucić Jurina, iz Zagvozda, u ONOO,
52. Marija Munitić, iz Grabovca, u NOV,
53. Andja Ninković Stevina, iz Zmijavaca, u NOV,
54. Ruža Odović, iz Crnogoraca-Krivodol, u NOV, poginula,
55. Mila Pačić, iz Glavine Donje, u NOV,
56. Dinka Paut, iz Imotskoga, u ONOO, ubijena,
57. Franka Petričević, iz Lovreća, u K. K. SKOJ i AFŽ
58. Slavenka Petričević, iz Lovreća, u NOV,
59. Ana Pijanović Jovina, iz Malog Nebriževca-Kamenmost, u NOV, poginula,
60. Mila Pijanović, iz Malog Nebriževca-Kamenmost, u NOV, poginula,
61. Iva Piplica, iz Dobrinača, u NOV,
62. Milica Pijanović, iz Malog Nebriževca-Kamenmost, u NOV,
63. Mila Popadić ž. Petrova, iz Prološca Donjeg, u NOV, poginula,
64. Milica Popadić Jovina, iz Prološca Donjeg, u NOV,
65. Milica Popadić Stevina, dz Prološca Donjeg, u NOV, poginula,
66. Milka Pribisalić, iz Krstatica, u NOV,
67. Andja Putića, iz Crnogoraca, u NOV,
68. Slava Radeljić, iz Prološca Donjeg, u NOV, poginula,
69. Anica Radović, iz Prološca Gornjeg, u NOV,
70. Vinka Rako, iz Imotskoga, u KNOO,
71. Mara Raković, iz Crnogoraca, u NOV,
72. Iva Rudež, iz Vinjana Donjih u KNOO,
73. Mara Samardžić, iz Prološca Donjeg, u NOV, poginula,
74. Anica Sekulović, iz Prološca Donjeg, u NOV, poginula,
75. Milica Sekulović Jovina, iz Prološca Donjeg, u NOV,
76. Desa Simić, iz Imotskoga, u NOV,
77. Marija Skender, iz Dobrinača, u NOV,
78. Matija Skender, iz Dobrinača, u NOV,
79. Andja Stanić, iz Crnogoraca-Krivodol, u NOV,
80. Anica Stanić, iz Crnogoraca, u NOV,
81. Jela Stanić, iz Crnogoraca-Krivodol, u NOV,
82. Mara Stanić, iz Crnogoraca-Krivodol, u NOV, poginula,
83. Mila Stanić, iz Crnogoraca-Krivodol, u NOV, poginula,
84. Andelka Svrđlin (Andja), iz Crnogoraca-Krivodol, u NOV,
85. Milica Svrđlin, iz Crnogoraca-Krivodol, u NOV,
86. Drina Šućur, iz Krstatica, u NOV,
87. Kata Šućur, iz Zmijavaca, u KO AFŽ i OK KPH,
88. Anka Šarović, iz Glavine Donje, u NOV, poginula,
88. Mara Šindik, iz Velikog Nebriževca-Kamenmost, u NOV,
90. Ana Terzija, iz Velikog Nebriževca-Kamenmost, u NOV,
91. Tonča Težulat - Borić, iz Imotskoga, u KNOO i NOV,
92. Jelka Težulat - Raos, iz Imotskoga, u SKOJ-u, ubijena,
93. Anka Tomićić, iz Zagvozda, u NOV,
93. Ana Ujević Jozina, iz Krivodola, u NOV,

94. Antica Ujević Antina, iz Krivodola, u KK KPH, SKOJ-u i AFŽ,
95. Mara Ujević ž. Antina, iz Krivodola, u KM,
96. Mila Ujević p. Mate, iz Krivodola, u NOV, poginula,
97. Mila Ujević p. Petra, iz Krivodola, u KK KPH i KO AFŽ.
98. Nedjeljka Ujević Antina, iz Krivodola, u NOV,
99. Janja Vidoš, iz Vinjana Gornjih, u NOV,
100. Marija Vlajčić, iz Imotskoga, u NOV, poginula,
101. Ana Zec, iz Krstatica, u NOV,
102. Iva Zec, iz Krstatica, u NOV,
103. Ljuba Zec, iz Krstatica, u NOV,
104. Ivka Župić, iz Prološca Donjeg, u NOV, poginula.

Uza sva nastojanja da ovaj spisak bude što potpuniji i što točniji, moguće je da i u njemu ima propusta i manjkavosti. Glavni su podaci uzeti iz sačuvanih dokumenata i objavljene građe te provjeravani u mjesnim odborima SUBNOR-a.

SKOJ I USAOH

U toku 1942. godine svi članovi Kotarskog komiteta SKOJ-a Imotski stupili su u narodnooslobodilačku vojsku i napustili imotsko područje. Iz sačuvanih se dokumenata ne može utvrditi da je u toku 1942. godine konstituiran novi Kotarski komitet SKOJ-a, već jedino da je Antica Ujević u svojstvu člana novoobnovljenog Kotarskog komiteta KPH određena sekretarom Kotarskog komiteta SKOJ-a i zadužena da radi u vezi s pitanjima SKOJ-a i AFŽ na terenu, što je i činila. Pored nje u toku druge polovice 1942. godine, po organiziranju SKOJ-a, na imotsko područje dolazili su Mirko Glavina iz Makarske, Ljubo Erceg iz Podgore i s njima Zdravko Ujević iz Krivodola. Na organizaciji SKOJ-a radili su i drugi terenski radnici, posebno članovi Kotarskog komiteta KPH.

Prvi zapisani podatak iz ovog vremena koji nešto govori o organizaciji SKOJ-a na imotskom kotaru zabilježen je u izvještaju Oblastnom komitetu SKOJ-a od 19. kolovoza 1942. godine Pokrajinskom komitetu SKOJ-a za Hrvatsku, gdje je zapisano »u toku je uspostavljanje organizacije (rukovodstva — op. p.) u Imotskom i Metkoviću«.¹⁷⁷

Od početka 1943. godine sekretar Kotarskog komiteta SKOJ-a za Kotar Imotski bio je Veljko Kadijević iz Glavine Donje. Na toj dužnosti Kadijević je ostao do studenoga 1943. godine, kada je isao na partijski kurs u Jajce. Nakon završenog kursa raspoređen je na rukovodeću dužnost u NOV. Kotarski komitet KPH Imotski i Okružni

¹⁷⁷ Drago Gizdić, »Dalmacija u NOB 1942., na str. 490 zapisano je: »Makarski okrug (...) Okružni komitet (4 člana)... P stoji 7 rejonских rukovodstva. Ukupno u ovom okrugu organizirano je u SKOJ-u 1250 omladinaca... U toku je uspostavljanje organizacije (rukovodstva — op. p.) u Imotskom i Metkoviću.«

komitet tražili su polovicom 1944. godine da se Veljko Kadijević postavi na dužnost sekretara Kotarskog komiteta KPH Imotski, što nije realizirano. Ostao je i dalje u NOV.¹⁷⁸⁾

U Izvještaju Okružnog komiteta KPH, od 5. kolovoza 1943. godine, o SKOJ-u na Kotaru Imotski, pored ostalog, piše: »U ovom kotaru postoji Kotarski komitet SKOJ-a sa 3 člana. Ovaj komitet je malen po broju članova, a i neiskusan po radu. Drugovi iz Komiteta nastoje da rade i daju sve od sebe kako bi organizaciju u kotaru pokrenuli. Prije ofenzive O. K. SKOJ-a na svom sastanku donio je zaključak da se ovaj komitet ojača sa jednim stalnim članom i to dobrom rukovodiocem, iskusnim u radu. Za tog člana bio je određen drug Perasović iz Stobreča, međutim nije se vratio na Biokovo, ostao je u Cetinskom odredu«.¹⁷⁹⁾

U tromjesečnom izvještaju Okružnog komiteta KPH, od 7. veljače 1944. godine o SKOJ-u u kotaru Imotski, pored ostalog, piše: »Postoji kotarski komitet SKOJ-a sa tri člana. Prije ofenzive bila su formirana općinska rukovodstva za općine Lovreć i Zagvozd. Međutim uslijed pritiska okupatora, veći broj omladinaca iz rukovodstva otiašao je u našu vojsku i sa zbijegom. Sada postoji, odnosno formirani su u posljednje vrijeme dva općinska komiteta SKOJ-a i to na općini Kamenmost i na općini Imotski. Ukupno u kotaru ima 13 aktivnih članova. Na ovom kotaru partija nije uopće ukazivala pomoć SKOJ-evskoj organizaciji, što je imalo teške posljedice«.

U istom izvještaju po prvi puta je nešto napisno i o Ujedinjenom savezu antifašističke omladine Hrvatske (USAOH) u Kotaru Imotski, pa tekst donosimo u cijelini: »Postoji Kotarski odbor USAOH-a sa dva člana. Ostali članovi išli su sa zbijegom. Ukupno ima organizirano u USAOH oko 500 omladine. Radi terora okupatora s jedne strane, i s druge strane pošto su rukovodstva SKOJ-a bili organizirani, nisu se iskoristile mogućnosti kod omladinskih masa«.

Već u ožujku 1944. godine Okružni komitet KPH daje povoljniji izvještaj o stanju SKOJ-a u Kotaru Imotski, gdje piše: »Kotarski komitet SKOJ-a Imotski ima 4 člana. Kroz ovaj mjesec pojačan je s jednim članom. Komitet se dobro snalazi u radu i kroz ovaj mjesec pokazao je dobrih rezultata. Organizacija je porasla za 38 članova i za 7 novih aktivnih. Da je organizacija porasla zasluga je O. K. SKOJ-a, koji je pružio dobru i aktivnu pomoć skojevskoj organizaciji na tom kotaru, a bila je pomoć od strane Kootarskog komiteta KPH, kotarskom komitetu SKOJ-a prilična. Postoje dva općinska komiteta SKOJ-a i to za općinu Imotski i Kamenmost. Oba komiteta su popunjeni i to sa 4 člana Imotski, a Kamenmost sa 5 članova.

178 IHRPD, Izvještaj Okružnog komiteta KPH Biokovsko-neretvanskog okruga — Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju, od 7. veljače i 9. kolovoza 1944. godine (mikro film).

179 IHRPD, Izvještaj Okružnog komiteta KPH Biokovsko-neretvanskog okruga — Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju od 5. kolovoza 1943. godine, (mikro film).

SKOJ-evci na ovom kotaru dobri su i odani našoj stvari, ali im je nizak teoretski nivo, u tom pravcu potrebna veća pomoć.¹⁸⁰

U Izvještaju Okružnog komiteta KPH za travanj 1944. godine 0 SKOJ-u na kotaru Imotski zapisano je: »Kotarski komitet SKOJ-a broji 3 člana od kojih je jedan drugarica (...). U kotaru ima 15 aktiva sa 83. člana SKOJ-a, od toga 49 drugarica.

Općinski komiteti su ukinuti, a općinska rukovodstva još nisu oformljena, pošto je reorganizacija još u toku¹⁸¹.

Sačuvan je i jedan od rijetkih izvještaja Okružnog komiteta SKOJ-a, kažemo rijetkih, jer su svi do sada naznačeni citati iz izvještaja Okružnog komiteta KPH. Malo je sačuvano izvještaja komiteta SKOJ-a. Vjerojatno su ih rijetko i pisali. Evo šta u tom izvještaju piše o organizaciji SKOJ-a i USAOH-a na imotskom kotaru:

»Organizacija SKOJ-a na ovom kotaru u toku mjeseca lipnja nešto se ojačala, ali neznatno u upoređenju sa antifašistički nastrojenom omladinom. Ovo je zato što kotarski kao i općinski komitet i po kvalitetu i kvantitetu bili su vrlo slabi, te sa svojim radom ni izdaleka nisu zadovoljili svojim potrebama: konspiracija SKOJ-a na dovoljnoj visini dok disciplina svugdje ne zadovoljava. Od materijala u toku su proučavanje, učenje o Partiji i o radu skojevskih organizacija. Unutar Kotarskog komiteta SKOJ-a izvršene su temeljite promjene, tako da je dosadašnji sekretar Ivan Ujević (Željko) smjenjen sa dužnosti i upućen u vojsku za sekretara odredskog SKOJ-a, u Imotskom odredu, a na mjesto sekretara došla je drugarica Antica Ujević dosadašnji član K. K. SKOJ-a. U K. K. SKOJ-a kooptirani su Ivan Babaja radnik iz Grabovca, sa vrlo niskom teoretskom spremom i sa vrlo malo iskustva u radu. Daje garancije i izgleda za razvitak, zatim drug Picukarić Branko (op. N. K. odnosi se na Zvonka) đak iz Kamenmosta, koji je završio niži skojevski kurs pri našem komitetu i na kursu se pokazao vrlo dobar, te drugarica Franka Petričević iz Lovreća koja također ima uslova za razvitak. U ovaj komitet imamo u vidu u najskorije vrijeme kooptirati druga Kujundžić Nedjeljka intelektualca iz sela Poljica, te drugaricu Mandu Vrkljan seljanku iz Vinjana. Ovaj komitet ima uvjeta da se razvije u dobro rukovodstvo, a sa naše strane posvećena mu je naročita pažnja. Na ovom Kotaru postoje dva općinska rukovodstva i to za općinu Kamenmost i općinu Zagvozd. Sekretari ovih rukovodstava još nisu članovi Partije.

Organizacija SKOJ-a u Imotskom odredu sa svojom čvrstinom 1 kvalitetom ne zadovoljava, što je uzrok dosadašnje nepostojanje sekretara odredskog rukovodstva, kao ni sekretara bataljonskog rukovodstva, a sa druge strane bili su slabi četni rukovodioci. Da bi se organizacija SKOJ-a u vojski ojačala i učvrstila dodijelili smo druga Željku za odredskog sekretara ŠKOJ-a, a za sekretara bataljonskog ru-

¹⁸⁰ IHRPD, Izvještaj Okružnog komiteta KPH Biokovsko-neretvanskog okruga — Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju od 10. ožujka 1944. godine (mikro film).

¹⁸¹ IHRPD, Izvještaj Okružnog komiteta KPH Biokovsko-neretvanskog okruga — Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju od 12. svibnja 1944. godine (mikro film).

kovodstva SKOJ-a došao je drug Mustapić Ante bivši član O. O. USAOH-a, sa druge strane postavili smo pred K. K. konkretnе zadatke u pomoći SKOJ-u u vojsci. U ovom odredu postoje četiri aktiva sa ukupno 38 članova SKOJ-a. Sadašnji svi četni rukovodioci prošli su niži SKOJ-evskij kurs, te su povoljne perspektive za razvitak SKOJ-evske organizacije.

USAOH — Obzirom na to da na ovom kotaru omladina nije okupljena ni aktivirana, posvećena je pažnja aktiviranju odbora Ujedinjenog saveza, koji će ovdje biti i dalje radna tijela. Za Kotarski odbor USAOH-a predviđeno je 6 članova. Danas na ovom kotaru imade oko 600 obuhvaćenih omladinaca i omladinki, sa ukupno 10 odbora. Ovdje su do sada pravljene krupne organizacione greške, tako da se Skojevci nisu ubrajali u organizaciju USAOH-a niti su dolazili na sastanke. Ovo su uočili članovi našeg komiteta obilazeći SKOJ-evske aktive i grupe USAOH-a. Pomoć vojski od strane omladine sastojala se u prenosu materijala i davanju živežnih namirnica, dok pomoć NOO nije bila zadovoljavajuća. U Imotski odred u toku prošlog mjeseca došlo je preko 60 omladinaca¹⁸²⁾.

Prepisano je ovo malo podataka pronađenih u izvještajima Komiteta, koji dosta šturo i nepotpuno govore o organizaciji SKOJ-a i USAOH-a na imotskom kotaru. Namjera je bila da se prikaže stanje omladinske organizacije u Imotskoj krajini. I ovdje se može primijetiti da je jednostrano i nedovoljno poznavanje stanja i problema na imotskom kotaru od strane onih koji su pisali izvještaj, kao i u izvještajima O. K. KPH. To još više obvezuje živuće sudionike tih događaja da daju svoja sjećanja o njima i time upotpune postojeće praznine i doprinesu što potpunijoj rekonstrukciji, kako općeg stanja i zbivanja u imotskom kotaru, tako posebno o sudjelovanju i doprinosu SKOJ-a USAOH-a u NOB-u, jer je ono vrijedno pažnje i spomena. Većina svega onog što je učinjeno i ostvareno u NOB-u učinila je omladina, kako u čitavoj zemlji, tako i u imotskom kotaru. Zato se ne bi smjelo ostati na podacima koji ne pružaju dovoljno mogućnosti da bi se prikazalo potpuno i stvarno stanje SKOJ-a i USAOH-a i njihove uloge u NOB-u i u imotskom kotaru.

Na osnovi sjećanja sudionika Prva kotarska konferencija USAOH-a za Kotar Imotski održana je polovicom rujna 1943. godine u zaseoku Lovrinčevići. Na toj je Konferenciji izabran i Kotarski odbor USAOH-a u sastavu: Ivan Ujević (Željko) predsjednik, Božo Bauk, Drago Patrlj, Zdravko Ujević, Stipe Matković iz Međovdoca i još neki. Poslije povlačenja partizana s Biokova na otroke na terenu su ostali Ivan Ujević i Drago Patrlj, dok su ostali išli u NOV. U zbijeg nije nitko išao od članova Odbora.¹⁸³⁾

Povlačenjem partizana s područja imotskog kotara i stupanjem većeg dijela aktivista u NOV, prividno je splasnula politička i opća aktivnost NOP-a, kao što je bilo i ranije na ljeto 1942. i proljeće 1943. godine. Ta stanja oseke u konkretnom vremenu različito su

182 IHRPD, Izvještaj Okružnog komiteta SKOJ-a Biokovsko-neretvanski ■— Oblasnom komitetu SKOJ-a za Dalmaciju, od 8. srpnja 1944. godine.

183 Zdravko Ujević, sjećanja na Prvu kotarsku konferenciju USAOH-a za Kotar Imotski, kao i na rad Kotarskog omladinskog rukovodstva u to vrijeme (sjećanje u autora).

tretirana i prikazivana kroz sačuvane izvještaje, što istraživači moraju imati u vidu pri utvrđivanju stvarnog stanja, koje stanje često nisu dovoljno ni poznavali autori izvještaja, posebno novi rukovodioci, koji su se inače često mijenjali.

U proljeće 1944. godine, usporedno s partizanskim oružanim akcijama na imotskom području, oživljava politički rad na terenu. Aktiviraju se po selima svi ranije organizirati organi NOP-a i popunjavaju se s novim aktivistima. Ta obnova i konstatni uspon sve do oslobođenja Krajine i poslije naročito je vidan u razvitku SKOJ-a i USAOH-a u imotskom kotaru. Omladina je prednjačila u svim aktivnostima za NOP.

Stoji činjenica zapisana u Izještaju Okružnog komiteta da je u omladine »nizak teoretski nivo« i da im treba pomoći. U tom je cilju Komitet i poduzeo konkretne mјere, o čemu obavještava i Oblasni komitet SKOJ-a u lipnju 1944. godine, gdje piše: »Vršu se potrebne pripreme za organizaciju trećeg SKOJ-evskog kursa (drugi je održan za područje Metkovića), koji treba da se održi na kotaru Imotski za rukovodioce iz vojske i sa terena«.¹⁸⁴¹

Na ovom jednomjesečnom skojevskom kursu, koji je održan 24. lipnja do 18. srpnja 1944. godine u Biokovu, nedaleko od planinskog doma, bilo je 25 polaznika. S područja imotskog kotara s terena i iz Imotskoga partizanskog odreda bilo je ukupno 11 polaznika: Ivan Babaja, Nedjeljko Kujundžić, Desa Luetić, Tomislav Luetić, Jure Lzatović, Petar Ljubičić »Celić«, Petar Miloš, Petar Piplica, Milutin Popić, Dane Rimac i Pavao Šućur.¹⁸⁴²

Većina polaznika, po odluci Okružnog komiteta SKOJ-a, upućena je na rad u Kotarski i Općinski komitet SKOJ-a. Odmah nakon završetka kursa (20. srpnja) popunjeno je Kotarski komitet SKOJ-a za Kotar Imotski s novim članovima i izvršena podjela rada u njemu. Političkim sekretarom biran je Milutin Popić (»Nilo«), a organizacionim Antica Ujević (»Kosovka«), te članovi Ivan Babaja (»Đuro«), Nedjeljko Kujundžić (»Viktor«), Drago Patrlj (»Nebojša«), Zvonko Picukarić (»Marin«), Petar Piplica (»Zvonimir«) i Franka Petričević (»Bosiljka«).

Već na prvom sastanku Komiteta dogovoren je dvomjesečni plan rada i izvršena konkretna zaduženja po terenu. Iz sačuvanih bilježaka iz tih dana vidljivo je da su članovi ovog Komiteta neumorno danonoćno obilazili omladinske organizacije po selima i održavali sastanke, usprkos svakodnevnim akcijama neprijateljske vojske. Stizali su u svojoj aktivnosti i u mjesta gdje su bili neprijateljski garnizoni i tamo u toku noći održavali sastanke s omladinom, koja ih je s nestreljenjem očekivala i uzimala na sebe sve zadatke koji su se pred nju postavljali. Članovi Komiteta obišli su sva mjesta u Kotaru do dana kada je bila zakazana Druga Kotarska konferencija USAOH-a za Kotar Imotski (8. kolovoza). Ona nije održana te nedjelje jer nisu došli delegati općine Lovreć zbog neprijateljske ofenzive na tom području.

is* IHRPD Izještaj Okružnog komiteta KPH Biokovsko-neretvanskog okruga — Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju, od 12. lipnja 1944. godine (mikro film).

¹⁸⁴² Nedjeljko Kujundžić, sačuvane bilješke s kursa, gdje je i popis svih Polaznika.



Delegati 2. kotarske konferencije USAOH-a održane u Krsticama 15. 8. 1944. godine. Slijeva na desno: Milutin Popić, Franka Petričević, Ivan Babaja, Antica Ujević i Ante Pirić »Zeko« (s puškom u ruci). Sjede: Nedjeljko Kujundžić, Nikola Matković, Lujo Kujundžić i Marinko Pojatina.

Druga je Kotarska konferencija USAOH-a održana 15. kolovoza 1944. godine u Krsticama (u školi). Na toj Konferenciji biran je uži Kotarski odbor USAOH-a u sastavu: Petar Piplica, predsjednik, te članovi Ivan Babaja, Slavko Brzica, Mirko Kristić (Ranko), Miro Kadijević, Mijo »Miško« Kujundžić, Lazo Ndnković, Franka Petričević i Milutin Popić. U širi Kotarski odbor USAOH-a ušli su, na osnovi dogovora, svi članovi Kotarskog komiteta SKOJ-a, svi polaznici skojevskog kursa iz odreda i s terena, među kojima je Milivoj Zajić i Ante Mustapić, polaznici 2. skojevskog kursa, te Kruno Zajić, koji je preuzeo dužnost »dopisničara« Kotarskog odbora USAOH-a s radom u Agitpropu Kotarskog NOO-a i Luka »Lujo« Kujundžić, koji je došao u Biokovo. Pored navedenih, u Plenum Odbora ušli su i svi rukovodioci mjesnih i općinskih omladinskih organizacija u to vrijeme. Spisak šireg odbora nije sačuvan.¹⁸⁶⁾

186 **Nedjeljko** Kujundžić, sačuvane bilješke sa sastanka Kotarskog komiteta SKOJ-a Imotski i mjesnih aktiva, gdje se nalaze navedeni podaci. U šire kotarsko omladinsko rukovodstvo (USAOH-a) i (SKOJ-a) ušli su ondašnji članovi općinskih komiteta SKOJ-a i sekretari mjesnih aktiva SKOJ-a. Evo nekoliko tih imena, koja su sačuvana u bilješkama, a koja nisu ranije navedena:

U općini Kamenmost: Ivan Puljić (Veljko) iz Runovića, Dušan Opava (Njegoš) iz Malog Nebriževca, Veljko Odović iz Velikog Nebriževca, Filip Patrlj

Da bi novo rukovodstvo što uspješnije radilo, odlukom Okružnog komiteta SKOJ-a, Petar Piplica upućen je nekoliko dana na rad u Kotarski komitet Metković, a iz tog Komiteta na imotsko područje došao je Mate Krstičević, radi međusobne razmjene iskustava. Isto tako je odlukom Okružnog komiteta Nedjeljko Kujundžić kooptiran za člana Okružnog komiteta SKOJ-a, gdje je povučen na rad 24. kolovoza. Kotarski komitet SKOJ-a nije se popunjavao s novim članovima

iz Kamenmosta, Mirko Znaor iz Hršćevana, Nedjeljko i Jofko Perkušić i Ivan Brceg iz Druma, Neda žužul (Kačenka) i Stanka Jonjić iz Grubina, Mara Popić (Vesna) iz Ivanbegovine, Nenad Kljenak, Iva Gudelj Velaga iz Poljica. Mila Ujević Milkina iz Krivodola, Petar Lončar iz Podbablja Gornjeg, Ilija Dragutinović iz Podbablja, Ljubo Mišević (Goluban) iz Druma, Ivan Buljan iz Podosoja, Marko Protrka iz Podosoja i Rako Vlade i Sumeta.

U općini Imotski: Ivan »Ivanček« Pavić iz Imotskoga, Luka Bilopavlović iz Vinjana Donjih, Marijan Pojatina (Adam) iz Vinjana Donjih, Andrija Klapirić iz Vinjana Donjih, Ana Kutleša i Milan Lončar iz Vinjana Gornjih, Ante Pirić »Zeko« iz Prološca Donjeg, Ante Rimac »Miškin« iz Prološca Donjeg, Branko Kadijević iz Prološca Gornjeg, Božo Vučković iz Glavine Donje, Dušan Ukraden iz Glavine Donje, Marijan Kilić iz Ričica.

U općini Zagvozd: Tomislav Brzica iz Zagvozda, Antić Gudelj (Srđan) iz Gornje Zečevine, Maša Zec iz Donje Zečevine, Stipe Bakota iz Župe Gornje, Jure Lovrinčević iz Lovrinčevica, Ivan Roglić iz Župe Donje, Stipe Čikeš iz Grabovca.

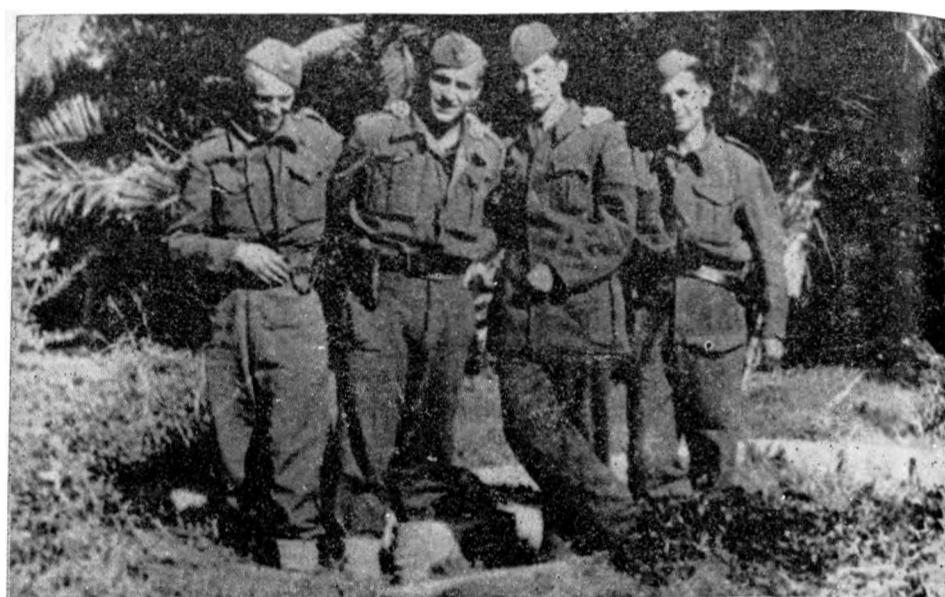
U općini Lovreć: Vlade škare iz Biorina, Ante Mandarić i Ivka Burazin iz Ciste Velike, A. Madunić iz Ciste Provo, Drago Mustapić, Tonko Mustapić i Petar Olujić iz Lovreća, Petar Šakić, Mirko Pržić, Ljuba Trogrić iz Studenaca, Petrica Perković iz Aržana, Migel-Mijo Lerotic iz Dobranja, Mirko Pezo iz Lokvičića.

Sačuvan je i spisak skojevaca po mjestima, koji je pisan 1945. godine, manjakuju sela općina Lovreć i Zagvozd, koja su u vrijeme pravljenja spiska vjerojatno već pripadala kotaru Šestanovac, jer su i u njima bili također dosta brojni aktivci SKOJ-a u vremenu pravljenja spiska.

Na osnovi sačuvanog spiska na području tadašnjeg Kotara Imotski bilo je 528 skojevaca u 24 aktiva. Taj spisak je nepotpun, jer nisu uvedeni svi postojeći aktivci. Po mjestima bi brojno starije izgledalo kako slijedi: Imotski 57, Runović 39, Glavina Donja 39, Drum 27, Podbablje Gornje 10, Ivanbegovina 12, Poljica 23, Grubine 37, Kamenmost 25, Šumet 16, Crnogorci 16, Krivodol 9, Vinjani Donji 48, Zmijavci 40, Krstatiće 24, Studenci 23, Proložac Donji 16, Lokvičići 8, Župa Srednja 9, Vinjani Gornji 12, Glavina Gornja 3, Slivno 6, Ričice 14, Podosoje 9. U Kotarskom komitetu SKOJ-a bilo je 6 članova komiteta.

Neposredno nakon oslobođenja Imotskoga u studenome 1944. godine formirana je i Prva omladinska radna četa po Kotarskom komitetu SKOJ-a Imotski, koja je radila mjesec dana na branju maslina u Makarskom primorju skupa s omladinom Vrgorca, Metkovića i - Makarske u zajedničkoj radnoj »Brigadi«. S imotskog kotara ukupno je radio 60 omladinaca i omladinki i to:

Ante Rimac, komandir čete, Ivan Babaja, komesar čete, Neda Zužul ekonom, Ante Pezo, Dušan Ukraden, Mijo Bilopavlović, Ivan Gudelj, Živko Žuzul, Ljubo Kadijević, Mate Padrov, Slavko Bušić, Zorka žužul, Bosa Žužul, Petar Kadijević, Božo Vučković, Nikola Padrov, Luka Granić, Nina Kujundžić, Nada Kujundžić, Ante šušnjar, Nevenka šušnjar, Ivica Bičanić, Ana Pušić, Mara Kušić, Ivanka Mostarčić, Boženka Vučemilović, Sniežana Sučić, Slavko Knezović, Marko Božinović, Stipe Češljarić, Ante Lozo, Ante Bilopavlović, Živko Bilopavlović, Česta Velača, Rafa Velaga, Dinka Velaga, Vinko Pirić, Josip Gadžo, Milan Cerluka, Petar Češljarić, Stevo Brkan, Marija Tomic, Jela Mašić, Neda Masic, Marijan Juričić, Ivan Bajić, Mirko Bajić, Milan Buće, Jokan Tomic, Kosa Jonjić, Zorka Čelić, Ljubinka Čelić, Iva Velaga Anka Brnas, Ivan Ožić, Mate Ozic, Ivan Nun. i komesar brigade Nedjeljko Kujundžić.



Delegati imotskog kotara na Drugoj oblasnoj konferenciji, održanoj na Hvaru u listopadu 1944. godine. Slijeva na desno: Milutin Popić, Lujo Kujundić, Branko Vukušić i Miro Kadijević.



Delegati 3. okružne konferencije USAOH iz općine Lovreć, održane u prosincu 1944. godine u Metkoviću, s lijeva: iz Dobranja ? (1), Lerotić Mijo (2), Petričević Ante (3), Šakić Petar (4), Mandarić Andelko (5), Popić Milutin (6), Mandarle Ante (l)> Vrlijić Ivan (8), Burazin Ante (9) i Brdar Mirko (10), sjede: Madunić Miljenka i Burazin Ivka

do oslobođenja Imotskoga, kada su izvršene neke promjene i nadopune Komiteta SKOJ-a.¹⁸⁷⁾

Dana 29. kolovoza 1944. godine održana je Druga Okružna konferencija USAOH-a za Biokovsko-neretvanski okrug u selu Duge Njive u Biokovu. Na ovoj je Konferenciji bilo preko 20 omladinaca i omladinki s područja Kotara Imotski, koji su uspjeli da dođu kao delegati svih općina, usprkos neprijateljskoj ofenzivi, koja je tih dana bjesnila oko Biokova. Na ovoj Konferenciji biran je jedan broj predstavnika imotske omladine u Okružni odbor, međutim, spisak nije sačuvan. U uži odbor biran je Nedjeljko Kujundžić.

Dana 28. prosinca 1944. godine održana je Treća Okružna konferencija USAOH-a u oslobođenom Metkoviću, na kojoj je birano 71 član u širi Odbor, među kojima su izabrani s područja imotskog kotara: Slavko Brzica, Božena Damić, Ante Džaja, Drinka Borić, Domminko Jonjić, Miro Kadrijević, Nedjeljko Kujundžić, Desa Luetić, Lazo Ninković, Ante Mandarić, Drago Patrlj, Franka Petričević, Milutin Popić, Dinka Roglić, Ivan Ujević, Zdravko Ujević, Mara Zec i Dušan Ukrađen.¹⁸⁸⁾ U uži odbor biran je Milutin Popić, a Nedjeljko Kuujndžić primio je dužnost sekretara Kotarskog komiteta SKOJ-a Imotski.

OBAVJEŠTAJNA SLUŽBA

Malo je sačuvano dokumenata na osnovi kojih bi netko mogao da u potpunosti rekonstruira obavještajnu službu u Dalmaciji, a posebno za neka područja u kojima nema ni traga o njoj. Stoga sačuvani fragmenti, pa makar i iz kasnijeg vremena, predstavljaju dragocjen prilog povijesti ne samo te službe nego i NOB-a u Dalmaciji.

Kako je bila organizirana ta služba na području Dalmačije i koja joj je važnost poklanjana, vidi se iz sačuvanog dokumenta: »Upute za organizaciju i rad obavještajne službe«, pisane 13. svibnja 1943. godine od strane Glavnog centra 2. odsjeka Štaba grupe partizanskih odreda Dalmacije. Tu, pored ostalog, piše:

»Svrha obavještajne službe je da se blagovremeno i potpuno saznaju sve namjere neprijatelja, radi: 1. — Što efikasnije borbe protiv njega u vojnem, političkom i ekonomskom pogledu, 2. — Zaštite našeg oslobođenog teritorija na kojem se organizira narodna vlast, jer

¹⁸⁷ Prve dane nakon oslobođenja Imotskoga iz Kotarskog komiteta SKOJ-a isli su u NOV Zvonko Picukarić i Drago Patrlj, a u Komitet su ušli Branko Vukušić iz Oraha kod Vrgorca i Frano Barbijeri iz Makarske. Barbijeri je ostao vrlo kratko vrijeme. Nakon odlaska Barbijerija u K. K. su ušli: Nebodar Petričević, Nikola Matković i Duško Raos.

¹⁸⁸a Spisak biranih članova objavljen je neposredno nakon održane konferencije u »Biljetenu« Okružnog odbora USAOH biokovsko-neretvanskog (sačuvan u autora).,

je obavještajna služba jedan od osnovnih oslonaca vlasti, 3. — Zaštita žive sile NOV i partizanskih odreda Jugoslavije.«

Dalje se u upustvu naglašava važnost i organizacijska struktura obavještajne službe u Dalmaciji, po kom je pri Štabu grupe partizanskih odreda Dalmacije organiziran »Glavni centar 2. odsjeka«. Na području svakog okruga ima se formirati »Pomoćni centar 2. odsjeka«, a na svakom kotaru imenuje se odgovorni povjerenik 2. odsjeka. Svaki ovaj povjerenik ima svoje suradnike po općinama, selima, zaseocima i gradskim kvartovima. Daje se puna sloboda povjerenioima da organiziraju službu prema mjesnim prilikama.

Tu se ističe da je obavještajna služba izvanpartijska organizacija, ali da ona koristi svu pomoć i podršku Partije i njenih organizacija. »Ona će se osloniti na Partiju kao rukovodioca i organizatora NOB«. Po ovom upustvu povjerenici su bili dužni slati izvještaje svakog dana. Pri štabovima partizanskih odreda i komandi mjesta za obavještajnu službu bio je odgovoran zamjenik komandanta.

Na Biokovu je, formiranjem Prvoga partizanskog bataljona »Josip Jurčević« u lipnju 1942. godine, zvanično organizirana i obavještajna služba. Za obavještajnog oficira u Štabu Bataljona imenovan je istaknuti predratni dugogodišnji komunist Pavao Lozo. Prebacivanjem tog Bataljona u Bosnu u kolovozu 1942. godine Lozo je i dalje ostao na području Biokova vršeći dužnost obavještajca. Njegov obavještajni rad kasnije se ograničavao uglavnom na područje Imotske krajine, što je vidljivo iz nekih sačuvanih dokumenata.

Budući da se Lozo u toku 1943. godine pretežno bavio organizacijom NOO-a i poslovima u Komandi mjesta, a na osnovi datih upustava obavještajni rad trebalo je intenzivirati, zbog čega je šef ROC-a (Rejonskog obavještajnog centra) Javor uputio 5. rujna 1943. godine pismo Kotarskom komitetu KPH Imotski, slijedećeg sadržaja:

»Odlukom 4. operativne zone, preuzeo sam rukovodstvo obavještajne službe (ROC) za kotareve: Omiš, Imotski i Sinj. Pošto današnji rukovodilac rada na Imotskom sektoru ne može doći u obzir, budući je zauzet drugim poslovima, molim vas da mi odmah pronađete jednog samoinicijativnog druga, ozbiljnog i povjerljivog, po mogućnosti partijca-intelektualca, koji bi preuzeo rad na Imotskom kotaru. Ovog druga uputite u Zadvarje, da preko Komande mjesta potraži druga Javora, neka se obrati na pomoćnika pri komandi.«¹⁸⁹

U listopadu 1943. godine dužnost obavještajca za Kotar Imotski primio je mladi intelektualac Petar Milas iz Zmijavaca, koji je napustio studij prava i vratio se u svoje selo Zmijavce, gdje se aktivirao na strani NOP-a. Kotarski komitet, uočivši njegovu aktivnost, odanost i sposobnost, povjerio mu je tu veoma delikatnu, odgovornu i časnu dužnost.

Petar, u ulozi »glavnog povjerenika«, odmah organizira obavještajnu mrežu, a za »Centar povjereništva« odabrao je bunker nedaleko svoje kuće u Zmijavcima, gdje su se ustaše i Nijemci najmanje nadali. Seljaci su za to znali, ali ga nitko nije odao. Tu u svom »kabinetu«, svakodnevno je putem kurira primao podatke od svojih suradnika sa

189 IHRPD, dokument u arhivi Kotarskog komiteta Imotski.

Ust. 1.

Izvještaj

Saborstkom Komitetu K.P.H. te Smotri.

Vojnički sektor:

Feltra maje sjemacke vojske
u razvojnom rednim materijalom protakila
je 13-1 na vise cijelu noć satim srednjim
i vremena na vrijeme cijeli dan. Dravac
kretanje bio je centrom od Stolice put
Smotriškoj, a iz smotriškog rednog djetelom
centrom prema Bočnjima (Moslari), a taj
redni razvojni djetelom centrom put Čapljinu.
Vadno je pri tome upoznati da
u redni redni vremenu vise divadreti, snali, neke
vojske u iste kape koje su do tada u svom
sektoru ujedinjene. Jelue vescir.

III. Ekonomska sektor:

(6. nov. sektor monumentalno nizam se
stanju da pitanje, te običajem da ču se
u drugom broju izvještaja, posto isti
malo pitan, na njiga osoruti.)

Podatki kod smotriškoj 13-X 1843, u 15 h.

S. F. - S. N. " Muz Maksim

Faksimil Prvog izvještaja obavještajca Maksima

svih strana, te na osnovi toga pisao izvještaje (svako 3-4 dana, a po potrebi i češće), do sada je pronađen samo jedan izvještaj iz 1943. godine, i to prvi, dok ostali datiraju od 1. svibnja do 30. rujna 1944. godine.

Izvještaj iz 1943. godine potpisao je pseudonimom »Maksim«. Tim ilegalnim imenom potpisivao se do travnja 1944. godine, kada je uzeo novi pseudonim »Šaško«, kojim su potpisani svi kasniji izvještaji. Ovo novo ime uzeo je u momentu kada je u Prološcu od ustaša poginuo član Kotarskog komiteta KPH Imotski Ivan Krištić, kod kojega je pronađen izvještaj obavještajca »Maksa«, na osnovi kojeg su se Nijemci i ustaše dali u akciju, ali bez uspjeha. Narod je čuvao ovog obavještajca.



Petar Milas »Maksim-Saško«, glavni obavještajac za
Kotar Imotski pred svojim bunkerom u vrijeme
NOB-a

Izvještaj »Maksa-Saška«, predstavljaju rijetkost u povijesnom fondu NOB-a i značajnu izvornu vrijednost za NOB imotskog kotara, bar za to kratko vrijeme. U njima su podaci o brojčanom stanju i naoružanju, pokretima, raspoloženju i sastavu pojedinih neprijateljskih jedinica ne samo na imotskom području (u garnizonima: Imotski, Kamenmost, Proložac, Studenci, Lovreć, Zagvozd, Novak i Slivno) nego i na području Posušja, Gorice, Ljubuškog, Duvna, Livna, Mostara, Sinja i drugih okolnih mjesta. Očito je iz izvještaja da je Petar imao veoma dobro organiziranu suradničku mrežu, te da je u samom Štabu 6. domobranskog zdruga imao svog čovjeka, koji ga je redovito obavještavao o svim promjenama i planovima neprijatelja. Na vrijeme je saznavao i nadležne obavještavao o svakoj neprijateljskoj oružanoj akciji i raciji, koje su se često izvodile na Imotskoj krajini u izvještajnom periodu.

U svim izvještajima koje je Petar pisao rukopisom, nije zanemarivo ni političko stanje i raspoloženje naroda na Kotaru, tako da se i u njima može naći dosta korisnih podataka d o tome, kao i o konkretnim oružanim akcijama koje su se izvodile na imotskom području.

Već u svom prvom izvještaju od 19. listopada 1943. godine »Maksa«, pored ostalog, piše »(..). Njemački vojnici su slobodno obilazili stanove u Imotskom d pri tome vršili pljačku (..). Prigodom dolaska u varoš vojnici su prodavali raznovrsnu robu, koja je očito civilnog porijekla. (..). Prilikom ofenzive NOV jedne noći početkom prošlog tjedna, kada je Imotska krajina doživjela najjaču paljbu od početka rata, bio je zarobljen jedan komandir čete u Grubima, te je bio sproveden istog jutra do Carapinovih domobrana u Imotski. Carapina, domobranski stožerni narednik, zagrijan vinom i ljubavnim emocijama, pričao je povjerljivo jednoj djevojci (...) da će ga zaklati iduće večeri. Usput joj je opisivao kako je on to do sada radio i kako je on u tome pravi vještak (...). Nepobitna je istina da NO pokret sve dublje širi svoje kanale u dušama seljačkog naroda okolnih imocanskih sela (...). Ogromna je razlika od lanjske i ove godine. Ideja o pobjedi Njemačke rasklimana je, a i najuvjerljiviji germanofil ili austrofil počinje sumnjati.«

Od sačuvanih je izvještaja iz 1944. godine prvi broj 8 od 1. svibnja, što znači da ih je do tada uputio još 6 koji su zagubljeni. Od tog vremena pisao je i slao redovito.

Ove izvještaje za čitavo to vrijeme neposredno je primao Štab Imotskog odreda i Kotarski komitet KPH najbržom vezom. To je mnogo pomoglo bikovskim partizanima da na vrijeme poduzmu najefikasnije mjere u odnosu na neprijateljske oružane akcije, koje su u toku ljeta 1944. godine permanentno poduzimane na Biokovu u cilju potpunog »čišćenja« od partizana. Kažimo ovdje još i to da su, pored obavještajaca iz neprijateljskih štabova i s terena, najaktivniji neposredni suradnici bili: obavještajac »Wili« (Mile Balač), »Jota« (Krešo Krešić) i »Čedomir« (A. Rajić). Dio izvještajne službe išao je preko njih, a oni su izvještavali »Saška«, što je vidljivo iz prepiske s Kotarskim komitetom KPH Imotski.

PARTIZANSKE AKCIJE I DRUGE AKTIVNOSTI NOP-a U TOKU 1943. GODINE

Nakon povlačenja partizana s područja Imotske krajine u ožujku 1943. godine jedno kratko vrijeme nastupilo je »bezvlašće«, svatko je bio u strahu i nesigurnom iščekivanju tko će doći i što će biti. Takvo stanje donekle je pomoglo preostalim borcima i terenskim radnicima, članovima kotarskih komiteta i mjesnih rukovodstava, da se lakše snađu u novonastaloj veoma teškoj situaciji, te da se dogovore za daljnji rad i borbu u novim uvjetima. Pored njih u Biokovo se povukao i jedan dio Oblasnog rukovodstva, dok je drugi dio otisao sa Štabom 9. divizije.¹⁹⁰

Kroz kratko vrijeme u toku ožujka 1943. godine stacionirane su ustaško-domobranske jedinice u Imotskome i u nekoliko većih mesta. U jednom broju sela prišli su ponovnom organiziranju ustaške seoske milicije, što im nije išlo za rukom kao 1941. i 1942. godine. Plan je ustaša bio da potpuno likvidiraju partizane u Biokovu, pa su u tom cilju nastojali da se organiziraju i vode akcije. Na te su njihove planove i pokušaje blokovski partizani ubrzo odgovorili oružanim akcijama, a terenski radnici pojačanom političkom aktivionšću u narodu Imotske krajine. To se odvijalo pod izmijenjenim i veoma otežanim uvjetima i terorom, što su ga zaveli ustaše.

Pod prijetnjom i terorom neprijatelja jedan broj odbornika i drugih aktivista NOP-a privremeno se pasivizirao, dok je mlađi d najaktivniji dio dotadašnjih aktivista otisao u partizane. Sve je to trebalo ponovno aktivirati i obnoviti s novim aktivistima, za što u početku nije bila povoljna klima. Bio je prisutan strah i neizvjesnost u narodu, na što se nadovezala ekomska teška situacija i glad, bilo je i smrtnih slučajeva od gladi. Ponovno aktiviranje i organiziranje na zadraćima NOP-a išlo je veoma teško, posebno u onim mjestima gdje su bile instalirane neprijateljske jedinice.

Partizanske akcije, koje su vođene na čitavome biokovskom području već u prvoj polovici ožujka 1943. godine, utjecale su pozitivno i na novostvorenu situaciju u Imotskoj krajini. Već 15. ožujka u Biokovu je organiziran Partizanski odred od tri bataljona, jedan broj Imočana dolazi u partizane.

Dana 9. travnja 1943. godine biokovski su partizani napali ustaško-domobransku postojbu u Krstatcama, a 30. travnja i 5. svibnja u Cisti i Lovreću. Dana 5. lipnja partizani su napali utvrđeni ustaški garnizon u Zagvozdu i likvidirali ga.

Nakon učestalih partizanskih akcija na čitavom biokovskom području neprijatelj je ocijenio da im biokovski partizani ponovno predstavljaju ozbiljnu opasnost, pa su se odlučili da poduzmu ofenzivu na Biokovo. Dana 19. lipnja otpočela je talijansko-ustaška ofenziva sa oko 4000 vojnika, pomognuti brojnom artiljerijom i avijacijom, krenula je od Metkovića i Vrgorca, preko Kljenka i Dugih Njiva do

190 Drago Gizdić, »Dalmacija 1943.«, str. 157, 158.

Stilja i Zavojana. I pored toga što je stigao u Biokovo, neprijatelj je pretrpio velike gubitke i neuspjeh, što je u narodu izazvalo veliko **raspoloženje i nadu**.

Drugi dan nakon neuspjeha neprijateljske ofenzive 3. biokovski partizanski bataljon pod komandom Ilije Antunovića napao je ustašku posadu u Grabovcu. Tom prilikom ubijena su 2, ranjen jedan, a zarobljeno 8 ustaša. Noću 1/2. srpnja 1. bataljon Cetinskog odreda likvidirao je domobransku posadu u Poljicima, a 2. srpnja taj isti Bataljon napao je talijansko-ustašku kolonu na cesti Imotski — Lovreć. Dana 3. srpnja bikovski partizani razoružali su neprijateljsku posadu u Krstaticama. Tih su srpanjskih dana partizanske patrole stizale do neposredne blizine Imotskoga, što je uznemiravalo neprijatelja i uljevalo strah pripadnicima ustaško-domobranske posade u samom Imotskome.

Dana 10. srpnja 1943. godine neprijatelj je otpočeo novom ofenzivom na Biokovo s 15000 — 20000 vojnika nazvanu »Biokovo — Mosor«. U njoj su sudjelovali Talijani, Nijemci i ustaše. Nakon petodnevног otpora bikovskih partizana, neprijatelj je uspio ući u Biokovo, a partizani su se izvukli iz neprijateljskog obruča i u manjim grupicama razišli i skrili po Biokovu, da bi se kasnije prikupili i nastavili oružanim akcijama čim se neprijatelj povukao.

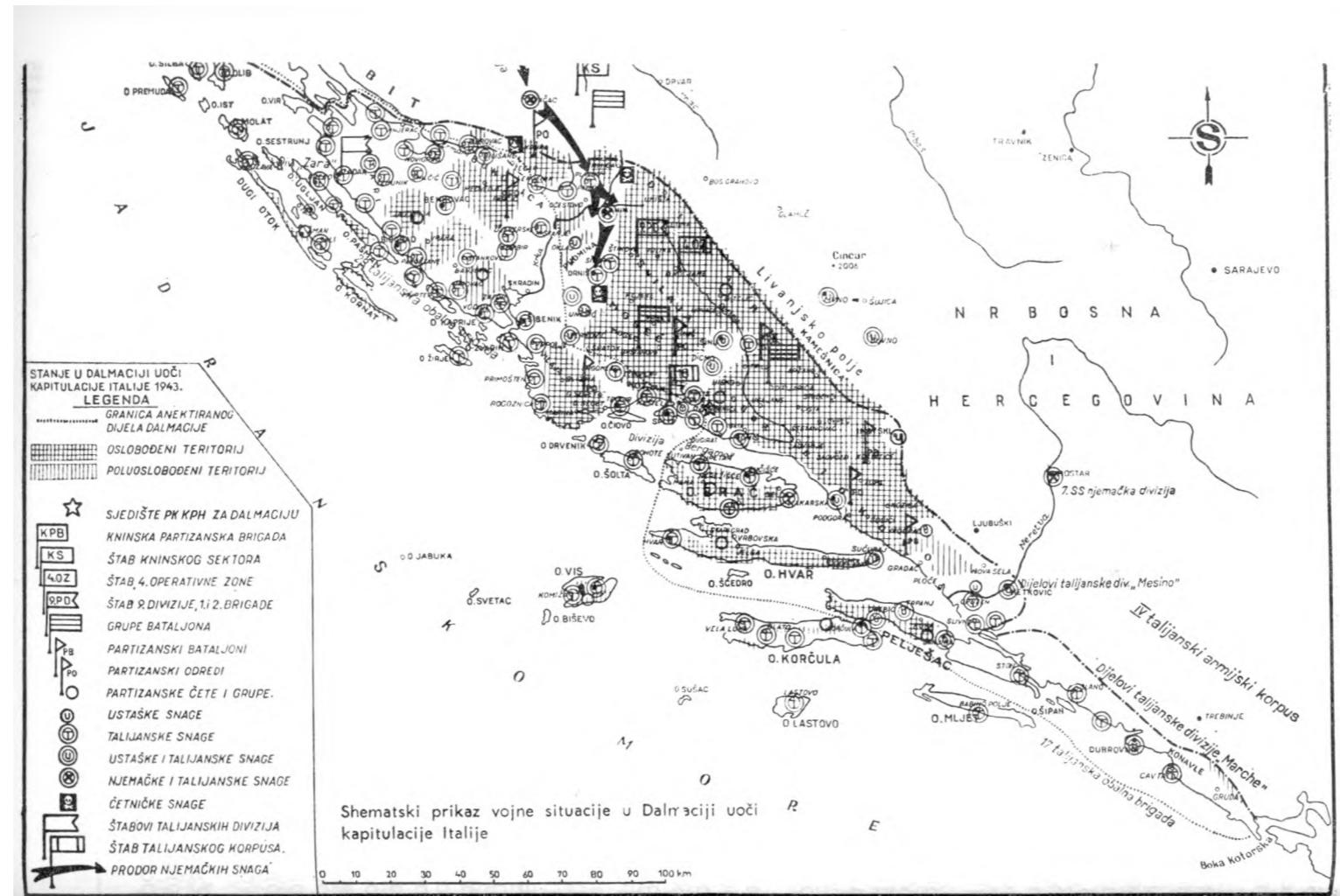
Dana 22. srpnja 1943. godine više od 1500 Nijemaca i ustaša postavilo je u toku noći zasjedu na cesti Lovreć — Čista. U zasjedu je oko 4 sata izjutra upao Mosorski bataljon vraćajući se iz Lovreća prema Čisti Provo. Nakon kraće borbe prsa u prsa poginulo je oko 60 neprijateljskih vojnika i 40 partizana. Razočaran neuspjehom, neprijatelj je izvršio strašan masakr nad golorukim stanovništвом ubijajući na najkrvoločniji način sve živo što nije uspjelo pobjeći iz sela.

Dana 31. srpnja 1943. godine Štab grupe partizanskih odreda Dalmacije donio je odluku za formiranje Grupe udarnih bataljona. Dana 6. kolovoza 1943. godine bataljoni su se okupili na terenu Ugljana, Biorina i Budimira, a njihova smotra izvršena je u Strizirepima. U tu grupu su ušli: Biokovski, Splitski i Sinjski bataljon. Polovicom kolovoza Štab Biokovskog bataljona preselio se u Žeževicu.

Dana 18. kolovoza domobrani i ustaše povukli su se iz Šestanovca u Zadvarje, dok je 19. kolovoza Mosorska leteća četa napala neprijateljsku posadu u Dupcima. Domobrani ove posade predali su se bez borbe. Ustaše su pružili otpor, ali su brzo svladani. Kada se Mosorska četa povukla sa zarobljenicima i plijenom iz Dubaca, tamošnje položaje zauzeli su borci 1. bataljona Biokovskog odreda. Dolaskom partizana u Dupce i u Šestanovac neprijateljski garnizon u Zadvarju bio je blokirana sa svih strana. Partizani su zauzeli i Zadvarje 20. kolovoza nakon dvosatne žestoke borbe.

Biokovski odred prepustio je svoje položaje na Dupcima, u Zadvarju i Šestanovcu Cetinskom odredu te se od 21. do 24. kolovoza prebacio prema Zagvozdu, Lovreću, Imotskome i Krstaticama, gdje ponovno vrše oružane akcije.¹⁹¹⁾

19'. Drago Gizdić, »Dalmacija 1943.«, str. 477.



Kapitulacijom Italije 9. rujna 1943. godine u Dalmaciji je došlo do masovnog stupanja novih boraca u NOV. Od tada su masovnije pristizali dobrovoljci sa svih strana i u partizane na Biokovu, tako ja je kroz kratko vrijeme 2. listopada 1943. godine u Kozici formirana XI dalmatinska brigada i četiri partizanska odreda: Makarski, Metkovički, Imotski i Ljubuški. Dolaskom 1. dalmatinske brigade na biokovsko područje, te formiranjem na otocima 12. i 13. brigade, formirana je i 26. divizija u kojoj je bilo dosta boraca iz Imotske krajine.



drupa boraca 3. bataljona Prve proleterske brigade u Arianu, rujan 1943. godine.

IMOTSKI PARTIZANSKI ODRED

Od 30 boraca iz Imotske krajine formirana je 1. četa Imotskog bataljona dana 30. kolovoza 1943. godine u Zagvozdu. Komandantom bataljona imenovan je Ivan Gaće, a kasnije u rujnu i komandantom Imotskoga partizanskog odreda. Komesarom Imotskog odreda imenovan je Ante Šućur.

Budući da je jedan bataljon sastavljen skoro od samih Imoćana ušao u XI brigadu kao njezin 1. bataljon, Imotski se odred kroz borbu Popunjavao novim borcima. Ovaj je Odred vršio borbene akcije na komunikaciji Zadvarje — Lovreć — Krivodol — Imotski i Zadvarje — Lovreć — Studenci — Imotski. Zatim je vodio borbe s ustašama i usta-

škom milicijom u Poljicima, Grubinama i Podbablju, a s patrolom su stizali sve do Glavine.¹⁹²⁾

Nakon što su Nijemci zauzeli Split, svoj drugi dio akcije usmjerili su prema Biokovu i Makarskom primorju. Iz Splita je prodirao preko Sinja i Šestanovca prema Grabovcu i Medovdocu, gdje su snage 26. divizije držale položaj. Tu su se Imoćani hrabro borili, zadržavajući prodror neprijatelja, što im je bio i zadatak, kako bi se dobilo na vremenu u evakuaciji civilnog stanovništva i vojske na otoke, u čemu su i uspjeli.

Dana 24. rujna 1943. godine 1. bataljon Imotskoga odreda sačekao je dva neprijateljska kamiona na cesti Lovreć — Studenci. Jedan kamion je uništen, a drugi oštećen. Ubijena su tri neprijateljska vojnika. Dva dana kasnije na istoj cesti Lovreć — Studenci 1. proleter-ska brigada uspjela je potpuno razbiti njemačku kolonu od 200 vojnika i 8 kamiona.

Borci Imotskog odreda su 29. rujna 1943. godine zauzeli selo Slivno vodeći borbu s jedinicama 1. domobranske pukovnije. Iskoristivši noć domobrani su se povukli u pravcu Imotskoga. Nakon toga 12. listopada napali su ustašku posadu u Podbablju. Nakon snažnog partizanskog juriša nperijatelj se dao u panični bijeg. U ovom napadu zarobljeno je 13 neprijateljskih vojnika i 13 pušaka. Sutradan su napali domobrane u Grubinama, zaselak Jonjići.

Dana 20. listopada borci Imotskog odreda izvršili su napade na ustaško-domobranske posade u Podbablju i Glavini. Nakon izvršenih prepada uz dva-tri sata pucnjave partizani su se povukli u pravcu Poljica, koje su selo Nijemci tukli iz Imotskoga topovima.

U cilju ovladavanja komunikacijom Split — Lovreć — Imotski — Mostar Nijemci su 6. studenoga sa 14 tenkova i oko 100 kamiona i više tisuća vojnika krenuli iz Imotskoga i Trilja prema Lovreću. Jedna kolona od 64 kamiona i nekoliko tenkova stigla je preko Prološca i Studenaca, gdje je poslije višesatne borbe s jedinicama 4. brigade, prodrla u Lovreć.

Nijemci su poslije zauzeća Splita krenuli prema Biokovu. Partizani su ih spremno presreli i pružili im veličanstven otpor. U tim je borbama sudjelovala i 1. brigada u sastavu 9. divizije.

Uvodeći u borbu sve više svojih snaga, Nijemci su vršili snažan pritisak na partizanske položaje u pravcu Biokova. Uvidjevši da im nedostaje hrane i municije, glavna grupa partizana krenula je u pravcu Biokovo — Orlača — Vilenjak. Vođene su žestoke bitke. Borba je trajala nekoliko dana. U tim su se borbama iskažali borci Imotske krajine. Štab 26. divizije, nakon evakuacije stanovništva, donio je odluku da se 1. i 11. brigada, te Mosorski, Makarski i Imotski odred prebaće na otoke. Prebacivanje je izvršeno u toku olujne noći 16. studenoga 1943. godine. Poslijednji dio civilnog stanovništva prebačen je 17/18. studenoga. U zbijeg ih je išlo oko 3500, poslije čega je ostalo, u stvari, pusto Makarsko primorje.¹⁹³⁾

192 Drago Gizdić, »Dalmacija 1943., str. 599.

193 Drago Gizdić, »Dalmacija 1943., str. 644, 679, 682, 753.

Povlačenjem partizana s područja Imotske krajine ponovno nastaje teška situacija. Nijemci uvode svoj način terora s kojim se narod ove **Krajine** tek **neposredno susreće, mada je o njemu već mnogo** znao, radi čega je provodio dane u strahu i neizvjesnosti što će biti sutra. *Uz* prisustvo neprijateljskih vojnika i njihove propagande na svakom koraku bio je skoro oneomgućen javni politički rad terenskih radnika i drugih aktivista NOP-a, koji su svoju aktivnost uglavnom provodili noću, za svaku sigurnost, mada nije zabilježen slučaj izdaje, iako je narod znao gdje su bunkeri, kod koga se održavaju sastanci i slično. To je bila najbolja potvrda da je većina naroda Imotske krajine uz NOP, pa ni oni koji su bili protiv nisu imali snage da tako nešto učine.

Nakon povlačenja biokovskih partizana na otoke na Biokovu ih je ostao mali broj, među kojima se našla u prosincu 1943. godine ■ Imotska četa s desetak vojnika. Već početkom siječnja 1944. godine počeo je raditi Štab Grupe južnodalmatinskih odreda u sastavu kojega se nalaze tri odreda — Neretvanski, Imotski i Makarski. Komandantom je Imotskoga odreda Marijan Lubina, komesarom Mate Rako, a zamjenikom komandanta Milan Odović »Priša«.

Imotski je odred dva dana nakon formiranja, 4. siječnja, napao između Kljenovca i Krivodola neprijateljski osobni atutomobil, u njemu ubio jednog neprijateljskog vojnika, a automobil s 41000 kuna zaplijenio.¹⁹⁴⁾

Jedna desetina (udarna grupa) Imotskoga partizanskog odreda prokrstarila je 25. veljače do 3. ožujka 1944. godine kroz sela Podosoje, Runović, Zmijavce, Podbablje, Krstatice, Župu i Rašćane. U toj akciji zarobljeno je 8 domobrana, 5 ustaša, 4 milicionara i 3 financa.

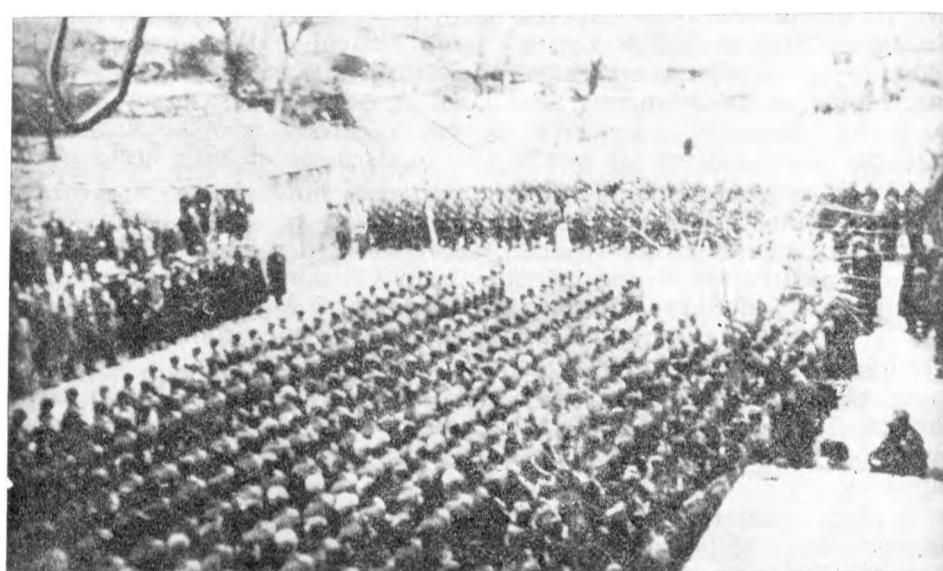
Brojno je stanje Imotskog odreda početkom ožujka bilo ukupno 25 boraca. Komanda odreda bila je s tri člana, komandant, zamjenik komandanta i polit, komesar. Postojala je komanda čete s tri člana, te jedan vodnik i 2 desetara. Za vrijeme zime nalazili su se na Biokovu, u lugarskoj kući iznad Grabovca, tako da su pretrpjeli veliku studen.

U svibnju 1944. godine Imotski odred ima 1. i 2. četu. Štab je odreda potpuno izmijenjen. Komandantom je postavljen Andrija Glavina, političkim komesarom Ante Šućur, zamjenikom komandanta Miše Martinac, zamjenikom politkomesara Marinko Franković - Perić, intendantom Josip Svaguša. Dotadašnji rukovodioci išli su na druge dužnosti i to: Marijan Lubina u Neretvanski odred, njegov pomoćnik Milan Odović »Priša« u Kotarski NOO Imotski, a polit, komesar Mate Rako u Kotarski komitet KPH Imotski.

U toku svibnja na dužnost Komandanta Imotskoga odreda došao je s Visa major Marko Turić. Na dužnost Komandanta Štaba Grupe južnodalmatinskih odreda došao je major Ivan Gaće, a za operativnog oficira tog štaba Vladislav Patrlj. Imotski je odred tada imao tri čete po dva voda, svaki vod dvije desetine. Desetine broje 8—9 boraca. Štab bataljona Imotskog odreda sačinjavaju komandant poručnik Miljenko Patrlj, koji je pri Vrhovnom štabu svršio oficirski kurs, politkomesar

194 Drago Gizdić, »Dalmacija 1944/45., str. 22, 23.

Ljubo Gudelj, zamjenik komandanta poručnik Marko Gudelj. Pomoćnika politkomesara nema. Komande su četa sastavljene od bivših vodnika i zamjenika komandira, koje je uputila 26. divizija s Visa. Nedostajala su dva pomoćnika komesara četa.



Njemačka parada s domobranima 10. travnja 1944. godine u Imotskome.

U svibnju 1944. godine oživljavaju i oružane akcije partizana u Imotskoj krajini. Dana 19. svibnja biokovski partizani napali su neprijateljski garnizon Zagvozd, napravili zasjedu na cesti Zagvozd — Imotski kod škobeljuše, te na cesti Zagvozd — Kozica na Turiji i na putu Zagvozd — Krstatile. Dana 23. lipnja udarna je grupa 3. čete Imotskog odreda iz zasjede napala njemačku komoru na putu iz Imotskog u Zagvozd, na mjestu Livadine. Tom prilikom ubili su 15—17 neprijateljskih vojnika, dok je poginuo borac Nedjeljko Perkušić, a lakše ranjeni puškomdraljezac Jovo Knežević i njegov pomoćnik Ivan Kujundžić.

U mjesecu srpnju Imotski partizanski odred izvršio je nekoliko oružanih akcija u imotskom kotaru. U Zagvozdu su digli u zrak čatrnju iz koje su se neprijateljski vojnici opskrbljivali vodom. U Gornjem Bakotama napali su dz zasjede neprijateljsku patrolu i ubili dva neprijateljska vojnika. Vodovod Imotski minirali, kojom je prilikom poginuo čuvan vodovoda. Izvršili su napad na jedan neprijateljski putnički automobil na putu Podbablje — Krivodol. Automobil je uništen i ubijena dva neprijateljska oficira, od kojih je jedan major Šuman i jedan vodnik, a dva su ranjena. Tako su se redale akcije udarnih grupa Imotskog odreda sve do oslobođenja Imotskoga, kako na području imotskog kotara, tako i na drugom blokovskom području.

U srpnju 1944. godine nastupile su u Štabu Imotskoga partizanskog odreda ponovno kadrovske promjene. Marko Turić išao je na dužnost načelnika Štaba grupe odreda. Politički komesar Imotskog odreda Ante Šućur išao je na novu dužnost u Štab 26. divizije.

Na učestale partizanske akcije na čitavom biokovskom području neprijatelj je odgovorio napadima na biokoske partizane svako desetak dana. Tako su jednu od svojih najznačajnijih akcija poduzeli Nijemci i ustaše 21. srpnja sa 1600 vojnika. Druga slična akcija na zapadni dio Biokova izvršena je 31. srpnja i treća 7. kolovoza. Nakon toga slične akcije vršili su na istočnom dijelu Biokova. Sve su u pravilu završavale neuspjehom, moralnom pobjedom partizana i još većim ugledom i podrškom u narodu.¹⁹⁵⁾

¹⁹⁵ Izvještaj Štaba Grupe odreda od 7. siječnja do 24. listopada 1944. godine, gdje se nalaze svi glavni podaci o partizanskim akcijama, kao i akcijama Imotskoga partizanskog odreda, na području Imotske krajine kroz navedeno vrijeme.

Na dan 15. lipnja 1944. godine brojno stanje 3. čete Imotskoga partizanskog odreda bilo je slijedeće: Mate Znaor, komandir čete, Branko Kadjević, zamjenik komandira, Mate Kristić, komesar, Hrvoje Ostojić, zamjenik komesara, Ivan Lešina, Antica Kevra, Milan Sekulović, Josip Rataneli (poginuo u Kamenmostu), Lazo Ninković, Petar Mucić, Ivan Gavranović, Ante Batistić, Petar Runčević, Ivan Zec, Mujo Ahmetović, Ljubo Perkušić, Mijo Klinac, Ivan Ćorović, Aco Olujić, Marijan Lelas, Stipe Vrlić, Nikola Ninković, Lovre Šarić, Nedra Marušić, Ivan Kasum, Naziv Ahmetović, Tomislav Luetić, Josip Ujević, Marko Luetić, Josip Perkušić, Marko Zec, Nedjeljko Kujundžić, Milan Kujundžić, Ivan Kujundžić, Ljubo Kujundžić. Dakle, ukupno 35 boraca.

Budući da su u to vrijeme dolazili svaki dan novi borci, koji su rasporavani po četama, i ova je četa rasla iz dana u dan. Tako je 19. lipnja došlo iz Runovića oko 20 dobrovoljaca koji su se rasporedili po četama. Tada su došli i Nedjeljko Perkušić i Jovo Knežević u 3. četu. Oni su već 22. lipnja išli u udarnu grupu. Dočekali su iz zasjede Nijemce na Livadinama. Tom prilikom 23. lipnja Perkušić je poginuo, a Nijemci su mu zapalili rodnu kuću (op. N. K. Slučaj je htio da sam od komesara dobio zadatak 15. lipnja da mu u njegovu bilježnicu zapisem borce, koje sam ja najprije zabilježio u svoj notes i tako s&čuvao njihova imena. Budući da je to rijetkost, spisak smo objavili u cijelini kako je zapisan u notesu).

Jure Franičević:

TKO MOŽE ZABORAVITI
(dio pjesme)

*„Iz dubina šuma iubore daleki izvori
i studene zvijezde blistaju u suzama.
Izdiše krvav mjesce zaboden u oštar kamen na gori.*

*Znam te korake po umoru i žamoru.
Znam te uzdahe, izvore i suze,
kapi rose na bijelom mramoru ...“*

Marin Franičević:

KOLONE
(dio pjesme)

*„... Po putima.
Po vrhovima gorskim,
potocima šumskim,
na mrtvim stražama
ko jedan lik
u jedan glas ...“*

ZLOČINI OKUPATORA I DOMAĆIH IZDAJICA U TOKU NOB-a

Prvih dana napada fašističkih osvajača na našu zemlju počinjali su i njihovi prvi zločini. Dana 11. travnja 1941. godine od talijanskih avionskih bombi pогинуле су četiri osobe u Vinjanima Donjim, u zaseoku Bušići.

U komisiji za ratne zločine registriran je stravičan i nezapamćen zločin hercegovačkih i domaćih zlikovaca-ustaša, koji su dana 23. lipnja 1941. godine ubacili 18 (osamnaest) muškaraca u zloglasnu »Čalinu jamu« kod Runovića. Evo što je o tome zločinu izjavio neposredno poslije rata pred komisijom za ratne zločine očeviđac i neposredni svjedok toga nemilog događaja Ilija Kraljević pok. Marka:

»Dana 23. 6. 1941. godine nalazio sam se kod svoje kuće u selu Podbablje. Toga dana u noći oko 9 sati došlo je u moju kuću 8 naoružanih ustaša govoreći mi da podem s njima, jer da me imaju nešto preslušati kod upravnih vlasti. Ne sluteći ništa zla ja sam se pokorio njihovu nalogu i pošao. Mi pravoslavci iz Podbablja povedeni smo na cestu gdje je čekao autobus. U autobusu smo našli nekoliko pravoslavaca iz sela Nebriževca, koji je u neposrednoj blizini našeg sela. Njih je bilo u autobusu 6 vezanih ruku žicom. Tu su odmah i nas žicom vezali, ukrcali nas u autobus, ne sluteći nikakvo zlo, računajući da nas vode na kakvo saslušanje u Imotski. Međutim, kada je autobus pošao u pravcu sela Runovića, a ne za Imotski, odmah smo uočili opasnost, ali smo bili bespomoćni, goloruki - vezani, čuvani od osmorice ustaša.

Bilo nam je jasno da nas vode negdje na osamljeno mjesto gdje su nas odlučili pobiti ili u jamu baciti, jer smo već čuli da tako rade s pravoslavnim pučanstvom po Hercegovini. Oko 11 sati u noći istog dana dovedeni smo kod Jame zvane »Calina«, udaljena od sela Runovića oko 4 km, a duboka oko 44 metra. Tu su nas sve iskricali na udaljenosti od iste oko 300 metara, a noć je bila prilično tamna. Jednoga po jednoga su nas odvojili i kad bi nas doveli nad jamu, ustaše bi nas uhvatili, bacivši nas u istu. Koliko se sjećam, ja sam bio osmi po redu, koji sam bačen. U vremenu dok su nas odvodili i bacali, Ilija Kraljević i brat mu Milan pok. Alekse, ovaj zadnji je naknadno ubijen od ustaša u mjestu Posušju, te Pere Kraljević Simin, iskoristili su zgodan čas, mladi momci iako vezani, videći smrt pred očima, istrgli su žicu s ruku, odgurnuli ustaše i pobegli. Ustaše, ne nadajući se njihovoj smjelosti, zbumili su se, stali su pucati za istima, te se dali u potjeru, njih oko trojica ali bez uspjeha.

Kada su ustaše bacili sve nas ostale, osim gore spomenutih, koji su uspjeli pobjeći, dali su se u potjeru za istima. Kako smo kasnije saznali, ustaše su računali, zbog dubine Jame, da smo svi mrtvi. Međutim, nerazjašnjenim slučajem, iako neki teže a neki lakše ranjeni po tijelu uslijed dubokog pada, ostali smo živi, te smo se odmah počeli izvalčiti iz Jame.

U toku noći do svanuća uspjelo nam se pukim slučajem izvući šesnaestorici, dok je u jami ostao Đuro Kraljević pok. Sime sa teško ranjenim sinom Milanom, mladićem od 17 godina, koji je bio pogoden Puščanim metkom s vrha Jame.

Kad smo se izjame izvukli, teško izudarani uslijed visokog pada, pobegli smo šumom i dovukli se slijedećeg dana, odnosno noći do blizine naših kuća, ne znajući što da radimo i gdje da se sklonimo od ustaša, te smo se napokon odlučili vratiti u naše kuće poslije skrivanja od nekoliko dana. Čuvši da ustaše tragaju za nama, jer su već sutradan, to jest 24. 6. 1941. godine, uhvatili Dušana Kraljevića pok. Mije na rijeci Vrljici kod sela Zmijavaca, koji se također izvukao izjame i na mjestu su ga ubili, odlučili smo se javiti talijanskoj komandi u Imotskome (bojali smo se i Talijana) radi toga što je u jami ostao teško ranjen Milan Kraljević Đurin sa svojim ocem, koji nije htio teško ranjenog sina ostaviti i izići izjame. Talijani su zaista 24. 6. 1941. godine kako smo saznali, baš lično njihov zapovjednik neki potpukovnik Antonio Destino, pošao na lice mjesta i izjame izvukli Milana Kraljevića i njegova oca Đuru.

Od nas 18 bačenih u jamu, teško ranjene Dušana Kraljevića pok. Mije, Milana Kraljevića Đurina, Marka Tomića pok. Mije i Krstana Terziju pok. Ilije Talijani su kamionom prevezli u Mostar u civilnu bolnicu. U sporazumu sa upravnim vlastima ustaše su poslije nekoliko dana pošli u Mostar, te iste teške ranjenike iz bolnice na nepoznat način iznijeli i pobacali u rijeku Neretvu, prethodno ih usmrtivši i tako su isti ubijeni.

U jamu smo živi bačeni:

1. Milan Kraljević pok. Steve, star 34 godine,
2. Dušan Kraljević pok. Dušana, star 61 godinu,
3. Duro Kraljević pok. Sime, star 54. godine,
4. Đuro Kraljević pok. Aćima, star 35 godina,
5. Simo Kraljević pok. Mije, star 67 godina,
6. Luka Kraljević pok. Jove, star 74 godine,
7. Đuro Kraljević pok. Riste, star 37 godina,
8. Lazo Kraljević pok. Laze, star 57 godina,
9. Dušan Kraljević, pok. Mije, star 60 godina,
10. Milan Kraljević Đurin, star 17 godina,
11. Risto Kraljević pok. Mije, star 60 godina,
12. Ilija Kraljević pok. Marka,
13. Milan Ružić Lukin, star 44 godine,
14. Luka Radović pok. Boška, star 26 godina,
15. Luka Lončar pok. Nikole, star 76 godina,
16. Marko Tomić pok. Nikole, star 75 godina,
17. Krstan Terzi ja pok. Ilije, star 53 godine,
18. Petar Tomić Đurin, star 53 godine, prilikom rada u polju ubijen 1943. godine.

Poslije 7 dana tj. 30. 6. 1941. godine, ustaše su nas, ne dajući nam mira, po nalogu vlasti ponovo pohvatili i strpali u zatvore sudske zgrade u Imotskom, gdje su već bili strpani ostali muškarci **pravoslavne** vjere, dok su naše žene i djeca već bili u skupnom logoru uselu

Glavini kod Imotskog, gdje smo bili do 2. 8. 1941. godine, a i u cijelom lom vremenu smo bili u zatvoru pod najtežim okolnostima mučeni i zlostavljeni (...).¹⁹⁶

Od kolovoza 1941. do kolovoza 1942. godine na imotskom kotaru su zabilježene druge žrtve okupatora i domaćih izdajica. U kolovozu 1942. godine, kada su na području Imotske krajine učestale oružane i druge partizanske akcije uz pojačanu aktivnost političkog rada na terenu, ustaše i Talijani prišli su hapšenju i ubijanju njima sumnjivih lica — komunista. Komunisti su i ranije to očekivali, pa su se krili svi koji još nisu stupili u partizane, tako da je ustaška javna hajka za njima još od proljeća 1942. godine ostala skoro bezuspješna.

Dana 15. kolovoza 1942. godine ipak su ustaše uspjeli uhvatiti jednog od najstarijih najaktivnijih komunista Imotske krajine Ivana Ujevića »Ivanica« i do smrti ispremlaćena ostavili ga na putu u uvjerenju da neće preživjeti. Ivan se kroz nekoliko dana, kričući se po šumi iznad kuće, oporavio i otisao u partizane koncem kolovoza u Aržano. Istog dana na derneku u Durmiševcu ustaški emigrant Ivan Rako iz Šumeta s nekoliko domaćih ustaša uhapsio je istaknutog skojevca Ivana Rebića »Iću«. Vodili su ga sporednim putem u pravcu Crvenog jezera. Putom su ga strahovito tukli i napokon živa u jezero bacili.¹⁹⁷

Dana 16. kolovoza 1942. godine ustaše su, u namjeri da pohapse nekoliko osumnjičenih u zaseoku Rebići, došli na čelo s ustaškim natporučnikom Č. Marjanovićem i Beserom Kegljom. Međutim, istaknutiji skojevci su se već skrivali tako da su u kući zatekli samo traženog Matu Rebića, 19-godišnjeg mladića. Uhapsili su ga i predali talijanskim vlastima. Tih dana ustaška milicija u Studencima uhapsila je poznatog komunista Mirka Gadžu i predala ga žandarima u Studencima. Žandari su ga čitavu noć ispitivali i tukli, nakon čega su ga predali talijanskim vlastima.^{198*}

Dana 17. kolovoza 1942. godine Talijani su na Modrom jezeru kod Imotskog javno strijeljali od ustaša uhapšene komuniste Mirka Gadžu i Matu Rebića. Tog dana Talijani su javno strijeljali i ustašu Milu Vileniku iz Vinjana Donjih, koji je prije dva dana sudjelovao u ubojstvu Ivana Rebića »Ićea«. Talijani ga nisu strijeljali zbog toga zlodjela, nego da se vidi »Tko je vlast i gospodar na tom području«.

Dok su ustaše i Talijani činili ova zvjerstva u Imotskome i oko njega, u Biokovu je bjesnila njihova velika ofenziva »Albia«, u kojoj su Talijani, ustaše i četnici doživjeli potpuni neuspjeh. Međutim, napravili su veliki zločin nad golorukim i bespomoćnim stanovništvom u selima kroz koja su prolazili. »U svemu su ubili u toku ofenzive 228 osoba, među njima i dva svećenika (u Kozici i Rašćanima). Zapalili su oko 700 kuća. Najteže su opustošili Zavojane, Dragljanе, Vlaku,

196 IHRPD, Arhiv Komisije za ispitivanje ratnih zločina na području imotskog kotara.

197 IHRPD, Arhiv Komisije za ratne zločine i sjećanje Milana Rinica, Pukovnika u mirovini.

198IHRPD, Arhiv Komisije za ispitivanje ratnih zločina na području Kotara Imotski i sjećanja Jure »Juke« Bilića.



Na poledini ove fotografije piše: Imotski, 11. 8. 42. pred strijeljanje jednog Rebića iz Vinjana od strane Talijana.

Rašćane, Kozicu, Župu, Kljenak, šošiće i Duge Njive. U tim su selima podivljali fašisti žive ljudi bacali u vatru, ženama grudi sjekli i mrcvarili ih na sve moguće načine, kako to samo oni znaju.¹⁹⁹⁾

U selu 2upi u ovoj akciji ubili su 26 seljana i popalili oko 100 kuća. Svjedoci ovih događaja ostavili su jezovita sjećanja o njihovim zlodjelima. 2rtve su ubijene na svakojake načine, kako su to već fašisti znali i izvježbali. Mnogo ih je zaklano noževima, a jedan broj je bačen živ u vatru vlastitih domova da u njima izgore. Kuće su prije paljenja opljačkane. Nosili su iz njih sve što su smatrali za sebe vrijednim. Sreća je bila u tome da ih mnogi seljani nisu čekali oko kuće, nego su se skrivali u brdima i tako se spašavali od sigurne smrti. U istoj je akciji u selu Rašćani ubijeno 40 seljana i seoski župnik, te zapaljeno oko 40 kuća.²⁰⁰⁾

Od većih zločina okupatora i domaćih izdajica na imotskom području krupnim je slovima zabilježena i ona koju su izvršili 3. i 4. ožujka, kada su u brzom naletu oko 800 četnika Trebinjskoga, Nevesinjskoga i Romanijskog korpusa pod komandom Petra Baćovića, na najzvijerski način ubili oko 33 nedužne osobe u imotskom kotaru i to: u Grabovcu 1, u Zagvozdu 8, u Lokvičićima 1, u Imotskome i Glavini Gornjoj 5, u Prološcu Gornjem i Ričicama 2, Prološcu Donjem 1, Vinjanima Donjim 7, Vinjanima Gornjim 5, Grubinama 1 i u Crno-

199 Drago Gizdić, »Dalmacija 1942., str. 496.
zoo IHRPD, Arhiv Komisije za ratne zločine i list »Dalmatinski partizan« od 5. listopada 1942. godine u MNR Split.

gorčima 1. Od posljedica četničkih mučenja i ranjavanja malo kasnije umrle su 3 osobe. Harajući tada Imotskom krajinom, četnici su opljačkali sela duž puta i zapalili nekoliko kuća. Pljačkali su u selima Grabovac, Zagvozd, Poljica, Ivanbegovina, Grubine, Imotski i Vinjani Gornji.²⁰¹⁾

U sklopu neprijateljske akcije »Biokovo-Mosor«, u kojoj je sudjelovalo 15000—2000 vojnika, Talijana, Nijemaca, ustaša i domobrana, koju je poduzeo okupator i domaće izdajice protiv biokovskih i mosorskih partizana u srpnju 1943. godine, na području Imotske krajine stradali su žitelji Krstatica i Lovreća.

Dana 9. srpnja 1943. godine iznenada su upali u selo Krstatiće njemački vojnici iz SS divizije »Princ Eugen« pod zapovjedništvom kapetana Strattmana i ustaša iz 6. ustaškog zdruga pod zapovjedništvom pukovnika Frane Šimića i ustaških oficira Mile Čarapine i Volarovića, koji su došli iz Imotskoga, gdje im je bio garnizon. Nakon kraćeg dogovora u zaseoku Gornji Gudelji, fašisti su krenuli u »akciju«. S glavnog puta, koji vodi za Slivno ispod Zečevine, pucali su iz tenka mitraljirajući po selu s namjerom da sprječe bježanje naroda. Uza svu pucnjavu ipak su mnogi uspjeli pobjeći, jer su vidjeli što im se spremala pa su riskirali. Bježali su u brdo Osoje. Svi oni koji nisu uspjeli pobjeći, a to su pretežno starost, žene i djeca, doživjeli su tragičnu sudbinu, kakvu ovaj kraj ne pamti. Poubijani su na najzvјerski način.

Jedna kolona neprijateljskih vojnika, koja je upala u zaselak, odmah je otpočela pljačkom i paljenjem »partizanskih kuća« i ubojstvom seljana koje su uspjeli uhvatiti. To je učinila i druga kolona koja je upala u Gornju Zečevinu, gdje su palili kuće i ubijali koga god su našli, bez razlike. Kroz gusti dim, koji je ubrzo pokrio siromašnu, ali ponosnu krstačku dolinu, probijao se užasan i jezovit krik djece suočene na pragu života s ustaškom krvavom kamom i puščanim cijevima razbojnika, koji su na zvјerski način prekinuli njihovu dječju igru i nevine mlade živote, ostavljajući ih u lokvama vlastite krvi. Ostali su mrtvi na spaljenim ognjištima skupa sa svojim najmilijim — roditeljima, bakama i djedovima. Tom prilikom ubijeno ih je 28. Ubiše Antu Zeca i ženu mu Ivu s djecom Blaženkom, Danicom, Milom i Marijom, svi od 1,5 do 12 godina, i tako redom.²⁰²⁾ Narodni pjesnik i guslar Jure Zec »Slipi«, prvoborac ovog sela, spjeva je nekoliko pjesama u spomen na ovaj nemili događaj.

U Lovreću 22. srpnja 1943. godine počinili su također stravičan zločin što ga narod Lovreća i Imotske krajine ne može zaboraviti ni oprostiti stranim fašistima ni domaćim izdajicama i njihovim pomagačima, koji su toga kobnog dana zavili u crno narod Lovreća, Imotske krajine i sve poštene rodoljube.

Do toga nemilog događaja došlo je onog dana kada se 1. bataljon Mosorskog odreda, na čelu s komandantom Danom Marušićem, nalazio u Lovreću nakon uspješno izvršenog zadatka u pomoći biokov-

²⁰¹ IHRPD, Arhiv Komisije za ispitivanje ratnih zločina na području Kotara Imotski.

²⁰²Isto kao i 201.

skim partizanima, a protiv neprijatelja koji je poduzeo ofenzivu na Biokovo. Oni su nekoliko dana vodili borbu na liniji Grabovac — Žeževica — Šestanovac skupa s 2. sinjskim bataljonom, koji je tog kritičnog dana bio u Cisti Provo, a Štab Cetinskog odreda u Cisti Velikoj.

Pošto je od svojih doušnika prikupio podatke o Cetinskom partizanskom odredu, neprijatelj je odlučio da u noći 21/22. srpnja 1943. godine opkoli 1. mosorski bataljon u Lovreću i da ga iznenada napadne. Za realizaciju tog zadatka angažirao je 31. bataljon 4. bersaljerskog puka talijanske divizije »Bergamo«, bataljon 7. SS divizije »Princ Eugen«, mitraljesku četu divizije »Murge« i ustaške jedinice iz Omiša i Šestanovca. Tom neprijateljskom akcijom rukovodio je komandant 26. puka divizije »Bergamo«. Zahvaljujući svojim špijunima i ustašama, koji su poznавали teren, neprijatelj je uspio da po noći zaposjedne najvažnije položaje i napravi više zasjeda oko Lovreća, a posebno na cesti Lovreć — Cista Provo.

Mosorski je bataljon 21. srpnja navečer dobio naređenje od Štaba odreda da odmah krene prema Cisti Provo. Međutim, ne očekujući da bi ih neprijatelj mogao napasti noću, komanda je odlučila da Bataljon izvrši pokret u ranu zoru 22. srpnja 1943. godine kako bi se borci, koji su taj dan bili u borbi, malo odmorili. Na nesreću, tako je i učinjeno. Bataljon je izvršio pokret u samo svanuće. Ispred Bataljona, koji se kretao u četverorednoj koloni, bila je prethodnica, a pozadi zaštitnica. Pobočnih patrola nije bilo. Na čelu kolone bila je zastava, svirala je harmonika i pjevalo se. Neprijatelj, koji se nalazio u zasjedi, propustio je prethodnicu i na nju nije otvorio vatru da ne bi otkrio svoj položaj. Vatru je otvorio na glavninu Bataljona.

Iznenađeni žestokom puščanom i mitraljeskom vatrom sa svih strana ni komanda ni borci Bataljona nisu se odmah snašli, a posebno se nisu snašli neiskusni borci. Bila je to neravnopravna borba s daleko nadmoćnjim neprijateljem. Međutim, ubrzo je iz Ciste Provo pritekao u pomoć 2. sinjski bataljon, koji je prihvatio ostatke 1. bataljona i zajednički su izvršili energičan protunapad na neprijatelja. Borba se vodila prsa u prsa, a gubitaka je bilo na obje strane. Partizani su uspjeli borbom do kraja dana odbaciti neprijatelja ka Šestanovcu i Zadvarju. U toj borbi poginulo je 40 partizana, dok je neprijatelj imao 60 mrtvih i ranjenih i dva zarobljena vojnika.

Prilikom te zločinačke akcije neprijatelj je opljačkao Lovreć i do temelja ga spalio. Poubijao je stanovništvo koje se nije uspjelo na vrijeme sakriti, ili pobjeći iz sela. U toj akciji uhvatili su i na zvjerski način ubili 43 osobe. Neke su od njih strijeljali, neke zaklali, a neke žive u vatru bacili i spalili. Samo u kući Mate Frankića pok. Marka žive su zatvorili i spalili 24 osobe. Jauci, zapomaganje i smrtonosni krči bespomoćnih žrtava razlijegali su se kroz dimnu zavjesu, koja je tužno prekrila cijelo mjesto. Zarobljeni partizani strijeljani su i polkani u sjedištu mjesta u tri grupe. Zbog neuspjeha u još jednoj svojoj ofenzivi, nazvanoj »Biokovo-Mosor«, neprijatelj je finale svog zvjerstva, kao i obično, iskalio nad golorukim stanovništvom.

»Poslije tog nečuvenog zločina Lovreć se nije mogao prepoznati. Nekad lijepo mjesto na zaravanku s lijepim prostranim kamenim kućama, više nije postojalo. Ostali su samo crni zidovi. Nigdje nije bilo

žive duše. Usred mjesta ležala je hrpa mrtvaca, nabacanih jedan preko drugoga, kao što se slažu klade drva. Potok krvi vidi se na zemlji, crn kao čada. Tjelesa su polunaga. Ima i žena i djece. Leševi su poplavljeni od raspadanja i djelomično izgorjeli u vatri. Miris paljevine, netroleia i smrad raspadanja širi se svuda«. Ove riječi zapisao je očevidac B. Cvitković.²⁰³

Polovicom 1944. godine Nijemci podižu i vješala nad nedužnim stnovništвом Imotske krajine. Nakon neuspjelih akcija protiv partizana Nijemci su dskaljivai svoj bijes nad nedužnim stanovništвом. To su činili svagdje, pa i u Imotskoj krajini.

Dana 28. svibnja 1944. godine u Prološcu Donjem uhapsili su i javno uz prometnicu objesili Vladu Juričića, Iku Maršića Franina i Ivana Maršića pok. Mate.

Dana 9. lipnja 1944. godine uhapsili su u Lokvičićima odbornika Nikolu Medvidovića, Ljubu Lasića pok. Ivana i dva mladića, navodno s otoka Brača, koji su se iz logora vraćali pješke kućama preko Imotskoga, prema Splitu. Uhapsili su ih vojnici »Vražje divizije«, iskricali



iz auta na cesti Krivodol — Grubine iznad Lasića Vrila. Prilikom vezivanja Nikola Medvidović uspio je pobjeći, a Lasića su u bijegu ubili. Dvojica su mladića obješeni. Objesene u Prološcu i na ovom mjestu nitko nije smio dirati nekoliko dana.

Jedan broj zloglasnih ustaša, koji su se zatekli u jedinicama u okolini Imotskoga, ili došli s drugog područja, gdje su činili zlodjela, organizirali su se u posebnu terorističku grupu u ljetu 1944. godine

203 IHRPD, Arhiv Komisije za ispitivanje ratnih zločina na području Kotor-
ra Imotski, Drago Gizić, »Dalmacija 1943.«, str. 419, 420.

i otpočeli zlodjelima na području Imotske krajine. U grupi ih je bilo 23, a vodio ih je Grbavac i Ivan Čapin. Nastanili su se u kući Milas kraj mlinice »Markićuša«. Sami su sebe nazvali »Zeleni kadar«. Osnovni zadatak, koji su sebi postavili, bio je da vrše raciju nad odbjeglim domobranima i ustашama i da ubijaju aktiviste NÖP-a.

Njihove patrole kružile su po selima pljačkajući i zlostavljavajući mirno stanovništvo. Nikakvo sljedovanje nisu imali niti su imali kuhinju. Hranili su se pljačkajući narod. U narodu su bili poznati kao zlikovci i od ranijeg vremena, pa su se mnogi plašili njihovih postupaka.

Kroz kratko vrijeme svog haračenja ubili su predsjednika Mjesnog NOO-a u Podbablj Marijana Čapina »Vocića«, u Zmijavcima suradnika i aktivista NOP-a Stjepana Milasa, u Drumu odbornika mjesnog NOO-a Petra Miševića »Lonu« i Luku Miševića, ekonoma Kotarskog NOO-a, u Ivanbegovini Miju Kujundžića »Mišku«, člana Kotarskog odbora USAOH-a i sekretara Općinskog komiteta SKOJ-a Kamenmost, Luku Šućura, predsjednika Mjesnog NOO-a Podbabje Gornje.

U noći 30. rujna i 1. listopada 1944. godine ta ista grupa razbojnika upala je u selo Mali Nebrževac i u nekoliko kuća provalili i zaklali 11 nevinih žrtava zatečenih na spavanju, ne nadajući se takovu zločinu.²⁰⁴⁾

U selu Aržanu Nijemci su 23. rujna 1943. godine strijeljali 30 osoba. U tom je selu zapaljeno i dosta obiteljskih kuća. Isto tako u selu Studenci Nijemci su u toku NOB-a strijeljali 14 nedužnih osoba i zapalili obiteljske kuće.

Od strane okupatora i domaćih izdajica nanesena je i ogromna materijalna šteta, posebno u opljačkanim i popaljenim domovima, od kojih jedan broj njih i danas nakon nepunih četrdeset godina stoji netaknut kao živo svjedočanstvo o pustošenjima što su ih počinili fašistički okupatori i domaći izdajice.

KONAČNO OSLOBOĐENJE 28. LISTOPADA 1944. GODINE

Uza sve represivne mjere što ih je neprijatelj vršio nad stanovništvom Imotske krajine u toku 1944. godine narodnooslobodilački pokret rastao je iz dana u dan i bio u stalnom usponu. Uzaludne su bile neprestane ofenzivne akcije na biokovske partizane, ubojstva aktivista NOP-a na terenu, hvatanje dezertera i racije nad civilnim stanovništvom.

Ubojstvom četničkog vojvode Kargotića u Imotskome 2. travnja 1944. godine osuđen je pokušaj suradnje pripadnika vođa desnog krila HSS i četničkih simpatizera, koji su u narodu širili dezinformacije o partizanskoj borbi u korist Mačeka i kralja Petra. »Kargotić je dosao

204 IHRPD, Arhiv Komisije za ispitivanje ratnih zločina i Izvještaj Općinskog komiteta KPH Kamenmost. U ovom pokolju stradali su: Jovo Pijanović, star 54 godine, Ilija Tomic 55, Jovo Odović 60, Anda Odović 58, Cvita Opuva 76, Mara Opuva, 34, Mara Pijanović 46, Anica Pijanović 50, Petar Pijanović 12, Stevo Opuva 6, Ljubica Opuva 4 godine.

u Imotski sa 40 četnika s namjerom da održi zbor i izvrši mobilizaciju Srba s Imotskog područja u «četnike». Saznavši za to, Općinski NOO Imotski u suglasnosti i u dogovoru s gradskim NOO Imotski organizirao je njegovo ubojstvo kada se vraćao sa sastanka sa svojim istomišljenicima iz općinske zgrade. Ubijen je u blizini Gradske kavane s prozora na oči građana koji su čin ubojstva vidjeli. Njegovim isu ubojstvom svi planovi o mobilizaciji Srba propali, četnici su se istog dana povukli prema Livnu, a njihova su vojvodu pokopali njemački vojnici bez prisustva ijednog građanskog lica.

Vladimir Čerkez:

TITO — SLOBODA
(*odломци poeme*)

*Na raskršćima
istorije
U dan smo
čvrsto
vjerovali
Nazreli
davno
ovaj dan
Za život
bolji
mnogi su pali
Ostvarujući
ljudski san
O zemljo sunca
jela
i borova
Visova snažnih
duboke vode
Pjesmo slavuja
klika orlova
Zemljo
ljubavi
i slobode
Oblaci - jedra
nad tobom brode
Morem
slobode
Zemljo
ljepote
tvoje ljude
Gorštakе
smjele
daleko znaju*

*Trešnje im
mlade
usne nude*
*Izvori gorski
zrcala daju*
*Šapatu ibunja
nakovanju munja*
*Zemljo
slavuja
i oluja*
*Luna ti
zemljo
crtala sjene*
*Grbave sjene
niz zgarišta*
*Ali
do zvijezda
digli smo skele*
*i gradilišta
iz pepelišta*

*Za prošlost
srca mlada znaju*
*Slavimo život
ali i bol*
*Spomenik
palim
u svakom kraju*

*O zemljo gorja
orlovske gnijezda*
*Dolina bujnih
u slobodi*
*Dubokih
rijeka
visokih zvijezda*
*Zemljo
što sina
slavnog
rodi*

*Titove rijeći —
slobode sjeme*
*Žetve
i berbe
u sunčan dan*
*Vizije novog
i hod
u vrijeme*
*Gdje stvarnost biva
ljudski san.*

Prilikom vršenja racija i traganja za aktivistima NOP-a neprijatelj se služio svim metodama. Gestapovci i njihovi oficiri presvlačili su se u narodnu nošnju, prikazivali se partizanima i slično da bi u narodu što saznali i otkrili. Međutim, sve im je to bilo uzaludno. U narodu su od prvog dana bili prepoznatljivi, zvali su ih »rutarima«. Nosili su stariju robu, a pod kaputima šmajsere i bombe. I ovaj način akcije neprijatelja završio je potpunim neuspjehom.²⁰⁵

U svibnju 1944. godine Kotarska vlast u Imotskome s potpisom **načelnika** Karamana izdala je »Proglas« u kome se, pored ostaloga, kaže: »Svi rođeni od 1903. do 1926. godine imaju se prijaviti Kotarskoj oblasti radi vojnog rasporeda najkasnije do 26. svibnja. Poslije ovog datuma koji se ne prijavi, uhvati li ga ustaška ili njemačka vojska bez vojničke objave, na mjestu će biti strijeljan«.²⁰⁶

Uzaludne su bile ovakve prijetnje. Rijetki su se odazvali, a broj je dezterera iz domobranskih, pa i ustaških jedinica iz dana u dan rastao. »Bilo ih je u to vrijeme oko 3000, a od toga 2000 onih koji se uopće nisu odazvali pozivu«.²⁰⁷ U odnosu na broj dezterera i onih koji se nisu odazvali na vojni poziv, još uvijek je bio mali broj onih koji su išli u partizane. Oni su iz dana u dan obećavali odbornicima u selu i terenskim radnicima da će ići u partizane. Najčešće su se pravdali terorom kojeg neprijatelj poduzima i posljedicama koje bi ih mogle zadesiti obitelj od strane neprijatelja, koji je prijetio na svakom koraku.

Zahvaljujući vidnim uspjesima biokovskih partizana u toku prvog polugodišta 1944. godine, NOP je u ovom okružju poprimio masovni karakter, mada ne svagdje i podjednako. Svakodnevno su pristizali novi dobrovoljci u partizane. Opskrbljivanje tolikog broja boraca postojalo je iz dana u dan sve većim problemom na Biokovu. Pored opskrbe s brodova pružana je i pomoć iz niziranju te materijalne pomoći i saveznička misija u sastavu od godine došli u Biokovo. Boravili su pri Štabu grupe partizanskihodreda kao promatrači.

U toku rujna 1944. godine, nakon svih mogućih pokušaja Nijemaca i ustaša da sprječe brži razvoj situacije u korist NOP-a na ovom području, doživjeli su potpuni neuspjeh. Stanje je na frotama bilo takvo da se svakog dana očekivalo povlačenje neprijateljskih snaga s ovih područja i konačno oslobođenje. Svi vojni i pozadinski organi ubrzano su radili na rješavanju svih pitanja i problema kako bi što spremnije i organizirani dočekali dane oslobođenja.

12. listopada navečer 1944. godine grupa udarnih bataljona likvidirala je dosta jak ustaško-njemački garnizon u Zagvozdu, koji je brojio oko 200 dobro naoružanih neprijateljskih vojnika. To je bilo posljednje njemačko uporište na komunikaciji Vrgorac — Zagvozd — Imotski. U toj je borbi zarobljeno nekoliko neprijateljskih vojnika i zaplijenje-

²⁰⁵ IHRPD, Izvještaj Okružnog komiteta KPH Biokovsko-neretvanskog područja — Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju od 15. svibnja, 11. lipnja, 20. srpnja, 14. kolovoza 1944. godine (mjesečni izvještaj, mikro filmovi).

²⁰⁶ IHRPD, Izvještaj Okružnog komiteta KPH Biokovsko-neretvanskog okružga — Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju od 11. lipnja 1944. godine.

ne su veće količine ratnog materijala. Tu je zaplijenjeno oko 100 bicikla, tri kamiona, dva motorkotača, te veće količine odjeće, obuće i hrane.²⁰¹⁾

U drugoj polovici rujna izvršen je opći pokret partizanskih jedinica iz planine Biokovo i njezinih obližnjih zaselaka, gdje su bile stacionirane sa svojim štabovima. S njima su se pokrenule iz svojih



Dio Štaba 13. juinodalmatinske udarne brigade u studenome 1944. godine kod Imotskoga.

sjedišta i pozadinske institucije u pravcu Imotskoga, koji je konačno oslobođen 28. listopada 1944. godine, u kojeg su u 19 sati ušle 4. splitska i 3. udarna brigada bez ikakva otpora i borbi s neprijateljem, koji se užurbano povlačio prema Hercegovini.^{208*} Užurbano povlačenje neprijatelja iz Imotskoga uzrokovano je jakim pritiskom partizana na neprijateljske položaje oko Imotskoga.

Oslobođenjem Imotskoga bilo je oslobođeno čitavo Biokovsko-neretvansko područje. Borci biokovskih odreda, kojih je tada bilo oko 1900, ušli su u sastav 9. dalmatinske divizije, koja je sudjelovala u dalnjim borbama do konačnog oslobođenja naše zemlje 15. svibnja 1945. godine.

Do dana oslobađanja Imotskoga bili su organizirani svi organi vlasti i rukovodstva društveno-političkih organizacija u svim mjestima na području Krajine. Isto tako, oslobođenje je dočekano sa četiri organizirane općine i Kotarom sa svim svojim potrebnim organima i organizacijama, te Komandom mjesta kao vojno-pozadinskom vlasti na Kotaru.

207 Operativni izvještaj Štaba grupe juž. dalm. part, odreda od 24. listopada 1944. godine Štabu 8. korpusa NOVJ o napadu na Zagvozd 12/13. listopada 1944. godine i njegovoj likvidaciji.

Na području Kotara Imotski bile su formirane općine: Imotski, Kamenmost, Lovreć i Zagvozd. U njima su, kao i u Kotaru, organizirani NOO-i, komiteti KPH, komiteti SKOJ-a i USAOH-a, odbori AFŽ i drugi organi na razini kotara i općine. Oni su dočekali oslobođenje Krajine skoro u punom sastavu i ospozobljeni da aktivno nastave izvršavanje svojih zadataka u novim i mnogo složenijim uvjetima rada i daljnje borbe do konačnog oslobođenja cijele zemlje.

Sve to nije išlo baš tako jednostavno i bez problema. Naprotiv, bilo je dosta nesnalaženja, slabosti u radu prouzrokovanih subjektivnim slabostima i objektivnim teškoćama. Svaki napor d samoprijegor u izvršavanju svakodnevnih zadataka donosio je na kraju pozitivne rezultate, kako na fronti, tako i u pozadinskom radu.

Nakon oslobođenja Imotskoga preko 4000 Imočana i Imočanki nastavilo je oružanu borbu protiv okupatora i domaćih izdajica do konačnog oslobođenja naše zemlje. Borili su se rame uz rame s ostatim borcima Narodnooslobodilačke vojske u dalnjim poznatim bitkama na Širokom Brijegu, Mostaru, Vukovu Klancu, Kninu, Hrvatskom primorju, Srijemskoj fronti, Istri i Trstu. Skoro nije bilo obitelji iz koje nije bio borac-partizan na fronti. To je još više vezalo i aktiviralo narod Imotske krajine u svakodnevnim naporima na prikupljanju materijalne pomoći za borce na fronti.



Tenkisti pred školom u Imotskome prosinca 1944. godine.

Već u studenome 1944. godine formirana je i prva omladinska radna četa od 60 omladinaca i omladinki s imotskog kotara, koja je ušla u sastav omladinske radne brigade na branju i turnjanju maslina u Makarskom primorju za potrebe boraca na fronti.²⁰⁸⁾

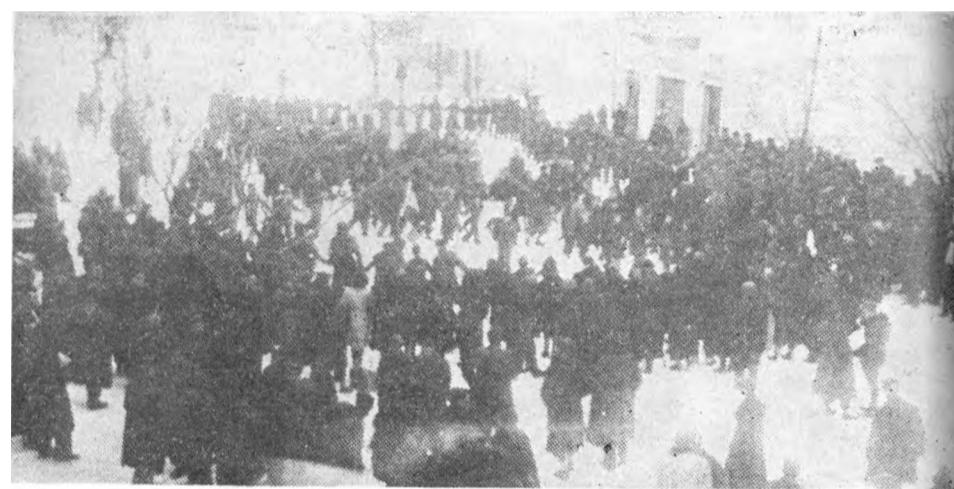


Grupa članova Kotarskog okružnog Komiteta SKOJ-a u oslobođenom Imotskoine, studeni 1944. godine, s lijeva Papić Milutin, Nada Buklijaš, Ante Miočević, Antica Ujević, Branko Vukušić i Nebodar Petričević, sjede Lujo (malo se vidi)¹ Nedjeljko Kujundžić

²⁰⁸ Drago Gizdić, »Dalmacija 1944/45., str. 694 i pismo Ćire Dropuljić? Kotarskom komitetu KPH Imotski da su ušli u Imotski 28. listopada u 19 sati-



Borci 13. dalmatinske u pokretu iz Imotskoga prema Posušju u prosincu 1944. godine



Jedna od prvih fotografija iz oslobođenog Imotskoga. Narod se veseli oslobodenju s narodnom vojskom



*Trinaesta dalmatinska brigada na putu iz Imotskoga u Posušje 1944. godine.
Na konju jaši Josip Žužul*

Na području Kotara organizirane su radne jedinice skoro u svim mjestima koje su radile na obnovi mostova, putova, popaljenih kuća, pomoći u obradi zemlje obiteljima koje nisu imale radnu snagu i sličio. S takvim radnim elanom narod, a posebno omladina Imotske krajine, nastavili su i u poslijeratnoj obnovi i izgradnji porušene zemlje svrstavajući se u omladinske i druge radne brigade, od kojih su mnoge postale i udarnim.

Velik je bio i doprinos naroda Imotske krajine narodnooslobodilačkoj borbi, u kojoj su dali svoje živote 986 boraca i žrtava fašističkog terora. U Narodnooslobodilačkoj vojsci s puškom u ruci borilo se preko 4000 Imočana, a deseci tisuća su aktivno i organizirano pomagali narodnooslobodilački pokret. Stotine Imočana došlo je s fronte s najvećim ratnim odlikovanjima na prsima, koji su se istakli u borbi protiv okupatora i domaćih izdajica. Mnogi su u borbi zaslужili i dobili oficirske činove kao istaknuti borci i rukovodioci u NOV na raznim frontama diljem naše zemlje.

Dvadeset i osam Imočana, koji su preživjeli NOB, dobili su »Partizansku spomenicu 1941.« Naime, svi preživjeli sudionici i organizatori NOB-a, koji su neprekidno od 1941. godine aktivno i organizirano radili, odnosno sudjelovali u NOB-u, a istovremeno bili i organizatori NOB-a, dobili su od najviših saveznih organa to priznanje.

Nosioci »Partizanske spomenice 1941.« su: Marko Bauk, Jure Bilić »Juko«, Mate Bradvica, Josip Dropuljić »Čiro«, Ivan Gaće, Marko Jurčević, Mirko Jurčević pok. Marijana, Mirko Jurčević pok. Petra, Kosa Jurčević (Mitrović), Milan Knežević, Ivan Leko, Marija Lozo, Milan Mustapić, Mate Mustapić, Jozo Pezo, Krudo Pezo, Ivan Piplica, Ante Šućur, Pavao Lozo, Mate Tadić, Josip Turić, Marko Turić, Petar Trutin, Antica Ujević (Kujundžić), Vicko Ujević, Ante Ujević »Antuka«, Mate Ujević i Jure Zec »Slipi«.

Orden narodnog heroja Jugoslavije dodijeljen je Mati Ujeviću pok. Ante, rođenom u Krivodolu 26. travnja 1920. godine.



nećemo kralja izdajnika, naša zemlja bit će republika! Demonstracije protiv kralja Petra, u Imotskome, 4. siječnja 1945. godine.

Ovo najviše odlikovanje i priznanje »ustanovljeno je Ukazom Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije o odlikovanjima u Narodnooslobodilačkoj borbi od 15. augusta 1943. godine. Njime se odlikuju borci i rukovodioci Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, koji su se istakli besprimjernim heroizmom u borbi protiv narodnih neprijatelja i kao takvi predstavljaju oličenje junaštva, ponosa i slave naše nove vojske, i koji su po svojim karakternim osobinama čisti, svijetli i omiljeni u vojsci i narodu«. (Izvod iz Zbornika Narodni heroji Jugoslavije).

Na kraju može se konstatirati da udio Imoćana u međunarodnom revolucionarnom radničkom pokretu u španjolskome građanskog rata, pokretu otpora i borbi protiv fašizma u drugim zemljama, te posebno u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji u našoj zemlji zauzima dostoјno mjesto i predstavlja značajan doprinos kojim se mogu ponositi mlade generacije Imotske krajine. Imaju se čime i ponositi i što slijediti u dalnjem toku socijalističke revolucije koja teče.

Pali borci i žrtve fašističkog terora

Jure Franičević Pločar

KAD UMIRE ČOVJEK

*Kad umire čovjek
zemlja postaje teža
i dublja
za jednu ranu
crnja za jednu jamu
i jedan zakucan kovčeg.
Kad umire čovjek
svijet bi morao stati
i zadrhtati
težinom tuge
dubinom bola
u šutnji koja bi rastvorila vrata mrtvačnica
i podigla ploče grobova
kao umorne kapke iza besane noći.
Kad umire čovjek, umire dio svijeta
i zemlja postaje teža
iskusnija
i Ijudskija
i veća za jednu ranu
i dublja za jednu jamu*

Aržano

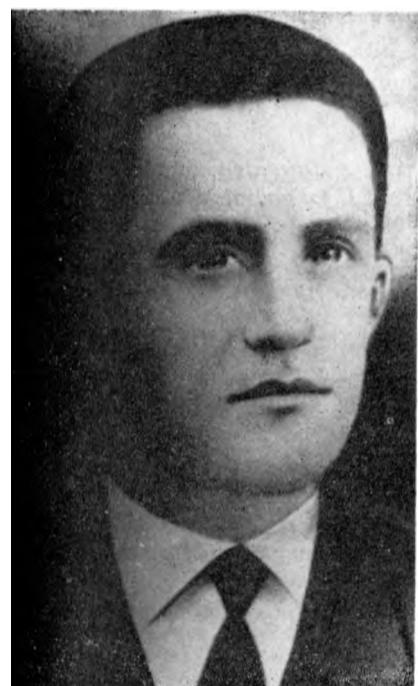
Poginuli borci

ANTE BREKALO pok. Petra rođen je 1924. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Poginuo je u borbama oko Trsta u svibnju 1945. godine kao borac 4. splitske brigade.

JOSIP DUJMIĆ pok. Ante rođen je 1919. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1943. godine. Bio je borac u slavonskim jedinicama, a poginuo je u prvoj polovici 1944. godine.



MARIJAN BUDIĆ pok. Marka rođen je 1917. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u listopadu 1943. godine. Poginuo u Slavoniji 4. 12. 1943. godine kraj Đakova. Bio je članom KPJ.

JOSIP LJUBIČIĆ pok. Jure rođen je 11. 8. 1908. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Poginuo je kraj Kočerina 12. 1. 1945. godine.

ANTE PERKOVIC pok. Filipa rođen je 17. 12. 1922. godine. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 20. 6. 1943. godine. Poginuo je 28. 1. 1945. godine u borbama u Čitluku kao borac 4. splitske brigade 2. čete 4. bataljona.

NIKOLA RADOŠ pok. Miše rođen je 1922. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1943. godine. Poginuo je u borbama na Fruškoj Gori.

Žrtve fašističkog terora

KREŠIMIR BREKALO pok. Filipa rođen je 17. li. 1901. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 23 . 9. 1943. godine u Aržanu.

BOŽE KNEZOVIC pok. Ivana rođen je 1862. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

Poginuo od bombardiranja talijanskih aviona 1942. godine.

STIPE BREKALO Jakovljev rođen je 1931. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

Poginuo u Aržanu 1944. godine od njemačke nagazne mine.

JERKO KNEZOVIĆ pok. Nikole rođen je 17. 8. 1906. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 23 . 9. 1943. godine u Aržanu.

NIKOLA ČONDIC pok. Ivana rođen je 1922. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

Kao pripadnik KP Austrije u okviru austrijskog pokreta otpora odveden u logor »Mathausen« 1944. godine i otrovan 28. 4. 1945. godine.

STIPE KNEZOVIĆ pok. Ilije rođen je 1. 4. 1896. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 23. 9. 1943. godine u Aržanu.

PETAR DUJMIĆ pok. Mate rođen je 1882. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubijen 1944. godine od Nijemaca u Aržanu. Bio je članom NOO-a od 1942. godine.

FRANO KOTARAC Ivanov rođen je 1922. godine u Aržanu. Učitelj. Hrvat.

Strijeljali su ga kamenari 1946. godine u Kamešnici.

IVAN JOVIĆ pok. Joke rođen je 1. 9. 1885. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 23 . 9. 1943. godine u Aržanu.

IVA KOTARAC pok. Nikole rođena je 13. 5. 1882. godine u Aržanu. Domaćica. Hrvatica.

Strijeljali su je Nijemci 23. 9. 1943. godine u Aržanu.

JELA KOTARAC ž. Ivanova rođena je 1900. godine u Aržanu. Domaćica. Hrvatica.

Strijeljali su je kamišari (ustaški ostaci) u Kamešnici 1944. godine.

FILIP LEDIĆ pok. Bože rođen je 2. 3. 1902. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 23. 9. 1943. godine u Aržanu.

MARA KOTARAC pok. Ivana rođena je 1927. godine u Aržanu. Domaćica. Hrvatica.

Ubili su je domobrani 1944. godine u Aržanu.

IVAN LEDIĆ Markov rođen je 1933. godine u Aržanu. Učenik. Hrvat.

Poginuo u Aržanu od njemačke nagazne mine 1944. godine.

MILICA KOTARAC pok. Stjepana rođena je 1892. godine u Aržanu. Domaćica. Hrvatica.

Strijeljali su je Nijemci 23. 9. 1943. godine.

JAKOV LEDIĆ pok. Ilije rođen je 1906. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 23. 9. 1943. godine u Aržanu.

MIRKO KOTARAC pok. Nikole rođen je 1914. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 1943. godine u Aržanu.

JOSIP LEDIĆ pok. Ivana rođen je 5. 7. 1901. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 23. 9. 1943. godine u Aržanu.

ŠTIPAN KOTARAC pok. Nikole rođen je 1. 1. 1923. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 23. 9. 1943. godine u Aržanu.

JOSIP LEDIĆ Božin rođen je 1924. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

Poginuo je od talijanske bombe 16. 8. 1942. godine.

BARIŠA LEDIĆ pok. Pavla rođen je 26. 8. 1904. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 23. 9. 1943. godine u Aržanu.

KONSTANTIN LEDIĆ pok. Petra rođen je 21. 1. 1875. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 23. 9. 1943. godine.

MATE LEDIĆ pok. Ivana »Zele« rođen je 1894. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.
Poginuo u Aržanu od njemačke nagazne bombe 1944. godine.

MATE LOŽIĆ pok. Filipa rođen je 1901. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.
Strijeljali su ga Nijemci 23. 9. 1943. godine u Aržanu.

NEDILJKA LEDIĆ pok. Filipa rođena je 1936. godine u Aržanu. Učenica. Hrvatica.
Poginula od njemačke nagazne mine 1945. godine u Aržanu.

MATE LOŽIĆ Franin rođen je 1900. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.
Strijeljali su ga Nijemci 23. 9. 1943. godine u Aržanu.

NEDILJKO LEDIĆ pok. Petra rođen je 30. 5. 1920. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.
Strijeljali su ga Nijemci 23. 9. 1943. godine u Aržanu.

PETAR LOŽIĆ pok. Ivana rođen je 11. 2. 1880. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.
Strijeljali su ga Nijemci 23. 9. 1943. godine.

STJEPAN LEDIĆ Petrov rođen je 1875. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.
Strijeljali su ga Nijemci 23. 9. 1943. godine.

STIJEPAN LOŽIĆ pok. Jure rođen je 10. 8. 1924. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.
Strijeljali su ga Nijemci 23. 9. 1943. godine u Aržanu.

ZORA LEDIĆ ž. Jozina rođena je 1913. godine u Cisti Provo. Domaćica. Hrvatica.
Poginula od bombardiranja talijanskih aviona u Cisti Provo 17. 8. 1942. godine.

MATE LUČIĆ pok. Marka rođen je 10. 10. 1902. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.
Strijeljali su ga Nijemci 23. 9. 1943. godine u Aržanu.

ANTE LOŽIĆ pok. Petra rođen je 15. 10. 1925. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.
Strijeljali su ga Nijemci 23. 9. 1943. godine u Aržanu.

NIKOLA NONKOVIĆ pok. Save »Nožić« rođen je 16. 9. 1896. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Srbin.
Strijeljali su ga Nijemci 23. 9. 1943. godine u Aržanu.

PETAR PRIVULA pok. Ivana rođen je 5. 8. 1897. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 23. 9. 1943. godine u Aržanu.

LUKA ŽAJA pok Petra rođen je 2. 10. 1908. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 23. 9. 1943. godine u Aržanu.

BOŽO RADOS pok. Ivana rođen je 25. 3. 1882. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 23. 9. 1943. godine u Aržanu.

MATE ŽAJA pok. Filipa rođen je 18. 4. 1903. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 23. 9. 1943. godine u Aržanu.

ANTE ŽAJA pok. Filipa rođen je 12. 9. 1906. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 23. 9. 1943. godine u Aržanu.

NIKOLA ŽAJA Josipov rođen je 1931. godine u Aržanu. Učenik. Hrvat.

Poginuo od njemačke nagazne mine 1945. godine.

FILIP ŽAJA pok. Mate rođen je 1. 9. 1871. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 23. 9. 1943. godine u Aržanu.

NIKOLA ŽAJA pok. Jure rođen je 15. 10. 1863. godine. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 23. 9. 1943. godine u Aržanu.

IVAN ŽAJA pok. Bože rođen je 6. 9. 1879. godine u Aržanu. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 23. 9. 1943. godine u Aržanu.

PETAR ŽAJA pok. Mate rođen je 3. 3 1876. godine. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 23. 9. 1943 godine.

Spomen obilježja



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a ARŽANO
SPOMEN PLOČA PALIM BORČIMA NOR-a I ŽRTVAMA
FAŠISTIČKOG TERORA NA ZGRADI OSNOVNE ŠKOLE
ARŽANO

Spomen ploča je od crnog granita (veličina 0,80x0,60), a postavljena je na zidu škole. U vrhu je ploče petokraka zvijezda. Ispod zvezde isписан je tekst posvete.

Ovu je spomen ploču podigao Općinski odbor SUBNOR-a Lovreć,
4, 7. 1960. godine.

Spomen obilježje održava i brine se o njemu Osnovna škola u
Aržanu.

Biokovsko Selo

Poginuli borci

ILIJA BABAN pok. Mate rođen je 1926. godine u Biokovskom Selu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u travnju 1944. godine. Poginuo je u Kninu u prosincu 1944. godine kao borac 4. splitske brigade. Bio je članom KPJ i vodnim delegatom u NOV.

JOSIP BABAN pok. Ivana »Joko« rođen je 1915. godine u Biokovskom Selu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u rujnu 1943. godine kao borac slavonskih brigada. Poginuo je pri proboru Srijemske fronte 1944. godine.

LOVRE BAKOTA pok. Mije rođen je 1. 8. 1919. godine u Biokovskom Selu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio koncem 1942. godine. Poginuo je na Sutjesci 1943. godine kao borac 2. dalmatinske brigade. Bio je članom SKOJ-a, bolničarem u NOV i članom KPJ.

VICE BUDALIĆ pok. Andrije rođen je 1915. godine u Biokovskom Selu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u rujnu 1943. godine u slavonske brigade. Poginuo je u borbi kraj Banje Luke koncem 1943. godine.

ANTE LOVRINCEVIĆ pok. Martina rođen je 1926. godine u Biokovskom Selu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u veljači 1944. godine u Biokovski odred. Poginuo je 12. 11. 1944. godine u borbama kraj Imotskoga.

ANTE ŠUĆUR pok. Ante rođen je 1923. godine u Biokovskom Selu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u kolovozu 1944. godine. Bio je ranjavan i bolestan pa se vratio kući, ali se i pored toga uključio u rad Mjesnog NOO-a. Poginuo je nesretnim slučajem.



STJEPAN ŠUĆUR pok. Mate rođen je 1920. godine u Biokovskom Selu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u travnju 1944. godine. Poginuo je u borbi kraj Knina u prosincu 1944. godine kao borac 4. splitske brigade 26. divizije. Bio je članom KPJ.

Žrtve fašističkog terora

ANA BAKOTA ud. Marijanova rođena je 18. 11. 1875. godine u Krsticama. Domaćica. Hrvatica.

Ubio ju je ustaša u kući u rujnu 1942. godine u Biokovskom Selu u zaseoku Donje Bakote.

IVA GUDELJ Jurina rođena je 1899. godine u Biokovskom Selu. Domaćica! Hrvatica.

Ubili su je Nijemci 22. 6. 1944. godine u Biokovskom Selu.

FRANE BAKOTA pok. Jure rođen je 1933. godine u Biokovskom Selu. Dječak. Hrvat.

Poginuo je od talijanske bombe 1942. godine u Biokovskom Selu.

MARA LOVRINČEVIĆ kći Marijanova rođena je 3. 1. 1941. godine. Dijete. Hrvatica.

Poginula je od nađene bombe 20. 6. 1949. godine u Biokovskom Selu.

STIPE BAKOTA pok. Jure rođen je 1938. godine u Biokovskom Selu. Dječak. Hrvat.

Pošto se našao u zoni borbe između neprijatelja i partizana, poginuo je od zalutalog metka u svibnju 1944. godine u Biokovskom Selu.

MATE LOVRINČEVIĆ pok. Jure rođen je 1899. godine u Biokovskom Selu. Žemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci u Biokovskom Selu 2. 4. 1944. godine.

ANA BIKIĆ pok. Pavla rođena je 1920. ? odine u Biokovskom Selu. Domaćica. Hrvatica.

Ubili su je Nijemci u Krsticama 1943. godine.

PERE LOVRINČEVIĆ pok. Petra rođen je 26. 6. 1940. godine. Dijete. Hrvat.

Poginuo je od nađene bombe 20. 6. 1949. godine u Biokovskom Selu.

MATIJA GUĆ ud. Jurina rođena je 1876. godine u Biokovskom Selu. Domaćica. Hrvatica.

U Podosoju 29. 6. 1944. godine pretučena od neprijatelja i od posljedica umrla 1946. godine u Biokovskom Selu.

FILIP ZEC Antin »Peškirić« rođen je 1884. godine u Biokovskom Selu. Žemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 16. 6. 1944. godine u Zagvozdu.

JLKA ZEC Grgina rođena je 1925. godine u Biokovskom Selu. Domaćica. Hrvatica.

U Podosju tučena od ustaša i od posljedica umrla 1946. godine.

IVAN ZEC Matin »Peškirić« rođen je 1894. godine u Biokovskom Selu. Žemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 16. 6. 1944. godine u Zagvozdu.

IVAN ZEC pok. Ante »Peškirić« **rođen** je 1910. godine u Biokovskom Selu. **Žemljoradnik.** Hrvat.

Tučen i mučen od neprijatelja, podlegao od posljedica 1944. godine u Biokovskom Selu.

JURE ZEC pok. Ante »Peškirić« rođen je 1887. godine u Biokovskom Selu. Žemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga Nijemci u Zagvozdu 16. 6. 1944. godine.

IVAN ZEC pok. Marijana rođen je 1910. godine u Biokovskom Selu. Žemljoradnik. Hrvat.

Uhvatili su ga ustaše u Biokovskom selu, tukli ga i mučili. Umro je od posljedica treći dan nakon toga u travnju 1944. godine u rodnoj kući.

Biorine

Poginuli borci

STIPE ABRAMOVIĆ pok. Mate rođen je 15. 2. 1913 godine u Biorinama. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 15. 2. 1943. godine. Poginuo je na Sutjesci u vrijeme V ofenzive kao borac 2. dalmatinske proleterske brigade.

STJEPAN KARADŽA Stjepanov rođen je 1906. godine u Biorinama. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 19. 9. 1944. godine. Poginuo je 29. 1. 1945. godine u borbama za oslobođenje Mostara kao borac 4. splitske brigade.

CIPRIJAN JURIŠIĆ Petrov rođen je 1926. godine u Biorinama. Đak. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Poginuo je 1944. godine u borbama za oslobođenje Beograda kao borac u slavonskim brigadama.

IVAN LULIĆ Petrov rođen je 1924. godine u Biorinama. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Poginuo je u borbama za oslobođenje Istre 1945. godine.

JURE JURIŠIĆ Petrov rođen je 1925. godine u Biorinama. Đak. Hrvat.

U NOV je stupio 1943. godine. Poginuo je u borbama za oslobođenje Beograda 1944. godine kao borac 1. proleterske brigade i komandir jurišne čete.

NIKOLA LULIĆ pok. Jakova rođen je 1914. godine u Biorinama. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 21. 9. 1944. godine. Poginuo je u borbama kraj Mostara 1945. godine.

PAVAO KARADŽA Šimunov rođen je 1922. godine u Biorinama. Stolar. Hrvat.

Kao član SKOJ-a uhvaćen je u Beogradu od Gestapoa i nakon nekog vremena ubijen 1942. godine. Kao radnik je bio organiziran i djelovao je u Beogradu. Još dok je boravio u Biorinama, radio je za NOP.

BLAŽ PRANČEVIĆ Grgin rođen je 2. 2. 1922. godine u Biorinama. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 21. 3. 1943. godine. Umro je od rana u splitskoj bolnici 15. 3. 1945. godine. Bio je kurirom i članom Komande mjesta, članom SKOJ-a i članom KPJ.

JURE ŠKARE pok. Bože rođen je 16.
11. 1918. godine u Biorinama. Stroj-
bravar. Hrvat.

U NOV je stupio 14. 9. 1944. godine.
Poginuo je kao borac 10. cetinske bri-
gade 20. dalmatinske divizije u Do-
brom selu u Lici 25. 1. 1945. godine.

SIMUN ZELIĆ pok. Frane rođen je
1900. godine u Biorinama. Žemljorad-
nik. Hrvat.

U NOV je stupio 1942. godine. Pogin-
uo je u borbama na Sutjesci u mje-
secu rujnu 1943. godine kao borac 2.
proleterske brigade.

KRUNO ŠKARE Stankov rođen je
1923. godine u Biorinama. Žemljorad-
nik. Hrvat.

U NOV je stupio 1943. godine. Pogin-
uo je 1944. godine.

VINKO ZELIĆ Markov rođen je 20.
5. 1923. godine u Biorinama. Žemljorad-
nik. Hrvat.

U NOV je stupio 11. 11. 1943. godine.
Poginuo je na Korčuli 1944. godine
kao poručnik Neretvanskog odreda.

Žrtve fašističkog terora

MIRKO DOMINOVIC Jozin rođen je
1929. godine u Biorinama. Đak. Hrvat.
Strijeljali su ga Nijemci 12. 10. 1943.
godine u Biorinama.

JAKOV TOKIĆ pok. Blaža rođen je
1868. godine u Biorinama. Zemljorad.
nik. Hrvat.
Ubili su ga Nijemci na cesti kraj
Kučana 1943. godine.

KATA ŠKARE ud. Matina rođena je
17. 11. 1895. godine u Virinama (Uglja-
ne). Domaćica. Hrvatica.
Poginula u Vukušića strani 4. 4. 1944.
godine prilikom avionskog mitraljira-
nja.

JOSIP ZELIĆ pok. Jure rođen je 1909.
godine u Biorinama. Zemljoradnik.
Hrvat.
Podlegao od mučenja i patnji u logo-
ru u Mostaru.

/

Spomen obilježja



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a
SPOMEN PLOČA PALIM BORCIMA NOR-a I ŽRTVAMA
FAŠISTIČKOG TERORA NA ZGRADI OSNOVNE ŠKOLE
CISTA GRIVA (BIORINE)

Na ploči od crnog granita isписан је текст посвете у горњем дјелу. Испод текста су abecednim redom upisana imena i prezimena 12 palili boraca i 4 žrtve fašizma iz mjesta Biorine.

Iznad spomen ploče u slobodnom prostoru plohe ucrtana je zvijezda petokraka.

Ovu je spomen ploču podiglo selo Biorine 6. 8. 1973. godine.

Spomen obilježje održava i brine se o njemu Osnovna škola u Biorinama.

Cista Provo

Poginuli borci

IVAN BOSNIĆ pok. Jure rođen je 1905. godine u Cisti Provo. Zemljoradnik. Hrvat.

Zivio je u Zlataru, selo Konjščina. Kao ilegalni politički terenski radnik za Hrvatsko zagorje uhapšen je od ustaša krajem 1943. godine. Ubijen je u ustaškom logoru »Savska« u Zagrebu 1943. godine.

ANĐELKO MADUNIĆ pok. Marka rođen je 1921. godine u Cisti Provo. Radnik. Hrvat.

Bio je ilegalni politički radnik od ljeta 1942. godine u Cisti Provo. Otkriven od neprijateljskih špijuna i ustaša, ali je na vrijeme uspio pobjeći u Našice. Iz Našica je stupio u NOV u Brigadu »Stjepan Radić« u kolovozu 1943. godine. Poginuo je u Garešnici u listopadu 1943. godine. Bio je članom SKOJ-a.

ANTE MADUNIĆ pok. Mate rođen je 1905. godine u Cisti Provo. Transportni radnik. Hrvat.

Prije drugoga svjetskog rata živio je u Beogradu. Uključio se u NOB stupivši u NOV 1943. godine. Poginuo je kao borac Majevačke brigade kraj Bosanske Topole 1945. godine.

LJUBOMIR MADUNIĆ pok. Mate rođen je 1918. godine u Cisti Provo. Radnik. Hrvat.

Odselio se iz Ciste Provo u Rumu 1942. godine. U NOV je stupio iz Rume u listopadu 1943. godine. Bio je borcem 3. brigade 9. dalmatinske divizije. Umro je od posljedica rata u Rumi 1945. godine.

NEDJELJKO MADUNIĆ pok. Marijana rođen je 1920. godine u Cisti Provo. Vozač. Hrvat.

Stupio je u NOV u listopadu 1943. godine u Mostaru, gdje je bio zapošlen. Bio je borcem u hercegovačkim brigadama. Poginuo je u borbama sa četnicima na Bijelom Polju 1944. godine. Bio je članom SKOJ-a.

Žrtve fašističkog terora

DINA LEDIĆ ž. Jozina rođena je 1914. godine u Cisti Provo. Domaćica. Hrvatica.

Poginula je u kolovozu 1942. godine od bombardiranja talijanskih aviona.

MARIJAN MADUNIĆ pok. Andrije rođen je 1914. godine u Cisti Provo. Radnik. Hrvat.

Uhapsili su ga ustaše u Banovoj Jarugi 1944. godine i odveli u »Jasenovac«. Ubijen je u logoru »Jasenovac« početkom 1945. godine.

ANDRIJA MADUNIĆ pok. Jozef rođen je 1912. godine u Cisti Provo. Radnik. Hrvat.

Poginuo je u kolovozu 1942. godine od bombardiranja talijanskih aviona.

PETAR MADUNIĆ pok. Jure rođen je 1908. godine u Cisti Provo. Radnik. Hrvat.

Uhapšen kao ilegalni politički radnik u Zagrebu od ustaške policije i odveden u logor »Savska« u Zagrebu 1942. godine. Poslije se za njega ne zna, ali se pretpostavlja da je u logoru »Savska« ubijen iste godine.

IVAN MADUNIĆ pok. Andrije rođen je 1906. godine u Cisti Provo. Radnik. Hrvat.

Uhapsili su ga ustaše u Banovoj Jarugi 1944. godine i odveli u »Jasenovac«. Ubijen kao logoraš u »Jasenovcu« početkom 1945. godine.

Spomen obilježja



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a CISTA PROVO
SPOMEN PLOČA PALIM BORCIMA I ŽRTVAMA FAŠISTIČKOG
TERORA NA ZGRADI POŠTE I BANKE, STOTINJAK METARA
OD SREDIŠTA SELA CISTA PROVO, S DESNE STRANE CESTE
IMOTSKI — SINJ

Na istočnoj plohi zgrade Pošte i Banke pokraj Osnovne škole u Cisti Provo utisnuta je spomen ploča od crnog granita veličine 1 x 0,80 m.

U vrhu ploče (po sredini) utisnuta je zvijezda petokraka, a ispod nje tekst posvete. Ispod teksta posvete utisnuta su imena i prezimena 10 palih boraca i žrtava fašističkog terora iz Ciste Provo.

U dnu ploče je tekst zahvale.

U donjem desnom kutu piše da su spomen ploču podigli mještani Ciste Provo 17. 5. 1981. godine.

O spomen ploči brine se i održava je Osnovna škola u Cisti Provo.

Cista Velika

Poginuli borci

DINKO BANOVIĆ pok. Jakova rođen je 20. 3. 1919. godine u Cisti Velikoj. Ugostiteljski radnik. Hrvat.

U NOV je stupio 26. 10. 1944. godine. Poginuo je kao borac 3. prekomorske brigade 20. divizije u borbama kraj Trsta 6. 5. 1945. godine.

MARKO DAJAK pok. Bože rođen je 6. 9. 1900. godine u Cisti Velikoj. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 7. 11. 1944. godine. Poginuo je kao borac 4. splitske brigade u Čitluku 28. 1. 1945. godine.

IVAN BURAZIN pok. Joze rođen je 26. 3. 1911. godine u Cisti Velikoj. Gostioničar. Hrvat.

U NOV je stupio 7. 11. 1944. godine. Bio je u Radnom bataljonu. Umro u Cisti Velikoj 23. 2. 1945. godine od difterije.

ANTE KEGALJ pok. Mate rođen je 21. 6. 1904. godine u Cisti Velikoj. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1943. godine. Bio je odbornikom i na vršenju dužnosti uhapšen i strijeljan od neprijatelja u Cisti Velikoj 22. 9. 1943. godine.

PETAR BURAZIN pok. Joze rođen je 17. 6. 1915. godine u Cisti Velikoj. Službenik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Poginuo je kao borac Udarne čete »Kosjerovo« u mjestu Gornjoj Podgorici 5. 8. 1944. godine u borbi sa četnicima.

JAKOV KEGALJ pok. Martina rođen je 8. 9. 1904. godine u Cisti Velikoj. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 7. 11. 1944. godine. Poginuo je u Trstu 6. 5. 1945. godine kao borac 4. splitske brigade.

JOZO ĆELAN pok. Luke rođen je 21. 3. 1910. godine u Cisti Velikoj. Obalni radnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1942. godine. Poginuo je na Sutješći 1943. godine kao borac 2. dalmatinske brigade.

JOZO KEGALJ pok. Jure rođen je 21. 6. 1904. godine u Cisti Velikoj. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1943. godine. Poginuo je u borbama kraj Dugog Rata 1943. godine.

STJEPAN LOZANIĆ pok. Marijana rođen je 11. 9. 1920. godine u Cisti Velikoj. Žemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 22. 10. 1944. godine. Poginuo je Vrpoju kraj Šibenika 10. 11. 1944. godine na brdu zv. »Debeljak« kao borac 12. udarne brigade.

DINKO VUČAK pok. Bože rođen je 5. 8. 1922. godine u Cisti Velikoj. Žemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u listopadu 1944. godine. Poginuo je u borbama kraj Grubišina polja 28. 12. 1944. godine.

MATE MANDARIĆ pok. Marka rođen je 26. 9. 1908. godine u Cisti Velikoj. Radnik-livac. Hrvat.

U NOV je stupio 7. 11. 1944. godine. Bio je borac 4. splitske brigade. Poginuo je na željezničkoj stanici u Popovači 12. 5. 1945. godine prilikom povratka iz borbe na Trstu.

JAKOV VUČAK pok. Mate rođen je 26. 7. 1919. godine u Cisti Velikoj. Žemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 7. 11. 1944. godine. Bio je odbornikom Mjesnog NOO-a, članom SKOJ-a i vodnikom u 4. splitskoj brigadi. Pošto je prethodno bio ranjen u borbama kraj Knina, umro je u bolnici u Sinju 15. 12. 1944. godine.

JURE PLEIĆ pok. Šimuna »Pržić« rođen je 3. 3. 1908. godine u Cisti Velikoj. Žemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 4. 1945. godine. Smatra se da je poginuo u borbama oko Sarajeva 30. 4. 1945. godine.

STJEPAN PLEIĆ pok. Jozef rođen je 6. 4. 1910. godine u Cisti Velikoj. Žemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 7. 11. 1944. godine. Poginuo je kraj Čitluka 28. 1. 1945. godine kao borac 4. splitske brigade 4. divizije.

MARKO VUČAK pok. Mate rođen je 3. 12. 1914. godine u Cisti Velikoj. Obalni radnik. Hrvat.

Poginuo je među radnicima s vojnici; ma stare jugoslavenske vojske koji su organizirali otpor ulasku Nijemaca u Titovo Užice 15. 4. 1941. godine.

Žrtve fašističkog terora

BOŽO BURAZIN pok. Petra rođen je 3. 1. 1^78. godine u Cisti Velikoj. Zemljoradnik. Hrvat.

Zaklali su ga Nijemci pred rodnom kućom 22. 9. 1943. godine.

IVA MANDARIĆ ud. Jakovljeva rođena je 1850. godine u Cisti Velikoj. Domaćica. Hrvatica.

Ubili su je Nijemci u listopadu 1943. godine.

MATE BURAZIN pok. Bože rođen je 4. 7. 1909. godine u Cisti Velikoj. Zemljoradnik. Hrvat.

Zaklali su ga Nijemci u Cisti Velikoj 22. 9. 1943. godine.

DUJO ŠETKA pok. Joze rođen je 2. 5. 1906. godine u Cisti Velikoj. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci u Cisti Velikoj 22. 9. 1943. godine.

JAKOV KLARIĆ pok. Marka rođen je 20. 7. 1891. godine u Cisti Velikoj. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci u Cisti Velikoj 22. 9. 1943. godine.

IVAN ŠONJIĆ pok. Bože rođen je 10. 11. 1877. godine u Cisti Velikoj. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci u Cisti Velikoj 13. 10. 1943. godine.

JELA KLARIĆ pok. Jakova rođena je 2. 6. 1892. godine u Cisti Velikoj. Domaćica. Hrvatica.

Strijeljali su je Nijemci u Cisti Velikoj 22. 9. 1943. godine.

ANTE VUČAK pok. Mije rođen je 20. 6. 1906. godine u Cisti Velikoj. Obalni radnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci u Cisti Velikoj 22. 9. 1943. godine.

MATE KLARIĆ pok. Jakova rođen je 6. 10. 1889. godine u Cisti Velikoj. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci u Cisti Velikoj 22. 9. 1943. godine.

MARA VUČAK pok. Bože rođena je 7. 10. 1923. godine u Cisti Velikoj. Domaćica. Hrvatica.

Strijeljali su je Nijemci u Cisti Velikoj 22. 9. 1943. godine.

PETAR KLARIĆ pok. Filipa rođen je 4. 7. 1876. godine u Cisti Velikoj. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci u Cisti Velikoj 22. 9. 1943. godine.

MATIJA VUČAK ž. Slavkova rođena je 1919. godine u Cisti Velikoj. Domaćica. Hrvatica.

Ubili su je Nijemci kraj Budimirova u travnju 1944. godine.

Spomen obilježja



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a CISTA VELIKA SPOMEN KOSTURNICA U DVORIŠTU DOMA U BLIZINI OSNOVNE ŠKOLE

Unutar pravokutne kamene, betonske i željezne ograde (veličina 6 x 3 m) nalazi se kosturnica pokrivena betonskom pločom. Na sredini je betonske ploče zvijezda petokraka.

Sa sjeverne strane kosturnice nad postoljem nalazi se mramorna ploča okomito ugrađena u izrađeni kameni dio. Na ploči je isписан tekst u slavu palim borcima. Dati su i podaci o tome tko je podigao spomenik.

Ispod teksta, po sredini mramorne ploče, istaknuta je crvena zvijezda petokraka.

U kosturnici su sahranjena 33 borca NOR-a, poginula 1943. godine na području Ciste Velike pružajući otpor Nijemcima koji su, nakon pada Italije, prodirali prema Splitu.

Spomen kosturnicu podigao je narod Ciste Velike i iseljenici Ivan Kapulica i Ilija Madunić 27. 7. 1949. godine.

Spomen kosturnicu održava i brine se o njoj Osnovna škola »I-G. Kovacić« u Cisti Velikoj.



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a CISTA VELIKA
SPOMEN PLOČA MIRKU VUCKOVICU NA ZGRADI OSNOVNE
ŠKOLE »IVAN GORAN KOVACIĆ«

Spomen ploča je od crnog granita, a drže je dva kratka kamena nosača ugrađena u zid. Podignuta je Mirku Vučkoviću, koji je na tom mjestu hrabro poginuo 1943. godine.

Ovu su spomen ploču postavili borci i narod rodnog mu Dugopolja i Ciste Velike 1. 5. 1979. godine.

Spomen obilježje održava i brine se o njemu Osnovna škola u Cisti Velikoj.

Dobranje

Poginuli borci

PETAR LEROTIĆ pok. Ivana rođen je 1926. godine u Dobranju. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 7. 11. 1944. godine iz Dobranja. Poginuo je u Trstu 5. 5. 1945. godine.

STIPE MILARDOVIĆ pok. Bože rođen je 1914. godine u Dobranju. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Poginuo je u borbama oko Zagreba u svibnju mjesecu 1945. godine.

ŠTIPAN LEROTIĆ pok. Ivana rođen je 1909. godine u Dobranju. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 7. 11. 1944. godine. Poginuo je 25. 11. 1944. godine u borbama na Širokom Brijegu kao borac 9. udarne dalmatinske divizije.

ANTE VUJEVIĆ pok. Petra rođen je 1922. godine u Dobranju. Zemljoradnik. Hrvat.

Radio je kao radnik u Vinkovcima i tu mobiliziran u domobrane. Iz domobrana je pobegao i stupio u slavonske partizanske jedinice. Poginuo je 1944. godine u Drinovcima u Slavoniji.

IVAN MILARDOVIĆ pok. Ante rođen je 1926. godine u Dobranju. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 7. 11. 1944. godine. Bio je borcem 4. splitske brigade. Poginuo je u borbama za oslobođenje Mostara u veljači 1945. godine.

MATE MILARDOVIĆ pok. Ivana rođen je 1919. godine u Dobranju. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 7. 11. 1944. godine. Poginuo je koncem studenoga 1944. godine u borbama kraj Knina.

JOZO VUJEVIĆ pok. Ante rođen je 16. 2. 1900. godine u Dobranju. Zemljoradnik. Hrvat.

Bio je kurirom. Uhvaćen prilikom prenošenja pošte i ubijen od Nijemaca 16. 6. 1944. godine u Studencima.

Žrtve fašističkog terora

JOZO ĆUBELIĆ pok. Jure rođen je 1884. godine u Dobranju. Zemljoradnik. Hrvat.

Poginuo od zalutalog neprijateljskog metka u svibnju 1943. godine.

Spomen obilježja



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a DOBRANJE
SPOMENIK PALIM BORCIMA I ŽRTVAMA FAŠISTIČKOG
TERORA U SREDIŠTU SELA

U znak zahvalnosti šestorici boraca NOR-a i jednoj žrtvi fašističkog terora mještani Dobranja i Mjesno udruženje SUBNOR-a ovog sela podigli su ovo spomen obilježje. Ovo se spomen obilježje sastoji od spomenika koji je građen od kamena, a ploča je utisnuta u podignuti kameni spomenik. U crnu granitnu ploču upisane su riječi posvete i imena šestorice palih boraca NOR-a i jedne žrtve fašističkog terora.

Ploča je podignuta uoči 36. godišnjice oslobođenja Imotske krajine 1980. godine.

Spomenik održava i brine se o njemu Osnovna škola u Dobranju.

Dobrinče

Poginuli borci

BERNARDO GRANIĆ pok. Nikole rođen je u rujnu 1904. godine u Dobrinčima. Tvornički radnik. Hrvat.

Bio je članom KPJ i desetarom u NOV. U NOV je stupio 1. 6. 1942. godine. Bio je borac Bataljona »Josip Jurčević« u Biokovu. Poginuo je na dužnosti kurira u Dobrinčima 1942. godine.

JOZO PIPLICA Matin rođen je 5. 3. 1922. godine u Dobrinčima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u listopadu 1944. godine. Poginuo je u borbama za oslobođenje Trsta početkom svibnja 1945. godine kao borac 3. udarne dalmatinske divizije. Bio je desetarom u NOV.



BLAŽ-VLAHO GRANIĆ pok. Ante rođen je 3. 2. 1905. godine u Dobrinčima. Žemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. lipnja 1942. godine. Bio je članom KPJ od 1937. godine i vodnik po činu. Od početka NOB-a radio za NOP skupa s ostalim komunistima. Poginuo je 12. 6. 1943. godine na Zelengori kao komandir čete u neretvanskoj jedinici 1. proleterske divizije.



PAVAO PIPLICA pok. Mate rođen je 8. 9. 1914. godine u Dobrinčima. Žemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u studenome 1944. godine. Poginuo je u borbama oko Knina u prosincu 1944. godine kao borac 3. udarne dalmatinske brigade 9. divizije.



MARIM PULJAK pok. Petra rođen je 10. 6. 1912. godine u Dobrinčima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u studenome 1944. godine. Poginuo je u borbama na Širokom Brijegu u prosincu 1944. godine kao borac 3. udarne dalmatinske brigade 9. divizije.

PETAR PULJAK pok. Ivana rođen je 26. 5. 1914. godine. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u mjesecu studenome 1944. godine. Poginuo je u borbama oko Knina u veljači 1945. godine kao borac 3. udarne dalmatinske brigade 9. divizije.

Žrtve fašističkog terora

RAFAEL GRANIĆ Lukin rođen je 1915.
godine u Dobrinčima. Zemljoradnik.

Ubili su ga Nijemci 13. 11. 1943. godi-
ne u Rašćanima.

MIJO PULJAK pok. Ivana rođen je
1910. godine u Dobrinčima. Zemljorad-
nik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci u Banjoj
Luci 14. 3. 1943. godine.

Spomen obilježja



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a DOBR1NCE
SPOMEN PLOČA PALIM BORCIMA NOR-a I ŽRTVAMA
FAŠISTIČKOG TERORA NA ZGRADI OSNOVNE ŠKOLE
U DOBRINĆIMA

Ploča od crnog granita utisnuta je u zid škole. Na ploči su riječi posvete i imena šestorice palih boraca NOR-a i dviju žrtava fašističkog terora.

Spomen ploču podiglo je Mjesno udruženje SUBNOR-a Dobrinče 1980. godine.

Spomen obilježje održava i brine se o njemu Osnovna škola u Dobrinčima.

Dolića Draga

Poginuli borci

JOZO DRAGUN pok. Grge rođen je 11. 8. 1907. godine u Dolića Dragi. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Poginuo je u borbama za oslobođenje Đakova 1944. godine.

MARKO DRAGUN pok. Josipa rođen je 28. 2. 1914. godine u Dolića Dragi. Zemljoradnik. Hrvat.

Poginuo je na Učki, u Istri, 1945. godine kao borac 3. udarne dalmatiniske brigade 9. divizije.

NIKOLA DRAGUN Ivanov rođen je 24. 11. 1929. godine u Dolića Dragi. Omladinac. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 1. 1943. godine. Poginuo je u borbi s ustaškim jedinicama kraj mjesta Vir-Zagorje 1. 3. 1944. godine. Bio je članom SKOJ-a.

PETAR DRAGUN pok. Ivana rođen je 26. 11. 1911. godine u Dolića Dragi. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 18. 1. 1945. godine. Poginuo je u Karlovcu prilikom čišćenja oružja 14. 5. 1945. godine.

PETAR DRAGUN pok. Nikole rođen je 28. 10. 1913. godine u Dolića Dragi. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 10. 12. 1944. godine. Poginuo je 28. 1. 1945. godine u borbama na Širokom Brijegu kao borac 3. udarne dalmatiniske brigade 9. divizije.

DANIJEL MUSTAPIĆ pok. Mije rođen je 13. 2. 1918. godine u Dolića Dragi. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 10. 1. 1944. godine. Poginuo je u okolini Benkovca koncem 1944. godine.

IVAN MUSTAPIĆ pok. Štipana rođen je 2. 9. 1914. godine u Dolića Dragi. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1942. godine. Poginuo je u borbama za oslobođenje Krndije 1944. godine.

PETAR MUSTAPIĆ pok. Mate rođen je 22. 2. 1909. godine u Dolića Dragi. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1943. godine. Poginuo je kao borac 3. dalmatiniske udarne brigade 9. divizije 1944. godine. Mjesto pogibije nepoznato. Prije rata živio je na Pelješcu, gdje mu i danas živi obitelj.

MARKO SABLJIĆ pok. Mate rođen je 21. 1. 1915. godine u Dolića Dragi. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 10. 1. 1945. godine. Poginuo je 26. 4. 1945. godine u borbama za oslobođenje Lovrana kao borac 3. udarne dalmatiniske brigade 9. divizije.

ANTE STRINIĆ pok. Nikole rođen je 6. 9. 1920. godine u Dolića Dragi. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1943. godine. Poginuo je u borbama za oslobođenje Pakrac 1944. godine.

IVAN STRINIĆ Ivanov rođen je 26. 2. 1915. godine u Dolića Dragi. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 15. 11. 1944. godine. Poginuo je kao borac u Brigadi »Maršal Tito« u mjestu Ždaru (Čehoslovačka).

TOMA STRINIĆ Ivanov rođen je 31. 12. 1920. godine u Dolića Dragi. Zei mljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 25. 10. 1942. godine. Poginuo je u borbi s ustašama u zaseoku Strinići (Dolića Draga) 1943. godine. Bio je predsjednikom Mjesnog NOO-a i članom SKOJ-a.

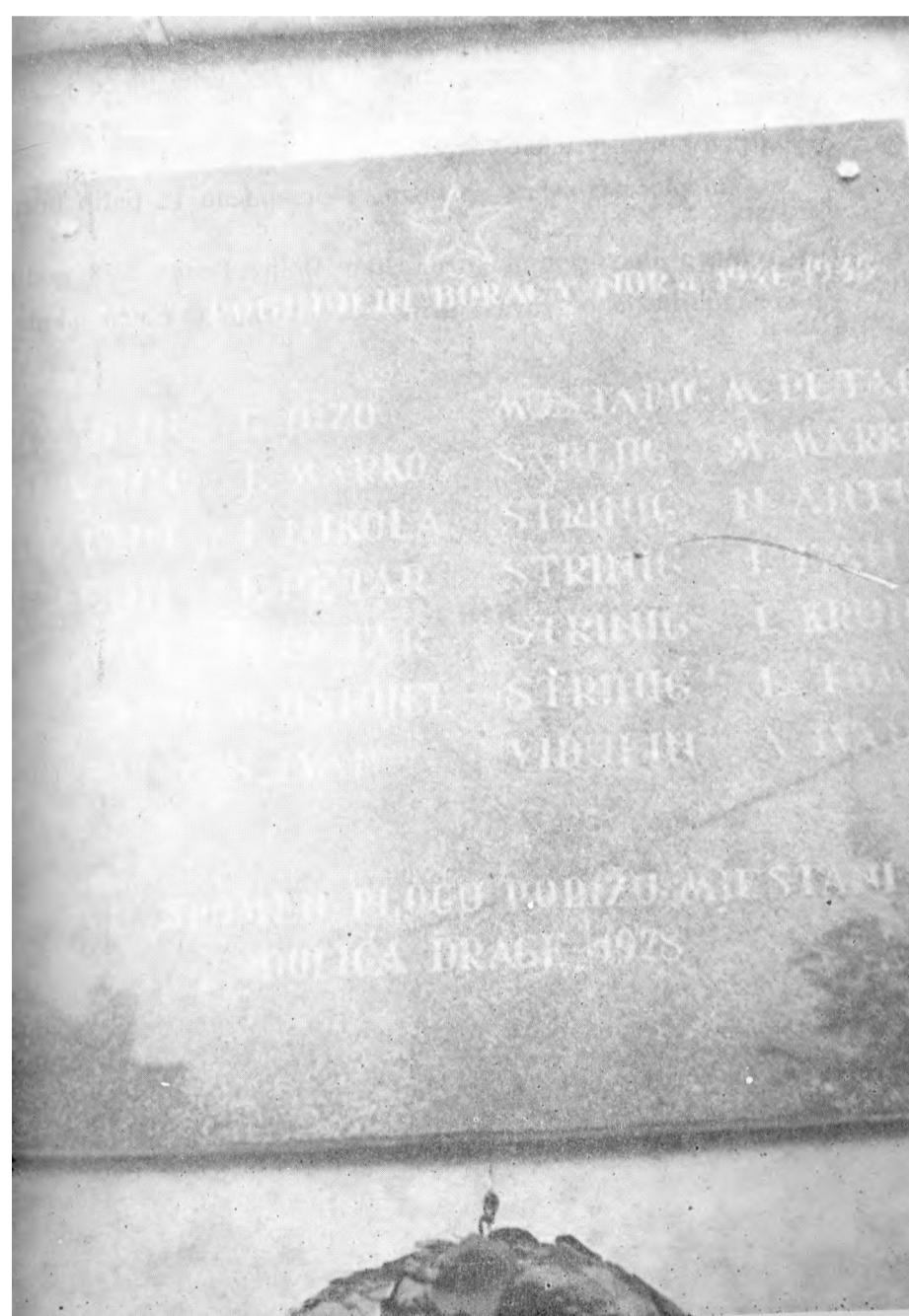
KRUNO STRINIĆ pok. Ivana rođen je 1921. godine u Dolića Dragi. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 10. 5. 1942. godine. Poginuo je u borbama kraj Bihaća u kolovozu 1943. godine. Bio je članom SKOJ-a.

IVAN VIDULIN pok. Ante rođen je 10. 3. 1924. godine u Dolića Dragi. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 2. 2. 1945. godine. Mjesto i datum pogibije nepoznati.

Spomen obilježja



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a DOLICA DRAGA
SPOMEN PLOČA PALIM BORCIMA NOR-a NA ZGRADI
OSNOVNE ŠKOLE

Spomen ploča je od crnog granita. U sredini vrha ploče je zvijezda petokraka.

Ispod petokrake je tekst posvete.

Po sredini ploče ispisana su imena i prezimena 14 palih boraca iz ovog mjesta.

Ovu spomen ploču podigli su mještani Dolića Drage 1978. godine.

Spomen obilježje održava i brine se o njemu Osnovna škola u Dolića Dragi.

Drum

Poginuli borci

IVAN ERCEG pok. Ante »Zele« rođen je 2. 4. 1920. godine u Drumu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 2. 1943. godine. Poginuo je 7. 12. 1944. godine u borbi s Nijemcima na glavici »Runjevice« kraj Knina kao borac 3. dalmatinske udarne brigade 9. divizije. Bio je članom KPJ i vodniokm u NOV.

ANTE PERKUŠIĆ pok. Mate »Mašako. vic« rođen je 5. 9. 1915. godine u Drumu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 4. 11. 1944. godine. Bio je borac 13. dalmatinske brigade 9. divizije. Koncem 1944. godine teško je obolio od tifusa i bio prebačen u bolnicu na Hvar, gdje je umro i po-kopan.

LUKA MIŠEVIĆ-KUJUNDŽIĆ pok. Ante rođen je 7. 10. 1914. godine u Drumu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1943. godine. Poginuo je kao terenski radnik u rujnu 1944. godine u zaseoku Muštrići — Perkušići u Drumu upavši u neprijateljsku zasjedu. Bio je članom KPJ.



MATE PERKUSIĆ pok. Ante rođen je 1912. godine u Drumu. Zemljoradnik Hrvat.

PETAR MIŠEVIĆ pok. Ante »Lone« rođen je 20. 7. 1914. godine u Drumu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1943. godine. Poginuo je kao terenski radnik na zadatku 2. 9. 1944. godine upavši u neprijateljsku zasjedu u zaseoku Miševići u Drumu. Bio je članom KPJ.

PETAR MIŠEVIĆ Antin, Jeličin, rođen je 14. 2. 1917. godine u Drumu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u lipnju 1942. godine u biokovske partizane. U partizanima obolio i umro 1943. godine. Bio je članom KPJ.

Bio je sudionikom španjolskoga građanskog rata, u koji je otisao iz Belgije, a poslije logoraš u francuskim i njemačkim logorima. 1941. godine uspio je pobjeći u Jugoslaviju. Ustaše su ga uhapsili kao političkog radnika 1941. godine u Splitu. Tučen, mučen i zlostavljan, a potom vraćen kući u Drum, gdje je ubrzo od posljedica umro.

NEDJELJKO PERKUŠIĆ pok. Ante rođen je 12. 4. 1925. godine u Drumu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 20. 6. 1944. godine. Bio je borac 3. čete Imotskog bataljona. Poginuo je na mjestu Livadine presretajući Nijemce na cesti Zagvozd — Poljica 23. 6. 1944. godine.

IVAN VUKSAN pok. Petra rođen je 20. 12. 1925. godine u Drumu. Zemlja radnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 1. 1944. godine. Poginuo je u borbama kraj Knina 3. 12. 1944. godine kao desetar 3. dalmatinske udarne brigade. Bio je članom KPJ.

Žrtve fašističkog terora

MARIJAN DODIG pok. Ante rođen je 1884. godine u Drumu. Zemljoradnik. Hrvat.

Poginuo je od topovske granate koncem 1944. godine.

IVAN PERKUŠIĆ Marijanov rođen je 1935. godine u Drumu. Dječak. Hrvat.

Ubili su ga Nijemci u Drumu 1944. godine.

NEDJELJKO MILAS Ivanov rođen je 1933. godine u Drumu. Dijete. Hrvat.

Poginuo je u Drumu od eksplozije njemačke bombe 1944. godine.

AUGUSTIN ŠUŠNJAR pok. Ivana rođen je 1934. godine u Drumu. Dječak. Hrvat.

Poginuo od ustашkog metka u Drumu 1944. godine.

STIPE MILAS Marijanov rođen je 1915. godine u Drumu. Zemljoradnik. Hrvat.

Uhvaćen u travnju 1943. godine od ustашke racije, odveden u Mostar i nestao.

MIJO TOLIĆ Matin rođen je 1922. godine u Drumu. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga Nijemci u Aržanu 26. 5. 1944. godine.

STJEPAN MILAS Tadijin rođen je 1925. godine u Drumu. Radnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici u Herceg Novome 1944. godine.

Spomen obilježja



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a DRUM
SPOMENIK PALIM BORCIMA NOR-a I ŽRTVAMA
FAŠISTIČKOG TERORA U DVORIŠTU OSNOVNE ŠKOLE

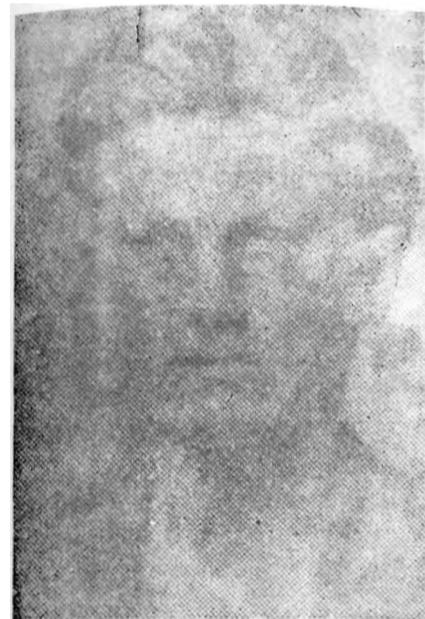
Spomenik se sastoji od postamenta izrađenog od obrađenog kamena i vezanog opuštenim lancima za okomiti zid pročelja spomenika na kojem se nalazi spomen ploča od crnog granita. U vrhu ploče po sredini ucrtana je zvijezda petokraka, a ispod nje je tekst posvete. Po sredini ploče ispisana su imena 6 palih boraca NOR-a, 4 žrtve fašizma i jednog palog borca u španjolskom građanskom ratu. Ispod imena je kraći tekst.

Spomenik su podigli mještani Druma 27. 7. 1978. godine.

Spomenik održava i brine se o njemu Osnovna škola u Drumu.

Glavina Donja

Poginuli borci



ĐURO AĆIMOVIĆ pak. Aćima rođen je 1924. godine u Glavini Donjoj. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 13. 2. 1943. godine. Bio je borac 3. bataljona 2. dalmatinske brigade. Poginuo je 11. 6. 1943. godine u borbama kraj Lučkih Koliba na Zelengori.

ĐURO AĆIMOVIĆ pok. Nikole rođen je 1927. godine u Glavini Donjoj. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 13. 2. 1943. godine. Bio je borac 3. bataljona 2. dalmatinske brigade. Poginuo je u borbi na Sutjesci kraj Mrčin Kolibe na Zelengori 11. 6. 1943. godine.

DUŠAN AĆIMOVIĆ pok. Aćima rođen je 1922. godine u Glavini Donjoj. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 12. 2. 1943. godine. Bio je borac 2. dalmatinske brigade. Poginuo je u Kifinu Selu kraj Nevesinja 2. 5. 1943. godine.

MILAN AĆIMOVIĆ pok. Miloša rođen je 1923. godine u Glavini Donjoj. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 13. 2. 1943. godine. U toku borbe ranjavan je dva puta. Bio je po hrabrosti istaknut borac 2. dalmatinske brigade. Od posljedica rata umro je u bolnici u Zagrebu 1948. godine. Bio je kapelanom JNA i članom KOJ.



JOVO KADIJEVIĆ pok. Steve rođen je 1920. godine u Glavini Donjoj, siužbenik Srbin.

U NOV je stupio u veljači 1943. godine. Bio je borac u bosanskim jedinicama. Poginuo je 1944. godine kraj Banje Luke. Bio je članom KPJ.

LUKA KADIJEVIĆ pok. Ilije »Trutićev« rođen je 1921. godine u Glavini Donjoj. Zemljoradnik Srbin.

U NOV je stupio 13. 2. 1943. godine. Bio je borac 2. čete 1. bataljona 2. dalmatinske brigade. Poginuo je u borbama na Sutjesci u Usovičkom Potoku kraj Tjentišta 9. 6. 1943. godine.



Silvestar Brečić pok. Josipa rođen je 1923. godine u Glavini Donjoj. Zemljoradnik Hrvat.

U NOV je stupio u ožujku 1945. godine. Poginuo je u svibnju 1945. godine u Bosni.

ANA KADIJEVIĆ pok. Jove rođena je 1925. godine u Glavini Donjoj. Domaćica Srpskinja.

U NOV je stupila 13. 2. 1943. godine. Bila je borac 3. bataljona 2. dalmatinske brigade. Poginula je 13. 6. 1943. godine od avionske bombe u borbama na Sutjesci — Zelengora, kraj Mljevine.

LUKA KADIJEVIĆ Mihailov »Ludža« rođen je 1914. godine u Glavini Donjoj. Zemljoradnik Srbin.

U NOV je stupio 13. 2. 1943. godine. Bio je borac 1. čete 1. bataljona 2. dalmatinske brigade. Poginuo je u borbama na Sutjesci u predjelu Donje Bare 8. 6. 1943. godine u borbama s Nijemcima.

VELJKO KADIJEVIĆ pok. Đure »Učenik« rođen je 1923. godine u Glavini Donjoj. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 13. 2. 1943. godine. Bio je borac 2. dalmatinske brigade. Počinuo je u borbama na Neretvi 1943. godine.



ĐURO KNEŽEVIĆ pok. Glige rođen je 1924. godine u Glavini Donjoj. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 13. 2. 1943. godine. Bio je borac 1. čete 2. bataljona 2. dalmatinske brigade. Poginuo je u borbi na položaju Vrba sjeverno od Mostara 27. 2. 1943. godine.

ĐURO KNEŽEVIĆ pok. Đure, Đukanov, rođen je 1925. godine u Glavini Donjoj. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 13. 2. 1943. godine. Bio je borac 2. bataljona 2. dalmatinske brigade. Poginuo je 4. 5. 1943. godine na položaju Crni Vrh kraj Foče.



MARIJA KNEŽEVIĆ Ilijina, Zelina, rođena je 25. 3. 1927. godine u Glavini Donjoj. Domaćica. Srpskinja.

U NOV je stupila 13. 2. 1943. godine. Bila je bolničarkom, bombašem i nišandžijom na puškomitrailjezu u 2. proleterskoj. Poginula je polovicom 1943. godine u selu Jabuka kraj Plevlja (Crna Gora).



MILICA KNEŽEVIĆ Ilijina, Zelina, rođena je 5. 3. 1925. godine u Glavini Donjoj. Domaćica. Srpskinja.

U NOV je stupila 13. 2. 1943. godine. Poginula u borbama na Širokom Brjeagu 18. 1. 1945. godine. Bila je bolničarka i borac 2. čete 3. bataljora 2. dalmatinske brigade. Bila je članom KPJ i starijim vodnikom u NOV.

PETAR KNEŽEVIĆ Ilijin, Trutićev, rođen je 1922. godine u Glavini Donjoj. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 13. 2. 1943. godine. Bio je borac 2. dalmatinske brigade. Poginuo je u borbama na Neretvi u ožujku 1943. godine.

MILE RAŠIĆ pok. Petra rođen je 1907. godine u Glavini Donjoj. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 11. 11. 1944. godine. Bio je borac 9. dalmatinske divizije. Poginuo je u borbama oko Trsta 28. 4. 1945. godine.

DUŠAN PADROV pok. Jove rođen je 1921. godine u Glavini Donjoj. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 13. 2. 1943. godine. Bio je borac 3. čete 1. bataljona 2. dalmatinske brigade. Poginuo je u borbi s neprijateljem na položaju ispred Kalinovika 20. 3. 1943. godine.

ANKA ŠAROVIĆ Aćimova rođena je 1923. godine u Glavini Donjoj. Radnica. Srpskinja.

U NOV je stupila 13. 2. 1943. godine. Bila je borac 4. bataljona 1. dalmatinske brigade. Poginula je kao borac 2. proleterske na Sutjesci, 11. 6. 1943. godine. Bila je članom SKOJ-a.



JOVO PUJIĆ pok. Milana rođen je 1921. godine u Glavini Donjoj. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 13. 2. 1943. godine. Bio je borac 4. splitske udarne brigade i borac Biokovskoga partizanskog odreda. Poginuo je u Grabovcu 1944. godine. Bio je članom SKOJ-a.

PETAR PUJIĆ pok. Ilije rođen je 1924. godine u Glavini Donjoj. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 13. 2. 1943. godine. Bio je kurirom u Štabu 2. dalmatinske brigade. Poginuo je u borbama na Sutjesci na terenu Donjih Bara 8. 6. 1943. godine.

JOVO ŠAROVIĆ Aćimov rođen je 1924. godine u Glavini Donjoj. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 13. 2. 1943. godine. Kao zamjenik komandira čete 6. ličke divizije poginuo je na Srijemskoj fronti kraj Sida 1944. godine. Bio je članom KPJ.



MILAN TADIĆ pok. Nikole rođen je 1914. godine u Glavini Donjoj. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 13. 2. 1943. godine. Bio je desetarom 3. bataljona 2. dalmatinske brigade. Poginuo je 7. 6. 1943. godine na položaju Gornje Bare na Sutjesci. Bio je članom SKOJ-a.



GLIGO UKRADEN pok. Petra rođen je 1908. godine u Glavini Donjoj. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 13. 2. 1943. godine. Bio je borac 1. čete 2. dalmatinske brigade. Poginuo je kao borac 3. čete 3. bataljona 7. 6. 1943. godine na položaju Gornje Bare na Sutjesci.

AČIM UKRADEN pok. Đure rođen je 1921. godine u Glavini Donjoj. Đak. Srbin.

U NOV je stupio 13. 2. 1943. godine. Bio je borac 3. bataljona 2. dalmatinske brigade. Poginuo je 17. 3. 1943. godine kraj Kalinovika.

NEDJELJKO UKRADEN pok. Jove rođen je 1927. godine u Glavini Donjoj. Đak. Srbin.

U NOV je stupio 2. 6. 1944. godine. Poginuo je u prosincu 1944. godine u Slivnu kao borac 4. bataljona KNOJ-a. Bio je kurirom u partizanima.



MILAN VUČKOVIĆ pok. Jove rođen je 1923. godine u Glavini Donjoj. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 13. 2. 1943. godine. Bio je borac 3. čete 1. bataljona 2. dalmatinske brigade. Umro je od tifusa 10. 4. 1943. godine u brigadnoj bolnici u selu Crni Vrh kraj Foče.



IVAN ZDILAR pok. Josipa rođen je 1924. godine u Glavini Donjoj. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 11. 1944. godine. Poginuo je 1944. godine. Mjesto i datum pogibije nepoznati.

Žrtve fašističkog terora

MARKO KNEŽEVIĆ pok. Dmitra rođen je 1906. godine u Glavini Donjoj. Zemljoradnik. Srbin.

Strijeljali su ga ustaše u Zagrebu 1944. godine.

PETAR KUZMAN pok. Sime rođen je 1870. godine u Glavini Donjoj. Zemljoradnik. Srbin.

Ubili su ga ustaše u zatvoru u Imotskome 11.7. 1941. godine.

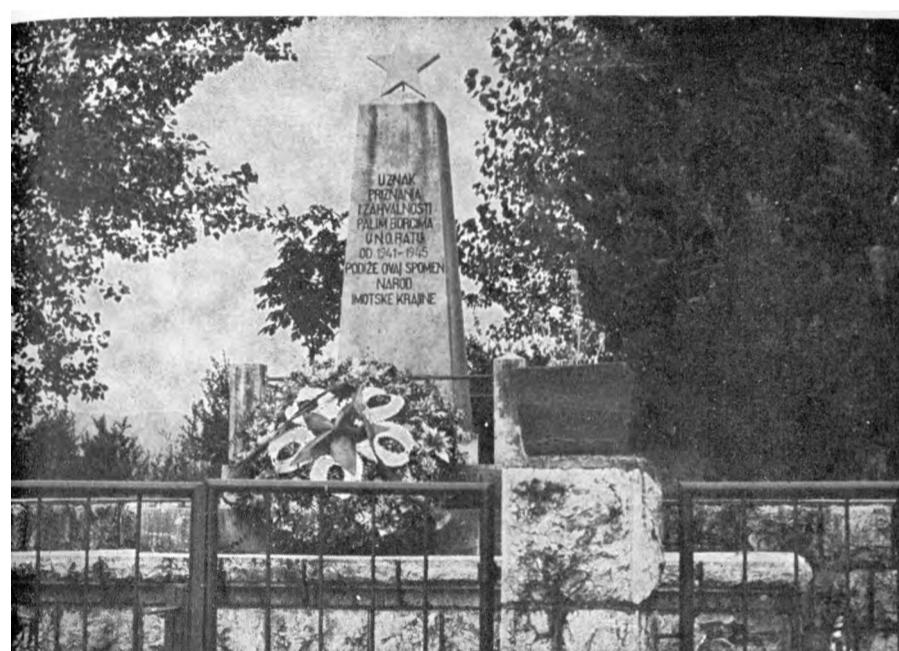
ĐURO KUZMAN pok. Sime rođen je 1868. godine u Glavini Donjoj. Zemljoradnik. Srbin.

Ubili su ga ustaše 5. 8. 1941. godine u Glavini Donjoj.

NIKOLA VUČKOVIĆ pok. Đure rođen je 1895. godine u Glavini Donjoj. Zemljoradnik. Srbin.

Ubili su ga ustaše u zatvoru u Imotskome 1942. godine.

Spomen obilježja



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a GLAVINA DONJA
DRAŽEVICA - SPOMEN KOSTURNICA POGINULIMA NA UŽEM
PODRUČJU IMOTSKE KRAJINE U NOB-u NALAZI SE NA
LOKALITETU VELIKA DRAŽEVICA UZ CESTU KOJA VODI
OD IMOTSKOG PREMA KAMENMOSTU

Unutar kamene ograde i željeznih rešetki (7 x 7 m) nalazi se kosturnica, sagrađena od domaćega prirodnog kamenja.

Kosturnica je ujedno i postolje podignutom spomeniku u obliku obeliska visine 1, 30 m.

Na vrhu obeliska je petokraka zvijezda.

Po sredini obeliska je tekst posvete.

U kosturnici je sahranjeno 97 palih boraca NOR-a, koji su poginuli u borbama oko Imotskoga i pripoljskih sela Imotske krajine.

Spomenik je općinskog značenja i zaveden je u registar Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu.

Spomen kosturnicu podigao je narod Imotske krajine 1955. godine.

Spomen kosturnicu održava i brine se o njoj Osnovna škola u Glavini Donjoj.



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a GLAVINA DONJA
SPOMENIK PALIM BORCIMA ISPRED ZGRADE OSNOVNE
ŠKOLE

Spomenik je sagrađen od domaćega prirodnog kamenja. Kameni blok je visine 2,5 m, a širine 3 m. Na kamenom bloku ugrađena je s desne strane spomen ploča od granita (veličine 1,5 x 1 m). Na lijevoj strani je ploča i u njezinu je reljefu istaknuta figura partizana u akciji.

Na desnoj strani ploče, ispod teksta posvete, u dvije kolone ispisana su imena i prezimena 26 palih boraca NOR-a iz Glavine Donje.

Spomenik održava i brine se o njemu Osnovna škola u Glavini Donjoj.

Grabovac

Poginuli borci

DRAGO BABAJA Stipanov rođen je 1922. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1943. godine. Poginuo je kao tajnik Odbora od nagazne mine u Grabovcu 1944. godine.

ANTE ČALJAKUŠIĆ Tomin rođen je 1924. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 25. 10. 1944. godine. Poginuo u siječnju 1945. godine u borbama na Kočerini (Hercegovina) kao borac 3. bataljona 9. dalmatinske divizije.

ANTE BIRČIĆ Jurin rođen je 1912. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 25. 10. 1943. godine. Poginuo je u borbi kraj Vrgorca 1944. godine kao borac 2. neretvanskog bataljona.

LJUBO ĆIKEŠ Vicin rođen je 1921. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

Bio je članom KP od 1940. godine. Aktivno je radio za NOP skupa s ostalim komunistima od samog početka 1941. godine. U NOV je stupio u lipnju 1942. godine. Poginuo je u Nevesinju 1943. godine na dužnosti komandira 2. čete 4. bataljona 10. hercegovačke brigade.

IVAN BIRČIĆ Lovrin rođen je 1909. godine Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

Bio je sudionikom španjolskoga granskog rata. Nakon rata bio u logorima, odakle je pobegao u Jugoslaviju i stupio u NOV. Ranjen je u borbama kraj Knina 1944. godine kao borac 26. divizije. Odatle je prebačen u Bar ina liječenje, gdje je umro 1945. godine.

IVAN DUJMIĆ Stipin rođen je 1923. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u listopadu 1944. godine. Poginuo 12. 2. 1945. godine u predjelu Draževice kao borac 1. čete 2. bataljona 13. brigade 9. dalmatinske divizije.

JURE BIRČIĆ pok. Štipana rođen je 1912. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u Mosorski odred u prvoj polovici 1943. godine. Poginuo je svršetkom 1943. godine kraj Krila Jesenica.

FRANO KNEZOVIĆ Josipov rođen je 1912. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u listopadu 1944. godine u jedinicu 2. bataljona 3. udarne brigade 9. dalmatinske divizije. Poginuo je 27. 4. 1945. godine u borbama za oslobođenje Istre.

NIKOLA KNEZOVIĆ Markov rođen je 1906. godine u Grabovcu. Zemljo, radnik. Hrvat.

U NOV je stupio 11. 2. 1944. godine. Poginuo je u barbama kraj Sušaka 12. 4. 1945. godine.

LJUBO ŠKARE pok. Marijana rođen je 1919. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u ožujku 1943. godine. Poginuo je 17. 10. 1944. godine kraj Duvna kao borac u sastavu udarnog bataljona.

JOSIP KUSIĆ »Ratar« rođen je 1922. godine. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 12. 12. 1944. godine. Poginuo je 16. 2. 1945. godine u barbama u Pitomači kao borac 16. divizije.

MARIJAN ŠKARE pok. Marka rođen je 1907. godine u Grabovcu. Trgovac. Hrvat.

U NOV je stupio u veljači 1945. godine. Poginuo je 23. 4. 1945. u borbama u Ilirskoj Bistrici kao borac u sastavu 3. bataljona 3. divizije artillerijske brigade.

JURE MUSTAPIĆ Josipov rođen je 1915. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u svibnju 1943. godine. Zarobljen je u ožujku 1944. godine kraj Posušja i odveden u Njemačku kao borac 4. brigade 9. dalmatinske divizije. Ne zna se šta je s njim dalje bilo. Proglašen je mrvtim.

Žrtve fašističkog terora

ANTE ANČIĆ Marijanov rođen je 1934. godine u Grabovcu. Dječak. Hrvat.

Poginuo je od njemačke bombe 26. 5. 1944. godine.

HUDA ČALJKUŠIĆ ž. Matina rođena je 1875. godine u Grabovcu. Domaćica. Hrvatica.

Strijeljali su je Nijemci 1944. godine u Grabovcu.

MIJO BALETA pok. Luke rođen je 1905. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

Poginuo je od njemačke bombe u Župi u srpnju 1944. godine.

LJUBA ČALJKUŠIĆ ž. Tomina rođena je 1918. godine u Grabovcu. Domaćica. Hrvatica.

Ubili su je Nijemci 16. 9. 1943. godine.

MATE BIRČIĆ pok. Jure rođen je 10. 2. 1905. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga ustaše u studenome 1943. godine u Pijavičima na Pelješcu.

MARIJAN ČALJKUŠIĆ Antin rođen je 1876. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga Nijemci u Grabovcu u studenome 1943. godine.

IVAN CVITKOVIĆ Ivanov rođen je 1939. godine u Grabovcu. Dijete. Hrvat.

Nijemci su ga bacili živa u vatru i izgorio je u zapaljenoj kući u Grabovcu 16. 9. 1943. godine.

MATE ČALJKUŠIĆ Matin rođen je 1911. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga Nijemci u veljači 1944. godine u Grabovcu.

IVAN CVITKOVIĆ pok. Ivana rođen je 1878. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 16. 9. 1943. godine u Grabovcu.

VICE ČIKEŠ pok. Stipe rođen je 1893. godine u' Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga ustaše u veljači 1943. godine u Prološcu.

MARA CVITKOVIĆ ž. Ivanova rođena je 1914. godine u Grabovcu. Domaćica. Hrvatica.

Nijemci su je zapalili u kući u Grabovcu 16. 9. 1943. godine.

IVA DUJMOVIĆ ž. Stipanova rođena je 1895. godine u Grabovcu. Domaćica. Hrvatica.

Zapalili su je Nijemci u kući u Grabovcu 9. 6. 1944. godine.

FILIP DUNDIĆ Lovrin rođen je 1875. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga ustaše 1943. godine u Hercegovini.

BARIŠA MUSTAPIĆ pok. Marka »Ro. do« rođen je 1909. godine u Grabovcu Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga Nijemci u Grabovcu 9. 7. 1944. godine.

IVAN DUNDIĆ Stipin rođen je 1912. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga Talijani 1942. godine u Konavlju.

FILA MUSTAPIĆ ž. Ivanova rođena je 1894. godine u Grabovcu. Domaćica. Hrvatica.

Ubili su je Nijemci 9. 6. 1944. godine u Grabovcu.

JAKOV KUSIĆ pok. Jure rođen je 1890. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga Nijemci 15. 10. 1943. godine u Grabovcu.

IVAN MUNITIĆ Barišin rođen je 1896. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga Nijemci u Grabovcu 9. 6. 1944. godine.

JURE KUSIĆ Matin rođen je 1910. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

Vratio se iz domobrana 1943. godine. Ustaše su to saznali i ubili ga u Grabovcu prilikom pokušaja bijega.

KSENIJA MUNITIĆ pok. Ivana rođena je 1922. godine u Grabovcu. Domaćica. Hrvatica.

Nijemci su je mučili i ubili 11. 10. 1944. godine u Grabovcu.

MILA KUSIĆ pok. Mije rođena je 1910. godine u Grabovcu. Domaćica. Hrvatica.

Ubili su je Nijemci u listopadu 1943. godine.

ANĐELKA ROŠČIĆ Antina rođena je 8. 9. 1942. godine u Grabovcu. Dijete. Hrvatica.

Ubili su je Talijani 1943. godine u Grabovcu.

TOMA KUSIĆ pok. Ivana rođena je 1905. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga Nijemci u Grabovcu u studenome 1943. godine.

ANTE ŠARIĆ pok. Jure rođen je 1890. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga ustaše u Grabovcu 1944. godine.

CVITAN ŠARIĆ pok. Marijana rođen je 1896. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga Nijemci 18. 9. 1943. godine u Grabovcu.

MATIJA ŠARIĆ ud. Antina rođena je 1909. godine u Grabovcu. Domaćica. Hrvatica.

Strijeljali su je Nijemci 16. 10. 1944. godine u Grabovcu.

IVAN ŠARIĆ Božin rođen je 1880. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

Zlostavliali su ga i pretukli Nijemci pa je od zadobivenih ozljeda umro 11. 10. 1944. godine.

MATIJA ŠARIĆ ud. Antina rođena je 1886. godine u Grabovcu. Domaćica. Hrvatica.

Ubili su je Nijemci u Grabovcu 16. 9. 1943. godine.

IVAN ŠARIĆ Jurin rođen je 1864. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga Nijemci 26. 10. 1944. godine u Grabovcu.

IVAN TADIĆ pok. Josipa rođen je 1864. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga Nijemci u Grabovcu 16. 9. 1943. godine.

JOSIP ŠARIĆ pok. Ivana rođen je 1906. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga ustaše u Grabovcu 20. 2. 1944. godine.

MARIJAN TADIĆ Antin rođen je 1933. godine u Grabovcu. Đak. Hrvat.

Poginuo je u prosincu 1944. godine od nagazne mine u Grabovcu.

MARA ŠARIĆ ud. Josipova rođena je 1896. godine u Grabovcu. Domaćica. Hrvatica.

Poginula je od njemačke mine u Grabovcu 1944. godine.

VIIJO VRDOLJAK pok. Štipana rođen je 1923. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga Nijemci u srpnju 1943. godine u Lovreću.

MATE ŠARIĆ Antin rođen je 1889. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

Poginuo je 1943. godine u Grabovcu. Strijeljali su ga Nijemci pred rodom kućom.

PAVAO VRDOLJAK pok. Josipa rođen je 1916. godine u Grabovcu. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici u Grabovcu 1943. godine.

Grubine

Poginuli borci



ANTE JONJIĆ ipok. Marijana »Škaljić« rođen je 8. 7. 1914. godine u Grubinama. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u studenome 1944. godine. Poginuo je u borbama na Širokom Brijegu 28. 1. 1945. godine kao borac 4. splitske brigade 9. dalmatinske divizije.



MARIJAN JONJIĆ pok. Josipa rođen je 20. 3. 1913. godine u Grubinama. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 4. 11. 1944. godine. Poginuo je krajem prosinca 1944. godine u Gorancima — Hercegovina.



MARKO JONJIĆ pok. Ivana rođen je 3. 4. 1915. godine u grubinama. Službenik. Hrvat.

U NOV je stupio 1943. godine. Poginuo je u listopadu 1943. godine u Lašvi kraj Travnika.



MARKO JONJIĆ pok. Luke rođen je 24. 4. 1918. godine u Grubinama. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u listopada 1944. godine. Poginuo je početkom 1945. godine na području Ljubuškoga kao borac 4. splitske brigade 9. dalmatinske udarne divizije.



MARKO JONJIĆ pok. Mate rođen je 3. 1. 1915. godine u Grubinama Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1943. godine u Slavoniji. Poginuo je 1945. godine kraj Osijeka.

PAVE JONJIĆ Antin rođen je 16. 2. 1910. godine u Grubinama. Radnik. Hrvat.

Otišao je 1928. godine na rad u Belgiju, gdje je jednu godinu radio kao tvornički radnik, a deset godina kao radnik u rudniku. Po dolasku u Belgiju priključio se naprednom radničkom pokretu i postao članom KP Belgie. Spremao se za odlazak u štanjolski gradanski rat u borbu republikanske revolucionarne armije, ali se nije uspio prebaciti u Španjolsku. Nakon kapitulacije Belgije po zadatku KP odlazi u Jugoslaviju i djeluje kao komunist. Nakon nekoliko mjeseci odlazi u vojsku i u vojsci djeluje kao komunist. Okupacijom zemlje zarobljen je u Donjem Milanovcu u Srbiji, pa je u zarobljeničkom logoru bio od travnja 1941. godine sve do konca 1942. godine. Po dolasku iz logora, iako iscrpljen i izmučen radio je u selu Grubinama, kao odbornik. U NOV je stupio u ožujku 1944. godine u Imotski partizanski odred na Biokovu. Kao borac 13. dalmatinske brigade 9. divizije poginuo je u borbama na Širokom Bri jegu (na Čerigaju) u siječnju 1945. godine.



IVAN KARIN pok. Ivana »Moletin« rođen je 18. 11. 1912. godine u Grubinama. Službenik. Hrvat.

Vrlo mlad je pristupio naprednomu radničkom pokretu još kao dak građanske škole. Sudjelovao je u organiziranju Prve čitaonice u Grubinama, kojom je povremeno rukovodio. Završivši građansku školu u Imotskome, radio je kao činovnik u sudu. Članom KPJ postao je 1940. godine.

U NOV je stupio 1. 6. 1942. godine u Kamešnici među prvima partizanima Imotske krajine koji su otišli prema odluci Partije. Bio je borac u bataljonu »Josip Jurčević«. Kao komandir voda 4. bataljona 10. hercegovačke brigade poginuo je u selu Pijavci — Mljevina 15. 6. 1943. godine u V neprijateljskoj ofenzivi.



IVAN KARIN pok. Mate rođen je 15. 5. 1923. godine u Grubinama. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1942. godine u Slavoniji. Poginuo je u svibnju 1943. godine na Grubišnom polju kraj Bilogore.



ANTE MATKOVIĆ Pavlov »Motor« rođen je 8. 8. 1914. godine u Grubinama. Službenik. Hrvat.

Prije rata je završio dva razreda građanske škole u Imotskome i srednju poljoprivrednu školu u Križevcima. Bio je članom KPJ od 1938. godine, članom Kotarskog komiteta KPH za Kotar Imotski postao je na prvoj Konstituirajućoj sjednici u rujnu 1940. godine. Bio je i inicijatorom prve čitaonice u Grubinama i Prve grupe SKOJ-a u Grubinama 1938. godine. Bio je uhapšen krajem 1940. godine i suden u Okružnom судu u Splitu skupa s grupom komunista. Mučen je u zatvoru, iz kojega je uspio izići kapitulacijom stare Jugoslavije.

U NOV je stupio u lipnju 1942. godine. Poginuo je na dužnosti političkog komesara 4. bataljona u selu Pijavice — Miljevina 14. 6. 1943. godine kao borac 10. hercegovačke brigade.



JOSIP VUKOVIC Matin rođen je 1912. godine u Grubinama. Radnik. Hrvat.

Bio je članom KP Belgije. Sudjelovao je u belgijskom pokretu otpora. Uhvatali su ga Nijemci i odveli u logor u Nizozemsku 1943. godine. Paginuo je na brodu prilikom prebacivanja političkih zatvorenika iz Nizozemske za Norvešku 1944. Ime mu je zapisano na spomeniku u Seraingu kao poginulom borcu iz Pokreta otpora Belgije.



ANTE ŽUŽUL Antin rođen je 2. 8. 1912. godine u Grubinama. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 4. 11. 1944. godine. Umro je kao borac 4. splitske brigadi.



IVAN ŽUŽUL Šimin rođen je 20. 12. 1920. godine u Grubinama. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 16. 10. 1942. godine u biokovske partizane. Bio je borac 2. dalmatinske brigade. Poginuo je kao teški ranjenik u Centralnoj bolnici na Tjentištu 13. 6. 1943. godine. Bio je članom SKOJ-a.

NIKOLA ŽUŽUL Antin rođen je 1906. godine u Grubinama. Tipograf — knjigovezac. Hrvat.

Još u toku 1. svjetskog rata kao vojnik austro-ugarske vojske bio je članom naprednoga radničkog pokreta. Hapsen je i osuđivan prvi put na 10 godina zatvora, drugi put na smrt — doživotnu robiju, 20 godina za vrijeme stare Jugoslavije, u čijim je zatvorima bio u Zenici, Mitrovici, Nišu, Mariboru i Lepoglavi. U zatvoru je i primljen za člana Partije 1927. godine. Sudionikom je NOP-a od 1941. godine. U NOV je stupio 16. 10. 1942. godine. Bio je politički rukovodilac čete i borac 1. bataljona 4. dalmatinske brigade 9. dalmatinske divizije. Poginuo je na rijeci Neretvi 1943. godine u četvrtoj neprijateljskoj ofenzivi.



PETAR ŽUŽUL Gabrin rođen je 1. 3. 1923. godine u Grubinama. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 11. 1. 1943. godine u biokovske partizane. Bio je desetantom 2. dalmatinske udarne brigade i borcem 4. dalmatinske. Poginuo je od avionske bombe kao ranjenik u Centralnoj bolnici kraj Tjentišta 13. 6. 1943. godine. Bio je članom SKOJ-a od 1940. godine.

Žrtve fašističkog terora

ANTE JONJIĆ Ivanov rođen je 1910.
fodine u Grubinama. Zemljoradnik,
Hrvat.

Ubili su ga četnici u Grubinama 4.
3. 1943. godine.

JOSIP MATKOVIĆ pok. Mate rođen
je 1901. godine u Grubinama. Zemljo,
radnik. Hrvat.

Poginuo u siječnju 1943. godine od us-
taša.

MARKO JONJIĆ Stipin rođen je 1928.
godine u Grubinama. Đak. Hrvat.
Poginuo u travnju mjesecu 1944. go-
dine od bombardiranja neprijateljskih
aviona.

MARA ŽUŽUL Ivanova rođena je 1914.
godine u Grubinama. Domaćica. Hrv-
atica.

Ubili su je ustaše 2. 11. 1942. godine.

MILA JONJIĆ Matina rođena je 1937,
godine u Grubinama. Dijete, Hrvatica.
Poginula je od bombardiranja nepri-
jateljskih aviona u mjesecu travnju
1944. godine.

Spomen obilježja



MJESNO UDRIŽENJE SUBNOR-a GRUBINE
SPOMEN PLOČA PALIM BORCIMA I ŽRTVAMA FAŠISTIČKOG
TERORA NA ZGRADI OSNOVNE ŠKOLE U MRACAJU

Spomen ploča je od granita (veličine 1 x 0,50 m). U vrhu je ploče po sredini zvijezda petokraka, kojoj donji kraci leže na dvije lovoroze grančice. Ispod grančica slijedi tekst posvete, a ispod njega imena i prezimena 13 palih boraca NOR-a, 5 žrtava fašizma i ime jednoga poginulog borca u belgijskom pokretu otpora.

Ovu spomen ploču podigao je SSRN Grubine 29. 11. 1962. godine.

Spomen obilježje održava i brine se o njemu Osnovna škola u Grubinama.

Zbirku stihova pod radnim naslovom » Za tobom brate« štampala je Tehnika Prop, odjela Kotarskoga Narodno-oslobodilačkog odbora Imotski 31. prosinca 1944. godine, autor koje je Joko Karin, tadašnji **tajnik** Kotarskog Narodno-oslobodilačkog odbora Imotski.

Često se u NOB-u u brigadnom listu, biltenu ili zidnim novinama našla crtica, članak, stih. Na taj su način suborci prilikom pogibije druga u vidu zahvalnosti ispoljavali osjećaje tuge i bola, odajući mu i na taj način posljednji pozdrav.

Naravno, u tim prilikama nije se gledalo na umjetnički domet i vrijednost takvih radova, bio je važan istiniti sadržaj i dokumentarnost, kao i osjećaj vezanosti zajedničkim trenutkom bola u slici stradanja, koje su ti zapisi u sebi sadržavali.

Ako su ti radovi bili posvećeni poginulom bratu, sestri ili ocu i slično, onda je duboki bol prerastao osobnu tragediju kroz ponos, često vezan za motiv patriotizma, lik majke za sliku domovine iz koje izrastaju sunčani cvjetovi slobode u prostoru srca i duha, u kojima nada i potraga za poginulim uvijek živi u slici uzaludnog čekanja da se vratí otac, brat, sestra itd.

A kad se oni ne vraćaju, ostaje riječ u stihu kao trajna evokacija i odziv pokoljenjima.

Joko Karin u svojoj zbirci »Za tobom brate«, između ostalih pjesama, posvećuje 27 strofa poginulom bratu Ivanu, kojeg uzaludno traži po njedrima slavonskih šuma i ravnica.

Joko Karin:

»POGINULOM BRATU IVANU«

(ulomci)

Neću li ovdje ja tebe naći;
Jedina briga, Ivane brate;
Mjesečna ruža (što stalno cvate)
Uvijek te tražim, danju i noću.
Neće l'me sunce ogrijat žarko,
Neću li reći: evo ga majko;

»Kakvog li brata! — nešto mi šapče,
Za mene sama, dok mene mori...
U srcu mome neprestano gori
Velika ljubav... dl' nema sreće.
Da li će ikad, Ivane brate,
Vidjeti tebe, i doznat za te?

Dalmacijo moja, ti zemljo sunca,
Primit ćeš mene, twoje sam dijete,
Kojeg je sudsina iz krila otela,
Opet ga tebi majci donijela.
(Sunčana zemlja, moj majski cvijete);
Al' nećeš brata miljena majko;
Dalmacijo moja, ti, sunce žarko.

Kako će majci tužiti srce,
Kad jednog vidi, a drugog nije,
Gorko će svoje suze da lije;
Njozi će svijetlo pomrčati sunce.
Oh, tužna majko, loše si sreće,
On ti se više vratiti neće.
Ivane brate, ti žrtvo »doba«,
Miljeni sine svoje domovine,
Čuvaru svoje stare domovine,
Za koju život položi u raci,
Ostavljam tebe na putu k majci.
Vječna ti slava, dobri ti sancii

»Ko pravo na život sebi stiče.
Iz toga heroj narodni niče«.

Hršćevani

Poginuli borci



IVAN KRIŠTIĆ pök. Male »Bak« rođen je 12. 4. 1914. godine u Hršćevanima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOP je stupio 1941. godine. Ubili su ga ustaše u Prološcu Donjem 12. 4. 1944. godine kad je vršio zadatke kao ilegalni terenski politički radnik. Bio je članom KPJ od 1934. godine. U NOV bio je komesarom i komandirom čete. Izabran je bio za člana Kotarskog komiteta KPH za Kotar Imotski 10.10. 1943. godine.



IVAN ZNAOR Matin »Zenkić« rođen je 15. 9. 1920. godine u Hršćevanima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 12. 1943. godine. Poginuo je na Zrmanji kraj Knina u borbi s neprijateljem 1. 12. 1944. godine. Bio je članom KPJ od 1942. godine i komandirom voda u NOV.

Žrtve fašističkog terora

MARA BIOŠIĆ ud. Jakova rođena je u Zmijavcima. Domaćica. Hrvatica.

Poginula je u Hršćevanima na kućnim vratima 22. 10. 1944. godine od njemačkog bacaca.

MARA ZNAOR pok. Petra rođena je 1928. godine u Hršćevanima. Domaćica. Hrvatica.

Poginula je na Mujića Polju 21. 3. 1943. godine od njemačkog bombardiranja.

MARA ZNAOR pok. Ivana rođena je 1934. godine u Hršćevanima. Dijete. Hrvatica.

Ubili su je Nijemci pred rodnom kućom 1943. godine.

Spomen obilježja



POGINULIM BORCIMA I ŽRTVAMA
FAŠISTIČKOG TERORA KOJI SVOJIM
ŽIVOTIMA PLATIŠE CIJENU SLOBODE U
NADGOVJEĆANSKOJ BORBI PROTIV
NEPRIJATELJA U NOB-I 1941-1945. GOD.

KRIŠTIĆ POK. MATE IVAN BAK
ZNAOR POK. MATE IVAN ZANKIĆ

ŽRTVE FAŠISTIČKOG TERORA

ZNAOR POK. IVANA MARA

ZNAOR POK. PETRA MARA

BIOČIĆ UDOWA JAKOVA MARA

VJEĆNA IM SLAVA

SPOMEN PLOČU PODIŽU MJESTANI
SELA HRŠČEVANI 26. IV 1981

MJESNO UDRIŽENJE SUBNOR-a HRŠČEVANI
SPOMEN PLOČA PALIM BORCIMA I ŽRTVAMA
FAŠISTIČKOG TERORA NA ZGRADI OSNOVNE ŠKOLE

Na pročelju zgrade Osnovne škole u Hršćevanima utisnuta je u zid crna granitna spomen ploča veličine 1 x 0,80 m. U vrhu ploče po sredini je petokraka zvijezda. Ispod petokrake je tekst posvete:

»Poginulim borcima i žrtvama fašističkog terora koji svojim životima platiše cijenu slobode u nadčovječanskoj borbi protiv neprijatelja u NOB-u 1941 — 1945. godine.«

Ispod teksta posvete slijede imena dvojice palih boraca i triju žrtava fašističkog terora iz Hršćevana.

U dnu ploče ispisane su riječi zahvale.

U donjem desnom kutu piše: »Spomen ploču podigoše mještani sela Hršćevana 26. travnja 1981. godine.«

Spomen obilježje održava i brine se o njemu Osnovna škola u Hršćevanima.

U partizanskim jedinicama su se povremeno organizirale »Zidne novine«. Za zidne novine treće čete Imotskog odreda, a u čast poginulog Ivana Kristića, člana kotarskog komiteta KPH Imotski, napisana je ova pjesma dva mjeseca poslije njegove pogibije, (napisao ju je i sačuval u svojoj bilježnici autor N. K.),

IMOTSKA OMLADINA PALOM DRUGU KRISTIĆU

*Probudi se mili druže
ovog danas lijepog dana,
i pogledaj kako kruže
male čete partizana.*

*Među njima tvoga tijela
druže, od sad nema više,
ali mladost to je smijela
koja tvojim duhom diše.*

*Tvoj ideal i njih vodi
pokazujući pute prave,
s kojim će dock slobodi
i do vječnog vjenca slave.*

*Taj putokaz za njih sveti
u istom se boreći krugu,
usklik njihov vazda leti
smrt fašizmu — slava drugu!*

Nije bio rijedak slučaj da je drug drugu ili suborcu posvećivao **pjesmu** umjesto pogrebnog govora na mjestu koje **je često** bivalo **nepoznato**, ili poznato. **U** tim pjesmama žalba i bol je tragična istina.

U počast palom drugu i suborcu Ivanu Krištiću Joko Karin, ondašnji tajnik Kotarskoga NOO-a Imotski, napisao je pjesmu koja je tiskana **31.** prosinca 1944. godine u Prop, odjelu Kotarskog NOO-a Imotski U ovoj pjesmi bol za izgubljenim drugom prerasta u slike herojstva i junačke borbe za slobodu, u vizije ljepšega i sretnijeg svijeta.

Joko Karin:

MOJ POKOJNI DRUŽE

(U počast palom drugu Ivanu Krištiću)

*Pitaju: gdje je? što ga nema?
Kuda ide, kuda se vere, krije
Da s nama nije?
Lako je znati:
Stotinu žuljavih ruku vijenac spletose,
Nad kamen ploču donešoše i staviše,
Stotinu glasova zakukaše i srdaca proplakaše,
Lica ublijediše i more suza kaniše,
A jedna crna traka povila se preko groba
Ko vjeran čuvar svojega roba
I šuti kao spodoba
Na kojoj pozlaćenim slovima piše:
»Nezaboravljrenom drugu Ivanu
Na vječnu uspomenu.«
Usađeno raspelo pod vijencem šuti
U vječnost daleku, ko simbol smrti:*

*Oh, moj pokojni druže!
Teško je to vjerovati,
Da na bojnim poljima,
Gdje se ljudska krv lije,
I ljuti boj bije
Ne svetiš tuđinu
Koji otima twoju očevinu,
Ponosnu i slavnu djedovinu.
Ti si natopio druže
Ovu grudu svojom krvu,
Koju su topili twoji pradjedovi
Očevi i djedovi,*

*I mi ćemo sinovi,
Da djeca naša, unučad naša
Veselo budu gledala u budućnost
Kroz svijetle stranice
Historije naše,
I ponosno budu spominjali imena svojih preda
Velikana, heroja i mučenika,
Žrtava svojih potomaka,
Velikih pobjednika.
Ti, tvorče slobode, ti žrtvo ljudskog boja,
Ti, snago ukroćena naroda svoga,
Ti, dijete, Ti, čedo
Ljubljeno i njegovano,
Nikad, zaboravljeni,
Ostaješ i dalje u zagrljaju naroda svoga
I ukazuješ pute koji pravo vode
Do slobode,
Pute borbe protiv robovanja,
Tuge i jada,
Za sretan život svojih pokoljenja.
Ako si pao, druže, od ruke izroda
Svoga naroda,
Nijesi prestao živjeti
I živ ćeš biti,
Dok sunce tvoga neba bude grijati.*

*I ako su ostaci života tvoga
Položeni na dno hladnog groba
U veliko doba,
... Borbe roba
Protiv grobara
Što pustoš stvara,
Sve jednako će ime tvoje lučonoša biti
Koji će narod voditi
Sretnoj budućnosti.
Tragedija života tvoga
Simbol je herojstva
Dostojnih sinova
Svojih pradnjedova,
Osvećemo mi tebe, moj druže,
I podignuti slavu tvoru na zastavu slobode
Pod kojom si časno pao,
Život svoj dao
U borbi za slobodu
Svome narodu.*

*»Za narod svoj u raku leći
Znači pravo na život steći.«*

Imotski

Poginuli borci

PETAR ALJINOVIC Nikolin rođen je 1. 5. 1905. godine u Žmovnici. Radnik. Hrvat.

U NOV je stupio u listopadu 1944. godine. Poginuo je kraj Trsta 1945. godine u završnim borbama za oslobođenje Istre.

ANTE BAGO Matin rođen je 1927. godine u Imotskome — Bage. Radnik. Hrvat.

Bio je aktivnim skojevcem. Ubijen i bačen u Cikovu jamu od strane kamenišara (ustaških ostataka) u Glavini Gornjoj 6. 1. 1945. godine.

MARIJAN BULJAN Marijanov rođen je 1902. godine u Runoviću. Radnik. Hrvat.

U NOV je stupio u listopadu 1944. godine. Poginuo je početkom 1945. godine u borbama kraj Ljubuškoga.



LJUBO ČELAN Antin rođen je 1925. godine u Imotskome. Radnik. Hrvat.

Članom je SKOJ-a od 1942. godine. Bio je sekretarom SKOJ-a u Imotskome. Kao hrabar skojevac izveo je u Imotskome niz uspješnih akcija. Rasturao je letke po gradu i medu neprijateljskim vojnicima, iz grada prenosi poštlu i sanitetski materijal i drugu pomoć partizanima. Nijemci i usataše su ga uhvatili prilikom rasturanja letaka i strijeljali nedaleko Pošušja 1944. godine.

ANTE DUKA Antin rođen je 1911. godine u Imotskome. Radnik. Hrvat.

Sudionikom je NOB-a od listopada 1944. godine. Poginuo 26. 5. 1945. godine u borbama za oslobođenje Istre u mjestu Planina.



MILAN DUKA Antin rođen je 1925. godine u Imotskome. Radnik. Hrvat.

U NOV je stupio u veljači 1943. godine. Poginuo je kao borac 3. čete 4. bataljona 2. dalmatinske na Sinjajevini 16. 5. 1943. godine.



JOVAN IVANIŠEVIĆ Petrov »Baja« rođen je 1917. godine u Imotskome. Radnik. Srbin.

Iz Jugoslavije otišao u španjolski građanski rat. Nakon rata bio u logoru u Francuskoj i na prisilnom radu u Njemačkoj, odakle je pobegao u Jugoslaviju u srpnju 1941. godine. Ustaše su ga uhapsili i strijeljali u Zaprešiću.



MILAN IVANISEVIC Petrov rođen je 1923. godine u Imotskome. Radnik Srbin.

U NOV je stupio u veljači 1943. godine. Poginuo je u borbama kraj Lučkih Koliba 10.6. 1943. godine kao borac 4. bataljona 2. dalmatinske brigade.



VASO IVANISEVIC Nikolin rođen je 1919. godine u Imotskome. Radnik Srbin.

U NOV je stupio u veljači 1943. godine. Bio je borac 2. dalmatinske brigade. Stradao kao teški ranjenik u borbama na Sutjesci — Zelengora u prvoj polovici lipnja 1943. godine.

JURE JELAVIC rođen je 1914. godine u Vrgorcu. Prijeratni žandar. Hrvat.

Suradivao s članovima KPJ. Kao žandar u Imotskome pomagao komunistima prokazujući im namjere ustaških vlasti. Stupio u NOV polovicom 1942. godine. Poginuo u borbama na Širokom Brijegu koncem 1944. godine kao komandir čete.



PETAR KNEŽEVIĆ pok. Mihajla »Rajo« rođen je 1923. godine u Imotskome .Postolar i drvodjelac. Srbin.

U NOV je stupio 12. 2. 1943. godine. Bio je borac 10. hercegovačke brigade i 2. dalmatinske brigade. Poginuo je u borbama na Sutjesci 7. srpnja 1943. godine na Gornjim Barama.



SIMO KNEŽEVIĆ pok. Mihajla »Rajo« rođen je 1921. godine u Imotskome. Radnik. Srbin.

U NOV je stupio 12. 2. 1943. godine. Poginuo je na Sutjesci u predjelu Gornjih Bara 7. 6. 1943. godine kao borac 2. bataljona 2. dalmatinske brigade. Bio je borcem i u 3. crnogorskoj brigadi.

DUJE KRSTULOVIĆ, rodom iz Splita. Trgovački pomoćnik. Hrvat.

Radio je u Imotskome kao trgovacki pomoćnik. Bio je skojevac u aktivu Imotski, odakle je stupio u NOV u veljači 1943. godine. Poginuo je u borbama na Sutjesci 1943. godine.



ŽIVKO KUZMAN Antin rođen je 1919. godine u Imotskome. Radnik. Hrvat. Članom je KPJ postao 1942. godine. U NOV je stupio u kolovozu 1942. godine. Poginuo je kao komandir voda u 4. bataljonu 10. hercegovačke brigade kraj Pivskog manastira koncem svibnja mjeseca 1943. godine.



DRAGA LALIĆ Jovina rođena je 1925. godine u Imotskome. Omladinka. Srpskinja. U NOV je stupila u veljači 1943. godine. Poginula je u borbama na Sutjesci — Zelengora u lipnju 1943. godine kao borac 2. dalmatinske brigade.



LJUBOMIR LONČAR Matin rođen je 1912. godine u Imotskome. Trgovac. Hrvat.

U NOV je stupio u kolovozu 1942. godine. Bio je kandidatom za prijem u KPJ. Poginuo je oko 12. 6. 1943. godine u borbi na Sutjesci — Zelenogora kao borac 4. bataljona 10. hercegovačke brigade.



ZVONIMIR LONČAR Markov rođen je 1912. godine u Imotskome. Radnik. Hrvat.

U NOV je stupio u kolovozu 1942. godine. Poginuo je kraj sela Pruzina na rijeci Pivi 27. 5. 1943. godine kao borac 4. bataljona 10. hercegovačke brigade.



IVO MRŠIĆ Marijanov rođen je 21. 2. 1917. godine u imotskome. Radnik. Hrvat.

Poginuo je kao biokovski partizan u borbama s neprijateljem u Šestanovcu u svibnju 1944. godine.



LUKA MRŠIĆ Marijanov rođen je 27. 2. 1904. godine u Imotskome. Tangar. Hrvat.

Kao aktivni komunist uhvaćen od žandara dok je nosio propagandni materijal i u zatvoru u Splitu čekao sudjenje sve do kapitulacije stare Jugoslavije. Vratio se potom u Imotski. U NOV je stupio 1943. godine. Poginuo je u mjesecu kolovozu 1944. godine u Krsticama kao borac pri Komandi mesta.



PAVE MRSIĆ Marijanov rođen je 10. J. 1916. godine u Imotskome. Pekar Hrvat.

Radio je u Bjelovaru, Okućanima i drugim mjestima Slavonije. Sudjelovao je u neuspjelom prebacivanju boraca iz Splita u Španjolsku. U politički rad uključio se 1935. godine. Članom je KPJ postao u Zagrebu 1936. godine. Uoči rata radio je u Imotskome kao sekretar partijске čelije Za člana Kotarskog komiteta KPJ za Kotar Imotski biran je na Konstituiru, jučoj sjednici u rujnu mjesecu 1940. godine. Bio je ilegalno povezan s Josipom Krašom. Odmah nakon kapitulacije stare Jugoslavije u svibnju 1941. isao je u Zagreb, gdje se povezao s ranije poznatim komunistima i aktivirao u radu za NOP. Od ustaša uhapšen i kao istaknuti komunist skupa s ostalim uhapšenim zagrebačkim komunistima strijeljan u rujnu 1941. godine.



DINKA PAUT rođena je u Zadru. Učiteljica. Hrvatica.

Skupa s bratom prije rata i u toku rata živjela u Gorici kraj Imotskoga. Opredjelila se za NOP i radila kao član Općinskog odbora AF2 Imotski. Kao aktivna članica AF2 uhapšena je od strane Nijemaca i ustaša. Mučena je u zatvoru u Imotskome, Ljubuškome i u Mostaru, gdje te u teškim mukama umrla 1944. godine.



Dr. EUGEN PAUT-MILIVOJ rođen je u Zadru. Liječnik. Hrvat.

U godinama prije rata i za vrijeme rata radio je kao liječnik u Imotskoj. Početkom NOB-a opredjelio se za NOP i u nj stupio u veljači 1943. godine. Poginuo je u travnju 1943. godine u borbama na Neretvi.



ŠIME PELICARIC pok. Frane rođen je 27. 6. 1912. godine u Imotskome. Službenik. Hrvat.

U NOV je stupio u listopadu 1944. godine. Poginuo je početkom svibnja 1945. godine prilikom oslobođenja Istre u mjestu Planina.



PETAR RUŽIĆ pok. Nikole rođen je 1906. godine u Imotskome. Radnik. Srbin.

U NOV je stupio 12. 2. 1943. godine iz Imotskoga. Bio je komandirom vođa 4 bataljona 2. dalmatinske brigade. Poginuo je u borbama na Sutjesci 8. 6. 1943. godine u Donjim Barama.



NIKO SIMIĆ Stevin rođen je 1925. godine u Imotskome. Gimnazijalac. Srbin.

U NOV je stupio u veljači 1943. godine. Poginuo je u ožujku 1943. godine na Drežnici prilikom povlačenja partizana iz Imotskoga prema Neretvi.



JELKA KLEMINA TEŽULAT RAOS
rođena je 1925. godine u Imotskome.
Domaćica. Hrvatica.

Kao član SKOJ-a uhvaćena je od Ni-
jemaca i ustaša. U zatvorima u Mo-
staru i Ljubuškome mučena i ubijena
koncem 1943. godine.



PAVE TEŽULAT Nikolin rođen je
1921. godine u Imotskome. Radnik.
Hrvat.

U NOV je stupio u veljači 1943. go-
dine. Poginuo je na Sutjesci — Zelen-
gora u lipnju 1943. godine. Bio je
članom SKOJ-a.



IVAN TRUTANIĆ Jurin rođen je 1925. godine u Imotskome. Radnik. Hrvat. U NOV je stupio u listopadu 1944. godine. Poginuo je u borbama za oslobođenje Istre u Trstu 1945. godine.



IVAN VILENICA pok. Todora »Ićina« rođen je 7. 6. 1913. godine u Imotskome. Radnik. Hrvat.

Sudionikom je NOR-a od rujna 1944. godine. Poginuo je u borbama za oslobođenje Grabovca 14. 10. 1944. godine kao borac Imotskoga partizanskog odreda.



MARIJA VLAJIĆ pok. Sime rođena je 1919. godine u Imotskome. Radnica. Srpskinja.

U NOV je stupila u veljači 1943. godine. Kao borac 4. bataljona 2. dalmatinske poginula je na Sutjesci 10. 6. 1943. godine kraj Lučkih Koliba.



MILAN VLAJIĆ pok. Nikole rođen je 1926. godine u Imotskome. Đak. Srbin.

U NOV je stupio u veljači 1943. godine. Poginuo je 13. 6. 1943. godine na Sutjesci, u predjelu Miljevine, kao kurir u 2. dalmatinskoj brigadi.

Žrtve fašističkog terora

MATE BAGO ook. Petra rođen je 1881. u Imotskome. Poslovoda. Hrvat. Ubili su ga četnici u ožujku 1943. godine.



NIKOLA BALAĆ pok. Spire rođen je u Imotskome. Službenik. Srbin. Ubijen u logoru »Jasenovac« od ustaša.

RADIVOJE DUNDA pok. Petra rođen je 4. 7. 1914. godine u Imotskome. Službenik. Hrvat. Ubili su ga četnici 4. 3. 1943. godine u Imotskome.

BORIS FIGURA Josipov rođen je 12. 6. 1927. godine u Imotskome. Učenik. Hrvat. Poginuo je od topovske granate 16. 11. 1944. godine u Imotskome.

RISTO IVANISEVIC pok. Jakova rođen je 1898. godine u Imotskome. Mesar. Srbin. Ubijen je u njemačkom logoru u Beču 1942. godine.

JAKOV JAKOVLJEVIĆ Petrov rođen je 1901. godine u Imotskome. Žandar. Hrvat. Strijeljali su ga Nijemci u Imotskome 29. 2. 1944. godine.

NEDJELJKO JAZIĆ Mijin rođen je u Glavini Gornjoj 1929. godine. Omladinač. Hrvat. Zaklali su ga četnici u Glavini Gornjoj 1943. godine.

TODOR JURIŠIĆ Stevin »Tošo« rođen je 21. 10. 1901. godine u Imotskome. Radnik. Srbin. Uhapšen i ubijen 1944. godine na Dutu između Imotskoga, Posušja i Vranića.



ANTE MEDVIDOVIĆ Jozin rođen je 1927. godine u Glavini Gornjoj. Radnik. Hrvat.

Ubili su ga ustaše i bacili u jamu 6. 1. 1945. godine.



ANTE MUSTAPIĆ pok. Jozef rođen je 1907. godine u Imotskome. Radnik. Hrvat."

Ubili su ga četnici 4. 3. 1943. godine na Modrom jezeru u Imotskome.

SPIRO PELICERIĆ pok. Ivana rođen je u Biogradu na moru. Službenik. Hrvat.
Osumnjičen da radi za partizane i uhvaćen od ustaša koji su ga ubili 26. 10. 1944. godine.



MIRO RAKO pok. Marka rođen je 12. 6. 1894. godine u Sinju. Radnik. Hrvat.
Strijeljali su ga ustaše 5. 11. 1943. godine u Sinju.

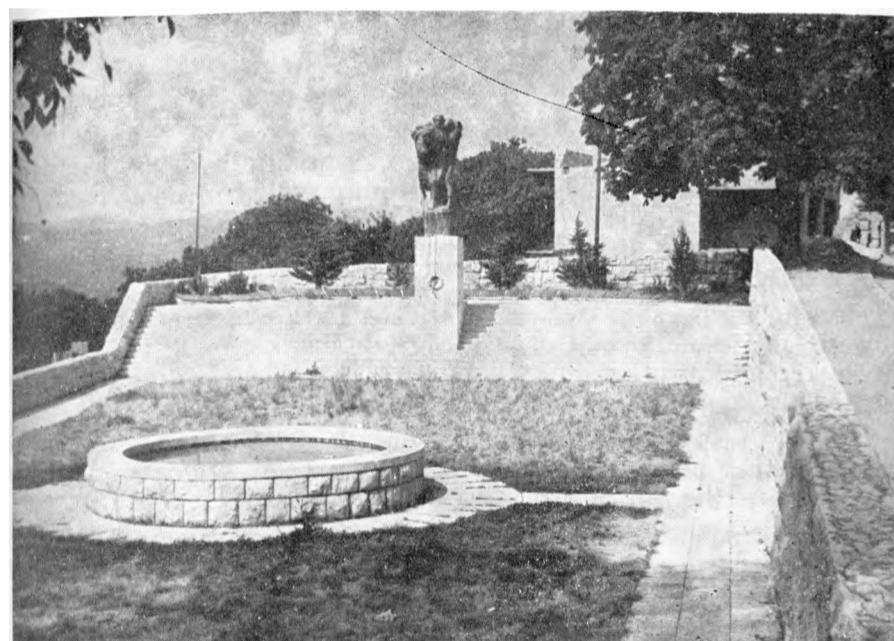
MARA VILENICA ž. Ivanova rođena je u Imotskome. Radnica. Hrvatica.
Kao suradnik partizana ubijena od ustaša u listopadu 1944. godine.

NIKOLA VLAJČIĆ pok. Petra rođen je 1879. godine u Imotskome. Gostioničar. Srbin.
Uhapšen i ubijen od Nijemaca i ustaša u Posušju 1944. godine.

JULIO VUĆEMILOVIĆ Jurin rođen je 1898. godine u Imotskome. Trgovac. Hrvat.
Poginuo od njemačkog bombardiranja u Rogoznici 30. 10. 1944. godine.

MATE 2IVANOVIC Markov rođen je 1926. godine u Glavini Gornjoj. Omladinac. Hrvat.
Ubili su ga četnici 4. 3. 1943. godine.

Spomen obilježja



OPĆINSKI ODBOR SUBNOR-a IMOTSKI

Na jugoistočnoj strani ulaza u Imotski, na mjestu zvanom Dirada, nalazi se spomenički kompleks podignut u znak sjećanja na pale borce Imotske krajine poginule u NOR-u, žrtve fašističkog terora i poginule u španjolskome građanskom ratu.

Spomenički kompleks sastoji se iz dva dijela i to: donjega istočnoga i gornjega zapadnog dijela. Istočni dio čini travnjak s fontanom i popločanim stazama koje vode ka gornjem, zapadnom dijelu. Zapadni dio sastoji se od bijelog mramornog stubišta, skulpturnog dijela, pločnika i travnjaka s 28 granitnih ploča na kojima su ispisana imena palih boraca.

Najljepši dio kompleksa čini skulpturni dio, rad akademskog kipara Antuna Augustinića i Luke Musulina. Spomenik je rađen u bronci, a čine ga tri figure smještene na mramornom postolju i stupu od obrađenog kamena visine 3 m. Tamne brončane figure u kontrastu bijele mramorne pozadine stvaraju izvanredan efekt unutar spomeničkog kompleksa.

Samo su tri figure bile potrebne umjetniku da iskaže stradanje i teškoće rata.

Figura je ranjenika istaknuta kao simbol čvrstine i patnje kroz koje je prolazio narod ovoga kraja, lik majke-žene, koja je bila uvijek i svagdje prisutna i koja se, rame uz rame, borila sa sinom, mužem, bratom, a stočki i muževnom snagom sve podnosila, ukomponirana je u figurativnu cjelovitost skulpture. Treća je figura lik prijatelja, sudruga, suborca, zdravoga i čiloga, koji simbolizira pobjedu, slobodu, solidarnost, vjeru u pobjedu i bolje sutra.

Sva tri lika u cjelovitosti spomenutog kompleksa simboliziraju herojsku prošlost naroda ovog kraja.

Iza središnjeg je dijela spomenika 28 granitnih ploča. Na njima su imena 437 palih boraca u NOV, 416 upisanih imena žrtava fašističkog terora iz Krajine i imena 28 palih Imočana u španjolskom građanskom ratu te ime junaka oktobarske revolucije Tome-Aleksa Dundića.

853 imena boraca i žrtava fašističkog terora govore jasno o kravom putu povijesne borbe i označavaju putokaz kojim je pošao čovjek Imotske krajine u sudbonosnim danima, neiscrpno je vrelo istine i idejne vrijednosti i velika obveza svim generacijama.

Ploče su četvrtaste, oštih rubova, rađene od crnog granita s urezanim zlatnim slovima poginulih boraca. Jedino su nešto izgledom razlikuje ploča posvećena heroju Sovjetskog Saveza Tomi-Aleksi Dundiću.

Ova je ploča, također, od crnog granita, četvrtastog oblika, s imenom i podacima o Dundiću, a sve uokvireno urezanim lovovim vijencem.

Spomenički kompleks palim borcima Imotske krajine podigao je narod ovoga kraja 1973. godine, a otkrivanje je spomenika bilo 20. 5. iste godine u Ulici Vladimira Nazora (Dirada) u Imotskome. Sredstva su za podizanje spomeničkog kompleksa prikupljena dobrovoljnim doprinosima građana, radnih organizacija i sredstvima općinskog budžeta.

Ovo je spomenik kulture i kao takav je pod brojem 702 upisan u registar nepokretnih spomenika kulture Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu.



OPĆINSKI ODBOR SUBNOR-a IMOTSKI
SPOMEN PLOČA O PIONIRSKOM PARTIZANSKOM POHODU

Ploča se nalazi na staroj zgradi Općine Imotski. Napravljena je od bijelog kamena s crnim slovima, a ugrađena je u pročelje zgrade. Iz teksta čitamo o pionirskom partizanskom pohodu u čast 9. dalmatinske udarne divizije u Imotskome.

Ploču je postavio Općinski odbor Imotski **31. 7. 1949. godine.**

Spomen obilježje održava i brine se o njemu **Osnovna škola** u Imotskome.

OPĆINSKI ODBOR SUBNOR-a IMOTSKI SPOMEN GROBNICA U GROBLJU IMOTSKI

Spomen grobnica u mjesnom groblju u Imotskome rađena je kao obična grobnica. U njoj je sahranjeno 15 boraca NOR-a koji su bili ranjeni u borbama na Širokom Brijegu i Mostaru i odatle prebačeni u bolnicu 8. dalmatinskog korpusa, koja je bila smještena u bivšoj građanskoj školi u Imotskome. U bolnici su umrli i sahranjeni u Grobnicu mjesnog groblja u Imotskome.

Dvojici od njih rodbina je digla spomenik.

Spomen grobnici održava i brine se o njoj Osnovna škola u Imotskome.

SPOMEN OBILJEŽENE ULICE U IMOTSKOME

Skupština općine Imotski na sjednici Vijeća mjesnih zajednica, održanoj 4. 2. 1981. godine, donijela je rješenje o imenima ulica, te se na osnovi tog rješenja imenuju 22 ulice u Imotskome kao spomen obilježja u čast revolucionara Krajine i Jugoslavije, istaknutih ličnosti i boraca, događaja iz NOB-a, žrtava palih za slobodu, kao i slavnih putova i bitaka u kojima su se Imoćani borili za slobodu rame uz rame s ostalim borcima Jugoslavije.

Spomen obilježene ulice u Imotskome:

1. Trg maršala Tita
2. Ulica 9. udarne divizije
3. Ulica Vladimira Nazora
4. Ulica Imotskog odreda
5. Ulica bratstva i jedinstva
6. Ulica palih boraca
7. Ulica imotskih skojevac
8. Ulica dalmatinskih brigada
9. Ulica Alekse Dundića
10. Ulica imotskih Španjolaca
11. Sutješka ulica
12. Ulica I. G. Kovačića
13. Ulica žrtava fašizma
14. Omladinska ulica
15. Ulica Joze Šćurle
16. Trg Edvarda Kardelja
17. Ulica I. L. Ribara
18. Ulica Mate B. Klapirića
19. Ulica braće Mršića
20. Ulica Moše Pijade
21. Prilaz Milivoja Pauta
22. Prolaz JNA

**ŠKOLE KOJE NOSE IMENA ISTAKNUTIH LIČNOSTI
NAŠE REVOLUCIJE**

Osnovna škola u Cisti Velikoj nosi ime slavnog pjesnika i borca Ivana Gorana Kovačića.

Osnovna škola u Zagvozdu nosi ime istaknutog revolucionara Imotske krajine Ivana Gače.

Centar usmjerenog obrazovanja u Imotskome nosi ime predratnog člana i osnivača KP u Imotskome Pavla Loze.

Osim navedenoga, Omladinska radna brigada SSOH Imotski nosi ime ORB »JOSIP ŠĆURLA«.

Ivanbegovina

Poginuli borci



ANTE KUJUNDŽIĆ pok. Marijana, »Baraban« rođen je 6. 6. 1914. godine u Ivanbegovini. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u lipnju 1942. godine u biokovski bataljon »Josip Jurčević«. Kao ranjenik ubijen u Centralnoj bolnici kraj Tjentišta 13. 6. 1943. godine u svojstvu zamjenika komesara čete 4. »Gačin« bataljona 10. hercegovačke brigade. Članom je KP postao 1938. godine. Prije rata i do stupanja u NOV politički je djelovao na terenu. Na prvoj konstituirajućoj Kotarskoj konferenciji SKOJ-a biran je za člana Kotarskog komiteta SKOJ-a.



MARKO KUJUNDŽIĆ pok. Jure rođen je 22. 4. 1906. godine u Ivanbegovini. Radnik. Hrvat.

Sudionikom je pokreta otpora u Belgiji. Upisano mu je ime na spomeniku u mjestu Seraing, gdje je uhapšen od Nijemaca i odveden u logor u Nizozemsku 1943. godine. Poginuo na brodu prilikom prebacivanja političkih zatvorenika iz Nizozemske u Norvešku 1944. godine.



MIJO KUJUNDŽIĆ Matin »Miško« rođen je 9. 9. 1923. godine u Ivanbegovini. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio početkom 1943. godine u Slavoniji. Koncem 1943. godine prebacio se među biokovske partizane. Po odluci Kotarskog komiteta KP Imotski upućen je na politički rad u Općinski komitet SKOJ-a Kamenmost u svojstvu člana Kotarskog odbora USAOH-a i sekretara OK SKOJ-a Kamenmost. Ubili su ga ustaše pred kućom Popića u Ivanbegovini 7. 10. 1944. godine.



MILAN KUJUNDŽIĆ pok. Marijana, »Banjić« rođen je 3. 3. 1922. godine u Ivanbegovini. Konduktör - radnik. Hrvat.
Za NOP radio od početka 1943. godine. Koncem 1943. godine organiziran je u SKOJ. Ustaše su saznali o njegovu radu za NOP i ubili ga 27. 10. 1944. godine u Imotskome.



JOZO POPIĆ pok. Josipa rođen je 26.
9. 1911. godine u Ivanbegovini. Službenik. Hrvat.

U NOV je stupio 20. 10. 1944. godine.
Poginuo je u borbama kod Svetе Nedjelje u Istri 1945. godine kao vodnik
voda 3. čete 2. bataljona 4. splitske
brigade 9. dalmatinske divizije.

Žrtve fašističkog terora

BARIŠA KUJUNDŽIĆ pok. Luke »Popović« rođen je 21. 8. 1902. godine.

Kao simpatizer i suradnik NOP-a uhvaćen od pripadnika »Zelenog kadrata« (ustaša). Tom prilikom su ga tako mučili i pretukli da je od posljedica umro 27. 12. 1944. godine.

Spomen obilježja



MJESNO UDRIŽENJE SUBNOR-a IVANBEGOVINA
(KUJUNDŽICI)

SPOMEN PLOČA PALIM BORCIMA, ŽRTVI FAŠISTI TERRORA
POGINULIM BORCIMA U ŠPANJOLSKOMU GRAĐANSKOM
RATU I BELGIJSKOM POKRETU OTPORA NA ZGRADI
OSNOVNE ŠKOLE

Spomen ploča je od granita. U vrhu je ploče zvijezda petokraka.
Ispod nje kratki tekst: »Pali za slobodu«.

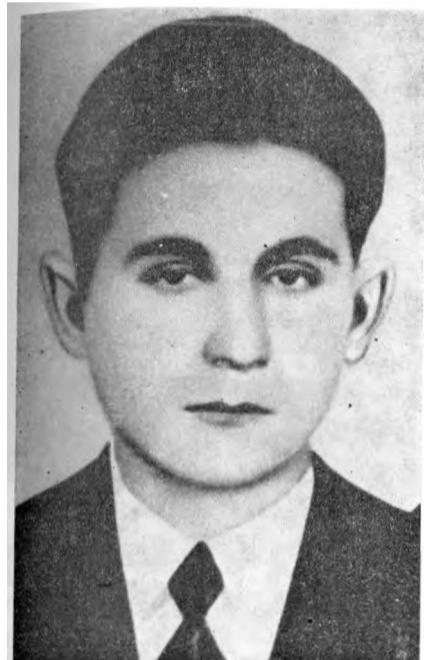
Na ploči su upisana imena i prezimena 3 pala borca u NOR-u,
jedne žrtve fašizma i imena po jednog poginulog borca u španjolskmu
građanskom ratu i belgijskom pokretu otpora.

Spomenik je podigao narod Ivanbegovine 27. 7. 1969. godine.

Spomen obilježje održava i brine se o njemu Osnovna škola u
Ivanbegovini.

Kamenmost

Poginuli borci



JOVO JALOVIĆ Stevin, rođen je 4. 9. 1922. godine u Nebriževcu. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 21. 1. 1943. godine. Bio je borac 2. dalmatinske udarne brigade. U borbi s neprijateljem zarobljen i stradao u logoru u Njemačkoj.



SPIRO KNEŽEVIĆ Iljin »Špica« rođen je 20. 3. 1907. godine u Nebriževcu. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 21. 1. 1943. godine. Kao borac 2. dalmatinske brigade poginuo je u borbama za oslobođenje Mostara 1944. godine.

ILIJA MILETIĆ Iljin, rođen je 5. 4. 1906. godine u Nebriževcu. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 21. 1. 1943. godine. Bio je borac 2. dalmatinske udarne brigade. Zarobljen je u borbama kraj Nevesinja i odveden u logor u Njemačku, gdje je od mučenja umro 1944. godine.



GOJKO ODOVIĆ Jovin rođen je 1919. godine u Nebriževcu. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 21. 1. 1943. godine. Bio je borac 2. srpske brigade. Poginuo je u borbama kraj Ključa 1944. godine.



STEVO ODOVIĆ Jovin »Pliva« rođen je 26. 6. 1922. godine u Nebriževcu. Đak. Srbin.

U NOV je stupio 22. 11. 1942. godine. Kao borac 2. bataljona 2. dalmatinske udarne brigade poginuo je na Sutjesci 1943. godine. Bio je članom SKOJ-a od 1941. godine.



ĐURO OPUVA Ristin rođen je 15. 3. 1913. godine u Nebriževcu. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 21. 1. 1943. godine. Poginuo je kao borac 4. dalmatinske udarne brigade u travnju 1943. godine u borbama s neprijateljem oko Nevesinja.

LJUBO LJUBINKO Picukarić, Ivanov, rođen je 25. 5. 1922. godine u Kamenmostu. Student. Hrvat.

U NOV je stupio oko 20. 2. 1943. godine. Poginuo je u borbama na Suščići kraj Tjentišta, 13. 6. 1943. godine na dužnosti ekonoma u intendanturni Centralne bolnice. Bio je članom SKOJ-a.

ANA PIJANOVIĆ Jovina, rođena je 1924. godine u Nebriževcu. Domačica. Srpskinja.

U NOV je stupila 21. 1. 1943. godine. Poginula je u borbama za oslobođenje Beograda 15. 10. 1944. godine.



JOVO PIJANOVIĆ Markov rođen je 15. 5. 1911. godine u Nebriževcu. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 21. 1. 1943. godine. Kao borac 3. bataljona 2. dalmatiniske udarne brigade poginuo je u borbama kraj Nevesinja u mjesecu lipnju 1943. godine.

MILA PIJANOVIĆ Jakovljeva, rođena je 22. 6. 1910. godine u Nebriževcu. Domaćica. Srpskinja.

U NOV je stupila 21. 1. 1943. godine. Bila je borac Prateće čete 2. dalmatinske udarne brigade. Poginula je na Sutjesci, Gornje Bare, 6. 6. 1943. godine.

MILAN PIJANOVIĆ Lukin rođen je 1927. godine u Nebriževcu. Žemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 21. 1. 1943. godine. Poginuo je u travnju 1945. godine kod Svetе Nedjelje u Istri kao borac 9. dalmatinske divizije. Bio je kurirom u NOV.

MILAN RADOVIĆ Gligin »Šajkača« rođen je 1923. godine u Nebriževcu. Žemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 23. 1. 1943. godine. Kao borac 3. bataljona 4. dalmatinske udarne brigade poginuo je u veljači 1943. godine u selu Runoviću u borbi s ustasama.

LUKA ŠINDIK Nikolin rođen je 15. 10. 1914. godine u Nebriževcu. Žemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 21. 1. 1943. godine. Kao borac 2. bataljona 2. dalmatinske proleterske brigade poginuo je u srpnju 1943. godine u borbi na Sutjesci.

ILIJA TOMIĆ Nikolin rođen je 1888. godine u Nebriževcu. Umirovljeni službenik. Srbin.

U NOV je stupio 21. 1. 1943. godine. Ubili su ga ustaše 10. 10. 1944. godine.

LUKA TOMIĆ Iljin »Bilan« rođen je 18. 5. 1915. godine u Nebriževcu. Vozač. Srbin.

U NOV je stupio 20. 11. 1942. godine. Bio je borac 3. dalmatinske udarne brigade, a poginuo je kao teški ranjenik u Centralnoj bolnici na Tjentištu 13. 6. 1943. godine.

ANTE TROGRLIĆ Ivanov »Toncul« rođen je 9. 6. 1918. godine u Kamenmostu. Obućar. Hrvat.

Bio je predratnim članom Partije. U NOV je stupio oko 20. 2. 1943. godine. Poginuo je u borbama na Nerevi, kraj Jablanice, 1943. godine, kao kurir 4. dalmatinske brigade.

PERO USKOK Lukin rođen je 18. 6. 1923. godine u Nebriževcu. Žemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 21. 1. 1943. godine. Poginuo je 20. 3. 1943. godine u borbi s neprijateljem u Posušju kao borac 3. bataljona 2. dalmatinske brigade.

LUKA ZDILAR Petrov »Crni« rođen je 4. 9. 1922. godine u Nebriževcu. Šegrt. Srbin.

U NOV je stupio 22. 11. 1942. godine. Bio je borac 2. dalmatinske brigade. Nijemci su ga uhvatili u mjestu Kolu kraj Duvna, predali ga ustasama, koji su ga objesili koncem 1943. godine u Duvnu.

MILOŠ ZDILAR Lukin rođen je 15. 6. 1913. godine u Nebriževcu. Žemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 21. 1. 1943. godine. Bio je borac 4. dalmatinske udarne brigade, a poslije Komande mjesta Biokovo. Ranjen je u borbama na Biokovu i od posljedica rana umro u bolnici na Hvaru u lipnju 1943. godine.

Žrtve fašističkog terora

MARKO LONČAR Ivanov rođen je 1925. godine u Nebrževcu. Zemljoradnik. Hrvat.

Mučen od ustaša umro je 1945. godine u svojoj kući.

MILICA OPUVA kćи Stevana rođena je 28. 9. 1944. godine u Nebrževcu. Dijete. Srpskinja.

Ubili su je ustaše na svirep način 1. 10. 1944. godine u Nebrževcu.

ANĐA ODOVIĆ ž. Jovina rođena je 20. 4. 1879. godine u Nebrževcu. Domaćica. Srpskinja.

Ubili su je ustaše na svirep način u rodnoj kući 11. 10. 1944. godine.

MIRKO OPUVA Stevin rođen je 1932. godine u Nebrževcu. Dječak. Srbin.

Ubijen na svirep način od ustaša 1. 10. 1944. godine u Nebrževcu.

JOVO ODOVIĆ Đurin rođen je 1878. godine u Nebrževcu. Zemljoradnik. Srbin.

Ubijen je na svirep način od ustaša 11. 10. 1944. godine u rodnoj kući.

SVETO OPUVA Stevin rođen je 1936. godine u Nebrževcu. Dječak. Srbin.

Ubili su ga ustaše na svirep način 1. 10. 1944. godine.

CVITA OPUVA Ristina rođena je 1867. godine u Nebrževcu. Domaćica. Srpskinja.

Ubili su je ustaše u rodnoj kući 1. 10. 1944. godine.

MARA PATRLJ kćи Ivanova rođena je 1929. godine u Kamenmostu. Domaćica. Hrvatica.

Poginula od talijanske topovske granate 1942. godine u Nebrževcu.

LJUBICA OPUVA kćи Stevana rođena je 1938. godine u Nebrževcu. Dijete. Srpskinja.

Ubili su je ustaše na svirep način u Nebrževcu 1. 10. 1944. godine.

ANICA PIJANOVIĆ ž. Jovina, Sekulova, rođena je 1896. godine. Domaćica. Srpskinja.

Ubili su je ustaše na svirep način u Nebrževcu 1. 10. 1944. godine.

MARA OPUVA ž. Stevana rođena je 1912. godine u Nebrževcu. Domaćica. Srpskinja.

Ubili su je ustaše u njezinoj kući u Nebrževcu 1. 10. 1944. godine.

JOVO PIJANOVIĆ pok. Ilije rođen je 1895. godine u Nebrževcu. Zemljoradnik. Srbin.

Ubijen je na svirep način u Nebrževcu 1. 10. 1944. godine. Zločin su izvršili ustaše.

MARA PIJANOVIĆ ž. Đurina rođena je 1901. godine u Nebrževcu. Domaćica. Srpskinja.

Ubili su je ustaše 1. 10. 1944. godine u Nebrževcu.

PETAR TOMIĆ Đurin rođen je 1909. godine u Nebrževcu. Zemljoradnik. Srbin.

Ustaše su ga bacili u Čalinu jamu 1941. godine, ali se uspio spasiti. 1943. godine ustaše su ga ponovno uhvatili i ubili u Nebrževcu.

PETAR PIJANOVIĆ Jovin rođen je 1930. godine u Nebrževcu. Dječak. Srbin.

Ubili su ga ustaše na svirep način 1. 10. 1944. godine u Nebrževcu.

MILAN ŠINDIK Nikolin rođen je 1925. godine u Nebrževcu. Zemljoradnik. Srbin.

U IV ofenzivi zarobljen od Nijemaca i mučen u zatvoru u Mostaru. Od posljedica mučenja umro u svojoj kući u Nebrževcu 1945. godine.

K.RSTO TBRZIJA pok. Ilije rođen je 18. 6. 1887. godine u Nebrževcu. Zemljoradnik. Srbin.

Ustaše su ga bacili u Čalinu jamu 23. 6. 1941. godine i u jami ranili. Potom je izvađen iz jame te ga Talijani odvedoše u Mostar na liječenje, ali su ga ustaše ponovno uhvatili, ubili i bacili u Neretvu 26. 6. 1941. godine.

MARKO TOMIĆ pok. Luke rođen je 15. 5. 1873. godine u Nebrževcu. Zemljoradnik. Srbin.

Ustaše su ga bacili u Čalinu jamu 23. 6. 1941. godine. Ranjen u jami, potom su ga pukim slučajem izvadili iz jame. Talijani su ga odveli u Mostar na liječenje, ali su ga ustaše ponovno uhvatili, ubili i bacili u Neretvu 26. 6. 1941. godine.

Spomen obilježja



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a KAMENMOST SPOMENIK PALIM BORCIMA NOR-a I ŽRTVAMA FAŠISTIČKOG TERORA ISPRED DOMA (OSNOVNE ŠKOLE)

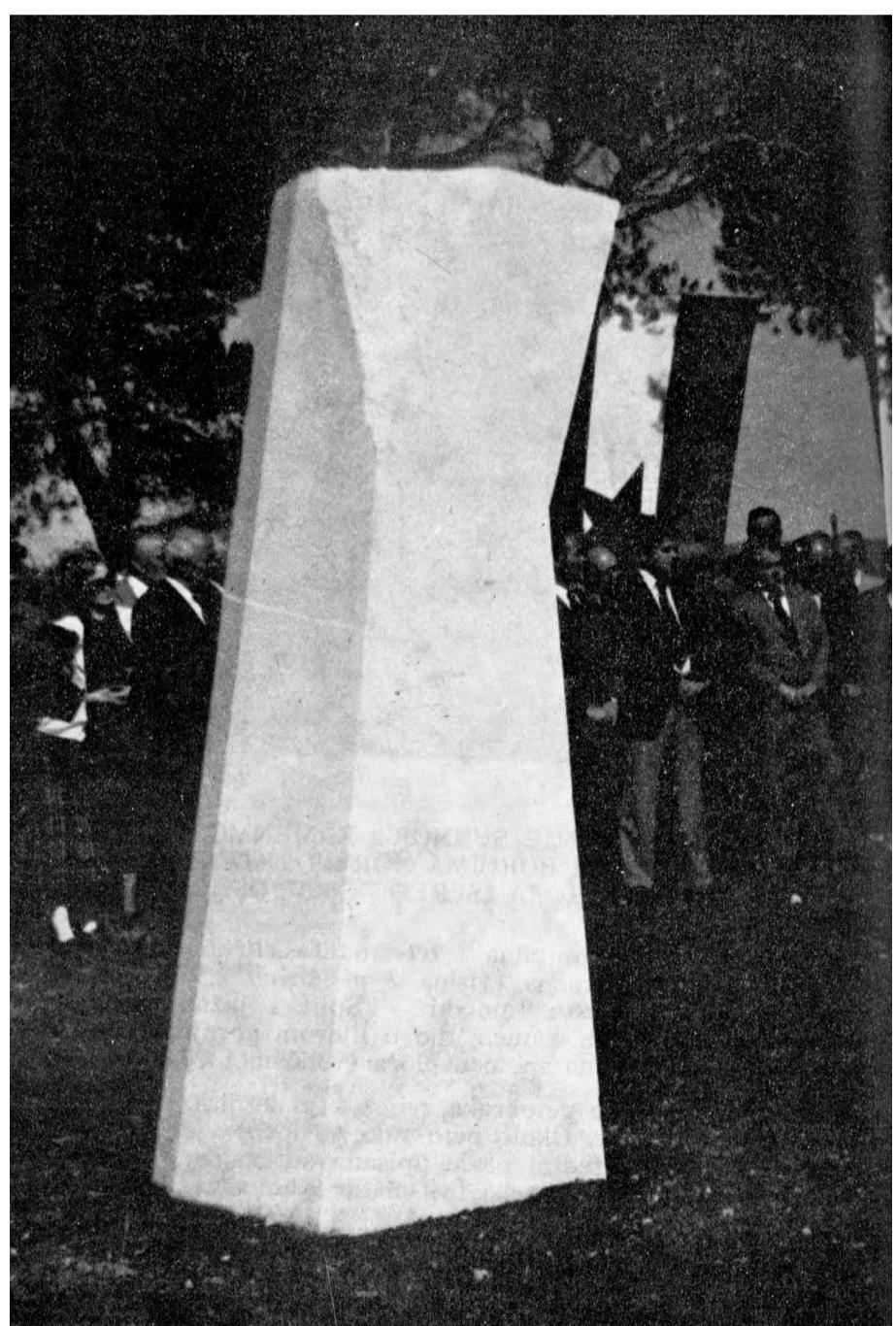
Spomenik palim borcima i žrtvama fašističkog terora napravljen je od domaćeg kamena (visina 2 m, širina 2,5 m) i nalazi se stotinjak metara uz cestu Imotski — Split s južne strane, ispred Doma u Kamenmostu. U kameni dio u lijevom gornjem kutu spomenika ugrađena je granitna spomen ploča (veličina 1x0,80 m).

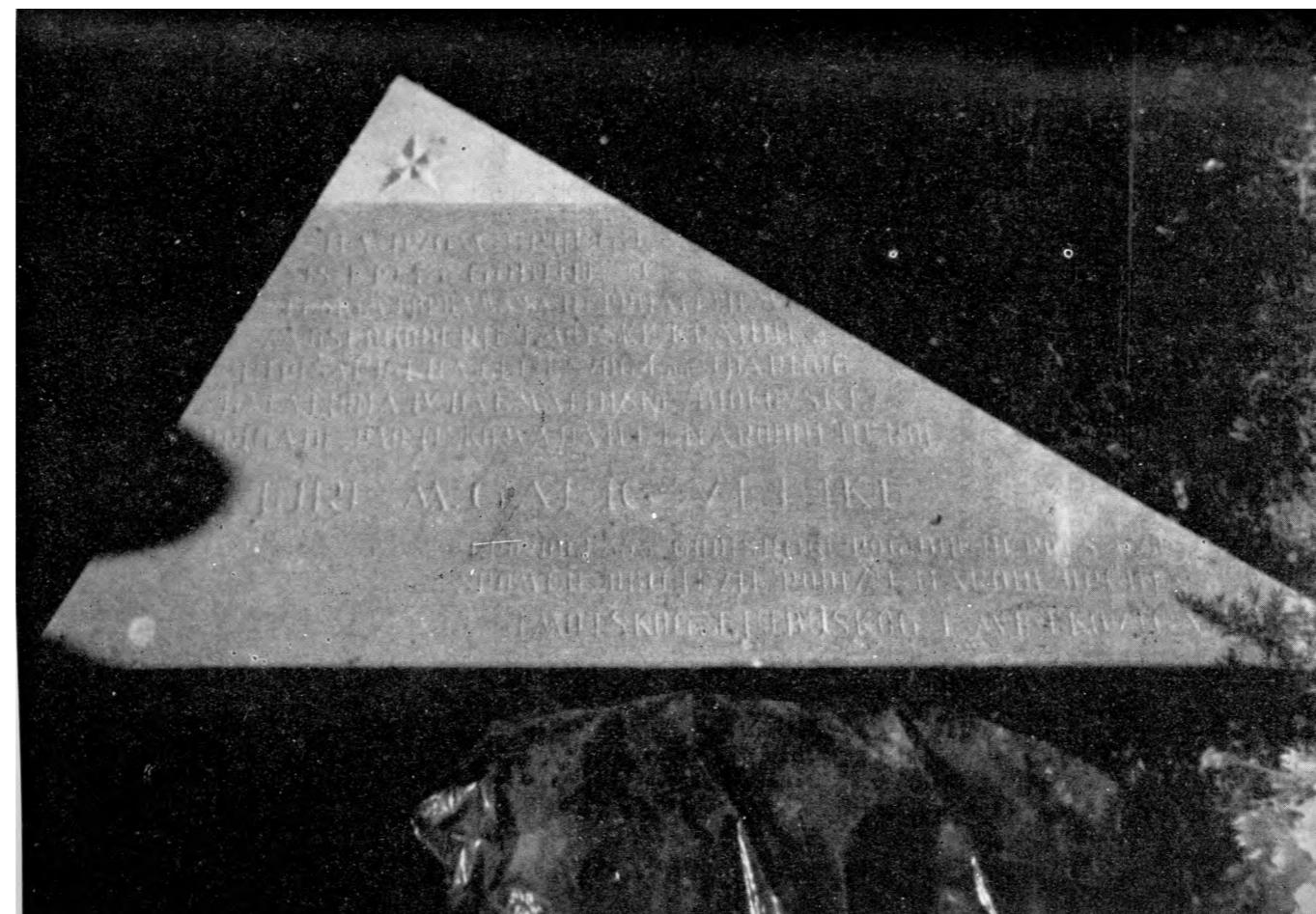
Na vrhu je ploče petokraka zvijezda u donjim krakovima koje su urezane dvije puške. Okolo petokrake je lovor vjenac. Ispod toga je tekst posvete. Po sredini ploče upisana su imena i prezimena 20 palih boraca NOR-a i 16 žrtava fašizma iz Kamenmosta.

Na desnoj su strani tri okomice, od vrha do dna spomenika u pravilnim razmacima od bijelog šupljikavog kamena.

Spomenik je podigao narod Kamenmosta 27. 7. 1959. godine.

Spomenik održava i brine se o njemu Osnovna škola u Kamennomostu.





MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a KAMENMOST

SPOMENIK JURI GALICU-VELIKOME

Spomenik se nalazi na Perića Brijegu, iznad Kamenmosta, uz sjevernu stranu ceste Kamenmost — Drum.

Spomenik se sastoji od obeliska nepravilna kosog oblika koji se u vrhu lomi i okrnjen je u gornjem desnom kutu. Okolo njega su, na razdaljini od nekoliko metara, dvije mramorne ploče i jedan okrugli ovalni cementni krug (visina ruba 0,15 m, a širina 0,80 m). Oko spomenika je zid od običnog kamenja. Spomenik je na vidikovcu, s nekoliko borova. Na obelisku 2,5 m visokom, 0,80 m u dnu i 0,70 u visini nema nikakva napisa.

Na trokutnoj mramornoj ploči piše: »Na ovom briježu 18. 1. 1943, godine u teškim borbama s neprijateljem za oslobođenje Imotske krajine, jurišajući na čelu svog udarnog bataljona 4. dalmatinske (Bioskovske) brigade pao je komandant narodni heroj Jure M. Galić - Veliki«.

U vrhu je trokutaste ploče zvijezda petokraka.

Na četvrtastoj mramornoj ploči, veličine 0,35 x 0,50 m, piše: »Na ovom mjestu bili su privremeno sahranjeni posmrtni ostaci komandanta i heroja Jure Galica Velikoga, i to u periodu 1943. — 1946. godine«.

Spomenik je podignut 1977. godine u povodu 35. godišnjice pogibije heroja Jure M. Galića »Velikoga« i 40. godišnjice KPJ zajedničkim sredstvima općina: Imotski, Ljubuški i Metković.

Spomenik održava i brine se o njemu Osnovna škola Kamenmost.

K^rivodol

Poginuli borci



MILAN BASIĆ Ilijin rođen je 1920. godine u Krivodolu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1943. godine u Bogovini kraj Bora. Bio je borac u srpskim jedinicama. Poginuo je u Srbiji 1944. godine (mjesto pogibije nepoznato).



DANE ČUJIĆ Ivanov rođen je 1921. godine u Crnogorcima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 4. 11. 1944. godine. Ranjen je u borbama kraj Knina 3. 11. 1944. godine. Bio je borac 1. čete 2. bataljona 2. brigade 9. dalmatinske divizije. Umro je od zadobivenih rana 20. 12. 1944. godine u bolnici u Sinju



LUKA NIKOLIĆ Petrov rođen je 1918. godine u Crnogorcima. Zemljoradnik. Srbin.

U NOP je stupio 1941. godine. Nakon bijega iz logora u Imotskome prebacio se u Srbiju i priključio partizanskim jedinicama. Bio je borac 21. srpske divizije. Poginuo je na Srijemsкој fronti u travnju 1945. godine.



JOVO ODOVIĆ Markov rođen je 1924. godine u Crnogorcima. Zemljoradnik. Srbin.

Bio je članom USAOH-a od 1942. godine, a članom SKOJ-a od 1943. godine. Od 1943. godine bio je aktivno uključen u NOP. U NOV je stupio 4. 11. 1944. godine. Poginuo je 20. 4. 1945. godine na otoku Pagu kao bolničar u 3. četi 6. bataljona 3. brigade 9. dalmatinske divizije.

JOVO ODOVIĆ Nikolin rođen je 1925. godine u Crnogorcima. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 10. 2. 1943. godine. Poginuo je na području Pive početkom lipnja 1943. godine kao borac 4. bataljona 10. hercegovačke brigade. Bio je članom SKOJ-a od 1942. godine.



LUKA ODOVIĆ Boškov rođen je 1917. godine u Crnogorcima. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio u siječnju 1943. godine. Poginuo je u IV neprijateljskoj ofenzivi na Jablanici 1943. godine. Bio je članom USAOH-a i borac 4. brigade 9. dalmatinske divizije.

MILAN ODOVIĆ Markov rođen je 1915. godine u Crnogorcima. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 15. 8. 1942. godine. Poginuo je 5. 5. 1943. godine u 5. ofenzivi kao zamjenik komandira u 10. hercegovačkoj brigadi. Bio je članom KPJ.

RUŽA ODOVIĆ Jakovljeva rođena je 1925. godine u Crnogorcima. Domaćica. Srpskinja.

Bila je članom SKOJ-a od veljače 1942. godine. U NOV je stupila 10. 1. 1943. godine. Poginula je u lipnju 1943. godine u petoj ofenzivi kao borac 4. bataljona 10. hercegovačke brigade.



GOJKO PRGOMELJA Ristin rođen je 1919. godine u Crnogorcima. Stolar. Srbin.

Kao predratni komunist radio je s ostalim komunistima Krajine na pripremi i organiziranju Imoćana u NOB-u. Kao terenski partijski radnik otkriven je u selu Medvidovići i ubijen 6. 2. 1943. godine na vrhu brda Šeminovac.



MILAN PRGOMELJA pok. Riste rođen je 1914. godine u Crnogorcima. Zemljoradnik. Srbin.

Bio je aktivnim političkim radnikom. Radio za NOP od početka. U NOV je stupio 3. 11. 1944. godine. Od posljedica rata umro u Krivodolu kod svoje kuće 15. 6. 1945. godine.

NIKOLA PUTIĆA Vasin »Nidžo« rođen je 1921. godine u Crnogorcima. Sezonski radnik. Srbin.

Bio je predratnim članom SKOJ-a. U NOV je stupio 15. 8. 1942. godine. Poginuo je na Sutjesci kraj Tjentišta 9. 6. 1943. godine kao borac 4. bataljona 10. hercegovačke brigade.



MARA STANIĆ Jovina rođena je 1923. godine u Crnogorcima. Domačica. Srpskinja.

Bila je članom SKOJ-a od veljače 1942. godine. Stupila je u NOV 20. 1. 1943. godine. Poginula je u borbama na Sutjesci kraj Tjentišta 11. 6. 1943. godine kao borac 1. bataljona 1. dalmatinske brigade.



MILA MILICA Stanić Markova rođena je 1924. godine u Crnogorcima. Domačica. Srpskinja.

Bila je članom SKOJ-a od veljače 1942. godine. U NOV je stupila 6. 1. 1943. godine. Poginula je na Sutjesci u predjelu Miljevine sredinom lipnja 1943. godine kao četna bolničarka u 4. bataljonu 10. hercegovačke brigade.



MILAN SVRDLIN Lukin rođen je 1925. godine u Crnogorcima. Zemljoradnik. Srbin.

Bio je članom SKOJ-a od veljače 1942. godine. U NOV je stupio 10. 1. 1943. godine. Bio je borcem u 4. bataljonu. Poginuo je na Sutjesci oko 15. lipnja 1943. godine u Centralnoj bolnici kao tifusar.



NIKOLA STANIĆ Đurin rođen je 1919. godine u Crnogorcima. Zemljoradnik. Srbin.

Za NOP je radio od 1941. godine. Bio je članom SKOJ-a od 1942. godine. U NOV je stupio 28. 12. 1942. godine u Biokovu. Poginuo je kao borac 4. bataljona 10. hercegovačke brigade u petoj ofenzivi na Sutjesci u svibnju 1943. godine.

ANDA SVRDLIN Petrova rođena je 1925. godine u Crnogorcima. Domaćica. Srpskinja.

Bila je članom SKOJ-a od veljače 1942. godine. Stupila je u NOV 28. 12. 1942. godine. Sudjelovala je u borbama na Neretvi i Sutjesci, a poginula je u borbama kraj Knina u mjesecu studenome 1944. godine kao sanitetski referent 1. dalmatinske brigade. Pretходno je svirepo mučena od četnika.

MARKO SVRDLIN Nikolin rođen je 1917. godine u Crnogorcima. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 1943. godine u mjesecu veljači. Kao borac 4. brigade 9. divizije obolio i vraćen kući, ali i u Crnogorcima ga biraju u NOO. Od posljedica je rata umro u veljači 1946. godine.



ANDRIJA UJE VIC Ivanov rođen je 1909. godine u Krivodolu. Limar. Hrvat.

Predratni komunist. Od 1941. godine aktivno radi s komunistima u NOP-u. U NOV je stupio u listopadu 1942. godine nakon što je uspio razoružati ustaške milicionare koji su ga sprovođili u zatvor u Imotskome. Poginuo je u Viru od ustaške seoske milicije u lipnju 1943. godine kao kurir 3. bataljona 4. brigade 9. dalmatinske divizije, kad je išao nakon sudjelovanja u borbama na Neretvi i Sutjesci prema Biokovu.



AUGUSTIN UJEVIĆ pok. Šimuna »Čiro« rođen je 1900. godine u Krivodolu. Zemljoradnik. Hrvat.

Predratni komunist. Od 1941. godine radi za NOP. Uhapšen je od ustaša na partijskom zadatku u mjesecu studenome 1942. godine u zaseoku Biloši u selu Poljica. Svirepo je mučen i bacen u jamu 4. 11. 1942. godine u zaseoku Biloši. Andrija Ujević i drugovi pomoću konopa su iz jame izvadili mrtvo tijelo. Ogorčen zlodjelom narod je Augustinu priredio veličanstven sprovod. Ustaške vlasti nisu smjele sprovod zabraniti ni narod rastjerati.



IVAN UJEVIĆ Matin »Ivanic« rođen je 1892. godine u Krivodolu. Poštar. dostavljač. Hrvat.

Bio je članom KP od 1921. godine u prvoj osnovnoj organizaciji u Imotskome. Između dva rata politički je veoma aktivna. Biran je za člana Kotarskog komiteta KP za Kotar Imotski na konstituirajućoj sjednici u rujnu 1940. godine. Uhvaćen je kao član Partije 15. 8. 1942. godine i bio tučen od ustaša. U NOV je stupio koncem augusta 1942. godine. Kao ekonom pri Centralnoj bolnici na Tjentistu obolio je od tifusa i poginuo s ranjenicima oko 10. 6. 1943. godine. Prvi Dječji dom u Imotskome, otvoren nakon rata, nosio je njegovo ime.



MILA UJEVIĆ Matina »Marušina« rođena je 1921. godine u Krivodolu. Domaćica. Hrvatica.

Bila je članom SKOJ-a od 1941. godine, kad je aktivno uključena u rad za NOP. Od strane Okružnog komiteeta SKOJ-a upućena je kao delegat na Prvi kongres USAOJ-a u jesen 1942. godine. Poginula je na Sutjesci 2. 6. 1943. godine kao borac 1. proleterske NOU brigade i bolničarka 2. čete 4. kraljevačkog bataljona. Bila je članom KPJ.



MILAN UJEVIĆ Ivanov »Mića« rođen je 1924. godine u Krivodolu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u kolovozu 1943. godine. Partizanima je pristupio u Fruškoj Gori iz Iriga, gdje je radio za partizane prije odlaska u NOV. Poginuo je u borbi za oslobođenje Beograda u studenome 1944. godine.



NEDJELJKO UJEVIĆ Ivanov »Ceco« rođen je 1921. godine u Krivodolu. Podoficir. Hrvat.

Kapitulacijom stare Jugoslavije zatekao se u podoficirskoj školi u Zemunu, gdje je kao pitomac bio uključen u domobranske jedinice. U prvom je susretu s partizanima s još petoricom drugova organizirao bijeg i priključivanje partizanima. Bijeg je bio otkiven. U borbi s domobranskim konjicom Nedjeljko je uhvaćen i strijeljan 24. 1. 1943. godine.

MIROSLAV UJEVIĆ Stjepanov rođen je 1924. godine u Krivodolu. Gostioničar. Hrvat.

Bio je članom SKOJ-a i KP. U NOV je stupio 15. 8. 1942. u Bataljon »Josip Jurčević«. Vršio je dužnost komesara bataljona u NOV. Poginuo je u studenome 1943. godine u Grabu kraj Sinja. Kad je bio opkoljen Štab bataljona pokušao je pobjeći kroz prozor. Tom je prilikom pogoden i na mjestu ostao mrtav.

PETAR UJEVIĆ Marijanov rođen je 1923. godine u Krivodolu. Zemljoradnik. Hrvat.

Kao pripadnik domobranske jedinice, koja je bila upućena koncem 1943. godine u Italiju, pobjegao je u partizane u Sloveniju. Isticao se kao hrabar borac. U jednoj je borbi bio teško ranjen i smješten u bolnicu, koju je neprijatelj otkrio i zapalio, a on je na vatri izgorio 10. 3. 1944. godine.



RISTO VUKELJA pok. Nikole rođen je 1917. godine u Crnogorcima. Mehaničar. Srbin.

Bio je na izučavanju zanata u Pančevu. U NOV je stupio 1942. godine. Poginuo je 1942. godine kao borac Fruškogorskog odreda.

Žrtve fašističkog terora

MIRKO ĆUJIĆ Ivanov rođen je 1911. godine u Crnogorcima. Zemljoradnik. Hrvat.

Zaklali su ga četnici ispod Crnogoraca 4. 3. 1943. godine.

MARKO STANIĆ pok. Nikole rođen je 1887. godine u Crnogorcima. Zemljoradnik. Srbin.

Ustaše su ga ubili na Maloj Gomili (između Antunovića i Grubina) 1943. godine.

JOVO GAROJEVIĆ Markov rođen je 1904. godine u Crnogorcima. Zemljoradnik. Srbin.

Kao političkog aktivista uhvatili su ga ustaše i odveli 6. 2. 1943. godine u Jasenovac, gdje je ubijen u veljači 1943. godine.

ANDA SVRDLIN Markova rođena je 1940. godine u Crnogorcima. Dijete. Srpskinja.

Poginula je u bombardiranju 28. 1. 1943. godine u Crnogorcima.

LUKA GAROJEVIĆ Đurin rođen je 1913. godine u Crnogorcima. Zemljoradnik. Srbin.

Radio je u Belgiji i poginuo 1944. godine prilikom bombardiranja savezničkih aviona.

LUKA GAROJEVIĆ Jovin rođen je 1881. godine u Crnogorcima. Zemljoradnik. Srbin.

Poginuo je u Crnogorcima 28. 1. 1943. godine od bombardiranja.



NIKOLA MANDIĆ Stevin rođen je 1900. godine u Crnogorcima. Zidari. Srbin.

1943. godine uhvatili su ga ustaše i odveli 6. 2. 1943. godine u logor »Jasenovac«, gdje je likvidiran.

DANILO SVRDLIN Nikolin rođen je 1911. godine u Crnogorcima. Zemljoradnik. Srbin.

1941. godine uhapsili su ga Nijemci i odveli u logor Mathauzen (Njemačka), gdje je i ubijen.

LJUBO SVRDLIN Markov rođen je 1939. godine u Crnogorcima. Dječak. Srbin.

Poginuo je od bombariranja 28. 1. 1943. godine u Crnogorcima.

OBRAD SVRDLIN pok. Jove rođen je 1939. godine u Crnogorcima. Dječak. Srbin.

Poginuo 28. 1. 1943. godine od bombardiranja u Crnogorcima.

PETAR SVRDLIN Lukin rođen je 1929. godine u Crnogorcima. Zemljoradnik. Srbin.

Kao član USAOH-a uhapšen od ustaša i odveden 6. 2. 1943. godine u logor »Jasenovac«, gdje je ubijen.



PETAR SVRDLIN Todorov rođen je 1885. godine u Crnogorcima. Zemljoradnik. Srbin.

Kao politički aktivist uhvaćen od ustaša i odveden 6. 2. 1943. godine u logor »Jasenovac«, gdje je i ubijen.

IVA UJEVIĆ ž. Stipanova rođena je 1892. godine u Krivodolu. Domaćica Hrvatica.

Strijeljali su je ustaše pred kućom 6. 2. 1943. godine zbog toga što joj je sin bio u partizanima.

IVAN UJEVIĆ »Boća« rođen je 1862. godine u Krivodolu. Zemljoradnik. Hrvat.

Prilikom talijanskog bombardiranja bio je teško ranjen i od toga je umro u svojoj kući 7. 2. 1943. godine.

BRANKO VRLJIČAK Stipin rođen je 1926. godine u Krivodolu. Zemljoradnik. Hrvat.

Poginuo je 1944. godine nesretnim slučajem od eksplozije granate koju je izvadio iz srušenoga talijanskog automobila.

LUKA VRLJIČAK Petrov rođen je 1930. godine u Krivodolu Omladinac. Hrvat.

Poginuo je 1944. godine od nakazne mine kraj Šumečke gomile, između Grubina i Krivodola.

ANA VUKELJA ž. Milanova rođena je 1907. godine u Crnogorcima. Domaćica. Srpskinja.

Aktivno je radila za NOP. Uhapsili su je ustaše 6. 2. 1943. godine i odveli u logor »Jasenovac«, gdje je i ubijena.

MILAN VUKELJA Nikolin rođen je 1910. godine u Crnogorcima. Zemljoradnik. Srbin.

U veljači 1943. godine uhvaćen je od strane ustaša i odveden 6. 2. 1943. godine u logor »Jasenovac«, gdje je i ubijen.

Spomen obilježja



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a KRIVODOL

SPOMEN OBILJEŽJE NA OSNOVNOJ ŠKOLI »TIN UJEVIĆ«
U KRIVODOLU

Na zapadnoj strani prvog krila zgrade Osnovne škole, uz cestu Krivodol — Poljica, nalazi se spomen obilježje.

Ploča učvršćena u zid od bijelog je mramora. Veličina je ploče 0,90 x 0,60 m.

Na ploči je samo tekst posvete koji glasi:

»U spomen dvadesetgodišnjice narodne revolucije i slavu palih boraca ovog kraja u N.O.B-i 1941—1945. godine narod Krivodola uz pomoć narodnih vlasti podiže ovaj prosvjetni hram koji će buduća mlada pokoljenja voditi k saznanju istine i rasteretiti ih svih predrasuda.■

Ispod teksta posvete slijedi datum podizanja spomen ploče:
Krivodol 25. 11. 1961. godine.

Spomen obilježje održava i brine se o njemu Osnovna škola u Krivodolu.



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a KRIVODOL

SPOMENIK PALIM BORCIMA NOR-a I ŽRTAVMA
FAŽISTIČKOG TERORA NA LOKACIJI DIRADA, U PODNOŽJU
BRDA SEMINOVAC, UZ CESTU IMOTSKI — SPLIT

Spomenik se sastoji od dva postolja izgrađena od bračkog kamena. Prvo je postolje veličine 3x2 m, a drugo veličine 2x1 m. Na gornjem je postolju spomen ploča od crnog granita visine 1,5 m, a širine 0,80 m. Na vrhu je spomenika petokraka zvijezda. U vrhu spomen ploče ucrtan je grb SFRJ uokviren u lovor vijenac. Ispod grba je tekst posvete. Na prednjoj strani ispisana su imena 23 pala borca NOR-a, a na poledini spomenika imena 15 žrtava fašističkog terora iz mjesta Krivodol — Crnogorci. Spomeniku se prilazi s ceste mramornim stubištem.

Spomenik su podigli mještani Krivodola i Crnogoraca 27. 7.
1959. godine.

Spomenik održava i brine se o njemu Osnovna škola u Krivodolu.

Krstatice

Poginuli borci

IVAN GUDELJ Antin rođen je 1911.
fodine u Krsticama. Zemljoradnik,
Hrvat.

U NOV je stupio 1943. godine. Umro
kao partizan u splitskoj bolnici 1945.
godine od posljedica.



MARIJAN GUDELJ Antin rođen je 16.
7. 1922. godine u Krsticama. Zemljoradnik.
Hrvat.

U NOV je stupio 15. 2. 1942. godine.
Uhvaćen kao kurir na zadatku, pogubljen i bačen u jamu 19. 7. 1943.
godine u Biokovskom Selu. Bio je članom KPJ.



MARIJAN GUDELJ Grgin rođen je
1896. godine u Krsticama. Zemljoradnik. Hrvat.

Aktivno je uključen kao terenski radnik u pripremama za borbu protiv neprijatelja od 1941. godine. U NOV je stupio 15. 2. 1943. godine. U NOB-u je bio članom NOO-a Krstatice. Uhvaćen, mučen i ubijen 19. 7. 1943. godine u Krsticama.



IVAN ZEC-ORLOVIĆ Antin rođen je 1928. godine u Krsticama. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 1. 1944. godine. Poginuo je koncem 1944. godine na Sirokom Brijegu kao borac 4. splitske brigade.



JOZO TOPIĆ Marijanov rođen je 1. 5. 1916. godine u Krsticama. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. rujna 1944. godine. Poginuo je u borbama za oslobođenje Istre 1945. godine na Katarini kao borac 26. udarne divizije.

JOZIP ZEC Antin rođen je 1927. godine u Krsticama. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Od posljedica rata umro u bolnici u Splitu 1945. godine.

Žrtve fašističkog terora

IVAN GRUDELJ pok. Joze rođen je 30. 6. 1891. godine u Krstaricama. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 9. 7. 1943. godine u Krstaticama.

MANDA ŠUĆUR ud. Joze rođena je 8. 8. 1895. godine. Domaćica. Hrvatica.

Ubili su je Nijemci u Krstaticama 9. 7. 1943. godine.

IVAN GUDELJ pok. Štipana rođen je 12. 5. 1885. godine u Krstaticama. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 14. 7. 1943. godine.

MARICA ŠUĆUR pok. Joze rođena je 15. 1. 1934. godine u Krstaticama. Djevojčica. Hrvatica.

Ubili su je Nijemci u Krstaticama 9. 7. 1943. godine.

MARIJA GUDELJ Mijina rođena je 1932. godine u Krstaticama. Djekovčica. Hrvatica.

Ubili su je Nijemci 2. 8. 1943. godine u Krstaticama.

TONKA ŠUĆUR pok. Joze rođena je 3. 10. 1931. godine u Krstaticama. Domaćica. Hrvatica.

Ubili su je Nijemci u Krstaticama 9. 7. 1943. godine.

ZORKA GUDELJ pok. Ante rođena je 27. 3. 1925. godine u Krstaticama. Domaćica. Hrvatica.

Strijeljali su je ustaše i Nijemci 9. 7. 1943. godine u Krstaticama.

ANTE ZEC pok. Joze rođen je 13. 7. 1902. godine u Krstaticama. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga ustaše i Nijemci 9. 7. 1943. godine u Krstaticama.

JOZO ŠUĆUR pok. Joze rođen je 1937. godine u Krstaticama. Djecak. Hrvat.

Ubili su ga Nijemci u Krstaticama 9. 7. 1943. godine.

ANTE ZEC pok. Marijana rođen je 15. 11. 1901. godine u Krstaticama. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci i ustaše 9. 7. 1943. godine u Krstaticama.

ANTICA ZEC ž. Marijanova rođena je 8. 2. 1890. godine u Krsticama. Domaćica. Hrvatica.

Strijeljali su je ustaše i Nijemci 9. 7. 1943. godine u Krsticama.

MANDA ZEC ž. Antina rođena je 1. 3. 1908. godine u Krsticama. Domaćica. Hrvatica.

Strijeljali su je ustaše i Nijemci 9. 7. 1943. godine u Krsticama.

BLAŽENKO ZEC Antin rođen je 25. 3. 1942. godine u Krsticama. Dijete. Hrvat.

Ubili su ga ustaše i Nijemci 9. 7. 1943. godine u Krsticama.

MANDA ZEC ž. Jurina rođena je 15. 11. 1901. godine u Krsticama. Domaćica. Hrvatica.

Strijeljali su je ustaše i Nijemci 9. 7. 1943. godine u Krsticama.

IVA ZEC ž. Antina rođena je 8. 3. 1901. godine u Krsticama. Domaćica. Hrvatica.

Strijeljali su je Nijemci i ustaše 9. 7. 1943. godine u Krsticama.

MARA ZEC ž. Matina rođena je 25. 9. 1883. godine u Krsticama. Domaćica. Hrvatica.

Strijeljali su je ustaše i Nijemci 9. 7. 1943. godine u Krsticama.

DANICA ZEC Antina rođena je 1941. godine u Krsticama. Dijete. Hrvatica.

Ubili su je Nijemci i ustaše 9. 7. 1943. godine u Krsticama.

MARA ZEC ž. Stipanova rođena je 1889. godine. Domaćica. Hrvatica.

Strijeljali su je ustaše i Nijemci 9. 7. 1943. godine u Krsticama.

JURE ZEC pok. Ante rođen je 7. 7. 1880. godine u Krsticama. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga ustaše i Nijemci 9. 7. 1943. godine u Krsticama.

MARIJA ZEC Matina rođena je 31. 10. 1931. godine u Krsticama. Domaćica. Hrvatica.

Strijeljali su je Nijemci i ustaše u Krsticama 9. 7. 1943. godine.

JURICA ZEC Antin rođen je 1. 11. 1941. godine u Krsticama. Dijete. Hrvat.

Strijeljali su ga ustaše i Nijemci 9. 7. 1943. godine u Krsticama.

MILA ZEC Antina rođena je 7. 1. 1934. godine u Krsticama. Dijete. Hrvatica.

Strijeljali su je ustaše i Nijemci u Krsticama 9. 7. 1943. godine.

MILAN ZEC-ORLOVIĆ pok. Ante rođen je 1929. godine u Krstaticama. Omladinac. Hrvat.
poginuo je od njemačke granate 1944. godine u Krstaticama.

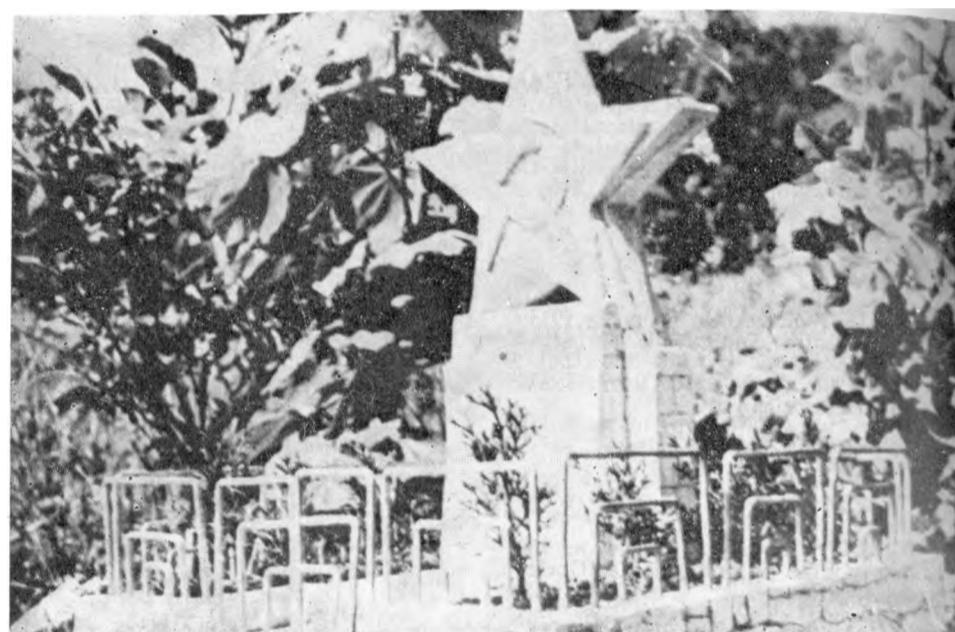
MIROSLAV ZEC Antin rođen je 1. 7. 1939. godine. Dijete. Hrvat.
Strijeljali su ga Nijemci i ustaše 9. 7. 1943. godine u Krstaticama.

NEDJELJKO ZEC Antin rođen je 1933. godine u Krstaticama. Đak. Hrvat.
Strijeljali su ga Nijemci 9. 7. 1943. godine u Krstaticama.

RUŽA ZEC pok. Stipe rođena je 26. 12. 1926. godine u Krstaticama. Omladinka. Hrvatica.
Umrla je u zbjegu El Shatt 12. 11. 1944. godine.

ŠTIPAN ZEC pok. Mate rođen je 24. 12. 1873. godine u Krstaticama. Zemljoradnik. Hrvat.
Strijeljali su ga Nijemci i ustaše 9. 7. 1943. godine u Krstaticama.

Spomen obilježja



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a KRSTATICICE

SPOMENIK PALIM BORCIMA I ŽRTVAMA FAŠISTIČKOG
TERORA U KRSTATICAMA

Spomenik se nalazi uz cestu u Krstacicama ne neposrednoj blizini sredine sela. U ljepoti prirodnog ambijenta ističe se zid od domaćega obrađenog kamena i željezne ogradne konstrukcije.

Spomenik je izgrađen od dva dijela. Postolje s okomitom i kosom dimenzijom u obliku je četvrtastog stupa od obrađenog kamena, na prednjem dijelu kojega je spomen ploča od crnog granita s imenima boraca i žrtvama fašističkog terora koji su poginuli i stradali u NOB-u. Na vrhu kamenog postolja visine oko 1,30 m nalazi se zvijezda petokraka u središnjem dijelu koje je srp i čekić.

Spomenik su podigli mještani Krstatica.

MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a KRSTATICICE
SPOMEN GROBNICA U GROBLJU U KRSTATICAMA

Na grobnici je kamena ploča od domaćeg kamenja. U grobnici su sahranjene žrtve fašističkog terora iz mjesa Krstatice, koje je neprijatelj ubio na zvјerski način.

Svake godine uoči Dana borca predstavnici Mjesnog odbora SUBNOR-a Krstatice i predstavnici Općinskog odbora SUBNOR-a Imotski polažu vijenac na ovu spomen grobnicu.

O spomen grobnici brine se i održava je Osnovna škola u Krstaticama.

Narodni pjesnik jezikom govora, bojom i dubinom **duše čovjeka** plastično je opjevalo stradanja neposredno nakon tog teškog **zločina**. Žato njegove pjesme sadrže lične impresivne i tragične **osjećaje**, a pjesničke slike uvjerljiv dokaz.

Zločin u Krsticama inspirirao je predratnog komunista Juru Zeca »Slipog« da ovom nemilom događaju posveti svoje dvije pjesme dokumentarnog karaktera iz kojih se vidi svirep zločin fašista i mučan način pogibije i stradanja nevinih žrtava:

Jure Zec »Slipi«

USTAŠKI ZLOČIN NAD MAJKOM I DJECOM

*Kolijevka je puna nevine krvi,
majka dijete u koljevcu grli.
Krvavi ustaša bombu baci
u kolijevku djetetu
i u krilo majci.
Majka dijete previla uz grudi
Ijubezno ga gleda i sisu mu nudi.
Ne sluteći ništa što ustaše rade,
dok na jednom bomba u koljevku pade.
Opali bomba,
U potoku nevine krvi,
leži majka,
svog sina Blaženka grli.
Zadnja je riječ majčina bila,
djeco draga, djeco mila.
S očima majka gleda po svima,
zadnjim pogledom oprاشta se s njima.
Marija, Mila i Danica mala,
mrtvoj su majci u krilo pala.
Majko! Majko! Ozovni se majkol
Eno pred kućom poginuo čako.
Djeca plaču i dalje majku zovu.
Majka je mrtva ne čuje djecu svoju.
Krvavi ustaša na vratima se smije,
sa šmajserom djecu na majci bije.
Padoše djeca od ustaške ruke,
ko' klasje zeleno
ispred kose ljute.*

Jure Zec »Slipi«

DEVETI SRPANJ

*Četrdeset treća godina je bila
devetoga srpnja, najuri sila,
okrutna sila ustaških divljaka.
Pukoše puške, zakukala majka,
kud su hodali smrt su sijali,
staro i nejako, sve su ubijali.
Pljačkali, palili, pustoš stvarali,
gore nego Uni i Avari.
Iz majčinog zagrljaja djecu su otimali,
na majčine oči s nožima ih klali.
Uzalud je majka ustašu molila,
sjeti se da je i tebe twoja majka rodila.
Nemoj radi ljubavi svoje majke,
ubijat mi živote djece nejake.
Radi čije ljubavi, ustaša povika:
Tko za Antu poglavnika
i Hitlera nije,
ustaška puška odmah ga bije.
Vi ste partizani i volite Tita,
zato ćemo vas likvidirati
sa ovoga svita.
Šta čekaš, drugi ustaša pita,
nož, pušku, bombu,
pa da im Tita.
Treći urlče kao ranjena zvijer,
kolji, pali, koga da žališ.
U plamenu zapaljeni,
kuće u potoku prolivenе krvi,
leže žrtve koje su pale
od ustaškog zločina mrtve.
Dvadeset četiri žrtve su pale,
ljudi, žena i djece male.
Jauk žrtava
i zvezket ustaških noževa,
čuje se i čut će se
u historiji naših naroda.*

“Autor ovih pjesama umro je 1974. godine.

Lokvičići

Poginuli borci



ANTE BAJIĆ Ivanov rođen je 27. 9.
1914. godine u Lokvičićima. Zemljo-
radnik. Hrvat.

U NOV je stupio u studenome 1943.
godine. Poginuo-izgorio u kuhinji u
Mrkonjić gradu.



MARKO BAJIĆ pok. Ante rođen je 1.
11. 1912. godine u Lokvičićima. Zem-
ljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 11. 11. 1944. godine.
Poginuo je u borbama za oslobođe-
nje Istre na Rabu 4. 5. 1945. godine
kao borac 3. bataljona 3. dalmatinske
brigade 9. divizije.

KONSTANTIN BATINIĆ pok. Stipe »Košta«, rođen je 23. 8. 1924. godine u Lokvičićima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u studenome 1943. godine. Bio je borac 4. splitske brigade. U izviđačkoj četi poginuo na Sv. Klari u Istri prilikom zapaljenja magazina. Bio je članom SKOJ-a i kandidatom za prijem u KPJ.

LJUBO BLAŽEVIĆ Markov rođen je 17. 2. 1915. godine u Lokvičićima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 7. 11. 1944. godine. Poginuo je u borbama za oslobođenje Knina kao borac 13. dalmatinske udarne brigade.

MIRKO GADŽO Petrov rođen je 18. 12. 1918. godine u Lokvičićima. Student. Hrvat.

Kao student bio je uoči rata organiziran u KPJ. Uhapsili su ga ustaše u Zagrebu s još nekoleiko komunista i javno ga objesili usred grada 1942. godine.



MIRKO GADŽO pok. Ante rođen je 8. 7. 1914. godine u Lokvičićima. Zemljoradnik. Hrvat.

Bio je članom KPJ od 1940. godine. Aktivno je radio za NOP od samog početka skupa s drugim komunistima. Ustaški su ga žandari uhvatili na partiskom zadatku u Studencima, gdje je bio donio propagandni materijal za NOP. Predali su ga talijanskim vlastima u Imotskome, a Talijani su ga strijeljali na Modrom jezeru 17. 8. 1942. godine.

ANTE KAVELJ Markov rođen je 10. 5. 1925. godine u Lokvičićima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 6. 11. 1944. godine. Poginuo je u borbama za oslobođenje Knina 1944. godine kao borac 3. dalmatinske brigade 9. divizije.

JOZO KAVELJ Markov rođen je 20.
2. 1923. godine u Lokvičićima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 6. 11. 1944. godine.
Poginuo je u borbama za oslobođenje
Knina 1944. godine kao borac 3. dalmatinske brigade 9. divizije.

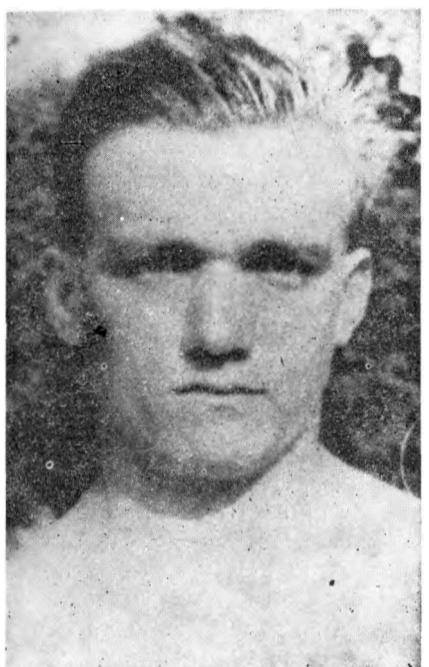


MARIJAN KAVELJ Antin rođen je
24. 11. 1924. godine u Lokvičićima. Ze-
mljoradnik. Hrvat.

U NOV je stopio 6. 11. 1944. godine.
Poginuo je u borbama za oslobođenje
Knina 1945. godine kao borac 3. dalmatinske brigade 9. divizije.

LJUBO KAVELJ Markov rođen je 4.
11. 1915. godine u Lokvičićima. Zem-
ljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 6. 11. 1944. godine.
Poginuo je u borbama za oslobođenje
Knina 1944. godine kao borac 3. dalmatinske brigade 9. divizije.



MILAN MAMIĆ pok. Mije rođen je 15. 7. 1910. godine u Lokvičićima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 7. 11. 1944. godine. Poginuo je u borbama za oslobođenje Knina 1944. godine kao borac 9. dalmatinske divizije 3. udarne brigade.

MARKO MEDVIDOVIĆ pok. Štipana rođen je 27. 3. 1897. godine. Zemljoradnik. Hrvat.

Kao politički radnik uhapšen u Sarajevo, odveden u logor »Jasenovac« i ubijen 12. 4. 1942. godine.

PETAR KAVELJ Josipov rođen je 23. 7. 1921. godine u Lokvičićima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 25. 5. 1944. godine. Poginuo je kraj Virovitice 1945. godine kao komesar 4. bataljona u 12. slavonskoj brigadi.

VLADO MEDVIDOVIĆ Ivanov rođen je 2. 9. 1927. godine u Lokvičićima. Zemljoradnik. Hrvat.

1941. godine odselio s obitelji u Slavonsku Požegu i tamo djelovao kao politički radnik u NOP-u. Kao skojevca su ga uhvatili ustaše i ubili 1943. godine u Slavonskoj Požegi.

ANTE LASIĆ pak. Ivana rođen je 21. 12. 1913. godine u Lokvičićima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u listopadu 1944. godine. Poginuo u prosincu 1944. godine kao komandir voda 3. dalmatinske brigade 9. divizije.



IVAN PEZO pok. Ante rođen je 1. 5. 1925. godine u Lokvičićima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u jesen 1942. godine. Poginuo je u borbama za oslobođenje Istre na Učki u mjesecu travnju 1945. godine kao borac 3. dalmatinske brigade 9. divizije. Bio je članom SKOJ-a i vodnikom oficirom u NOV.



IVAN PEZO pok. Marka rođen je 27. 10. 1911. godine u Lokvičićima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1942. godine. Kao komandir voda u 3. dalmatinskoj brigadi poginuo je u sektoru Pive početkom lipnja 1943. godine. Bio je članom KPJ.



STIPE PEZO pok. Ivana rođen je 1.
8. 1915. godine u Lokvičićima. Zemljo-
radnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1942. godine. U ve-
ljači 1943. godine uhapsili su ga usta-
še i odveli u logor, odakle je uspio
pobjeći i ponovno stupiti u partizane.
Poginuo je u borbama na Mljetu 1944.
godine. Bio je članom KPJ i vodnikom
Prateće čete 11. brigade 26. dalmatin-
ske divizije.

350



IVAN ZOVKO Petrov rođen je 25. 10.
1925. godine u Lokvičićima. Zemljo-
radnik. Hrvat.

U NOV je stupio u studenome 1944.
godine. Poginuo je u borbama za oslo-
bođenje Knina u prosincu 1944. godine
kao borac 3. dalmatinske udarne bri-
gade 9. divizije.

STIPE ZOVKO pok. Jure rođen je 21.
1. 1919. godine u Lokvičićima. Zemljo-
radnik. Hrvat.

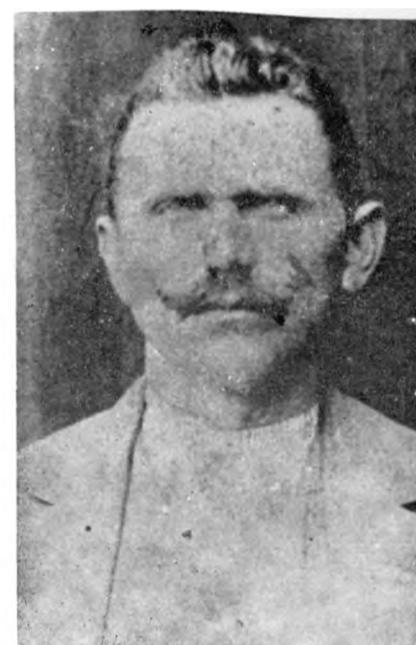
U NOV je stupio u studenome 1944.
godine. Poginuo je u borbama za oslo-
bođenje Širokog Brijega 1945. godine
kao borac 3. dalmatinske udarne bri-
gade 9. divizije.

Žrtve fašističkog terora

IVA JURIĆ pok. Jure rođena je 1939. godine u Lokvičićima. Dijete. Hrvatica. Poginula je u svom selu od eksplozije neprijateljske bombe 1952. godine.



IVAN JURIĆ pok. Petra rođen je 1913. godine u Lokvičićima. Zemljoradnik. Hrvat. Zaklali su ga Talijani i ustaše 22. 7. 1943. godine u Lovreću.



IVAN LASIĆ pok. Josipa rođen je 1881. godine u Lokvičićima. Zemljoradnik. Hrvat. Strijeljali su ga Nijemci u Lokvičićima 1943. godine.

NEDJELJKO JURIĆ pok. Marka rođen je 1940. godine u Lokvičićima. Dječak. Hrvat. Poginuo je u svom selu od eksplozije neprijateljske bombe 1952. godine.

LJUBO LASIĆ pok. Ivana rođen je 1925. godine u Lokvičićima. Zemljoradnik. Hrvat. Ubili su ga Nijemci u Grubinama 8. 6. 1944. godine (na Lasica vrilu).

ANDRIJA MEDVIDOVIĆ pok. Joze rođen je 1892. godine u Lokvičićima. Zemljoradnik. Hrvat. Zaklali su ga četnici u Lokvičićima 3. 3. 1943. godine.

ANTE PEZO pok. Pavla rođen je 1882.
godine u Lokvičićima. Zemljoradnik.
Hrvat.

Pretučen tako od Nijemaca da je od
posljedica umro 28. 2. 1944. godine.

SIMUN SMOLJKO pok. Marka rođen
je 1927. godine u Lokvičićima. Zemljo-
radnik. Hrvat.

Poginuo u svom selu od eksplozije
neprijateljske bombe 1944. godine.

ANTE ZOVKO pok. Ivana »Zego«, rođen
je 1902. godine u Lokvičićima. Zemljor-
adnik. Hrvat.

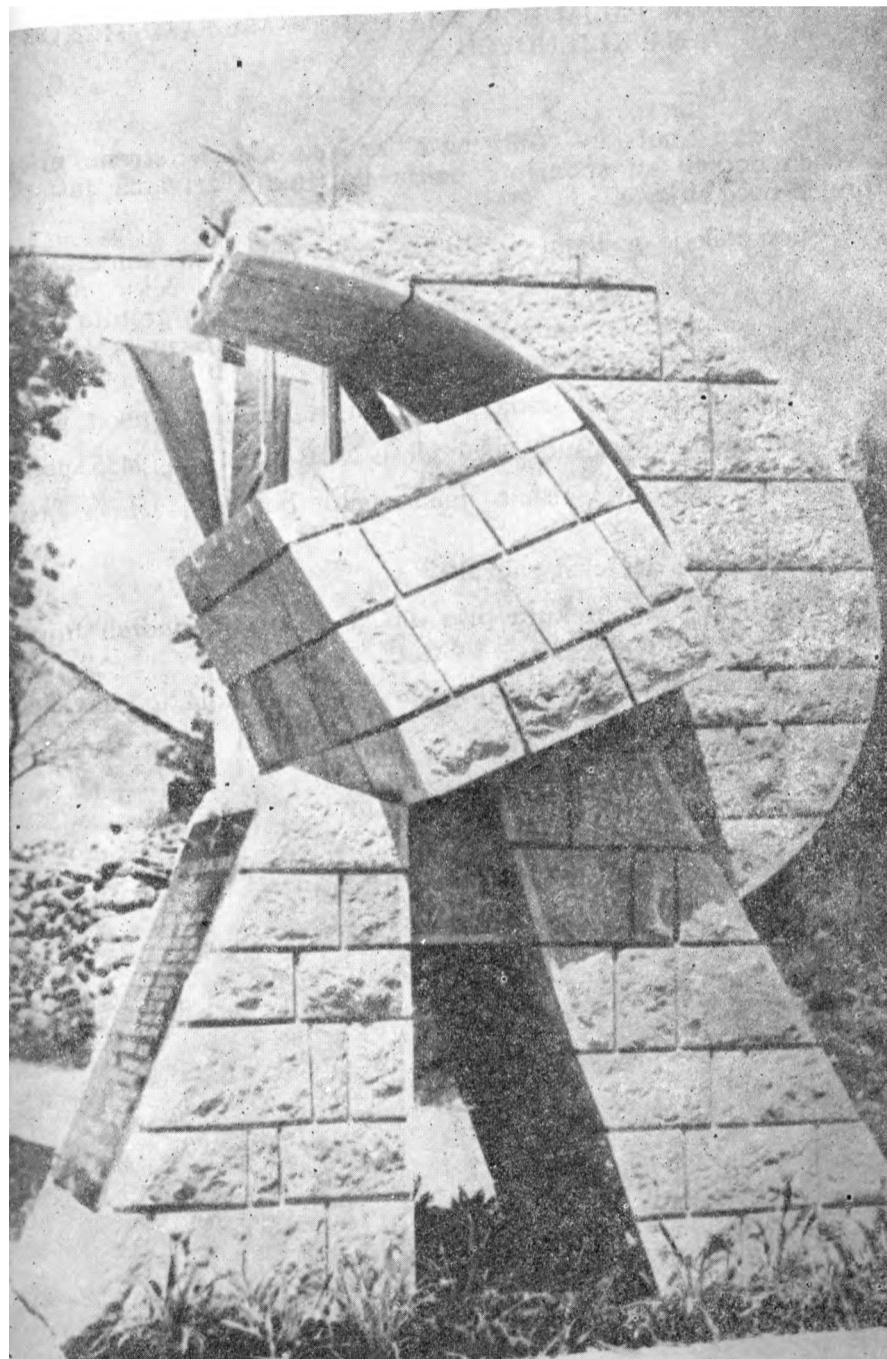
Zaklali su ga Talijani i ustaše 22. 7.
1943. godine u Lovreću.



MATE ZOVKO pok. Ivana rođen je
1905. godine u Lokvičićima. Zemljor-
adnik. Hrvat.

Zaklali su ga Talijani i ustaše 22. 7.
1943. godine u Lovreću.

Spomen obilježja



23 Imotska krajina u NOB-u

MJESNO UDRIŽENJE SUBNOR-a LOKVIČIĆI

SPOMENIK PALIM BORCIMA I ŽRTVAMA FAŠISTIČKOG
TERORA NA KLJENOVCU

Uz cestu Imotski — Split na Kljenovcu, s desne strane, mještani Lokvičića podigli su spomenik palim borcima i žrtvama fašističkog terora iz ovog mjesta.

Spomenik je podignut u obliku srpa i čekića na kome se nalazi spomen ploča. Od obrađenog kamena zidan je srp i čekić, na južnoj strani kojega je ugrađena spomen ploča od crnog granita veličine 1x0,80 m. Kameni dio spomenika visok je oko 2,5 m, a širina mu je 1. S južne strane je spomen ploča.

U vrhu ploče je zvijezda petokraka, a ispod nje tekst posvete:

»Dali su živote za sunce slobode u NOB-u 1941 — 1945. godine«.

Ispod teksta su ispisana imena palih boraca i žrtava fašističkog terora.

U dnu ploče je tekst zahvale.

U donjem desnom kutu piše da su spomenik podigli mještani Lokvičića 17. 5. 1981. godine..

O spomeniku se brine i čuva ga Osnovna škola u Lokvičićima.

Lovreć

Poginuli borci

ANTE BATINIĆ Adamov rođenje 1911.
godine u Lovreču. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u studenome 1944.
godine. Bio je borac 4. splitske bri-
gade 9. divizije. Poginuo je u veljači
1945. godine kraj Mostara.

SERAFIN BOŠNJAK - ČELAN Jurin
rođen je 1923. godine u Lovreču. Ze-
mljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 27. 12. 1942. godine.
Poginuo je u veljači 1943. godine u
Tihaljini kao borac 4. dalmatinske bi-
okovske brigade 9. divizije. Bio je čla-
nom SKOJ-a.

STIPE BEKAVAC pok. Mate rođen je
1925. godine u Lovreču. Zemljoradnik.
Hrvat.

U NOV je stupio u studenome 1944.
godine. Poginuo je 23. 3. 1946. godine
kao vojnik bataljona KNOJ-a u borbi
s križarima u Slavoniji između sela
Donje Matične i Feričanaca.

ANTE ĆORIĆ - ČORUŠIĆ Grgin rođen
je 1898. godine u Lovreču. Zemljorad-
nik. Hrvat.

Aktivno radio za NOP od travnja 1941.
godine. U NOV je stupio u veljači
1943. godine. Poginuo je u borbama
na Sutjesci 1943. godine kao inten-
dant jednog bataljona 3. dalmatinske
brigade 9. divizije. Bio je članom KPJ
od 1941. godine.

BOZE BOŠNJAK Matin rođen je 1923.
godine u Lovreču. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 27. 12. 1942. godine.
Poginuo je kraj sela Tepci na rijeci
Tari 29. 5. 1943. godine kao borac 3.
dalmatinske brigade 9. divizije. Bio je
članom SKOJ-a.

MIRKO ĆORIĆ Marijanov rođen je
1925. godine u Lovreču. Zemljoradnik.
Hrvat.

U NOV je stupio u studenome 1944.
godine. Bio je borac 4. splitske bri-
gade 9. divizije. Poginuo je kraj Širo-
kog Brijega u prosincu 1944. godine.

MARIJAN BOŠNJAK Mijin »Bekina«,
rođen je 1921. godine u Lovreču. Ze-
mljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 27. 12. 1942. godine.
Bio je borac 3. dalmatinske brigade
9. divizije. Poginuo je 12. 6. 1943. go-
dine u borbama na Sutjesci. Bio je
članom SKOJ-a.

NEDJELJKO FRANKIĆ pok. Mate ro-
đen je 1922. godine u Lovreču. Zemljor-
adnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1943. godine. Pogi-
nuo je 1944. godine kao borac Brigade
»Braća Radić« 32. divizije.

STIPE ČOJO Ilijin rođen 1922. godine u Lovreću. Zemljoradnik. Hrvat.

Zatvoren u kuću Mate Frankića i živ spaljen 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

ANKA FRANKIĆ Franina rođena je 1926. godine u Lovreću. Omladinka. Hrvatica.

Zaklana 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

ANTE FRANKIĆ pok. Marka rođen je 1874. godine u Lovreću. Zemljoradnik. Hrvat.

Zaklan 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću, a zatim spaljen u vlastitoj kući. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

FRANO FRANKIĆ pok. Ivana rođen je 1898. godine u Lovreću. Mesar. Hrvat.

Zaklan 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

IVA FRANKIĆ ž. Franina rođena je 1900. godine u Lovreću. Gostioničarka. Hrvatica.

Zaklana 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

IVAN FRANKIĆ pok. Marka »Breša« rođen je 1877. godine u Lovreću. Zemljoradnik. Hrvat.

Zatvoren u kuću Mate Frankića i živ spaljen 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

JOZO FRANKIĆ Franin rođen je 1931. godine u Lovreću. Đak. Hrvat.

Zaklan 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

JURE FRANKIĆ pok. Nikole »Čutum« rođen je 1880. godine u Lovreću. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga Nijemci 2. 9. 1944. godine u zaseoku Krnjevci.

MATE FRANKIĆ pok. Ante rođen je 1870. godine u Lovreću. Zemljoradnik. Hrvat.

Zaklan 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

MATKO FRANKIĆ Franin »Makica« rođen je 1928. godine u Lovreću. Đak. Hrvat.

Zaklan 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

BARIŠA IVANOVIĆ Jozin rođen je 1910. godine u Lovreću. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga ustaše 28. 12. 1943. u Lovreću.

MARKO JELIĆ pok. Blaža rođen je 1884. godine u Lovreću. Zemljoradnik. Hrvat.

Zatvoren u kuću Mate Frankića i živ spaljen 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

MIRKO JELIĆ Ivanov rođen je 1924. godine u Lovreću. Zemljoradnik. Hrvat.

Zatvoren u kuću Mate Frankića i živ zapaljen 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

ANTE MILINOVIC pok. Stipe »Skičić« rođen je 1876. godine u Lovreću. Zemljoradnik. Hrvat.

Zatvoren u kuću Mate Frankića i živ spaljen 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

MATE LUGONJIĆ pok. Ante rođen je 1936. godine u Lovreću. Đak. Hrvat.

Ubila ga talijanska minobacačka mina 1943. godine.

GRGO MILINOVIC pok. Marka rođen je 1870. godine u Lovreću. Zemljoradnik. Hrvat.

Zatvoren u kuću Mate Frankića i živ spaljen 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

TOMISLAV LUGONJIĆ pok. Mate rođen je 1931. godine u Lovreću. Đak. Hrvat.

Ubila ga talijanska minobacačka mina 1943. godine.

IVAN MILINOVIC Jozin rođen je 1923. godine u Lovreću. Zemljoradnik. Hrvat.

Zatvoren u kuću Mate Frankića i živ spaljen 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

ANTE MILINOVIC pok. Ivana »Čavka«, rođen je 1887. godine u Lovreću. Zemljoradnik. Hrvat.

Zatvoren u kuću Mate Frankića i živ spaljen 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

JOZO MILINOVIC pok. Ante »Jusup«, rođen je 1870. godine u Lovreću. Zemljoradnik. Hrvat.

Zatvoren u kuću Mate Frankića i živ spaljen 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

ANTE MILINOVIC pok. Jakova »Turića« rođen je 1884. godine u Lovreću. Zemljoradnik. Hrvat.

Zatvoren u kuću Mate Frankića i živ spaljen 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

JUKO MILINOVIC pok. Jakova rođen je 1884. godine u Lovreću. Zemljoradnik. Hrvat.

Zatvoren u kuću Mate Frankića i živ spaljen 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

PETAR MILINOVIĆ pok. Ivana »Vajer« rođen je 1884. godine u Lovreću. Zemljoradnik. Hrvat.

Zatvoren u kuću Mate Frankića i živ spaljen 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

TADIJA MILINOVIĆ pok. Marijana rođen je 1885. godine u Lovreću. Zemljoradnik. Hrvat.

Zatvoren u kuću Mate Frankića i živ spaljen 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

IVAN NOSIĆ pok. Marijana rođen je 1913. godine u Lovreću. Zemljoradnik. Hrvat.

Zatvoren u kuću Mate Frankića i živ spaljen 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

MARIJAN NOSIĆ pok. Luke rođen je 1884. godine u Lovreću. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga Nijemci u kolovozu 1944. godine pred kućom u zaseoku Nosići.

NIKOLA NOSIĆ pok. Ivana rođen je 1904. godine u Lovreću. Zemljoradnik. Hrvat.

Zatvoren u kuću Mate Frankića i živ spaljen 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

PETAR NOSIĆ Stipin rođen je 1906. godine u Lovreću. Zemljoradnik Hrvat!

Zatvoren u kuću Mate Frankića i živ spaljen 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

TOMA NOSIĆ pok. Ivana rođen je 1902. godine u Lovreću. Zemljoradnik. Hrvat.

Zatvoren u kuću Mate Frankića i živ spaljen 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

ANTE OLUJIĆ pok. Ilije rođen je 1932. godine u Lovreću. Dječak. Hrvat.

Poginuo od talijanske minobacačke mine 1945. godine.

FRANE OLUJIĆ pok. Ante rođen je 1889. godine u Lovreću. Gostioničar. Hrvat.

Ubijen 22. 7. 1943. godine i zatim spaljen u vlastitoj kući za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

IVA OLUJIĆ ž. Srećkova rođena je 1911. godine u Lovreću. Domačica. Hrvatica.

Ubijena 22. 7. 1943. godine i zatim spaljena u vlastitoj kući za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

JOZO OLUJIĆ pok. Marijana »Jokan« rođen je 1886. godine u Lovreću. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubijen 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci. Talijani i ustaše.

KATA OLUJIĆ ž. Jozina rođena je 1889. godine u Lovreću. Domaćica. Hrvatica.

Ubijena 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci. Talijani i ustaše.

MARIĆI OLUJIĆ ž. Franina rođena je 1900. godine u Lovreću. Domaćica. Hrvatica.

Zaklana 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci. Talijani i ustaše.

NEDILJKO OLUJIĆ pok. Tome rođen je 1934. godine u Lovreću. Đak. Hrvat.

Poginuo od talijanske minobacačke mine 1945. godine.

PETAR OLUJIĆ pok. Ante rođen je 1886. godine u Lovreću. Umirovljenik. Hrvat.

Ubili su ga ustaše u Lovreću 13. 6. 1944. godine.

ŠTIPAN OLUJIĆ pok. Ilije rođen je 1934. godine u Lovreću. Đak. Hrvat.

Poginuo od talijanske minobacačke mine 1945. godine.

ANTE PETRIČEVIĆ Marijanov rođen je 1935. godine u Lovreću. Đak. Hrvat.

Poginuo 14. 5. 1945. godine od talijanske ručne bombe.

MARA PETRIČEVIĆ ž. Mate rođena je 26. 2. 1914. godine u Lovreću. Domaćica. Hrvatica.

Poginula 24. 4. 1942. godine u Prološcu.

MARIJAN SEKELEZ pok. Mate rođen je 1924. godine u Lovreću. Zemljoradnik. Hrvat.

Zatvoren u kuću Mate Frankića i živ spaljen 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci. Talijani i ustaše.

PETAR SEKELEZ pok. Joze rođen je 1925. godine u Lovreću. Zemljoradnik. Hrvat.

Zatvoren u kući Mate Frankića i živ spaljen 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci. Talijani i ustaše.

STIPE SEKELEZ Marijanov rođen je 1922. godine u Lovreću. Zemljoradnik. Hrvat.

Zatvoren u kući Mate Frankića i živ spaljen 22. 7. 1943. godine za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci. Talijani i ustaše.

ANĐA ŠAMIJA ž. Marijanova rođena je 1920. godine u Lovreću. Domaćica. Hrvatica.

Zaklana 22. 7. 1943. godine u zaseoku Šamici za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci. Talijani i ustaše.

ANĐA ŠAMIJA ud. Petra rođena je 1866. godine u Lovreću. Domaćica. Hrvatica.

Ubili su je Nijemci kod Šamića staja u jesen 1944. godine.

MILKA ŠAMIJA ž. Jakovljeva rođena je 1909. godine u Lovreću. Domaćica. Hrvatica.

Zaklana 22. 7. 1943. godine u zaseoku Šamići za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

MATE ŠAMIJA Jakovljev rođen je 1939. godine u Lovreću. Dijete. Hrvat.

Zaklan 22. 7. 1943. godine u zaseoku Šamići za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

JOZO ZARADIĆ pok. Ivana rođen je 1898. godine u Lovreću. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga kamišari — ustaše 1947. godine u Biokovu.

JOZO ŠAMIJA Jakovljev rođen je 1937. godine u Lovreću. Dijete. Hrvat.

Zaklan 22. 7. 1943. godine u zaseoku Šamići za vrijeme fašističkog pokolja u Lovreću. Zločin su počinili Nijemci, Talijani i ustaše.

MATE ZARADIĆ pok. Mije rođen je 1870. godine u Lovreću. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga Talijani u kolovozu 1942. godine kod Džaltine staje.

Spomen obilježja



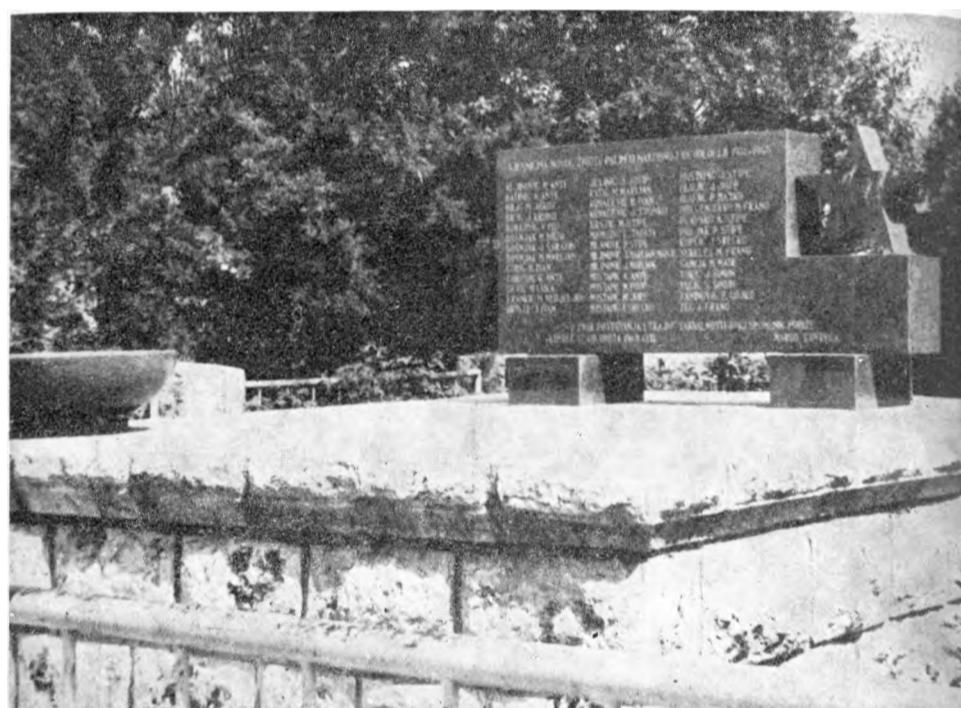
MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a LOVREC

SPOMEN PLOČA ŽRTVAMA ZAPALJENIM OD FAŠISTA
22. 7. 1943. GODINE NALAZI SE NA KUCI MATE FRANKIĆA
U LOVREĆU

U zidu procelta kuće, u kojoj su Nijemci, Talijani i ustaše 22. 7. 1943. godine spalili 24 mještanina Lovreća, ugrađena je spomen ploča od mramora (veličine 1 x 0,80 m). Po sredini vrha ploče ucrtana je zvjezda petokraka. Ispod nje je tekst posvete žrtvama koje su žive zapaljene i izgorjele. U dvije kolone ispod teksta posvete ispisana su imena i prezimena žrtava.

Učitelj N. Frankić podigao je spomen ploču na vječnu uspomenu seljanim, rođacima i prijateljima 1961. godine.

Spomen obilježje održava i brine se o njemu Osnovna škola u Lovreću.



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a LOVREĆ
SPOMENIK POGINULIM BORCIMA NOR-a IZ LOVREČA
I KOSTURNICA PALIH BORACA CETINSKOGA
PARTIZANSKOG ODREDA

Spomen kosturnica podignuta je u središtu Lovreća uz cestu Imotski — Cista Provo sa sjeverne strane. Unutar je kameno-željezne ogradi (veličina 7x5 m) kosturninca od običnoga domaćeg kamenja (4 x 3 m), na betonskoj podlozi. U kosturnici su sahranjena 33 borca. Nad kosturnicom je granitna crna ploča na desnom (užem) dijelu koje se nalazi zvijezda petokraka od granita.

Na lijevoj strani ploče, u samom vrhu, ispisane su riječi posvete, a ispod njih u tri kolone imena i prezimena 21 poginulog borca iz Lovreća i imena 18 identificiranih palih boraca Cetinskoga partizanskog odreda, škola u Lovreću.

Kosturnicu i spomenik održava i brine se o njima Osnovna
Spomenik je 17. kolovoza 1963. godine podigao narod Lovreća.

U tragediji stradanja, u krvavoj slici i mučnini, u držanju i hra-
broj borbi narod i njegovi partizani ginuli su za slobodu.

Neprijatelj je vršio najsvirepije zločine kao odmazdu.

Mate Pleić, borac Mosorskog odreda, napisao je pjesmu u kojoj
je opisao borbeni put boraca Mosorskog odreda pod komandom Dane
Marušića. Donosimo nekoliko strofa te pjesme u kojoj Pleić opisuje
dogadaj koji se zbio u Lovreću 22. srpnja 1943. godine.

Iz pjesme govori duša naroda, izvire ljudska tragika u žalovit
'prizor nezapamćene tragedije.'

Mate Pleić

KOMANDANT DANE I NJEGOVI MOSORAŠI

*Okupator i domaća banda
od njih narod nemilice strada.
Hapse, pale, strijeljaju i kolju,
narod trpi veliku nevolju.
Cistu, Stime, Bisko i Košute
ustaše su zaposjele ljute.
Tamo su se jako utvrđili
u kućama bunker izgradili.
Mi moramo oštro ratovati
i u borbi sve od sebe dati:
spasiti narod od smrti i muke
od proklete fašističke ruke.
Kad kolona na kraj sela stade,
strahoviti pakao nastade.
Mitraljesci prštim pritisnuše,
iz šaraca vatru otvorise.
Talijanska i njemačka vojska
siplju vatru sa obadva boka:
od zapada, juga i istoka
cika stoji svijetlećih metaka.
A ustaše, krvoločne zvijeri,
razdraženi u najvišoj mjeri
na zvonik se od crkve popeli,
odakle se vidi Lovreć cijeli.
Ubitačnu vatru otvorise,
partizane s leđa napadoše.
Fašistička vojska obruč steže,
partizanski ranjenici bježe.
Od prašine i dima silnoga
ne moš poznat brata rođenoga.*

*To je, stvarno, strahovito bilo,
ali Danu nije zastrašilo.
Selo gori, a fašisti bježe,
mrtva tijela u plamenu leže.
Sve pocnici od vatre i dima,
strašno biješe gledati očima.
U Lovreću živ ne osta niko
sve izgori malo i veliko.
Od proklete fašističke ruke
pretrpiše strahovite muke.
U Lovreću tog je kobnog dana
ponajviše zadobilo rana
Žrnovčana i mladih Sinjana.
Crna zemlja nek im je lagana.*

Medov Dolac

Poginuli borci

IVAN BRSTILO Barišin rođen je 21. 11. 1920. godine u Medovu Docu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine u Ljubljani. Poginuo je u borbama u Sloveniji u drugoj polovici 1944. godine kao borac 3. slovenske brigade.



JOZO BRSTILO Barišin rođen je 27. 7. 1915. godine u Medovu Docu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 9. 1944. godine u prištapske jedinice. Poginuo je u Imotskome 1945. godine.

ANTE GRANIĆ rođen je 7. 11. 1919. godine u Medovu Docu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Poginuo je u borbama kraj Bihaca 1945. godine.

STIPE MUSTAPIĆ pok. Ivana rođen je 20. 6. 1921. godine u Medovu Docu. Zemljoradnik. Hrvat.

Bio je članom SKOJ-a od 1942. godine i sekretarom SKOJ-a. U NOV je stupio 1942. godine, kada je bio ranjen od ustaša u selu i liječen u Kamešnici. Poginuo je u borbama kraj Knina u studenome 1944. godine. Bio je obavještajnim oficirom 26. dalmatin-ske divizije. Primljen je u KPJ u NOV.



IVAN RAOS Mijin rođen je 6. 8. 1926. godine u Medovu Docu. Zidarski radnik. Hrvat.

Uhapšen je od Nijemaca i otjeran u Ljubuški. Tada je odveden u Sarajevo, odakle je uspio pobjeći u partizane 1944. godine. Poginuo je kraj Đurđevca u Slavoniji 1945. godine u borbi s kamišarima.



JOZO ŠĆURLA Antin »Mačak« rođen je 23. 2. 1922. godine u Medovu Docu. Židar. Hrvat.

Ostao je prerano bez majke. Već je kao dječak od 12 do 14 godina skupa s ocem zarađivao kruh radeći teške fizičke poslove na otocima i u Dubrovniku. 1938. godine tražili su posao u privatnih poljoprivrednika u Srbiji. Nalazili su različite poslove u raznim mjestima. 1938. godine zaposlili su se u firmu »Kraus - Katinčić« u Zemunu kao građevni radnici. Povezao se s najprednjim omladincima i postao članom SKOJ-a i istaknutim omladinskim rukovodicem.

Jozo je razvijao političku aktivnost, a otac je kao kruhobomik odlazio i dolazio u Zemun. Bio je jedan od glavnih organizatora štraika zemunskih šegrtova 1940. godine. 1941. godine Fabrika štofa »Vlade Ilić« stupila je u štrajk, a Šćurla je, na povratku iz Vladimirovca, bio uhapšen, kao i mnogi sudionici štrajka.

U rujnu 1941. godine Jozo Šćurla je postao sekretarom Sreskog komiteta SKOJ-a u Zemunu. Policija ga je uhapsila kada je rasturao letke u Ugrinečkoj ulici. Nakon tri mjeseca uspio je

izaći iz zatvora. Vidjevši da mu je nemoguć opstanak u Zemunu, Komitet ga je poslao u Beograd, gdje je primio dužnost organizacionog sekretara Mjesnog komiteta SKOJ-a Beograd. Proljetnih dana 1942. godine uhapšen je na zadatku. Bezobzirno je mučen od bezočnih dželata. Sa Šćurle su kidali živo meso, ali nije izdao suborce, sudrugove, članove[^] KPJ j oslobođilačkog pokreta. Ubili su ga kad je imao 20 godina. Bio je izuzetan revolucionar i borac koji je generacije zadužio svojim djelom.

Žrtve fašističkog terora

JURE ČAGALJ pok. Ivana rođen je 1902. godine u Medovu Docu. Zemljoradnik. Hrvat.

Uhapšen je od Nijemaca radeći u Podgori. Odveden u logor u Ljubuški, zatim u Mostar, pa u Sarajevo, gdje je ubijen 1943. godine.

JURE DŽAJA pok. Ivana rođen je 1906. godine u Medovu Moću. Zemljoradnik. Hrvat.

Uhapšen je u Podgori od Nijemaca kao radnik, prosljeden u logor, prebačen u Mostar, pa u Sarajevo, gdje je ubijen od Nijemaca 1943. godine.

MATE DŽAJA pok. Marka rođen je 1925. godine u Medovu Docu. Dječak. Hrvat.

Ubili su ga ustaše 1942. godine u Mostaru.

MATIJA DŽAJA ž. Markova rođena je 1900. godine u Medovu Docu. Domaćica. Hrvatica.

Ubili su je ustaše 1943. godine kraj Ružića u Hercegovini.

MILA DŽAJA pok. Marka rođena je 1928. godine u Medovu Docu. Djevojčica. Hrvatica.

Ubili su je ustaše u Ružićima u Hercegovini 1943. godine.

TOMA MATKOVIĆ pok. Mate rođen je 1913. godine u Medovu Docu. Zemljoradnik. Hrvat.

Mučili su ga ustaše osam dana i bacili mrtva u rupu za gašenje vapna 25. 8. 1943. godine u Lovreču.

LUKA MUSTAPIĆ pok. Jure rođen je u Medovu Docu. Zemljoradnik. Hrvat.

Uhapsili su ga Nijemci na radu u Podgori, odveli ga u logor u Ljubuški, odatle u Mostar, pa u Sarajevo, gdje su ga ubili.

GRGO RAOS pok. Mate rođen je 1906. godine u Medovu Docu. Gostioničar. Hrvat.

Uhapšen je u svojoj kući u Zemunu od nepoznatih lica 1942. godine i poslije mu se zameo svaki trag.

ILIJA RAOS pok. Ivana rođen je 1905. godine u Medovu Docu. Zemljoradnik. Hrvat.

Uhapsili su ga Nijemci na radu u Podgori 1943. godine. Odveli su ga u Ljubuški, pa u Mostar, zatim u Sarajevo, gdje je ubijen 1943. godine.

PETAR RAOS pok. Ante rođen je u Medovu Docu. Zemljoradnik. Hrvat.

Uhapšen je od Nijemaca u Lovreču 1943. godine, ubačen u vatru i izgorio s ostalim žrtvama 22. 7. 1943. godine.

Spomen obilježja



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a MEDOV DOLAC

SPOMENIK PALIM BORCIMA U DVORIŠTU KUĆE
IVANA RAOSA U MEDOVU DOCU

Spomenik čini kameni srp (veličina 3 x 1 m) i mramorna spomen ploča. Jedan je dio stupa od obrađenog kamena bijele boje, dok je lijevi dio stupa nešto niži i izgrađen je od obrađenog kamena sive boje.

Na manjem dijelu od sivog kamena ugrađena je mramorna spomen ploča (veličina 0,80 x 0,40 m). Na vrhu je ploče tekst posvete. Ispod teksta su ispisana imena i prezimena osmorice palih boraca NOR-a iz Medova Docu.

Iznad mramorne spomen ploče, na vrhu sivog kamenog dijela, na oblikovanom postolju od mramora je petokraka zvijezda, veličine 6 x 3,5 m).

Vrata ograde su željezna. Od vrata do ograde je betonsko stubište.

Spomenik je podigao narod sela Medova Doca srpnja 1961. godine.

Spomenik održava i brine se o njemu Osnovna škola u Medovu Docu.

Podbablje Gornje

Poginuli borci



MARIJAN ĆAPIN pok. Marijana »Va. cić« rođen je 7. 9. 1898. godine u Podbablju Gornjem. Zemljoradnik. Hrvat

Bio je predsjednikom NOO-a u Podbablju Gornjem. Poginuo je na zadatku 17. 7. 1944. godine u selu od ustaša sumještana.



MILAN ĆAPIN pok. Josipa rođen je 1. 1. 1925. godine u Podbablju Gornjem. Zemljoradnik. Hrvat.
U NOV je stupio 1. 11. 1944. godine. Poginuo je prilikom borbi za oslobođenje Paga 4. 4. 1945. godine.

LAZO DRAGUTINOVIĆ Božin rođen je 25. 3. 1926. godine u Podbablju Gornjem. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 1. 2. 1943. godine. Poginuo je 1. 6. 1943. godine kao borac 9. dalmatinske brigade u borbenim s neprijateljem na Jablanici. Bio je članom SKOJ-a i desetarom u NOV.

MILAN LONČAR pok. Mije rođen je 19. 7. 1926. godine u Podbablju Gornjem. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 3. 1944. godine. Poginuo je od kamenika 11. 11. 1944. godine, kada je bio na zadatku kao terenski radnik, u zaseoku Čapini.



DUŠAN RUŽIĆ pok. Luke rođen je 11. 6. 1927. godine u Podbablju Gornjem. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 1. 2. 1943. godine. Poginuo je u borbama s Talijanima i četnicima prilikom prijelaza na Jablanici kao borac 9. dalmatinske divizije.



MATE ŠUĆUR pok. Luke rođen je 13. 5. 1910. godine u Podbablju Gornjem. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine kao borac 3. dalmatinske brigade 9. divizije. Poginuo je 8. 4. 1945. godine kraj Zadra.

LUKA ŠUĆUR pok. Petra rođen je 20. 7. 1903. godine u Podbablju Gornjem. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1943. godine kao predsjednik Mjesnoga NOO-a. Poginuo je na zadatku 11. 11. 1944. godine od grupe ustaša koji su krstarili kontrolirajući područje Podbablja.

Žrtve fašističkog terora

IVAN BULJAN pok. Ivana rođen je 1905. godine u Podbablju Gornjem. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga ustaše 11. 11. 1944. godine u Podbablju Gornjem.

MATIJA GABELICA ž. Matina rođena je 1897. godine u Podbablju Gornjem. Domacica. Hrvatica.

Prilikom neprijateljskog bombardiranja poginula u autobusu kraj Kočerina.

IVA ĆAPIN ž. Antina rođena je 1917. godine u Podbablju Gornjem. Domaćica. Hrvatica.

Ubili su je ustaše 11. 11. 1944. godine u Podbablju Gornjem.

Spomen obilježja



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a PODBABLJE GORNJE

SPOMEN PLOČA PALIM BORCIMA I ŽRTVAMA FAŠISTIČKOG
TERORA NA ZGRADI OSNOVNE ŠKOLE

Na pročelnom zidu zgrade Osnovne škole u Podbablju Gornjem utisnuta je u zid spomen ploča od crnog granita veličine 1 x 0,80 m. U vrhu ploče po sredini je petokraka. Ispod zvijezde petokrake je tekst posvete: »Poginulim borcima i žrtvama fašističkog terora koji svojim žrtvama platili cijenu slobode u nadčovječanskoj borbi protiv neprijatelja u NOB-u 1941 —1945. godine. Ispod teksta posvete slijedi sedam imena palih boraca iz sela Podbablje, te tri imena žrtava fašističkog terora.

U dnu ploče ispisane su riječi zahvale:

»Vječna im slava.«

U donjem desnom kutu ploče piše: »Spomen ploču podigloše mještani sela Podbablja Gornjeg 26. travnja 1981. godine.«

Spomen obilježje čuva i brine se o njemu Osnovna škola u Podbablju Gornjem.

Podosoje

Poginuli borci

ANTE ŽDERO pok. Marka »Cvitić« rođen je 15. 3. 1923. godine u Podosoju. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Poginuo je u borbama oko Trsta 2. 5. 1945. godine kao borac 4. splitske brigade.

Žrtve fašističkog terora

IVA JERKOVIĆ ž. Stipanova rođena je 1910. godine u Podosoju. Domaćica. Hrvatica.

Poginula je prilikom bombardiranja talijanskih aviona 27. 1. 1943. godine u Podosoju.

je 1925. godine u Podosoju. Domaćica, Hrvatica.

Poginula je od bombardiranja talijanskih aviona u Podosoju 1943. godine,

JURICA JERKOVIĆ Stipin rođen je 1940. godine u Podosoju. Dijete. Hrvat.

Poginuo u Podosoju prilikom bombardiranja talijanskih aviona 1943. godine.

STIPE JERKOVIĆ pok. Jure rođen je 1901. godine u Podosoju. Zemljoradnik. Hrvat.

Poginuo je u Podosoju prilikom bombardiranja talijanskih aviona 1943. godine.

MATE JERKOVIĆ pok. Jure rođen je 1898. godine u Podosoju. Zemljoradnik. Hrvat.

Poginuo je od bombardiranja talijanskih aviona 1943. godine u Podosoju. RUZA JERKOVIĆ pok. Marka rodjena

ANTE PROTRKA pok. Petra rođen je 1913. godine u Podosoju. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga ustaše prilikom racije 1942. godine u Zmijavcima.

Poljica

Poginuli borci

IVAN BILOŠ pok. Ante »Zele« rođen je 2. 1. 1923. godine u Poljicima. Zemljoradnik. Hrvat.

Bio je borac 3. bataljona KNOJ-a i član KPJ. Poginuo je od kamenjara prilikom patroliranja 6. 11. 1944. godine u Poljicima.

FABIJAN - MATE ĆELIĆ pok. Ivana rođen je 20. 1. 1922. godine u Poljicima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Poginuo je u borbama za oslobođenje Karlovca 1945. godine.



MILAN GUDELJ - VELAGA pok. Luke rođen je 1906. godine u Poljicima. Zemljoradnik. Hrvat.

Poznat po aktivnosti kao komunist još u vrijeme prije rata. Uhapsili su ga ustaše 1941. godine i zatočen je bio u logoru »Jasenovac«, gdje je pretrpio muke logoraša i nestao. Pretpostavlja se da je tu i ubijen.

MILJENKO GUDELJ pok. Petra rođen je 4. 8. 1914. godine u Poljicima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 11. 1944. godine. Bio je borac 1. čete 3. bataljona 3. dalmatinske brigade. Poginuo je 15. 3. 1945. godine nesretnim slučajem u Gorici.



LJUBO KLJENAK pak. Ante »Ljupko«
rođen je 13. 2. 1924. godine u Polji-
cima. Đak. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 11. 1944. godine.
Poginuo je 1. 4. 1945. godine na otoku
Cresu u borbi protiv Nijemaca.

MILAN KLJENAK pok. Ivana rođen
je 14. 10. 1914. godine u Poljicima.
Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u veljači 1945. godi-
ne. Poginuo je u travnju 1945. godine
kod Bihaća kao borac 26. dalmatin-
ske divizije.

TERA GUDELJ - VELAGA Jurina rođe-
na je 2. 1. 1927. godine u Poljicima.
Domaćica. Hrvatica.

U NOV je stupila 20. 2. 1943. godine,
u 4. dalmatinsku brigadu. Isticala se
u više partizanskih jedinica. U parti-
zanima oboljela i neposredno nakon
rata umrla od posljedica.



NENAD KLEJENAK Ivanov rođen je 1923. godine u Poljicima. Đak. Hrvat.

U NOV, u Imotski odred, stupio je 1. 10. 1943. godine. Došao je 1941. godine iz Splita u Poljica i primio dužnost sekretara SKOJ-a. Ubijen kod Živogožđa u rujnu 1944. godine.



LUKA LIVAJIĆ Mljin rođen je 24. 9. 1921. godine u Poljicima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 11. 1944. godine. Kao borac 3. dalmatinske brigade 9. divizije poginuo je u borbama kraj Otrića, Zrmanja, 4. 12. 1944. godine.



ANTE-TONKO LOZO Nikolin rođen je 8. 2. 1921. godine u Poljicima. Vocač Hrvat.

U NOV je stupio 1. 12. 1943. godine. Izgorio je u tenku prilikom borbi s neprijateljem 1. 3. 1945. godine u bici za Bihać.



DINKO-JOSIP LOZO Andrije rođen je 21. 11. 1927. godine u Poljicima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 9. 1944. godine. Poginuo je u borbama za oslobođenje Istre prilikom napada na Trst 4. 5. 1945. godine kao borac 4. splitske brigade 9. divizije.



MATE LOZO Petrov brođen je 18. 9. 1921. godine u Poljicima. Zemljoradnik. Hrvat.

Bio je članom KPJ od 1940. godine. Formiranjem Kotarskog komiteta SKOJ-a za Kotar Imotski u listopadu 1940. godine postao je članom Kotarskog komiteta SKOJ-a. Ispred organizacije SKOJ-a Kotara Imotski sudjelovao je na Prvoj konstituirajućoj Pokrajinskoj konferenciji SKOJ-a za Dalmaciju, koja je održana u Splitu u ožujku 1941. godine. Od prvih dana NOB-a sudjelovao u svim akcijama na području Imotske krajine skupa s ostalim komunistima. U NOV je stupio početkom srpnja 1942. godine. Poginuo je kao komesar čete polovicom 1944. godine u Crnoj Gori u danima kada se po direktivi Partije spremao na Vis da preuzme novu rukovodeću dužnost.

DINKO MARGETA pok. Ante rođen je 1921. godine u Poljicima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u prvoj polovici 1943. godine. Poginuo je u Sloveniji prilikom zapaljenja municije 1945. godine.

IVAN SKAKO pok. Petra rođen je 1926. godine u Poljicima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 11. 1944. godine. Poginuo je 4. 12. 1944. godine na položaju Otrić, Zrmanja, kao borac 3. dalmatinske brigade 9. divizije.

MILAN ŠUŠNJAR Krstić rođen je 27. 9. 1926. godine u Poljicima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1942. godine. Poginuo je na Neretvi u borbi s neprijateljom 1943. godine.

Žrtve fašističkog terora

NIKOLA BILOŠ pok. Ivana rođen je 1906. godine u Poljicima. Zemljoradnik. Hrvat.

Nijemci su ga odveli u travnju 1944. godine u Mostar i tamo ga ubili.

PAVE LOZO pok. Marijana rođen je 1931. godine u Poljicima. Omladinac. Hrvat.

Poginuo je od eksplozije bombe 1946. godine na Maloj Diradi u Poljicima.

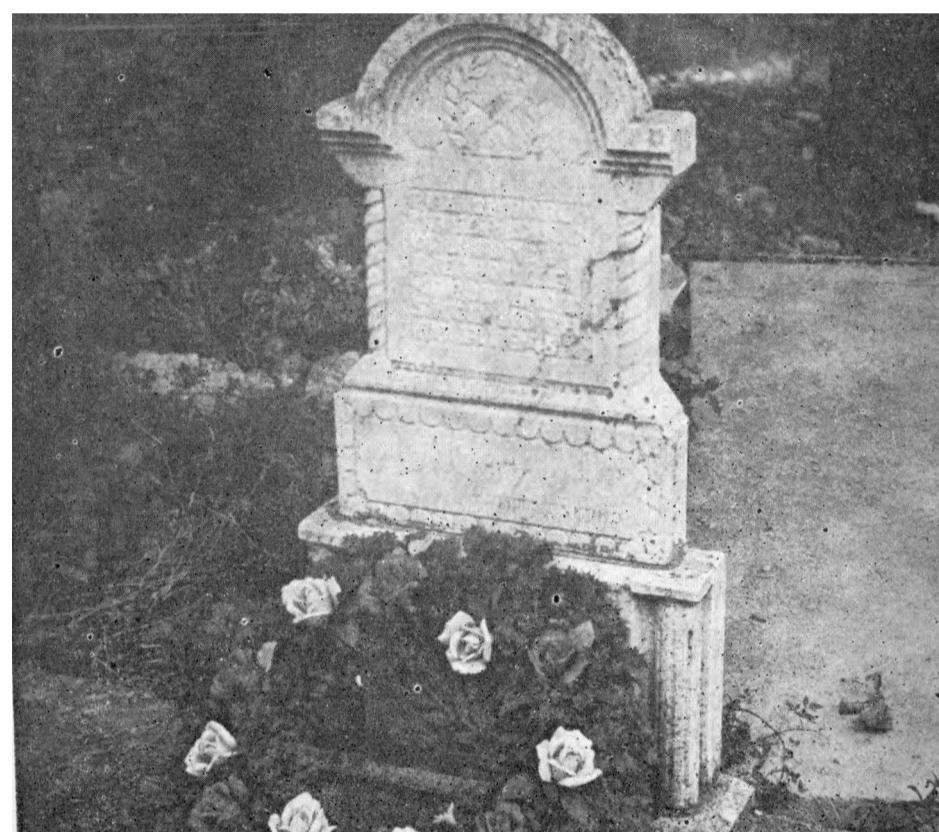
KRSTO ŠUŠNJAR pok. Luke rođen je 1904. godine u Poljicima. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga ustaše u Fruškoj Gori u mjestu Nerodin u jesen 1943. godine.

JAKOV ZUJIĆ pok. Marijana rođen je 1883. godine u Poljicima. Radnik. Hrvat.

Strijeljali su ga ustaše u Fruškoj Gori 1943. godine.

Spomen obilježja



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a POLJICA

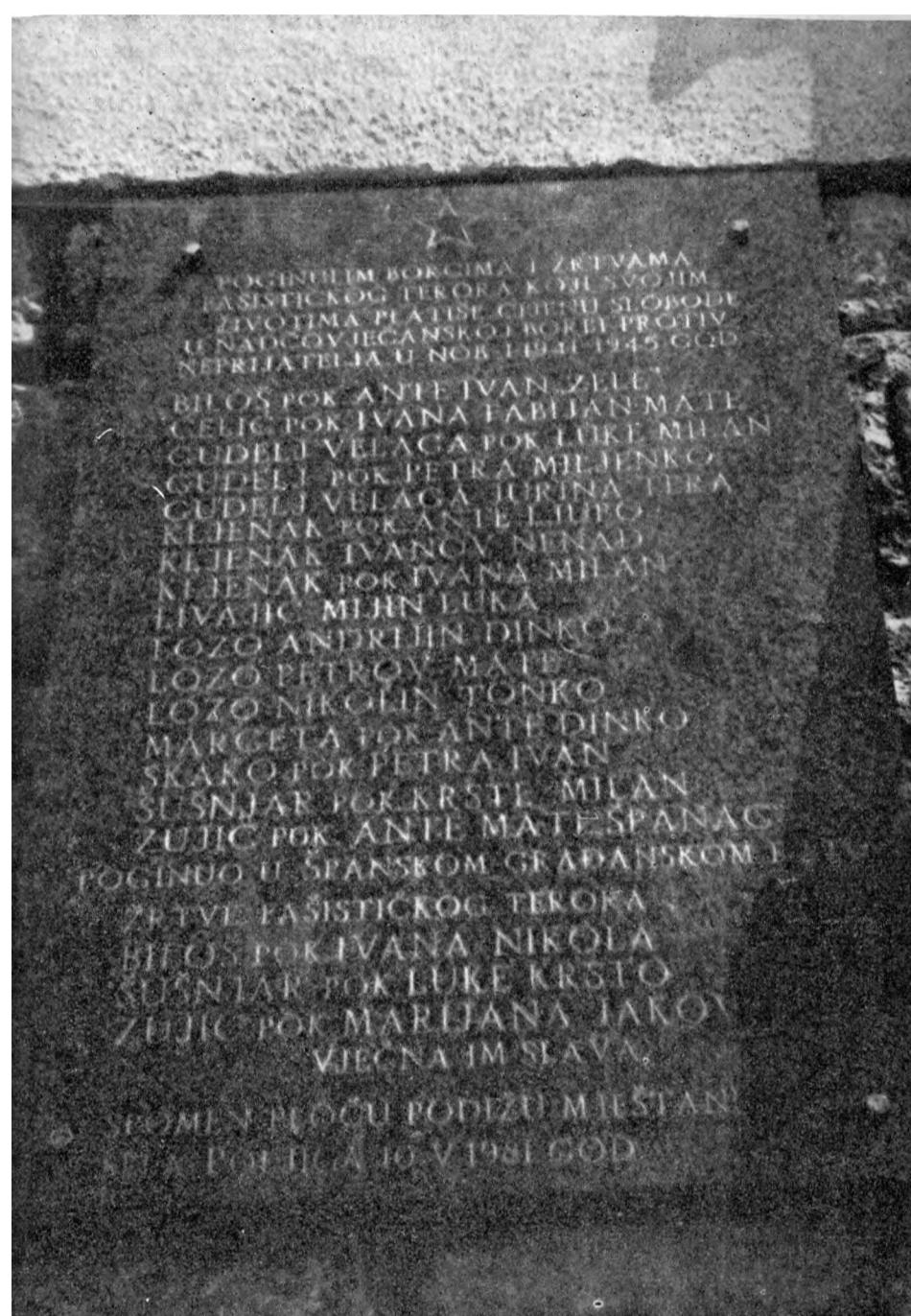
SPOMEN GROBNICA POGINULIH PARTIZANA U MJESNOM
GPOBLJU U POLJICIMA

Giubnica se nalazi na istočnoj strani grbola. Prekrivena je kamenim pločama. Nad grobicom je manji spomenik od obrađenog kamena. Natpis i vrh spomenika su oštećeni.

U grobnici je sahranjeno 17 boraca palih u borbama na području Perića briga, Vardišća, Skobaljuša, Poljica i Podbablja. Nepoznati su borci NOR-a sahranjeni u ovu grobnicu, a poginuli su u toku NOB-a 1943. godine.

U polukružnom vrhu spomenika je zvijezda petokraka okružena lovovim grančicama, koje su urezane rukom kamenoresca. Pored donjeg dijela lovovih grančica urezana su dva cvijeta. Po sredini spomenika piše: »Palim borcima za slobodu domovine podiže narod imotskog kotara 1945.« Spomenik je urezima kamenoresca po rubovima ukrašen. Na vrhu je spomenika bila zvijezda petokraka, a danas je nema.

Spomenik održava i brine se o njemu Osnovna škola u Poljicima.



26 Imotska krajina u NOB-u

MJESNO UDRIŽENJE SUBNOR-a POLJICA

SPOMEN PLOČA PALIM BORCIMA I ŽRTVAMA
FAŠISTIČKOG TERORA NA ZGRADI OSNOVNE ŠKOLE.
NALAZI SE U SREDIŠTU SELA POLJICA

Ploča je od crnog granita veličine 1,20x0,80 m. Utisnuta je u zid i učvršćena sa četiri metalna vijka. U vrhu je ploče zvjezda petokraka, a ispod petokrake ispisani je tekst posvete u čast 15-orici palih boraca, trima žrtvama fašističkog terora poginulima u NOB-u i jednom poginulom borcu u španjolskome građanskem ratu. Navedena su imena i prezimena po abecednom redu i ispisana ispod teksta posvete.

Ispod navedenih imena ispisani je tekst zahvale.

U donjem dijelu u desnom kutu ploče piše:

»Spomen ploču podižu mještani sela Poljica 10. 5. 1981. godine.«

Spomen obilježje čuva i brine se o njemu Osnovna škola u Poljicima.

Nenad Kljenak (ilegalno ime Iksan), sekretar aktiva SKOJ-a u Poljicima, uz svakodnevne zadatke koje je obavljao za NOP kao rukovodilac SKOJ-a, nalazio je vremena da izrazi stihovima svoje osjećanje vezano za NOB i revoluciju, koju su naši narodi vodili na smrt i život. Marija Lozo, žena pok. Pavla, čuvala je više od trideset godina bilježnicu u kojoj je Nenad pisao stihove. I ova je pjesma uzeta iz sačuvane bilježnice:

Nenad Kljenak:

NA OSVETU!

NA OSVETU!

*Mrka noćca, svuda tama,
ne vide se zvijezde sjajne.
Bjesni vjetar, grane lama.*

*Mir prolama bura hučuć,
Iz daljine zvuk se čuje
ko da stere teret vukuć.*

*Tenkova se čuje zveka,
pomješana zvukovima,
prolama se zrakom jeka.*

*Spava selo u daljini.
Ne vidi se nigdje svijeće.
Mirno spava u tišini.*

*Već kolona selu stiže.
Tenkovi se ustaviše:
strašna vika ljudi diže.*

*Za oblake mjesec hiti —
sakrio se k'o da neće
tom zločinu svjedok biti.*

*Pod prozorom Švabo zove:
Ustanite! Što spavate?
Gdje ste skrili vi drugove?*

*Prasne puška, jadnik pane,
svoje riječi ne dovrši.
Švabo selo palit stane.*

*Malo selo pale sada,
kolju narod što uhvate.
Bijedno selo pravo strada.*

*Zadrhtaše zvijezde male
da gledati više neće
kako Švabe selo pale.*

*Sve opljačka Švabo kleti.
Narod s' krije po šumama
i sve ide ka osveti.*

*Nisu druzi ovdje bili,
otisli su cestom tamo,
mi ih nijesmo nigdje krili.*

*Preko neba ptice lete,
preostali šumom bježe:
sve se diže na osvetu.*

*Blijedo lice mjesec krije,
s oblačim se igra žmirke
ko da krivac tome nije.*

*Po granama ptica curkće,
diže narod na osvetu.
Mrtvim selom gavran grkće.*

*I oblaci nebom letu,
jasno nešto nam govore:
Dižite se na osvetu.*

*Mrtvu braću osvetite,
osvetite našu djecu,
klete Švabe progonite!*

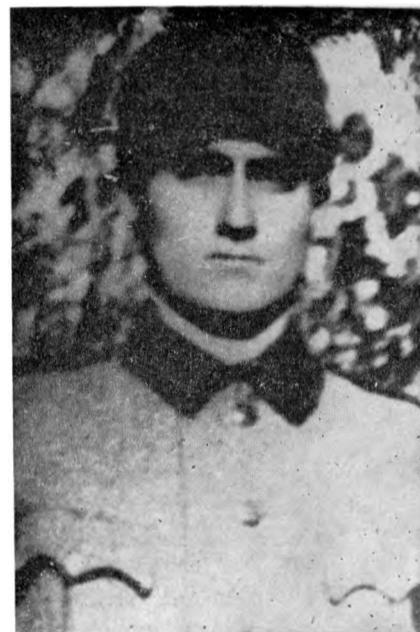
Proložac Donji

Poginuli borci



FRANE BARBIĆ pok. Ivana »Krešo« rođen je 25. 9. 1919. godine u Prološcu Donjem. Stolar. Hrvat.

U NOV je stupio 12. 2. 1943. godine u Imotskome. Spašavajući ranjenoga druga Antu Šarca, poginuo je 8. 10. 1943. godine na položaju Šestarevac kod Borana u selu Lubnice. U trenutku pogibije borio se protiv četnika kao borac 3. čete 3. bataljona 2. dalmatinske proleterske brigade. Bio je članom KPJ od 1941. godine i zamjenikom komandira čete.



MILAN BONOVL Jozin rođen je 22. 9. 1922. godine u Prološcu Donjem. Radnik. Hrvat.

U NOV je stupio 15. 8. 1944. godine. Kao borac 3. dalmatinske brigade 9. divizije poginuo je 20. 12. 1944. godine u Čitiuku u borbi s Nijemcima i ustашama. Bio je članom SKOJ-a od mjeseca studenoga 1944. godine i vodnikom u NOV.

MARKO BUBALO pok. Frane »Leie« rođen je 19. 4. 1915. godine u Prološcu Donjem. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 26. 9. 1944. godine u Grubišinom polju. Kao borac 15. slavonske brigade 40. divizije poginuo je u borbama s neprijateljem za oslobođenje Slavonskog Broda.

MIJO BUĆE pok. Mate »Miše« rođen je 29.9.1915. godine u Prološcu Donjem. Radnik-nadničar. Hrvat.

U NOV je stupio u rujnu 1942. godine u Hvaru. Ranjen je na Perića Brigu 8. 2. 1943. godine kao borac 1. bataljona 4. dalmatinske brigade. Umro od posljedica u zaseoku Rupčići (Lovreć) kad je prebacivan u bolnicu u Livno.



JOZO BUĆE pok. Ante »Kljunac« rođen je 13. 3. 1915. godine u Prološcu Donjem. Zemljoradnik. Hrvat.

Bio je kandidatom za prijem u KP. U NOV je stupio u rujnu 1942. godine u Hvaru. Kao borac 3. dalmatinske brigade zarobljen od Nijemaca u 4. neprijateljskoj ofenzivi na Neretvi i odveden u logor, gdje je mučen i iscrpljen obolio. Od posljedica umro u srpnju 1945. godine.

LJUBO CEŠLJAR Antin rođen je 27. 1. 1926. godine u Prološcu Donjem. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u svibnju 1942. godine kraj Teslica. Poginuo je kod Bijeljine 28. 1. 1945. godine kao borac u sastavu jedinica 17. divizije NOVJ. Bio je članom SKOJ-a i desetarom u NOV.



MATE ČEŠLJAR pok. Mije »Bašin« rođen je 10. 8. 1925. godine u Prološcu Donjem. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u prosincu 1944. godine. Kao borac 34. divizije ranjen je u borbama na Kordunu i podlegao je od zadobivenih rana 8. 5. 1945. godine.



JAKOV ČORIĆ Markov rođen je 9. 12. 1924. godine u Prološcu Donjem. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 12. 1944. godine. Poginuo je u borbama kraj Gospića u veljači 1945. godine kao borac 5. dalmatinske brigade 19. divizije.

ANTE DROPULJIĆ pok. Ante »Antuka« rođen je 27. 7. 1915. godine u Prološcu Donjem. Zidar. Hrvat.

U NOV je stupio 20. 11. 1943. godine. Poginuo je u borbama kraj Pleternice 1944. godine kao borac 18. slavonske brigade.



MATE KNEŽOVIĆ pok. Mate »Šako« rođen je 12. 3. 1925. godine u Prološcu Donjem. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 12. 1944. godine. Bio je borcem 1. dalmatinske brigade 26. dalmatinske divizije. Poginuo je 24. 3. 1945. godine kraj Bihaća. Bio je članom USAOH-a.



MARA LEKO pok. Mate »Guveža« rođena je 20. 2. 1915. godine u Prološcu Donjem. Služavka. Hrvatica.

U NOV je stupila 8. 9. 1943. godine. Poginula je u predjela Kućine 20. 9. 1943. godine od neprijateljske avijacije kad je u koloni s partizanima kretala u pravcu Mosora kao borac 3. dalmatinske brigade. Bila je članom AFŽ i borac bolničarka u NOV.



IVAN MATIĆ Ivanov »Danko« rođen je 6. 1. 1924. godine u Prološcu Donjem. Ribar. Hrvat.

U NOV je stupio 20. 5. 1942. godine u Komiži na Visu. Kao borac 3. čete 2. bataljona 2. dalmatinske brigade bio je ranjen na položaju Borova u borbama za oslobođenje Livna. Vratio se u Proložac i poginuo je 4. 3. 1943. godine u borbi s četnicima na položaju Vukina Gomila.

LUKA MRŠIĆ pok. Mate rođen je 15. 10. 1912. godine u Prološcu Donjem. Pekar. Hrvat.

U NOV je stupio u travnju 1944. godine. Kao borac Brodske brigade NOV poginuo je u ožujku 1945. godine u predjelu Silinovac kraj silinovačke puštare r.a Papuku, u borbi s Nijemcima. Partizani su mu tijelo prenijeli i sahranili na Kozari. Bio je članom KPJ i starijim vodnikom u NOV.



NIKOLA PETRIČEVIĆ pok. Marijana »Špar« rođen je 3. 12. 1911. godine u Prološcu Donjem. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 10. 6. 1943. godine. Poginuo je kod Ilirske Bistrice 8. 5. 1945. godine u trenutku kad je 26. divizija vršila razoružanje pobijednoga 96. njemačkog korpusa kao borac 12. dalmatinske brigade 26. divizije. Pretraživanjem terena Petričević je naišao na skrivene njemačke vojnike i bio ubijen. Obitelj mu se za to vri jeme nalazila u zbijegu EL SHAT gdje mu je sin Marko umro. Marijan je bio starijim vodnikom NOV i članom KPJ.

LUKA MATIJAŠEVIC-PAČUČIĆ Nikolin »Lukica« rođen je 1909. godine u Prološcu Donjem. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 18. 2. 1942. godine. Bio je borac 4. dalmatinske brigade 9. divizije. Poginuo je u selu Pržine u Grudama 1. 3. 1943. godine na zadatku u svojoj brigadi, koja je bočno osiguravala glavnu operativnu grupu Vrhovnog štaba pri proboru ka dolini Neretve. Bio je kandidatom KPJ i de-setarom u NOV.



ANTE PIRIĆ pok. Štipana »Zeko« rođen je 5. 6. 1922. godine u Prološcu Donjem. Zemljoradnik. Hrvat.

Bio je ilegalnim radnikom omladinske grupe Proložac Donji, sekretarom SKOJ-a Prološca i članom Općinskog komiteta SKOJ-a. U NOV je stupio 20. 10. 1944. godine. Poginuo je u sastavu 1. čete 3. bataljona 5. brigade KNOJ-a 9. 11. 1944. godine u selu Rašćani od strane ustaša-križara. Bio je članom KPJ i članom bataljonskog komiteta SKOJ-a.



ANICA POPADIĆ Stevana rođena je 1927. godine u Prološcu Donjem. Omladinka. Srpskinja.

Bila je članom ilegalne omladinske grupe Proložac od 1. 8. 1942. godine. U NOV je stupila 11. 2. 1943. godine. Bila je borac 4. bataljona 2. dalmatinske brigade. Poginula je na Sutjesci—Zelengora 12. 6. 1943. godine.



MILICA POPADIĆ Petrova rođena je 1922. godine u Prološcu Donjem. Domaćica. Srpskinja.

Bila je članom ilegalne omladinske grupe Proložac od 1. 8. 1942. godine. Od 11. 2. 1943. godine stupila je u NOV. Bila je bolničarkom u 3. bataljonu 2. dalmatinske brigade. U trenutku pogibije bila je u sastavu sanitetske čete 2. proleterske divizije. Poginula je 19. 6. 1943. godine poslije marša na Romaniju na pruzi Sarajevo — Višegrad. Bila je članom SKOJ-a od svibnja 1943. godine.



ČIRIL RAĐELJIĆ pok. Mate rođen je 6. 7. 1919. godine u Prološcu Donjem. Zidar. Hrvat.

U NOV je stupio 28. 10. 1944. godine. Poginuo je u završnim borbama za oslobođenje Istre u predjelu Svetе Nedjelje 26. 4. 1945. godine kao borac 4. splitske brigade 9. dalmatinske divizije.



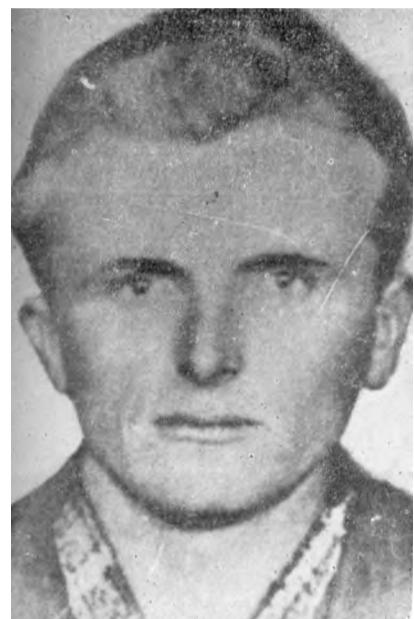
SLAVA RADELJIĆ Antina rođena je 2. 11. 1920. godine u Prološcu Donjem. Sezonska radnica. Hrvatica.

Od 1. 8. 1942. godine bila je članom ilegalne omladinske grupe Proložac. U NOV je stupila 11. 2. 1943. godine. Bila je kuharica u 4. bataljonu 2. dalmatinske brigade. Poginula je u srpnju 1943. godine pri obrani Centralne bolnice Vrhovnog štaba u Šekovićima. Bila je članom SKOJ-a od 1. 9. 1942. godine, predsjednikom Odbora AFŽ sela Proložac od 1. 1. 1943. godine i bolničarkom-higijeničarkom u NOV.



MILAN RADOVIĆ Nikolin rođen je u svibnju 1925. godine u Prološcu Donjem. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 7. 1. 1943. godine. Bio je borac 3. bataljona 4. dalmatinske brigade. Za vrijeme četvrte neprijateljske ofenzive zarobljen u predjelu Žvirnjače i odveden u logor Dachau. Bio je ranjavan i mučen i od posljedica umro vrativši se kući 1945. godine. Bio je članom SKOJ-a.



JOZO RIMAC Stipanov »Bili« rođen je 10. 11.1913. godine u Prološcu Donjem. Zemljoradnik. Hrvat.

Hapšen i zatvaran 1941. godine od ustaških vlasti. Aktivno je radio za NOP od 1942. godine. Bio je borac obavještajac. Ubijen je kao takav od Nijemaca 26. 6. 1944. godine na Kočerinu (Hercegovina). Bio je kandidatom za prijem u KPJ.



PAŠKO RIMAC Stipanov rođen je 2. 11. 1918. godine u Prološcu Donjem. Zidar. Hrvat.

U lipnju 1943. godine pobegao je iz ustaškog zatvora u Imotskome i studio u NOV. Iste godine na položaju gerinovca iznad Krivodola teško je ranjen od neprijateljske granate. Od zadobivenih rana umro 1943. godine na Hvaru. Bio je borac u sastavu Imotskoga partizanskog odreda, koji je u jeku šeste ofenzive sprečavao napredovanje Nijemaca od Imotskoga do Zagvozda.



u

VLADE RIMAC Stipanov rođen je 2.
10. 1923. godine u Prološcu Donjem.
Zidar. Hrvat.

U NOV je stupio 11. 2. 1943. godine,
a prije toga je bio predsjednikom ile-
galne omladinske grupe Proložac od
1. 8. 1942. godine. Bio je članom
SKOJ-a od 1. 9. 1942. godine. Poginuo
je u borbi s četnicima na položaju
Pivin Dol na Drini 26. 3. 1943. godine.
Bio je borac 3. bataljona 2. dalmatin-
ske proleterske brigade.



MARA SAMARDŽIĆ Jovina »Teklić« ro-
đena je 1919. godine u Prološcu Do-
njem. Domačica. Srpskinja.

U NOV je stupila 11. 2. 1943. godine.
Bila je borac 2. bataljona 2. dalmatin-
ske brigade. Prilikom marša od Su-
tjeske na Hrčavku u Usovačkom po-
toku iznad Tjentišta, 9. 6. 1943. godi-
ne, poginula je od njemačke granate.

AMICA SEKULOVIĆ Ristina rođena je 1924. godine u Prološcu Donjem. Domaćica. Srpskinja.

U NOV ju stupila 11. 2. 1943. godine. Bila je borac 4. bataljona 2. dalmatinske proleterske brigade. Poginula je u borbama na Sutjesci-Zelengora 12. 6. 1943. godine. Bila je članom SKOJ-a i borac-bolničarka.



MARKO SEKULOVIĆ pok. Ilije »Crni« rođen je 1912. godine u Prološcu Donjem. Žemljoradnik. Srbin.

Bio je dugogodišnjim članom URS-ovih sindikata i članom KPJ. U NOV je stupio 11. 7. 1942. godine. Bio je borac 10. hercegovačke brigade. Poginuo je na Tisovu Brdu, iznad Hrčavke na Sutjesci, 9. 6. 1943. godine. Bio je komandirom zaštitnog voda u NOV.

MARKO SEKULOVIĆ pok. Đure »Amerikanac« rođen je 1884. godine u Prološcu Donjem. Žemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 15. 12. 1942. godine. Ubili su ga ustase na zvierski način u predjelu Čečuk u Prološcu Donjem. U trenutku pogibije 12. 10. 1944. godine bio je članom NOO-a sela Prološca. Od početka NOP-a bio je aktivnim radnikom na terenu, poslje članom Odbora NOF-a i odbornikom NOO-a sela Prološca.



MILE SEKULOVIĆ Nikolin rođen je 25. 2. 1914. godine u Prološcu Donjem. Zidar. Srbin.

U NOV je stupio 7. 2. 1943. godine. Bio je borac 4. dalmatinske brigade. U toku rata postao članom SKOJ-a i KPJ. Poginuo je 1947. godine u srpnju mjesecu u Grudama (Hercegovina) od ustaških ostataka. Bio je potporučnikom JNA. U toku NOR-a bio je na dužnosti komandira voda.



MIJO ZEC pok. Petra »Pjerkو« rođen je 14. 8. 1912. godine u Prološcu Donjem. Ribar. Hrvat.

Tokom 1942. godine aktivno je radio za NOP, a 11. 2. 1943. godine stupio je u NOV. Poginuo je na pruzi Sarajevo—Višegrad 18. 6. 1943. godine kao borac 2. dalmatinske brigade. Bio je kandidatom za prijem u KPJ.



IVKA ZUPIĆ Josipova rođena je 1. 1. 1927. godine u Prološcu Donjem. Služavka. Hrvatica.

U NOV je stupila u kolovozu 1943. godine. Poginula je u ožujku 1944. godine u borbama u Kijevu kraj Vrlike. Bila je borac 4. biokovske dalmatinske brigade i 1. čete 1. bataljona 4. splitske brigade, te bolničarkom i članom SKOJ-a.

Žrtve fašističkog terora

VLADE JURIĆIĆ pok. Mije »Josa« rođen je 1905. godine u Prološcu Donjem. Zemljoradnik. Hrvat.

Objesili su ga Nijemci 29. 5. 1944. godine u mjestu Pogledalo u Prološcu Donjem.

IKO MARŠIĆ Franin »Keso« rođen je 1917. godine u Prološcu Donjem. Žemljoradnik. Hrvat.

Objesili su ga Nijemci na mjestu Pogledalo 28. 5. 1944. godine u Prološcu Donjem.

DANE KOKIĆ Marijanov »šoša« rođen je 1919. godine u Prološcu Donjem. Žemljoradnik. Hrvat.

Od ustaških vlasti mučen i ispitivan kao simpatizer NOP-a. Bio je jedno vrijeme borac 13. dalmatinske brigade. Ispaćen kao teški bolesnik umro 1946. godine u Prološcu Donjem.

IVAN MARSIC (Kujdić) pok. Mate »Galin« rođen je 1889. godine u Prološcu Donjem. Žemljoradnik. Hrvat.

Objesili su ga Nijemci na mjestu Pogledalo u Prološcu Donjem 29. 5. 1944. godine.

SIMUN KOKIĆ pok. Mate rođen je 1898. godine u Prološcu Donjem. Židar. Hrvat.

Uhvaćen i ubijen u Viru 14. 12. 1944. godine. Zločin su izvršili ustaše.

MARA MATIĆ ž. Lukina rođena je 1901. godine u Prološcu Donjem. Domaćica. Hrvatica.

Poginula je pred svojom kućom 9. 10. 1944. godine prilikom borbi između partizana i ustaša.

JELA KRALJEVIĆ pok. Mate »Blaže- uša« rođena je 1902. godine u Prološcu Donjem. Domaćica. Hrvatica.

Naišla na minsko polje postavljeno od Nijemaca u selu Grabovac i poginula 8. 12. 1944. godine.

MARIJA MATIĆ Petrova rođena je 1942. godine u Prološcu Donjem. Domaćica. Hrvatica.

Pogodjena je metkom i na mjestu ostala mrtva 9. 10. 1944. godine u zaseoku Matići prilikom borbi između partizana i ustaša.

ANKA MARŠIĆ Dragutinova, šimušić, rođena je 1929. godine u Prološcu Donjem. Đak. Hrvatica.

Poginula je 18. 8. 1942. godine na mjestu pod Rimčevom ogradom u Prološcu Donjem u akciji talijanskih jedinica s Mandića kuka.

MARA MIKULIĆ ž. Pavina rođena je 1909. godine u Prološcu Donjem. Domaćica. Hrvatica.

U selu Grabovac naišla na minsko polje postavljeno od Nijemaca i poginula 8. 12. 1944. godine.

jVA OLUJIĆ ž. Petrova rođena je 1900. godine u Prološcu Donjem. Domaćica. Hrvatica.

Naišla na minsko polje koje su Nijemci postavili u selu Grabovac i poginula 8. 12. 1944. godine.

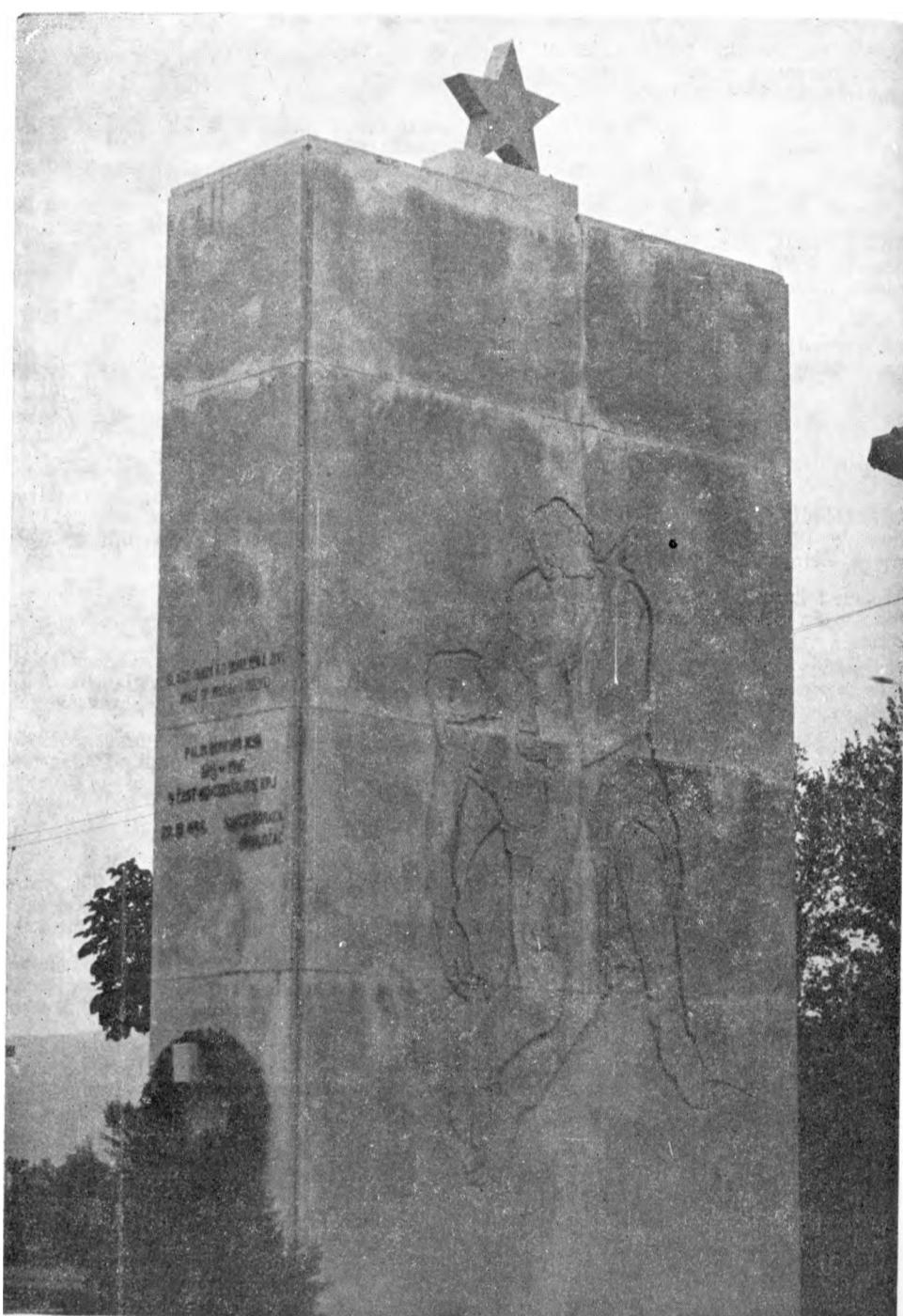
ANTE PIRIĆ pok. Marka »Madar« rođen je 1897. godine u Prološcu Donjem. Kovač. Hrvat.

Ubijen je od križara - ustaških ostataka u predjelu Suvaje (selo Vir), općina Posušje, 14. 12. 1944. godine.

DUŠAN-NIKOLA POPADIĆ Lazin rođen je 1911. godine u Prološcu Donjem. Zemljoradnik. Srbin.

Mučen i iscrpljen umro u fašističkom logoru na Sardiniji u Italiji 1944. godine.

Spomen obilježja



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a PROLOŽAC DONJI

SPOMENIK PALIM BORCIMA i ŽRTVAMA FASISTICKOG
TERORA POKRAJ DOMA U PROLOŠCU

Spomenik se nalazi uz samu cestu kraj Doma. Sačinjava ga stup visine 3,80 širine 1,80 m, debljine 0,70 m. Na vrhu je stupa na malom postolju petokraka zvijezda. Stup počiva na popločanom mramornom postolju veličine 4 x 3,5 m. Na prednjoj strani stupa crtežom su prikazane dvije figure borca partizana, od kojih je jedan ranjen, a drugi mu pruža pomoć i pokušava ga spasiti. Na mramornim pločama ispisana su imena 23 pala borca NOR-a, a na začelju spomenika upisane su žrtve fašističkog terora. Među imenima palih boraca upisano je i ime jednoga poginulog borca škanjolskoga građanskog rata.

Uokolo spomenika je željezna ograda veličine 6x4 m.

Spomenik je podigao Savez boraca Prološca Donjeg 1954. godine.

Spomenik održava i brine se o njemu Osnovna škola Proložac Donji.

Proložac Gornji

Poginuli borci

MIJO ĆURČIJA pok. Bariše »Mićuka« rođen je 16. 8. 1916. godine u Prološcu Gornjem. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 11. 1944. godine. Poginuo je od ustaša 25. 11. 1944. godine kao milicionar mjesne straže NOO-a zaseoka Tolići u Prološcu Gornjem.

MILAN KRALJEVIĆ Antin rođen je 18. 3. 1924. godine u Prološcu Gornjem. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 12. 1944. godine. Bio je borac 11. dalmatinske brigade 26. divizije. Podlegao je ranama zadobivenim u borbama u Gorskom Kotaru, a umro u šibenskoj bolnici u svibnju 1945. godine.

VICE GRABO VAC Petrov rođen je 1922. godine u Prološcu Gornjem. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 20. 9. 1943. godine. Bio je borac 3. krajiške proleterske brigade 1. proleterske divizije. Poginuo je u svibnju 1945. godine kraj Zagreba. Bio je članom SKOJ-a.



MIJO JAŽIĆ Vidov rođen je 23. 9. 1912. godine u Prološcu Gornjem. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 20. 2. 1945. godine. Bio je borac 9. dalmatinske divizije. U trenutku pogibije bio je u sastavu inženjerijske čete 9. dalmatinske brigade. Poginuo je u svibnju 1945. godine u selu Goč (mjesto Planina).

NIKOLA KADIJEVIĆ pok. Đure »Nikoa« rođen je 1904. godine u Prološcu Gornjem. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 7. 4. 1943. godine. Bio je borac 4. dalmatinske brigade. Nijemci su ga zarobili u selu Viru, odveli u zloglasni logor Mathauzen, gdje je mučen i spaljen u plinskoj komori 1944. godine. Bio je desetarcem u NOV.

ANTE MANDIĆ pok. Marijana rođen je 21. 7. 1909. godine u Prološcu Gornjem. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 20. 6. 1942. godine. Ubijen od četnika 3. 3. 1943. godine u Prološcu Gornjem kao terenski radnik ilegalne grupe i mjesne straže pri NOO Proložac Gornji.



FRANO MANDIĆ Josipov rođen je 26. 4. 1924. godine u Prološcu Gornjem. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u svibnju 1943. godine. Poginuo je u kolovozu 1943. godine na terenu Žumberka u sastavu Omladinske brigade »Joža Vlahović« kada je brigada naišla na neprijateljsku zasjedu. Bio je članom SKOJ-a.

428

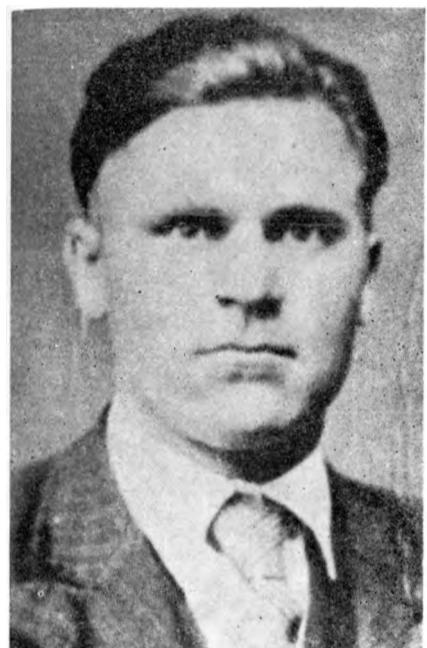


IVAN MANDIĆ Josipov »Tenkist« rođen je 26. 10. 1919. godine u Prološcu Gornjem. Vozač. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 10. 1942. godine. Poginuo je kao obavještajni oficir Biologorskog odreda u selu Crijemušina kraj Grubišinog polja u srpnju mjesecu 1942. godine. Bio je članom SKOJ-a od 1937. godine i članom KPJ od 1939. godine.

MIRKO MATIĆ pok. Frane rođen je 19. 6. 1924. godine u Prološcu Gornjem. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 28. 10. 1944. godine. Kao borac 3. dalmatinske brigade 9. divizije poginuo je u predjelu Staničića u borbama za oslobođenje Knina.



ANTE PERIĆ pok. Štipana rođen je 13. 6. 1913. godine u Prološcu Gornjem. Zidar. Hrvat.

U NOV je stupio 11. 3. 1943. godine. Poginuo je 11. 3. 1945. godine u Mostaru od bombardiranja. U trenutku pogibije bio je članom NOO-a Prološca Gornjeg i kandidatom za prijem u KPJ.



MILAN SEKULOVIĆ Jovin »Mije« rođen je u srpnju 1923. godine u Prološcu Gornjem. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 17. 2. 1943. godine. Poginuo je u lipnju 1943. godine u borbama na Sutjesci kao borac 1. proleterske brigade. Bio je ranjen, a u bolnici zarobljen i ubijen. Bio je članom SKOJ-a.

Žrtve fašističkog terora

ANTE KATAVIĆ pok. Bože rođen je 1914. godine u Prološcu Gornjem. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga ustaše u logoru »Jasenovac« 1943. godine.

MIJO MANDIĆ pok. Marijana rođen je 1910. godine u Prološcu Gornjem. Zemljoradnik. Hrvat.

Aktivist NOP-a. Poginuo je na zadatku u Mostaru u veljači 1944. godine od bombardiranja savezničke avijacije.

ANDA PEZO pok. Ante rođena je 1873. godine u Prološcu Gornjem. Domaćica. Hnatica.

Poginula od talijanske avijacije 1943. godine.

ANDA PEZO pok. Ivana rođena je 1870. godine u Prološcu Gornjem. Domaćica. Hnatica. Hrvatica.

Poginula od talijanskog bombardiranja 18. 8. 1942. godine u zaseoku Peze u Prološcu Gornjem.

ANDA PEZO Jovina rođena je 1876 godine u Prološcu Gornjem. Domaćica. Srpskinja.

Poginula od eksplozije talijanske avionske bombe 1942. godine.

ANDA PEZO pok. Petra rođena je 1879. godine u Prološcu Gornjem. Domaćica. Hrvatica.

Poginula je u zaseoku Peze u Prološcu Gornjem 18. 8. 1942. godine prilikom bombardiranja talijanskih aviona.

DANKA PEZO Stipanova »Danica« rođena je 1938. godine u Prološcu Gornjem. Dijete. Hrvatica.

Poginula je u zaseoku Donji Podi u Prološcu Gornjem prilikom bombardiranja talijanske avijacije 18. 8. 1942. godine.

JOZO PEZO pok. Ante rođen je 1906. godine u Prološcu Gornjem. Zidar. Hrvat.

Poginuo je 18. 8. 1942. godine prilikom bombardiranja talijanskih aviona.

LJUBA PEZO Vinkova rođena je 1938. godine u Prološcu Gornjem. Djekočica. Hrvatica.

Poginula u zaseoku Peze u Prološcu Gornjem od bombardiranja talijanskih aviona 18. 8. 1942. godine.

Spomen obilježja



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a PROLOŽAC GORNJI

SPOMEN PLOČA NA OSNOVNOJ ŠKOLI
PROLOŽAC GORNJI — BRLOG

Ploča je postavljena na Osnovnoj školi u čast Dana ustanka naroda Hrvatske. Podiglo ju je Mjesno udruženje SUBNOR-a Proložac Gornji u spomen 11 palih boraca NOR-a i 8 žrtava fašističkog terora. U vrhu je ploče uklesana zvijezda petokraka, a ispod nje tekst posvete.

Ploča je postavljena 4. 7. 1980. godine.

Spomen obilježje održava i brine se o njemu Osnovna škola Proložac Gornji.

Rašćani

Poginuli borci

ANDRIJA ERCEG pok. Mate rođen je 1919. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Poginuo je u borbama za oslobođenje Beograda u listopadu 1944. godine.

HJRE KOVAČEVIĆ pok. Ivana rođen je 1920. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u srpnju 1944. godine u Biokovski odred. Poginuo je kraj Posušja u prosincu 1944. godine.

DANKO ERCEG pok. Ivana rođen je 1914. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 7. 10. 1944. godine. Poginuo je u borbama za oslobođenje Crikvenice 23. 4. 1945. godine kao borac 9. udarne dalmatinske divizije.

MARIJAN KOVAČEVIĆ Jozin rođen je 1917. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 11. 1943. godine. Poginuo je 15. 2. 1945. godine u Istri kao borac 9. divizije.

DOMINA ERCEG pok. Ivana rođena je 1925. godine u Rašćanima. Domaćica. Hrvatica.

U NOV je stupila 1942. godine kao služavka iz Podgore. Poginula je kao bolničarka u borbama za oslobođenje Bihaća u siječnju 1945. godine.

ANTE LENDIĆ Ivanov rođen je 1925. godine u Rašćanima Gornjim. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 3. 3. 1943. godine. Bio je borac 2. proleterske brigade. Umro je u bolnici u Ljubljani od posljedica rata 1945. godine.

MILAN ERCEG Antin rođen je 1923. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Poginuo je u veljači 1945. godine.

ANTE LENDIĆ pok. Križana rođen je 1924. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 2. 1943. godine u Biokovski odred. Poginuo je 13. 2. 1945. godine kraj Jablanice.

MILKA ERCEG Mijina rođena je 1923. godine u Rašćanima. Domaćica. Hrvatica.

U NOV je stupila 1942. godine. Poginula je u borbi 13. 10. 1943. godine.

JURE LENDIĆ pok. Jakova rođen je 1921. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u prosincu 1943. godine u Biokovski odred, a poslije u udarni bataljon Biokovsko-neretvanskih odreda. Poginuo je na Pržinama kraj Ljubiškoga u svibnju 1944. godine.

MILA LENDIĆ Mijina rođena je 1925. godine u Rašćanima Gornjim. Služavka. Hrvatica.

U NOV je stupila 1. 4. 1943. godine. Bila je borac 9. dalmatinske divizije. Poginula je u borbi s neprijateljskim jedinicama na prodrobu od imotskoga do Širokog Brijega 1. 2. 1943. godine.

MILAN PAVLINOVIĆ pok. Ivana rođen je 1915. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u listopadu 1944. godine u Biokovski odred, a poslije u 13. južnodalmatinsku brigadu u 9. diviziju. Poginuo je u Trstu 30. 4. 1945. godine.

IVAN NUIĆ pok. Štipana rođen je 1921. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u studenome 1944. godine u Biokovski odred, a kasnije u 12. dalmatinsku diviziju. Poginuo je na Pagu 20. 12. 1944. godine.

M1JO PRGOMET Barišin rođen je 1914. godine u Rašćanima Gornjim. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Poginuo je u borbama na Katarini kraj Trsta 8. 5. 1945. godine.



VLADIMIR NUIĆ Ivanov rođen je 1911. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 10. 7. 1944. godine. Poginuo je u borbama kod Trsta 24. 4. 1945. godine kao borac 9. dalmatin-ske divizije.

Žrtve fašističkog terora

ANDRIJA BJELAJIĆ pok. Petra rođen je 1870. godine u Rašćanima Gornjim. Zemljoradnik. Hrvat.

Zaklali su ga četnici 29. 8. 1942. godine i bacili u bunar Jasenje.

IVAN ERCEG Jurin »Šarin« rođen je 1889. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 29. 8. 1942. godine u Rašćanima.

ŠTIPAN BJELAJIĆ pok. Andrije rođen je 1876. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Poginuo je 29. 8. 1942. godine od četnika.

IVAN ERCEG Nikolin rođen je 1920. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 29. 8. 1942. godine u Rašćanima.

JURE DRUŽIJANIĆ pok. Mate rođen je 1908. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga četnici 29. 8. 1942. godine.

JURE ERCEG pok. Ivana-Lugarev rođen je 1877. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 29. 8. 1942. godine u Rašćanima.

ANTE ERCEG pok. Mate rođen je 1898. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 28. 8. 1942. godine u Rašćanima.

JURE ERCEG pok. Joze »Šonjić« rođen je 1870. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 29. 8. 1942. godine u Rašćanima.

DANE ERCEG Mirkov rođen je 1924. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Zaklali su ga četnici u kući 29. 8. 1942. godine u Rašćanima.

JURE ERCEG pok. Križana rođen je 1894. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 29. 8. 1942. godine u Rašćanima.

GABRO ERCEG pok. Ante rođen je 1905. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 29. 8. 1942. godine u Rašćanima.

JURE ERCEG Marijanov rođen je 1917. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 29. 8. 1942. godine.

JURKA ERCEG pok. Križana »Keka« rođena je 1907. godine u Rašćanima. Domačica. Hrvatica.

Ubili su je Talijani iz aviona 1943. godine u Rašćanima.

MATE ERCEG pok. Jure rođen je 1873. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 29. 8. 1942. godine u Rašćanima.

LJUBA ERCEG pok. Križana rođena je 1913. godine u Rašćanima. Domačica. Hrvatica.

Ubili su je Talijani iz aviona 10. 6. 1943. godine u Rašćanima.

MIHOVIL ERCEG Filipov »Jerko« rođen je 1906. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 29. 8. 1942. godine u Rašćanima.

MARIJAN ERCEG pok. Ivana, Ikičin, rođen je 1876. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 29. 8. 1942. godine u Rašćanima.

MILAN ERCEG pok. Mije rođen je u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici u Rašćanima 29. 8. 1942. godine i bacili u kuću koja je gorjela.

MARIJAN ERCEG pok. Jakova »Rato« rođen je 1874. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 29. 8. 1942. godine u Rašćanima.

MIRKO ERCEG pok. Jure rođen je 1906. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 29. 8. 1942. godine u Rašćanima.

MARINKO ERCEG Andrijin rođen je 1919. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 29. 8. 1942. godine, a potom bacili u kuću koja je gorjeila.

TOMA ERCEG pok. Mije rođen je 1875. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 29. 8. 1942. godine u Rašćanima.

MATE ERCEG pok. Filipa rođen je 1934. godine u Rašćanima. Dijete. Hrvat.

Ubili su ga četnici 29. 8. 1942. godine u Rašćanima.

IVAN KNEZOVIĆ pok. Ilije rođen je 1907. godine u Rašćanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 29. 8. 1942. godine u Rašćanima.

ANDRIJA LENDIĆ pok. Jozef rođen je 1874. godine u Raščanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 29. 8. 1942. godine u Raščanima.

ANTE LENDIĆ pok. Jure, »Kurtušin« rođen je 1922. godine u Raščanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici u travnju 1943. godine u Raščanima.

IVAN LENDIĆ pok. Ivana »Soldatov« rođen je 1871. godine u Raščanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 29. 8. 1942. godine u Raščanima.

IVAN LENDIĆ pok. Mije »Asan« rođen je 1861. godine u Raščanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 29. 8. 1942. godine u Raščanima i ubacili u kuću koja je gorjela.

JURE LENDIĆ pok. Marka, Kurtušin, rođen je 1872. godine u Raščanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 29. 8. 1942. godine u Raščanima.

KRIŽAN LENDIĆ pok. Jozef »Kriste« rođen je 1872. godine u Raščanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 29. 8. 1942. godine u Raščanima.

MANDA LENDIĆ ž. Jozina rođena je 1902. godine u Raščanima. Domaćica. Hrvatica.

Ubili su je Talijani iz aviona u travnju 1943. godine u Raščanima.

MARIJAN LENDIĆ pok. Jure, Kurtušin, rođen je 1915. godine u Raščanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 29. 8. 1942. godine u Raščanima.

MARKO LENDIĆ pok. Mije »Markulin« rođen je 1868. godine u Raščanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 29. 8. 1942. godine u Raščanima.

PETAR LENDIĆ pok. Jozef rođen je 1868. godine u Raščanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 29. 8. 1942. godine u Raščanima.

STANKO LENDIĆ pok. Matiša rođen je 1919. godine u Raščanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 29. 8. 1942. godine u Raščanima.

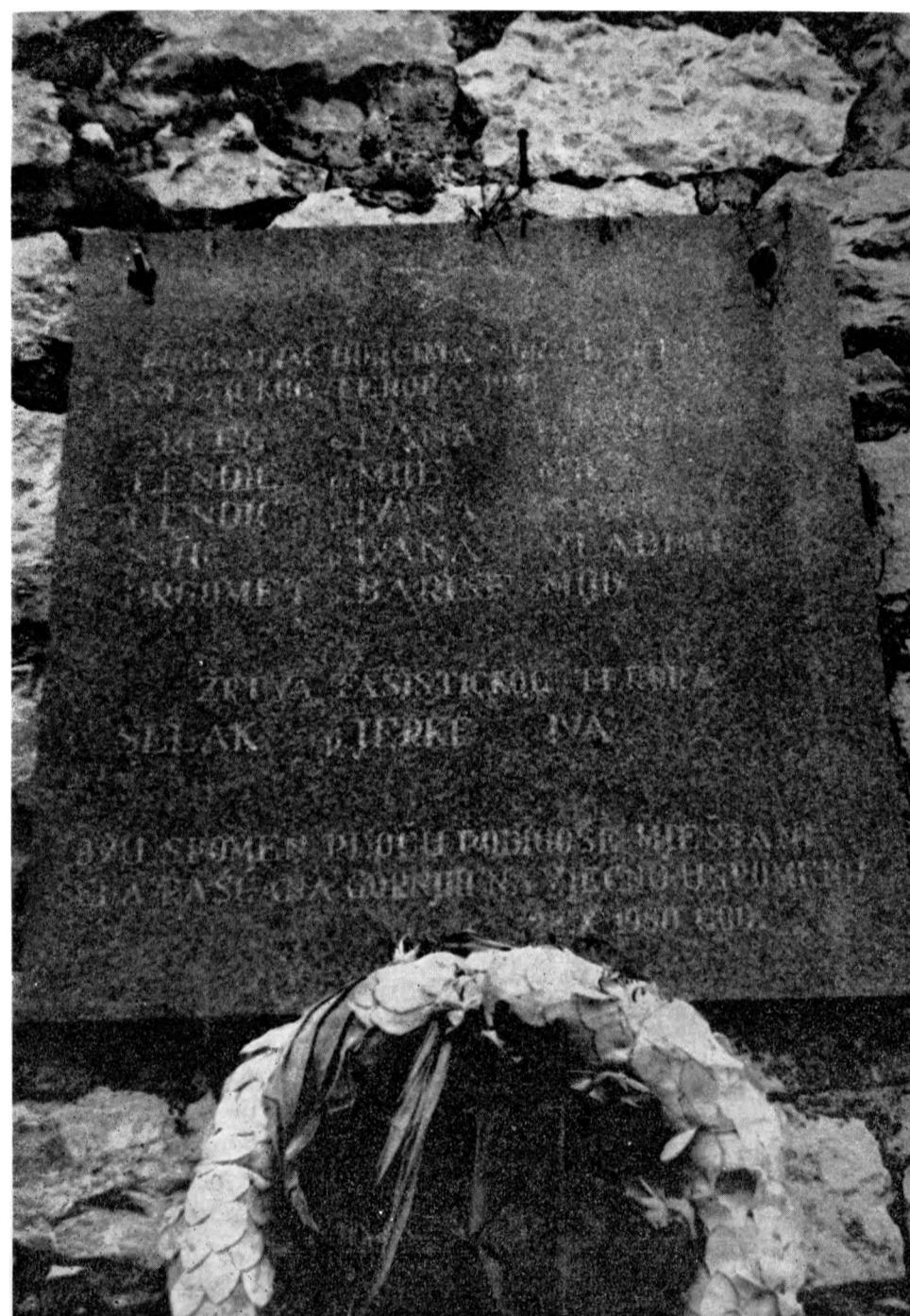
TOMISLAV LENDIĆ pok. Ilije »Smičić« rođen je 1905. godine u Raščanima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 29. 8. 1942. godine.

IVA SELAK Jerkina rođena je 1881. godine u Raščanima Gornjim. Domaćica. Hrvatica.

Prenoseći municiju, uhvaćena i ubijena od strane Nijemaca 21. 11. 1944. godine.

Spomen obilježja



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a RAŠCANI GORNJI

SPOMEN PLOČA PALIM BORCIMA I ŽRTVAMA FAŠISTIČKOG
TERORA NA ZGRADI OSNOVNE ŠKOLE U RAŠĆANIMA

Spomen ploča je od crnog granita. Pričvršćena je na zid. U vrhu je ploče zvijezda petokraka. Ispod petokrake je tekst posvete isписан cijelom širinom ploče: »Poginulim borcima NOR-a i žrtvama fašističkog terora 1941 — 1945. godine.«

Slijede imena i prezimena petorice palih boraca po sredini ploče. Ispod toga »Žrtve fašističkog terora«.

Zatim je upisano ime žrtve. U donjem je dijelu tekst posvete: »Ovu spomen ploču podigoše mještani sela Raščana Gornjih na vječnu uspomenu.«

U donjem desnom kutu je upisan datum podizanja ploče: »1980. godine.«

Spomen obilježje održava i brine se o njemu Osnovna škola u Rašćanima Gornjim.

Ričice

Poginuli borci



VICE BUDIMIR Matin rođen je 21. 2. 1925. godine u Ričicama. Trgovački pomoćnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 12. 1942. godine u Bilogoru. Poginuo je u borbi protiv ustaša u veljači 1943. godine u predjelu Dubrava kraj Vrbovca (Bjelovar). Bio je članom SKOJ-a.

IVAN KILIĆ Petrov rođen je 4. 11. 1919. godine u Ričicama. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Bio je komandir straže u Duhanskoj stanici Imotski. Ubijen je 20. 5. 1945. godine u Imotskome.

IVA KOLOVRAT pok. Pere »Mala Iva« rođena je 1. 11. 1925. godine u Ričicama. Služavka. Hrvatica.

Poginula je u rejonu Tisovog Brda iznad kanjona Hrčavke 9. 6. 1943. godine kao borac-bolničarka 4. bataljona 10. hercegovačke brigade. Bila je članom SKOJ-a.

NIKOLA MALENICA pok. Ivana rođena je 29. 2. 1906. godine u Ričicama. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 28. 10. 1944. godine. Poginuo je 1. 5. 1945. godine u završnim borbama za oslobođenje Istre kraj Trsta kao borac 3. dalmatinske brigade 9. dalmatinske divizije.

FRANE PARLOV pok. Marijana rođen je 22. 11. 1927. godine u Ričicama. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 28. 10. 1944. godine. Bio je borac 13. dalmatinske brigade 9. dalmatinske divizije. Zarobili su ga ustaše 18. 12. 1944. godine i odveli u logor u Zagreb, gdje je mučen i u travnju 1945. godine ubijen. Bio je članom SKOJ-a od 1943. godine.

NIKOLA PAVIĆ pok. Marijana rođen je 1. 11. 1904. u Ričicama. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 22. 10. 1944. godine u Dubrovniku. Kao borac 2. dalmatin-ske proleterske brigade 9. divizije poginuo je u borbama s Nijemcima, ustašama i četnicima na položaju Drežndice u veljači 1945. godine.

IVAN PUŠIĆ pok. Mate »Vegarić« rođen je 12. 7. 1919. godine u Ričicama. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 28. 10. 1944. godine. Kao borac 13. dalmatinske brigade 9. divizije, obolio je i sa Širokog Brijege upućen u bolnicu u Dubrovnik, gdje je umro u veljači 1945. godine.

JURE TAVRA pok. Nikole rođen je 1916. godine u Ričicama. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u kolovozu 1942. godine. Bio je članom NOO-a sela Ričice i sekretarom partiskske čelije Ričica. Poslije sastanka s političkim aktivistima Kotara Imotski i sela Ričica svratio je kući. Ustaše su ga otkrili, mučili i saslušavali i, na kraju, ubili u Ričicama 1943. godine.

Žrtve fašističkog terora

ANICA KILIĆ pok. Marijana rođena je 1902. godine u Ričicama. Domaćica. Hrvatica.

Ubili su je četnici u rujnu 1941. godine u Tesliću.

ANTE PARLOV pok. Mate »Benušić« rođen je 14. 5. 1906. godine u Ričicama. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga ustaše u Babinoj Gredi 1945. godine.

PERE KILIĆ Mijin rođen je 1898. godine u Ričicama. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubijen skupa sa ženom u Tesliću u rujnu 1941. godine.

JOZO PARLOV pok. Marijana »Ivušić« rođen je 1921. godine u Ričicama. Zemljoradnik. Hrvat.

Uhvaćen u Mariboru kao simpatizer NOP-a i odveden u Njemačku. Nakon što su ga mučili, ubili su ga Nijemci u logoru Dachau u Njemačkoj.

IVAN MALENICA pok. Ivana »Matkušić« rođen je 1930. godine u Ričicama. Dječak. Hrvat.

Poginuo je u Ričicama 1943. godine od avionske neprijateljske bombe.

ŠTIPAN PARLOV pok. Mate rođen je 1900. godine u Ričicama. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 4. 3. 1943. godine kraj Bagine ograde na putu Imotski — Bušanje.

MIRKO MARTINOVIC pok. Mate rođen je 1932. godine u Ričicama. Đak. Hrvat.

Poginuo je 1943. godine od neprijateljske bombe u Ričicama.

MIJO PAVIĆ pok. Nikole rođen je 1906. godine u Ričicama. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici u Foći, kraj Broda na Drini, u kolovozu 1941. godine.

JERKO MATIŠIĆ pok. Mate rođen je 1931. godine u Ričicama. Đak. Hrvat.

Poginuo je 1943. godine od neprijateljske bombe u Ričicama.

IVAN PUŠIĆ pok. Ivana »Jozarić« rođen je 1905. godine u Ričicama. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici i bacili u bunar kraj Han Pijeska u rujnu 1941. godine.

Spomen obilježja



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a RICICE

SPOMEN PLOČA PALIM BORCIMA I ŽRTVAMA FAŠISTIČKOG
TERORA NALAZI SE NA ZGRADI OSNOVNE ŠKOLE
U RIĆICAMA

Ploča je od crnog granita, veličine 1,20x0,80 m. Utisnuta je u zid i učvršćena metalnim vijcima. U vrhu je ploče zvijezda petokraka. Ispod petokrake je tekst posvete u čast poginulim borcima i žrtvama fašističkog terora stradalim u NOB-u.

Ispod teksta po abecednom redu ispisana su imena osmorice palih boraca i deset žrtava fašističkog terora iz Ričica. Ispod imena je tekst zahvale.

U donjem desnom kutu piše: »Spomen ploču podižu mještani sela Ričice 10. 5. 1981. godine«.

Spomen obilježje održava i brine se o njemu Osnovna škola u Ričicama.

Runović

Poginuli borci



IVAN BABIĆ Blažov »čokić« rođen je 28. 1. 1918. godine u Runoviću. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 12. 1942. godine. Bio je borac 3. dalmatinske brigade, a poslije njezina rasformiranja raspoređen je u 1. proletersku brigadu i poginuo u njezinom sastavu u proboru sa Zelengore 12. 6. 1943. godine. Bio je članom SKOJ-a.

IVAN BABIĆ Matin »Pavulić« rođen je 7. 7. 1920. godine u Runoviću. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 11. 1944. godine. Bio je borac 4. splitske brigade 9. divizije. Poginuo je u borbama na Širokom Brijegu, u Hercegovini, u prosincu 1944. godine.

IVAN-NIKOLA BABIĆ Antin »Kula« rođen je 28. 2. 1924. godine u Runoviću. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 10. 1944. godine. Bio je borac 4. splitske brigade. Poginuo je u borbama za oslobođenje Istre 1945. godine.

MARKO BITANGA Ivanov rođen je 19. 4. 1919. godine u Runoviću. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 11. 1944. godine. Bio je borac 4. splitske brigade 9. divizije. Poginuo je u borbama za oslobođenje Paga 1945. godine.

MILAN BITANGA Josipov rođen je 10. 11. 1910. godine u Runoviću. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 11. 1944. godine. Bio je borac 4. splitske brigade 9. divizije. Poginuo je u borbama za oslobođenje Knina u studenome 1944. godine.

PETAR BITANGA pok. Marka »Buđa« rođen je 10. 8. 1919. godine u Runoviću. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 11. 1944. godine. Bio je borac 3. dalmatinske brigade 9. divizije. Poginuo je u borbama za oslobođenje Paga 1945. godine.

MARKO CALE pok. Petra rođen je 1924. godine u Runoviću. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 11. 1944. godine. Bio je borac 3. dalmatinske brigade 9. divizije. Poginuo je u borbama za oslobođenje otoka Paga 1945. godine.

MATE LESINA pok. Marijana rođen je 1910. godine u Runoviću. Zemljoradnik. Hrvat.

Bio je borac 4. splitske brigade 9. dalmatinske divizije. Poginuo je u borbama u Nedjeljščini (Labin) 27.4.1945. godine.

IVAN LUBINA pok. Tome rođen je 1. 8. 1919. godine u Runoviću. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 10. 1944. godine. Bio je borac 4. splitske brigade. Poginuo je u borbama kod Labina (Istra) 1945. godine.

MARIJAN LUBINA Matin rođen je 15. 2. 1915. godine u Runoviću. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Bio je borac 20. hercegovačke brigade, 29. divizije. Poginuo je u borbama kraj Busovače 1944. godine.

PETAR LUBINA pok. Ivana rođen je 1. 1. 1927. godine u Runoviću. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 11. 1944. godine. Bio je borac 3. dalmatinske brigade 9. divizije. Poginuo je u borbama za oslobođenje otoka Paga 1945. godine.

JOSIP LJUBIČIĆ (Jozo) pok. Ivana »Kundidušić« rođen je 1919. godine u Runoviću. Zemljoradnik. Hrvat.

Za vrijeme rata radio kao ilegalni politički radnik pri Mjesnom NOO-u u Runoviću. Poginuo je kraj brda Mračaj od križara (ustaških ostataka) 1945. godine.

IVAN PULJIZ pok. Mije rođen je 23. 11. 1926. godine u Runoviću. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 11. 1944. godine. Bio je borac 4. splitske brigade 9. divizije. Poginuo je u borbama za oslobođenje Drežnice 1944. godine.

MARIJAN PULJIZ pok. Marijana »Sole« rođen je 17. 6. 1925. godine u Runoviću. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 20. 6. 1944. godine. Poginuo je u borbama s ustašama na brdu Ljuba u Prološcu Donjem 1. 9. 1944. godine.

IVAN SKORO Petrov rođen je 23. 1. 1922. godine u Runoviću. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 11. 1944. godine. Bio je borac 6. krajiške brigade. Poginuo je u borbama kraj Busovače (Bosna) 1945. godine.

Žrtve fašističkog terora

DARINKA BABIĆ kći Ivanova rođena je 1936. godine u Runoviću. Djekočica. Hrvatica.

Ubili su je Nijemci kod crkve u Runoviću 1943. godine.

IVA PULJIZ kći Antina rođena je 1904. godine u Runoviću. Domaćica. Hrvatica.

Poginula je od bacača kraj mosta u Zmijavcima 1944. godine.

JURE CVITANUŠIĆ pok. Ante rođen je 1906. godine u Runoviću. Zemljoradnik. Hrvat.

Nijemci su ga ubili iz puške na brdu Mračaj 1943. godine prilikom pokušaja bježanja.

MIJO PULJIZ pok. Štipana rođen je 1904. godine u Runoviću. Zemljoradnik. Hrvat.

Pregazio ga neprijateljski tenk 1944. godine u Imotskome dok je išao po tijelo poginulog sina u Drežnicu.

Spomen obilježja



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a RUNOVIC

SPOMEN PLOČA PALIM BORCIMA, ŽRTVAMA FAŠIZMA I
POGINULIM BORCIMA U ŠPANJOLSKOMU GRAĐANSKOM
RATU NA ZGRADI DOMA

Spomen ploča od granita nalazi se na istočnom dijelu pročelja zgrade Doma (veličina 1,20 x 1 m). Na vrhu je ploče tekst: »Pali za slobodu«.

Unutar tog teksta je zvijezda petokraka. Ispod teksta i zvijezde petokrake ispisana su imena i prezimena dvojice boraca poginulih u španjolskomu građanskom ratu, petnaestorice poginulih boraca NOR-a i imena jedanaest žrtava fašističkog terora iz sela Runovića i Podosoja.

Spomen ploču podigli su mještani Runovića i Podosoja 29. 11. 1976. godine.

Spomen obilježje održava Osnovna škola Runović.

Slivno

Poginuli borci

ANTE GLIBOTA pok. Jozef rođen je 8. 2. 1910. godine u Slivnu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Bio je borac 4. splitske brigade. Poginuo je u borbama u Drežnici 14. 2. 1945. godine.

JOZO MARINOVIC pok. Mate rođen je 17. 4. 1910. godine u Slivnu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Bio je borac 4. splitske brigade. Poginuo je u borbama za oslobođenje Istre u Svetoj Nedjelji 27. 4. 1945. godine.

JELICA GLIBOTA pok. Ivana rođena je 1924. godine u Slivnu. Domaćica. Hrvatica.

U NOV je stupila 1943. godine u Morski odred. Poginula je u Mrnjavcima u Lovreču 1943. godine.

FABIJAN MRKONJIĆ pok. Ivana rođen je 17. 1. 1926. godine u Slivnu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio koncem 1944. godine. Poginuo je u borbama kod Trsta 1945. godine. Bio je članom SKOJ-a.

JURE GREPO pok. Jozef rođen je 21. 11. 1912. godine u Slivnu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio koncem 1944. godine. Poginuo je u borbama kraj Učke u Istri 1945. godine.

ANTE PARLOV pok. Nikole rođen je 1. 4. 1911. godinu u Slivnu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1945. godine. Bio je borac 2. čete 2. bataljona 4. splitske brigade. Poginuo je u borbama za oslobođenje Istre kraj Svetе Nedjelje 30. 4. 1945. godine.

IVAN JURIĆ pok. Marijana rođen je 23. 11. 1926. godine u Slivnu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Poginuo je u Splitu kao borac KNOJ-a od eksplozije bombe u siječnju 1945. godine. Bio je članom SKOJ-a.

ŠTIPAN PRGOMET pok. Jure rođen je 3. 8. 1908. godine u Slivnu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio koncem 1944. godine. Bio je borac 4. splitske brigade. Poginuo je u borbama za oslobođenje Istre kraj Svetе Nedjelje 1945. godine.

ANTE RADALJ pok. Joze rođen je 30. 4. 1920. godine u Slivnu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio krajem 1944. godine. Bio je borac 4. splitske brigade. Umro je u bolnici u Novom Sadu 1945. godine od zadobivenih rana u borbi.

DRAGO ŠIMUNOVIĆ pok. Mate rođen je 1923. godine u Slivnu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Bio je borac 4. splitske brigade. Poginuo je u borbama kraj Ljubiškog 1945. godine. Bio je članom SKOI-a.

IVAN TALAJA pok. Štipana rođen je 8. 4. 1921. godine u Slivnu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Bio je borac 4. splitske brigade. Poginuo je u borbama za oslobođenje Istre 1945. godine.

IVAN VRDOLJAK pok. Mate rođen je 22. 12. 1910. godine u Slivnu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1945. godine. Bio je borac 4. splitske brigade. Poginuo je u borbama za oslobođenje Istre kod Svetе Nedjelje u travnju 1945. godine.

Žrtve fašističkog terora

IVAN GLIBOTA pok. Marijana rođen je 1912. godine u Slivnu. Učitelj, Hrvat.

Uhapšen u Mostaru u veljači – 1944. godine. Odveden u Zagreb, zatim u zloglasni logor »Jasenovac«, a ne zna se gdje je poslije nestao. Bio je simpatizerom NOP-a dok je radio u Slivnu.

Spomen obilježja



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a SLIVNO

SPOMEN PLOČA PALIM BORCIMA I ŽRTVAMA
FAŠISTIČKOG TERORA NA ZGRADI OSNOVNE ŠKOLE

Na Kadrmi, u središtu sela, kraj ulaznih vrata Osnovne škole pričvršćena je, na zid južne strane crna građinska spomen ploča (veličine 120 x 65 m). U vrhu je ploče ucrtana zvijezda petokraka. Ispod zvijezde je tekst posvećen: »Poginulim borcima NOB-a i žrtvama fašističkog terora 1941 — 1945. godine«.

Ispod toga su ispisana imena dvanaest palih boraca i jedne žrtve fašizma iz sela Slivna.

U dnu ploče piše: »Ovu spomen ploču podigloše mještani sela Slivna na vječnu uspomenu«.

Zatim slijedi datum podizanja spomen ploče: »U Slivnu 25. 5. 1980. godine«.

Spomen obilježje održava i brine se o njemu Osnovna škola u Slivnu.

Studenci

Poginuli borci

ANTE BABIĆ pok. Stjepana rođen je 1923. godine u Studencima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1943. godine. Poginuo je na Srijemskoj fronti 1944. godine. Bio je članom KPJ i poručnikom NOVJ.

SLAVKO BEKAVAC Matin rođen je 1925. godine u Studencima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Bio je borac 13. dalmatinske brigade 9. divizije i članom SKOJ-a. Poginuo je u borbama za oslobođenje Knina 4. 12. 1944. godine.



DINKO BEKAVAC Matin rođen je 1924. godine u Studencima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Bio je borac 13. dalmatinske brigade 9. divizije i članom SKOJ-a. Poginuo je u borbama kraj Knina u prosincu 1944. godine.



MILAN BILIĆ Pavlinović rođen je 1924. godine u Studencima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Bio je borac 13. dalmatinske brigade 9. divizije i članom SKOJ-a. Poginuo je u borbama za oslobođenje Istre u Svetoj Nedjelji u svibnju 1945. godine.

MILAN BILIĆ pok. Stjepana rođen je 1922. godine u Studencima. Zemljoradnik. Hrvat.

Aktivno radio kao politički radnik do odlaska u NOV. U NOV je stupio 1942. godine. Bio je članom KP od 1. 11. 1941. godine. Kao borac bio je u četvrtoj i petoj ofenzivi. Poginuo je u borbama za oslobođenje Mostara u Goranacima kraj Širokog Brijega 2. 2. 1945. godine kao komandant bataljona u 10. hercegovačkoj brigadi, a imao je i čin kapetana.

JOSIP JURČEVIĆ pok. Ante rođen je 1911. godine u Studencima. Zemljoradnik. Hrvat.

Članom je KPJ postao 1942. godine i od tada je aktivno organizirano radio za NOP. U NOV je stupio 1943. godine u Srijemu. Poginuo je u borbama na Srijemskoj fronti 1945. godine između Kuzmina i Erdevika.

MARKO BILIĆ pok. Mate »Centić« rođen je 1910. godine u Studencima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Bio je borac 13. dalmatinske brigade 9. divizije. Poginuo je u borbama za oslobođenje Knina 2. 12. 1944. godine. Bio je kandidat za prijem u KPJ.

MILAN JURČEVIĆ pok. Ante »Tesić« rođen je 1917. godine u Studencima. Radnik. Hrvat.

U NOV je stupio ~~polovicom~~ srpnja 1942. godine. Prošao je 4. i 5. ofenzivu. Poginuo je u borbama na Sutjesci u predjelu Tjentišta 13. 6. 1943. godine kao kurir u Štabu 3. udarne divizije. Bio je članom KPJ od 1941. godine i poručnikom NOV, te vodnikom u 1. dalmatinskoj proleterskoj brigadi 3. udarnoj diviziji.

JAKOV JURČEVIĆ pok. Josipa rođen je 1911. godine u Studencima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u srpnju 1942. godine. Bio je borac i vodnik u 4. dalmatinskom bataljonu 10. hercegovačke brigade i članom KPJ od 1940. godine. Poginuo je u borbama s Nijemcima kod Boračkog jezera 1943. godine. U NOV imao je čin starijeg vodnika.

MIRKO JURČEVIĆ pok. Josipa rođen je 1920. godine u Studencima. Trgovачki pomoćnik. Hrvat.

Članom KPJ postao je 1941. godine. U NOV je stupio u mjesecu srpnju 1941. godine. Poginuo kraj Studenih Vrla u kolovozu 1942. godine kao kurir u 1. dalmatinskoj brigadi. U trenutku pogibije vršio je zadatak uspostavljanja veze s 10. hercegovačkom brigadom.



PETAR JURČEVić pok. Jakova rođen je 1924. godine u Studencima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u kolovozu 1942. godine. Bio je članom SKOJ-a od 1942. godine. Kao borac 4. dalmatinskog bataljona 10. hercegovačke brigade zarobljen je od Nijemaca u 4. ofenzivni kod Sokolca u Bosni. Kao zarobljenik zatočen u logor „Jasenovac“, gdje je i ubijen 1945. godine. Bio je članom KPJ.

SLAVKA JURČEVić Filipova rođena je 1924. godine u Studencima. Omladinka. Hrvatica.

U NOV je stupila u srpnju 1942. godine. Poginula je kao bolničarka 1. dalmatinske brigade u borbama na Sutjeski kraj Suhe 13. 6. 1943. godine. Bila je članom KPJ od 1941. godine.

STJEPAN JURČEVić pok. Ante rođen je 1909. godine u Studencima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio koncem 1942. godine u srijemske jedinice. Bio je članom KP.I od 1941. godine. Zarobljen u borbama na Fruškoj gori od ustaša. Mučen i otrovan u bolnici u Zemunu od ustaša 1943. godine.

ANTE-MIRKO MEŠTROVIĆ Matin rođen je 1924. godine u Studencima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Bio je borac 2. čete 3. bataljona 4. splitske brigade 9. divizije. Poginuo je 27. 4. 1945. godine u borbama za oslobođenje Istre u Nedjeljsćini (Labin). Bio je članom KP.T.

STJEPAN ŠIŠKO Ivanov rođen je 1923. godine u Studencima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1942. godine. Bio je borac Podravske brigade. Poginuo je u borbama u Hrvatskom Zagorju koncem 1944. godine kao zastavnik NOVJ. Bio je članom KP.J.

MATE UDILJAK pok. Ante rođen je 1905. godine u Studencima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine kao borac 13. dalmatinske brigade 9. divizije. Poginuo je u borbama na Kočerini u prosincu 1944. godine.

IVAN UDOVIĆIĆ pok. Mirka rođen je 1908. godine u Studencima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Bio je borac 13. dalmatinske brigade 9. divizije i kandidatom za prijem u KPJ. Poginuo je u borbama kraj Svetog Nedjelje u Istri 1945. godine.

Žrtve fašističkog terora

ANTE BABIĆ pok. Mate »Tone« rođen je 1900. godine u Studencima. Zemljoradnik. Hrvat.

Poginuo u listopadu 1942. godine od nagazne mine na Prosiki (Aržano) prenoсеći hranu za NOV prema Livnu.

ANTE BILIĆ N. rođen je 1889. godine u Studencima. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 1944. godine u Studencima.

JOSIP BABIĆ Nikolin »Perdić« rođen je 1883. godine u Studencima. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 15. 8. 1943. godine na kućnim vratima u Studencima.

DINKO BILIĆ Mirov »Centić« rođen je 1930. godine u Studencima. Dječak. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 1944. godine u Studencima.

MILA BABIĆ ž. Ljubina rođena je 1921. godine u Studencima. Domaćica. Hrvatica.

Strijeljali su je Talijani 1943. godine u Studencima.

IVA BILIĆ Antina, Joskića, rođena je 1890. godine u Studencima. Domaćica. Hrvatica.

Strijeljali su je ustaše 1944. godine u Studencima.

IVAN BARTULOVIĆ pok. Marka rođen je 1906. godine u Studencima. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 1944. godine u Studencima.

IVAN BILIĆ Franin »Mišić« rođen je 1921. godine u Studencima. Zemljoradnik. Hrvat.

Kao pripadnik NOP-a strijeljan od Talijana 15. 2. 1943. godine u Studencima.

TONKA - IVA BATALIĆ ud. Miše rođena je 1881. godine u Studencima. Domaćica. Hrvatica.

Pokošena rafalom iz njemačkog aviona 1943. godine u Studencima.

IVAN BILIĆ pok. Petra »Luno« rođen je 1900. godine u Studencima. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 1944. godine u Studencima.

MARA BILIĆ - GUTIĆ kćí Ivanova rođena je 1929. godine u Studencima. Domaćica. Hrvatica.

Poginula je u Prološcu 1944. godine od njemačke mine.

MARKO MEŠTROVIĆ pok. Ante rođen je 1885. godine u Studencima. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljan na vratima rodne kuće od njemačkih fašista 1943. godine.

MARIJA BILIĆ Antina, Prcić, rođena je 1914. godine u Studencima. Domaćica. Hrvatica.

Poginula 1944. godine u Prološcu od njemačke mine.

MATE ŠAKIĆ »Karajko« rođen je 1891. godine u Studencima. Zemljoradnik, Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 1943. godine u Studencima.

MARIJA CIKOJEVIĆ pok. Nikole rođena je 1943. godine u Studencima. Dijete. Hrvatica.

Nastrandala u rodnoj kući od bombe baćene iz njemačkog aviona.

MATE UDILJAK pok. Ivana rođen je 1900. godine u Studencima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubijen iz njemačkog aviona kraj Koprivnice 1944. godine.

IVA JURČEVIĆ ž. Petrova »Stipuša« rođena je 1890. godine u Studencima. Domaćica. Hrvatica.

Kao majka partizana odvedena od Nijemaca u Imotski, pa u logor u Ljubuški, a ne zna se gdje je poslije nestala.

MIJO UDILJAK pok. Štipana »Džaltić« rođen je 1885. godine u Studencima. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Talijani 1943. godine u Studencima pred rodnom kućom.

LUKA MEŠTROVIĆ Filipov rođen je 12. 12. 1930. godine u Studencima. Dječak. Hrvat.

Nastrandao od talijanske mine 1942. godine u Studencima.

STIPE UDILJAK Matin rođen je 1915. godine u Studencima. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci 1943. godine u Sestanovcu.

STIPE UDILJAK Mijin rođen je 1901. godine u Studencima. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Talijani na kućnim vratima 1943. godine.

Spomen obilježja



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a STUDENCI

SPOMEN KOSTURNICA U STUDENCIMA

Sjeverno od ceste Proložac — Studenci — Lovreć podignuta je kosturnica od kamena s betonskom pločom. Uokolo je kamena ograda povezana niskim stupovima i opuštenim lancima.

U kosturnici je pokopano 15 palih boraca i 20 žrtava fašizma. Na kosturnici je podignut spomenik. Sastoji se od mramornog postolja stupa i granitne spomen ploče. Na stupu je grafički prikazan lik partizana u akciji. Na vrhu stupa je petokraka zvijezda (od mramora). Na desnoj strani je granitna ploča veličine 1,20 x 0,70 m. Po sredini ploče, ispod teksta posvete, ispisana su imena i prezimena palih boraca i žrtava fašističkog terora. Uz spomenik se nalazi vaza za cvijeće.

Ovaj je spomenik podigao narod Studenaca 4. 7. 1970. godine.

Spomen kosturnicu održava i brine se o njoj Osnovna škola Studenci.

Svib

Poginuli borci

ANTE BODRUŽIĆ Markov rođen je 1919. godine u Svibu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Poginuo je u borbama za oslobođenje Zagreba 1945. godine.

STEVO CELAR Tomin rođen je 1916. godine u Svibu. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 1943. godine iz Beograda. Poginuo je u borbama na Fruškoj Gori 1944. godine.

PETAR BODRUŽIĆ pok. Ivana »Brnić« rođen je 1913. godine u Svibu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 10. 11. 1944. godine. Bio je borac 9. dalmatinske divizije. Poginuo je u borbama za oslobođenje Istre na otoku Lošinju 18. 3. 1945. godine.

JOSIP ČONDIĆ pok. Ilije rođen je 1923. godine u Svibu. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio iz Kapel Batine. Poginuo je u borbama u Donjem Miholjcu 1945. godine.

DUŠAN CELAR rođen je 1916. godine u Svibu. Zemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 1943. godine iz Beograda. Poginuo je u borbama na Fruškoj Gori 1944. godine.

MATE ČONDIĆ pok. Josipa rođen je 1910. godine u Svibu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 11. 10. 1944. godine. Poginuo je u borbama za oslobođenje Mostara u siječnju 1945. godine kao borac 9. dalmatinske divizije.

STEVO CELAR Jovanov rođen je 1921. godine u Svibu. Zemljoradnik. Srbin.

Nakon progona iz Bačke došao je u Sib, odatle u Bijeljinu i stupio u NOV 1942. godine. Bio je borac 1. srpske proleterske brigade. Poginuo u studenome 1942. godine u Kupresu.



PETAR ČONDIĆ Matin rođen je 1915.
godine u Svibu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Poginuo je na otoku Cresu u travnju 1945.
godine kao borac 3. dalmatinske brigade 9. udarne divizije.

MARIJAN GALIĆ Matin rođen je 1918.
godine u Svibu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1942. godine iz Zrenjanina. Poginuo je u borbama kraj
Nožice u Sloveniji 1944. godine kao borac u srijemskim jedinicama.

Žrtve fašističkog terora

GRGO BODRUŽIĆ pok. Josipa rođen je 1877. godine u Svibu. Zemljoradnik. Hrvat.

Pregazili su ga kamionom Talijani 13. 7. 1941. godine.

ILIJA ĆONDIĆ pok. Jure rođen je 1894. godine u Svibu. Zemljoradnik. Hrvat.

Poginuo je 15. 4. 1944. godine od njemačkog bombardiranja.

JURE BODRUŽIĆ Filipov rođen je 1927. godine u Svibu. Zemljoradnik. Hrvat.

Poginuo je od eksplozije talijanske bombe 1943. godine.

IVAN ĆONDIĆ pok. Ilje rođen je u Svibu. Svećenik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 29. 8. 1942. godine u Raščanima.

FILIP BRDAR pok. Ivana rođen je 1911. godine u Svibu. Zemljoradnik. Hrvati

Poginuo je u Solinu 1943. godine od talijanskih fašista.

NADA ĆONDIĆ pok. Pavla rođena je 1929. godine u Svibu. Domaćica. Hrvatica.

Poginula je od njemačke tenkovske granate prilikom čuvanja stada.

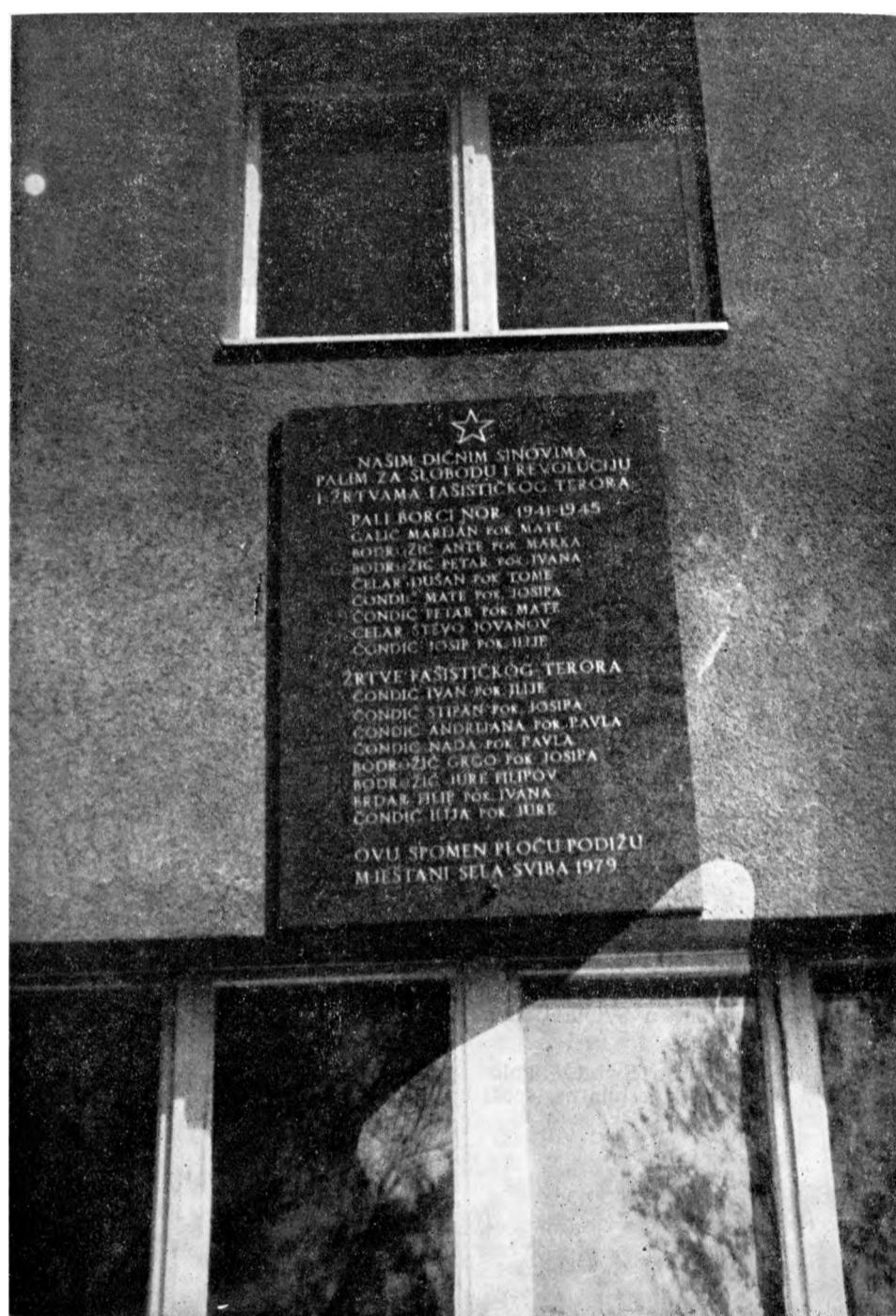
ANDRIJANA ĆONDIĆ ž. Pavlova rođena je 1894. godine u Svibu. Domaćica. Hrvatica.

Ubili su je Talijani u Svibu u kolovozu 1942. godine dok je bila na ispaši stoke.

ŠTIPAN ĆONDIĆ pok. Josipa rođen je 1911. godine u Svibu. Zemljoradnik. Hrvat.

Objesili su ga Nijemci 1944. godine u Svibu.

Spomen obilježja



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a SVIB

SPOMEN PLOČA PALIM BORCIMA I ŽRTVAMA FAŠISTIČKOG
TERORA NA ZGRADI OSNOVNE ŠKOLE

Na pročelju zgrade Osnovne škole u Svibu nalazi se spomen ploča od crnog granita. U vrhu je ploče zvijezda petokraka, a ispod nje tekst posvete. Po sredini ploče ispisana su abecednim redom imena i prezimena devetorice palih boraca i osam žrtava fašističkog terora.

Spomen ploču podigli su mještani Sviba 1979. godine.

Spomen obilježje održava i brine se o njemu Osnovna škola u Svibu.

Šumet

Imotska krajina u NOB-u

Poginuli borci

IVAN LASIĆ Jurin rođen je 1921. godine u Šumetu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 21. 7. 1944. godine u Imotski partizanski odred. Ubili su ga ustaše — kamenari pri patroliranju 18. 12. 1944. godine u Poljicima.

MATE LASIĆ pok. Ante rođen je 1913. godine u Šumetu. Zemljoradnik'. Hrvat.

U NOV je stupio 3. 11. 1944. godine. Poginuo je prilikom oslobođenja Knina 4. 12. 1944. godine kao borac 3. brigade 9. dalmatinske divizije.

Vinjani Donji

Poginuli borci

MATE AJDUK Mijin rođen je 10. 5. 1923. godine u Vinjanima Donjim. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u studenome 1944. godine. Poginuo je u borbama kraj Sarajeva 1945. godine.



ANTE BIOPAVLOVIĆ Mijin rođen je 12. 6. 1910. godine u Vinjanima Donjim. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u listopadu 1944. godine. Bio je borac u Brigadi »Braca Radić«. Poginuo je 5. 10. 1944. godine u Pitomači kraj Zagreba.

MIJO BIOPAVLOVIĆ Mijin rođen je 8. 2. 1915. godine u Vinjanima Donjim. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 6. 1942. godine u Dinari. Poginuo je kao pomoćnik komandanta bataljona u 3. dalmatinskoj brigadi u petoj ofenzivi u kanjonu Hrcavka 7. 6. 1943. godine. Bio je članom KPJ od 1940. godine.



IVAN BULJAN pok. Štipana rođen je 30. 6. 1924. godine u Vinjanima Donjim. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u listopadu 1944. godine. Umro je od posljedica rata u siječnju 1947. godine u Beogradu.

PETAR BILOPAVLOVIĆ Mijin rođen je 4. 5. 1924. godine u Vinjanima Donjim. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u listopadu 1944. godine. Poginuo je 17. 12. 1944. godine u Kalenevcu kraj Zagreba kao borac u Brigadi »Stjepan Radić«.

JANKO BULJAN pok. Mate rođen je 1921. godine u Vinjanima Donjim. Zemljoradnik. Hrvat.

Zatekao se na brodu s grupom mornara na rijeci Dunavu u vrijeme prvog bombardiranja Beograda od Nijemaca. Usprkos upozorenju Nijemaca da se mornari predaju, oni su otvorili mitraljesku vatru. Tom je prilikom u travnju 1941. godine poginuo i Janko Buljan.

MILE BULJAN Antin rođen je 26. 2. 1926. godine u Vinjanima Donjim. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Bio je borcem 2. čete 4. bataljona 4. splitske brigade. Poginuo je u borbama kraj Širokog Brijega 29. 1. 1945. godine.



MATE BULJAN - KLAPIRIĆ pok. Mate "Maće" rođen je 18. 9. 1917. godine u Vinjanima Donjim. Student. Hrvat.

Završio srednju tehničku školu u Splitu. Kao student Tehničkog fakulteta u Zagrebu prekinuo je studij početkom rata 1941. godine i aktivirao se na radu za NOP u imotskom kotaru kao član KP od 1937. godine i član SKOJ-a od 1935. godine. U NOV je stupio 1. 6. 1942. godine. Poginuo je 28. kolovoza 1942. godine na brdu iznad Tučepa zvanom "Ravna Vlaška". Bio je borac u bataljonu "Josip Jurčević". Bio je organizacionim sekretarom Kotarskog komiteta KPH za kotar Imotski i članom okružnog komiteta SKOJ-a za Biokovsko-jeretvanski okrug.

MATE BUŠIĆ Jurin »Abate« rođen je 25. 2. 1908. godine u Vinjanima Donjim. Radnik. Hrvat.

Bio je članom KPJ od 1934. godine. Kao radnik u Belgiji vido je ugnjetavanje obespravljenje radničke klase. 28. 12. 1936. godine dobrovoljno je stupio u redove boraca španjolskoga građanskog rata da se bori protiv fašizma i reakcije. Nakon trogodišnjem ratovanja doživio je sudbinu većine preživjelih boraca u logorima u Francuskoj. Odatle se prebacio u Sloveniju sa još nekoliko svojih suboraca i stupio u partizane u srpnju 1941. godine. Kao vojno-partijski rukovodilac u Sloveniji ratuje petnaest mjeseci, kad ga na vlastiti zahtjev CK Hrvatske prebacuje u Dalmaciju, gdje nastavlja borbu protiv okupatora. Poginuo je u borbama kraj Gornjeg Vakufa u svojstvu komesara pratećeg bataljona Vrhovnog štaba NOVJ.

IVAN BUŠIĆ pok. Mate, Gedžo, rođen je 1914. godine u Vinjanima Donjim. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1944. godine. Poginuo je u borbama kraj Trsta 1945. godine.

MATE JELAVIĆ Stipin rođen je 27. 7. 1920. godine u Vinjanima Donjim. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u mjesecu studenome 1944. godine. Poginuo je u borbama na Sirokom Brijegu koncem 1944. godine.



MARKO PERKOVIĆ - ŠANTAR Jozin rođen je 2. 1. 1923. godine u Vinjanima Donjim. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u mjesecu studenome 1944. godine. Poginuo je u borbama kraj Trsta 1945. godine.



IVAN REBIĆ Josipov »Iće« rođen je 11. 3. 1922. godine u Vinjanima Donjim. Službenik. Hrvat.

Bio je sekretar SKOJ-a u Vinjanima Donjim. U kolovozu 1942. godine dobio je zadatok da skupa s ostalim aktivistima raznese partizanske letke po selu, što je s uspjehom i izvršio. Preuzeo je na sebe zadatok da raznese letke i poštu za Grubine i Krivodol. Trebao je to izvršiti 15. 8. u vrijeme derneka u Prološcu. Bio je praćen i uhvaćen od ustaša, koji su ga pred narodom tukli, odveli i polumrtva bacili u Crveno jezero. Njegovoj majci je cijeli zločin ispričao jedan mladi ustaša optužujući za zločin starije ustaše. Za zločin koji su izvršili domaći ustaše 15. 8. 1942. godine narod je osudio ubojice prijezirom.

ANTE REBIĆ pok. Ivana »Drivanović« rođen je 22. 6. 1906. godine u Vinjanima Donjim. Zemljoradnik. Hrvat.
U NOV je stupio 6. 10. 1944. godine. Bio je borac 4. splitske brigade 9. udarne dalmatinske divizije. Poginuo je u borbama za oslobođenje Istre kraj Svetе Nedjelje 2. 5. 1945. godine.



MATE-BLAŽ REBIĆ rođen je 3. 2.
1922. godine u Vinjanima Donjim. Ze-
mljoradnik. Hrvat.

Organizirano radi kao ilegalni politički radnik. Sudjelovao u akciji miniranja ceste u Borku u kolovozu 1942. godine. Osumnjičen za suradnju s Ićom Rebićem. Strijeljali su ga Taličani 17. 8. 1942. godine na Vidilici na Modrom jezeru u Imotskom.

MATE RUDEZ Marijanov rođen je 10.
4. 1924. godine u Vinjanima Donjim.
Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u mjesecu studenome 1944. godine. Bio je borac 9. dalmatinske divizije. Poginuo je u borbama za oslobođenje Istre 1945. godine kraj Katarine.

KRUNOSLAV ŠKEVA pok. Ivana rođen je 13. 4. 1906. godine u Vinjanima Donjim. Pilot-lovac. Hrvat.

Prije stupanja u NOP radio kao ilegalni politički radnik. U NOV je stupio u jesen 1943. godine u 21. bazu 5. korpusa Sanski Most. Bio je pucnjakom NOV. Poginuo je 12. 12. 1945. godine na rijeci Sani nesretnim slučajem. Nakon što mu je eksplodirala ručna bomba u ruci, izdahnuo je od posljedica ranjavanja četiri sata nakon eksplozije. Loveći ribu za vojsku koja nije imala hrane nezgodom je aktivirana bomba i tom je prilikom poginuo. Pokopan je na groblju u Sanskom Mostu.

IVAN TOPIĆ Ivanov rođen je 13. 6.
1926. godine u Vinjanima Donjim. Ze-
mljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 12. 3. 1944. godine. Kao borac 15. krajiške brigade zarobljen je od ustaša. Mučen je i pogubljen 1945. godine.

PETAR VUKADINOVIC pok. Ivana rođen je 17. 8. 1913. godine u Vinjanima Donjim. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 12. 3. 1944. godine. Obolio je kao borac 15. krajiške brigade 49. divizije, vratio se kući i od posljedica umro 1946. godine.

Žrtve fašističkog terora

RAFAEL BAKETIĆ Antin rođen je 1882. godine u Vinjanima Donjim. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga ustaše 25. 10. 1943. godine u Vinjanima Donjim.

MATE BUŠIĆ pok. Nikole »Malenica« rođen je 1866. godine u Vinjanima Donjim. Zemljoradnik. Hrvat.

Ranjen od talijanskih aviona u travnju 1941. godine i od toga umro mjesec dana kasnije.

JOZO BILOPAVLOVIĆ pok. Jozef rođen je 1899. godine u Vinjanima Donjim. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Nijemci u Kočerinu 29. 4. 1943. godine.

MIJO BUŠIĆ pok. Stipe rođen je 1898. godine u Vinjanima Donjim. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga četnici u Bobanovoj Dragi 4. 3. 1943. godine.

IVAN BUŠIĆ pok. Jakova rođen je 1898. godine u Vinjanima Donjim. Zemljoradnik. Hrvat.

Poginuo je u rodnoj kući u Vinjanima Donjim 12. 4. 1941. godine prilikom talijanskog bombardiranja.

ŠTIPAN BUŠIĆ pok. Štipana rođen je 1864. godine u Vinjanima Donjim. Zemljoradnik. Hrvat.

Poginuo od neprijateljske bombe 12. 4. 1941. godine u Vinjanima.

JAKOV BUŠIĆ pok. Ivana rođen je 1932. godine u Vinjanima Donjim. Đak. Hrvat.

Poginuo u Vinjanima Donjim 12. 4. 1941. godine prilikom talijanskog bombardiranja.

ANTE JELAVIĆ pok. Mije rođen je 1910. godine u Vinjanima Donjim. Zemljoradnik. Hrvat.

Zaklali su ga četnici 4. 3. 1943. godine u Vinjanima Donjim.

MATE BUŠIĆ pok. Mate rođen je 1885. godine u Vinjanima Donjim. Kovac. Hrvat.

Poginuo u rodnoj kući 12. 4. 1941. godine u Vinjanima Donjim od bombe prilikom talijanskog bombardiranja.

JOZO JELAVIĆ Stipin »Jozina« rođen je 1887. godine u Vinjanima Donjim. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga četnici u Vinjanima Donjim 4. 3. 1943. godine.

NIKOLA KUKULJ Matin rođen je 1932. godine u Vinjanima Donjim. Đak. Hrvat.

Ubili su ga Nijemci iznad kuće 24. 4. 1944. godine.

JOZO PERIĆ pok. Marijana rođen je 1912. godine u Vinjanima Donjim. Zemljoradnik. Hrvat.

Zaklali su ga četnici 4. 3. 1943. godine u Vinjanima Donjim.

MATE PARIĆ Jozin rođen je 6. 9. 1929. godine u Vinjanima Donjim. Đak. Hrvat.

Pregazio ga namjerno vozač njemačkog kamiona u Zagrebu 24. 3. 1945. godine.

JURE PERIĆ pok. Marijana rođen je 1890. godine u Vinjanima Donjim. Zemljoradnik. Hrvat.

Zaklali su ga četnici 4. 3. 1943. godine u Vinjanima Donjim.

ANTE PERIĆ pok. Marijana rođen je 1897. godine u Vinjanima Donjim. Zemljoradnik. Hrvat.

Zaklali su ga četnici 4. 3. 1943. godine u Vinjanima Donjim.

VIKTOR PERKOVIĆ-ŠANTAR Antin rođen je 1933. godine u Vinjanima Donjim. Đak. Hrvat.

Poginuo je od eksplozije njemačke bombe u studenome 1944. godine

IVAN PERIĆ pok. Marijana rođen je 1924. godine u Vinjanima Donjim. Zemljoradnik. Hrvat.

Zaklali su ga četnici 4. 3. 1943. godine u Vinjanima Donjim.

MATE TOPIĆ Petrov rođen je 1923. godine u Vinjanima Donjim. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga ustaše 2. 11. 1944. godine između Kočerina i Širokog Brijega.

Spomen obilježja



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a VINJANI DONJI

SPOMEN PLOČA PALIM BORCIMA I ŽRTVAMA FAŠISTIČKOG
TERORA NA ZGRADI DOMA U VINJANIMA DONJIM

Ploča se nalazi na južnoj strani zgrade Doma. Drže je dva kratka mramorna nosača ugrađena u zid. Ploča je od crnog granita veličine 1,20 x 1 m.

Na vrhu je ploče petokraka zvijezda sa srpom i čekićem u sredini. Ispod toga slijedi tekst posvete. Po sredini u četiri kolone ispisana su imena i prezimena 19 palih boraca. NOR-a, 16 žrtava fašizma i 3 poginula borca u španjolskom građanskom ratu iz Vinjana Donjih.

Spomen obilježje održava i brine se o njemu Osnovna škola u Vinjanima Donjim.

Vinjani Gornj

Poginuli borci

IVAN JELINIĆ Antin rođen je 2. 1.
1911. godine u Vinjanima Gornjim.
Zemljoradnik. Hrvat.

Kao ilegalni radnik radio je za NOP od 15.12.1943. godine. Vozio se motor-kotačem u Mostar radi nabave materijala i na cesti u Žvatićima kraj Mostara pregazila ga je i usmrtila motorizirana njemačka jedinica 28. 7. 1944. godine.



IVAN VRKLJAN Božin rođen je 9. 3.
1908. godine u Vinjanima Gornjim.
Službenik. Hrvat.

U toku NOB-a aktivno je surađivao s partizanima. Bio je članom KPJ. U ljeto 1944. godine, formiranjem Općinskog komiteta KPH Imotski, postao članom i organizacionim sekretarom tog Komiteta. Radio je kao terenski ilegalni radnik od 5. 12. 1942. godine. Ustaše, koji su saznali za njegovo prebivalište u brdu Stražbenica, opkolili su brdo sa čitavom satnijom. Živa su ga uhvatili i ubili, ali im ništa nije odao. Zločin je učinjen 14. 10. 1944. godine.

MATE KUTLEŠA pok. Josipa rođen je 2. 3. 1914. godine u Vinjanima Gornjim. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u siječnju 1944. godine. Kao borac Moslavacke brigade poginuo je kraj Bijeline 5. 2. 1945. godine u borbi protiv Nijemaca.

Žrtve fašističkog terora

IVAN ARACIĆ pok. Bože »Bokulović« rođen je 1904. godine u Vinjanima Gornjim. Zemljoradnik. Hrvat.

Zaklali su ga četnici 4. 3. 1943. godine u Vinjanima Gornjim.

IVA KUTLEŠA ud. Martinova rođena je 1881. godine u Vinjanima Gornjim. Domaćica. Hrvatica.

Poginula je 31. 10. 1944. godine u Vinjanima Gornjim od njemačke artiljerije koja je pucala iz Posušja u zaselak Kutleše.

IVAN ARAČIĆ pok. Ivana »Ljolja« rođen je 1903. godine u Vinjanima Gornjim. Zemljoradnik. Hrvat.

Zaklali su ga četnici u Vinjanima Gornjim 4. 3. 1943. godine.

MARIJAN KUTLEŠA pok. Ante rođen je 1881. godine u Vinjanima Gornjim. Zemljoradnik. Hrvat.

Zaklali su ga četnici 4. 3. 1943. godine u Vinjanima Gornjim.

IVAN ARČIĆ pok. Mije »Mijić« rođen je 1905. godine u Vinjanima Gornjim. Zemljoradnik. Hrvat.

Zaklali su ga četnici 4. 3. 1943. godine u Vinjanima Gornjim.

LJUBO KUTLEŠA Matin rođen je 1939. godine u Vinjanima Gornjim. Dječak. Hrvat.

Poginuo je od njemačke artiljerije, koja je pucala iz Posušja u zaselak Kutleše 31. 10. 1944. godine.

SIMUN ARAČIĆ pok. Marijana rođen je 1898. godine u Vinjanima Gornjim. Zemljoradnik. Hrvat.

Zaklali su ga četnici 4. 3. 1943. u Vinjanima Gornjim.

BOŽE LONČAR Petrov »Petrić« rođen je 1937. godine u Vinjanima Gornjim. Dječak. Hrvat.

Poginuo je u Vinjanima Gornjim 19. 9. 1942. godine od bombardiranja njemačkih aviona.

ANA KUTLEŠA Matina rođena je 1935. godine u Vinjanima Gornjim. Djekočica. Hrvatica.

Poginula je od njemačkih topova, koji su pucali iz Posušja u zaselak Kutleše, 31. 10. 1944. godine.

STIPE LONČAR Jozin »Gabrić« rođen je 1939. godine u Vinjanima Gornjim. Dječak. Hrvat.

Poginuo je od bombardiranja njemačkih aviona 19. 9. 1942. godine u Vinjanima Gornjim.

Spomen obilježja



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a VINJANI GORNJI

SPOMEN PLOČA PALIM BORCIMA I ŽRTVAMA FAŠISTIČKOG
TERORA NA OSNOVNOJ ŠKOLI KUKAVICE

Ploča je od crnoga granitnog kamena, a postavljena je na zid škole Kukavice. Na ploči su ispisana imena trojice palih boraca NOR-a i desetero žrtava fašističkog terora.

Mjesno udruženje SUBNOR-a Vinjani Gornji podiglo je ovu spomen ploču uoči 36. godišnjice oslobođenja Imotske krajine 1980. godine.

Spomen obilježje održava i brine se o njemu Osnovna škola u Vinjanima Gornjim.

Zagvozd

Poginuli borci

ANTE DEDIĆ pok. Stjepana rođen je 1913. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u rujnu 1944. godine. Bio je borac 2. dalmatinske proleterske brigade, a poginuo je u borbama kraj Širokog Brijega 15. 2. 1945. godine.

IVAN GAĆE Barišin rođen je 1926. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 24. 10. 1944. godine. Poginuo je 20. 4. 1945. godine u borbama za oslobođenje Istre u Mošćeničkoj Dragi kao borac 4. splitske brigade. Bio je članom SKOJ-a.

JURE DEDIĆ pok. Ante rođen je 1914. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 20. 10. 1944. godine. Poginuo je u borbama za oslobođenje Istre kao borac 3. udarne dalmatinske brigade 9. divizije kraj Trsta 20. 4. 1945. godine.

NIKOLA GAĆE Ivanov rođen je 1913. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV stupio 24. 10. 1944. godine. Bio je bolničarem u sastavu 4. splitske brigade. Poginuo je u borbi s Nijemcima 20. 4. 1945. godine u Mošćeničkoj Dragi u Istri.

MARKO DEDIĆ pok. Ante rođen je 1906. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 20. 10. 1944. godine. Bio je borac 3. udarne dalmatinske brigade 9. divizije. Poginuo je u borbama kraj Širokog Brijega i. 1. 1945. godine.

ŠTIPAN LONČAR pok. Ivana rođen je 1913. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 24. 10. 1944. godine. Bio je borac 26. dalmatinske divizije. Zapaljen u tenku 28. 4. 1945. godine u borbama kraj Trsta.

MARKO DEDIĆ pok. Petra rođen je 1920. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 20. 10. 1944. godine. Poginuo je u borbama za oslobođenje Knina u studenome 1944. godine kao borac 4. splitske brigade.

ANTE MLIKOTA pok. Josipa rođen je 1925. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 24. 10. 1944. godine. Poginuo u Drežnici kraj Mostara kao borac 4. splitske brigade 15. 2. 1945. godine.

IVAN MUCIĆ Jurin rođen je 22. 10. 1923. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 6. 8. 1943. godine. Poginuo je od 12. do 16. kolovoza 1944. godine u brodu što su ga potopili Nijemci između Malog i Velikog Drvenika kao kurir 26. dalmatinske divizije.

JOZO MUCIĆ pok. Jakova rođen je 14. 5. 1925. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 6. 8. 1943. godine. Poginuo je u borbama s Nijemcima od njemačkog minobacača 2. 11. 1943. godine kraj Konjevrata. Bio je borcem 11. dalmatinske udarne brigade.

JURE MUCIĆ pok. Jure rođen je 14. 6. 1928. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 6. 8. 1943. godine. Poginuo je u borbama za oslobođenje Zagreba 12. 4. 1945. godine u sastavu 13. omladinske brigade.

MATE MUCIĆ pok. Mate rođen je 14. 5. 1927. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 20. 10. 1944. godine. Poginuo je u borbama s Nijemcima kraj Bjelovara 17. 4. 1945. godine kao borac 2. krajiške brigade.

ANTE PRODAN Jurin rođen je 14. 5. 1927. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u mjesecu studenome 1943. godine. Bio je borac 3. čete 1. bataljona 11. dalmatinske motorne brigade. Poginuo je 22. 3. 1945. godine na koti kod Drenovače kraj Bihaća u borbi s Nijemcima. Bio je članom SKOJ-a i zastavnikom u NOV.

MARKO PRODAN pok. Jure rođen je 1924. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 20. 10. 1944. godine. Poginuo je u borbi s Nijemcima u okolini Sarajeva u ožujku 1945. godine kao borac 3. krajiške brigade.

JURE PRUŽE pok. Luke rođen je 1919. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 9. siječnja 1943. godine u 1. četu 3. bataljona 4. dalmatinske brigade. Poginuo je u Vraorcu od nagazne mine prilikom napada na ustaše kao zamjenik komandira 1. čete 1. bataljona. Bio je članom SKOJ-a i KPJ. Borio se u bitkama na Neretvi i Sutjesci, a poslije kapitulacije Italije došao je u Imotski odred iz Prve proleterske.

MATE PRUŽE pok. Luke rođen je 1927. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio početkom 1944. godine u Biokovski odred. Nakon oslobođenja zemlje prešao je raditi u Narodnu miliciju i poginuo od kamijaša 1. 5. 1951. godine. Bio je članom KPJ.

JURE RAKO pok. Mate rođen je 1924. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 20. 7. 1944. godine. Poginuo je od Nijemaca u borbi za oslobođenje sela Grabovca 10. 10. 1944. godine kao borac Imotskoga partizanskog odreda.

JAKOV ŠTAPIĆ pok. Josipa rođen je 1927. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u lipnju 1943. godine u redove biokovskih partizana. Poginuo je u Zagvozdu u borbi 18. 9. 1943. godine.

IVAN TOMIČIĆ pok. Tome rođen je 1919. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 24. 10. 1944. godine. Poginuo je u Drežnici kraj Mostara 15. 2. 1945. godine u borbi s Nijemcima kao borac 4. splitske brigade.

Žrtve fašističkog terora

MATE BARTULović pok. Mije rođen je 1903. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga četnici 3. 3. 1943. godine u Zagvozdu.

JOSIP ČAGALJ pok. Ivana rođen je 1915. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga četnici 3. 3. 1943. godine pred kućom u Zagvozdu.

IVAN BULJUBAŠIĆ pok. Marka rođen je 1912. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.

Poginuo prilikom bombardiranja talijanskih aviona 10. 7. 1943. godine u Zagvozdu.

LUKA ČAGALJ pok. Frane rođen je 1906. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.

Zaklali su ga četnici 3. 3. 1943. godine u Zagvozdu.

IVAN BULJUBAŠIĆ pok. Mate rođen je 1919. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.

Zaklali su ga četnici u Zagvozdu 3. 3. 1943. godine.

MARIJAN ČAGALJ pok. Jakova rođen je 1882. godine u Zagvozdu. Lugar. Hrvat.

Pogoden je metkom u Zagvozdu 3. 8. 1942. godine u borbi između partizana i ustaša.

MARA BULJUBAŠIĆ pok. Ivana rođena je 1931. godine u Zagvozdu. Djekojčića. Hrvatica.

Ubili su je Nijemci 1943. godine u Zagvozdu.

MARKO ČAGALJ pok. Mate rođen je 1914. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubijen mitraljezom iz njemačkog aviona u veljači 1944. godine u Konjicu.

MATE BULJUBAŠIĆ pok. Ivana rođen je 1920. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga ustaše pred kućom u Zagvozdu 20. 3. 1944. godine.

MARKO ČAGALJ pok. Mate rođen je 17. 3. 1912. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.

Ranjen od talijanske avionske bombe i odmah umro 1943. godine.

VIČAN ČAGALJ pok. Ivana rođen je 1. 10. 1900. godine u Zagvozdu. Žemljoradnik. Hrvat.

Uhvatili su ga četnici 3. 3. 1943. godine i zlostavljali. Umro je u kolovizu iste godine.

STIPE DRLJE pok. Mate rođen je 1931. godine u Zagvozdu. Dječak. Hrvat.

Poginuo je u Zagvozdu 1944. godine od eksplozije talijanske bombe.

MATE DUNDIĆ pok. Marka rođen je 1878. godine u Zagvozdu. Žemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga četnici 3. 3. 1943. godine u Zagvozdu kod kuće.

MARIJAN GAĆE pok. Grge rođen je 1919. godine u Zagvozdu. Žemljoradnik. Hrvat.

Zaklali su ga četnici 3. 3. 1943. godine kraj njegove kuće u Zagvozdu.

MARIJA KATUŠIĆ pok. Jure rođena je 1923. godine u Zagvozdu. Domaćica. Hrvatica.

Poginula je u Metkoviću 1943. godine prilikom bombardiranja njemačke avijacije.

DRAGICA KRISTIĆ pok. Ante rođena je 1934. godine u Zagvozdu. Omladinca. Hrvatica.

Poginula je u Zagvozdu od eksplozije benzina talijanske vojske.

STIPE KRISTIĆ pok. Ante rođen je 1928. godine u Zagvozdu. Dječak. Hrvat.

Poginuo je u Zagvozdu 1941. godine od eksplozije benzina talijanske vojske.

TOMA KRISTIĆ pok. Ante rođen je 1932. godine u Zagvozdu. Dječak. Hrvat.

Poginuo je u Zagvozdu 1941. godine od eksplozije benzina talijanske vojske.

STIPE KURTOVIĆ pok. Mate rođen je 1931. godine u Zagvozdu. Dječak. Hrvat.

Poginuo je u Zagvozdu 1944. godine od eksplozije njemačke bombe.

IVA LONČAR pok. Frane rođena je 1926. godine u Zagvozdu. Domaćica. Hrvatica.

Poginula je u Gružu (Dubrovnik) prilikom bombardiranja talijanske avijacije 1943. godine.

JOSIP MLIKOTA pok. Mate rođen je 1881. godine u Zagvozdu. Žemljoradnik. Hrvat.

Uhvatili su ga četnici 3. 3. 1943. godine, zlostavljali ga i tukli. Od posljedica je umro 15. 3. 1943. godine u Zagvozdu.

MATE MLIKOTA pok. Andrije rođen je 1927. godine u Zagvozdu. Žemljoradnik. Hrvat.

Poginuo od eksplozije njemačke bombe u Zagvozdu 1946. godine.

STIPE PRUŽE Antin rođen je 1935. godine u Zagvozdu. Dječak. Hrvat.
Poginuo je od eksplozije njemačke bombe 1948. godine u Zagvozdu.

MATE SVAGUŠA pok. Joze rođen je 1903. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.
Uhapsili su ga Nijemci u rodnoj kući u Zagvozdu i odveli u Ljubuški, gdje su ga strijeljali 25. 4. 1944. godine.

IVA RAKO ž. Matina rođena je 5. 6. 1900. godine u Zagvozdu. Domaćica. Hrvatica.
Poginula kraj Omiša od talijanske aviacije 1943. godine.

TADIJA SVAGUŠA pok. Mate rođen je 1876. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.
Nijemci su ga uhapsili u rodnoj kući u Zagvozdu i odveli u Ljubuški, gdje su ga strijeljali u travnju 1944. godine.

IVAN RAKO pok. Marijana rođen je 1919. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.
Ubili su ga Nijemci u Zagvozdu 12. 6. 1944. godine.

MARKO ŠUVAR pok. Lovre rođen je 5. 1. 1907. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.
Uhvatili su ga četnici 3. 3. 1943. godine i tako izudarali da je od posljedica umro mjesec dana kasnije.

MARIJAN RAKO pok. Jakova rođen je 1921. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.
Ubili su ga Nijemci kraj njegove kuće u Zagvozdu 12. 6. 1944. godine.

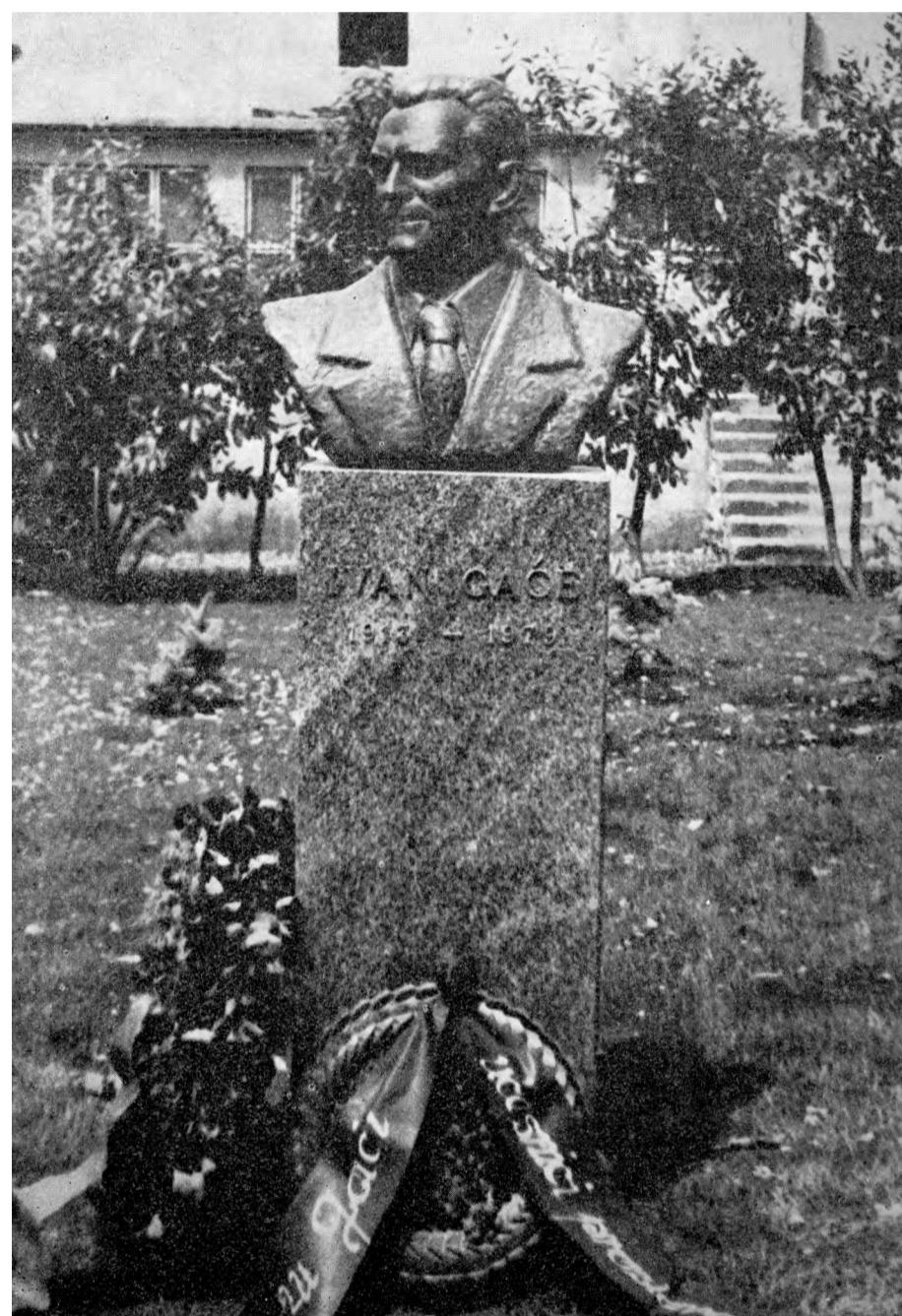
IVAN TOMIĆIĆ pok. Ante rođen je 1928. godine u Zagvozdu. Omladinac. Hrvat.
Poginuo je u Zagvozdu od eksplozije njemačke bombe 1944. godine.

IVAN ŠTAPIĆ pok. Petra rođen je 1886. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.
Ubili su ga četnici pred kućom u Zagvozdu 3. 3. 1943. godine.

JOZO TOMIĆIĆ pok. Marka rođen je 1929. godine u Zagvozdu. Omladinac. Hrvat.
Poginuo je u Zagvozdu 1944. godine od eksplozije njemačke bombe.

MIRKO ŠTAPIĆ pok. Ivana rođen je 1927. godine u Zagvozdu. Zemljoradnik. Hrvat.
Ubili su ga četnici 3. 3. 1943. godine u Zagvozdu.

Spomen obilježja



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a ZAGVOZD

SPOMENIK IVANU GACI PRED DOMOM KULTURE
U SREDIŠTU MJESTA

Spomenik se sastoji od kamenog dijela u obliku četvrtastog stupa. Na vrhu je stupa spomen bista (glava i poprsje) istaknutog revolucionara i prvoborca Ivana Gaće. Lik Ivana Gaće prikazan je realno, u prirodnom obliku, a bista je rađena od metala sive boje.

Na kamenom dijelu spomenika piše: »Ivan Gaće«, a ispod toga je upisano: »1913 — 1979«, godina rođenja i godina smrti.

Oko spomenika je zasađeno cvijeće, ukrasno bilje i zasijana trava.

Spomenik je odmah uz cestu, u središtu je mjesta i lako je uočljiv.

Spomenik je podigao narod Zagvozda uz pomoć DPO.

Spomenik je otkriven 27. 7. 1981. godine.



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a ZAGVOZD

SPOMEN PLOČA PALIM BORCIMA I ŽRTVAMA FAŠISTIČKOG
TERORA NA ZGRADI DOMA

Spomen ploča nalazi se na zgradi Zadružnog doma u Zagvozdu. Spomen obilježje sastoji se od dvije mramorne ploče, jedna pored druge, (veličina 0,80 x 0,70 m) kao jedna cjelina. Na gornjoj strani ploče urezana je zvijezda petokraka, a ispod nje je tekst iz kojega saznajemo da je spomen ploča podignuta u spomen svim borcima koji su sudjelovali u oslobođanju Zagvozda i u toj bitki pali na bojištu. Ispod teksta upisana su imena i prezimena osamnaest palih boraca i osamnaest žrtava fašističkog terora iz Zagvozda.

Spomen ploču je podiglo Mjesno udruženje SUBNOR-a Zagvozd u povodu proslave 30. godišnjice socijalističke revolucije i 27. godišnjice oslobođenja Zagvozda 22. 12. 1971. godine.

Spomen obilježje održava i brine se o njemu Osnovna škola »Ivan Gaće« u Zagvozdu.

Zmijavci

Poginuli borci

ANTE ĆAPIN Matin rođen je 7. 6. 1911. godine u Zmijavcima. Žemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 4. 11. 1944. godine. Poginuo je nesretnim slučajem u Glavini Donjoj u prosincu 1944. godine kao borac dopunskog bataljona.

MILAN KRALJEVIĆ Aleksandrov rođen je 15. 9. 1919. godine u Zmijavcima. Žemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 15. 2. 1943. godine. Bio je borac 9. udarne dalmatinske divizije 4. brigade 3. bataljona 1. čete. Poginuo je u borbama kraj Posušja 20. 3. 1943. godine.

LUKA GUDELJ Matin rođen je 16. 9. 1902. godine u Zmijavcima. Žemljoradnik. Hrvat.

Bio je borac 3. dalmatinske udarne brigade. U NOV je stupio koncem 1944. godine. Poginuo je u borbama kraj Kneževa polja 1944. godine.

PETAR KRALJEVIĆ Aćimov rođen je 18. 6. 1921. godine u Zmijavcima. Žemljoradnik. Srbin.

U NOV je stupio 15. 2. 1943. godine. Bio je borac 9. dalmatinske udarne divizije 4. brigade 3. bataljona. Bio je članom SKOJ-a. Poginuo je 20. 3. 1943. godine u borbama kraj Posušja.

ANTE KARLOGAN pok. Josipa rođen je 11. 3. 1924. godine u Zmijavcima. Žemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u listopadu 1944. godine i bio ranjen u mjesecu studenome. Bio je borac 5. brigade 19. dalmatinske divizije. Od posljedica ranjavanja umro 25. 12. 1944. godine.

ANA LONČAR Petrova rođena je 6. 2. 1924. godine u Zmijavcima. Domaćica. Hrvatica.

U NOV je stupila 1944. godine. Kao borac poginula 28. 10. 1944. godine u borbi s neprijateljem kod Jagulove kuće u Imotskome.

IVAN KARLOGAN Marijanov rođen je 21. 3. 1906. godine u Zmijavcima. Žemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 4. 1944. godine u Bosni. Poginuo je u borbama na Romaniji u prosincu 1944. godine.

ANTE MILAS Ivanov rođen je 24. 2. 1908. godine u Zmijavcima. Žemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 4. 11. 1944. godine. Poginuo je 15. 1. 1945. godine u borbama kraj Ljubuškog kao borac 4. splitske brigade.

IVAN MILAS pok. Gabre rođen je 2. 1. 1923. godine u Zmijavcima. Žemljoradnik. Hrvat. U lipnju 1943. godine mobiliziran u domobrane. Kapitulacija Italije zateće ga u okolici Rijeke i Gorskog Kotara i tu prelazi u jedinice NOV. Poginuo je u travnju 1944. godine u Lokvama, Gorski Kotar, u pratećoj četničkoj 4. armiji.

s ostalim preživjelim drugovima, dobrovoljcima španjolskoga građanskog rata. Uspjeva mu da dode kući u Zmijavce 1942. godine, gdje stupa u NOB u veljači 1943. godine. Poginuo je u borbi na Sutjesci na području Zelengore 10. 10. 1943. godine kao borac 2. dalmatinske brigade, u koju je raspoređen poslije Vučeva. Bio je zamjenik komandanta bataljona u NOV.

STJEPAN MILAS Petrov rođen je 9. 11. 1919. godine u Zmijavcima. Žemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio u veljači 1943. godine. Poginuo je u borbama na Jajenci, Neretva, kao borac bombaš 9. dalmatinske divizije, u okršaju s četnicima 1943. godine.

MARIJAN MRKONJIĆ Josipov rođen je 1909. godine u Zmijavcima. Žemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 4. 11. 1944. godine. Bio je borac 3. dalmatinske udarne brigade 9. divizije. Poginuo je u borbama kraj Ljubuškoga u prosincu 1944. godine.



JOSIP MRKONJIĆ Josipov rođen je 10. 11. 1911. godine u Zmijavcima. Žemljoradnik. Hrvat.

Kao mladić otišao je na rad u Belgiju 1929. godine. Iz Belgije odlazi 1936. godine kao dobrovoljac u španjolski građanski rat, gdje se borio na strani republikanaca, protiv fašista. Nakon rata dospio je u logor u Francusku

MARIJAN MRKONJIĆ pok. Mate rođen je 6. 6. 1921. godine u Zmijavcima. Žemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 15. 4. 1944. godine u Biokovski odred. Poginuo je 16. 7. 1944. godine na zadatku u Zmijavcima.

JOSIP MRKONJIĆ Markov rođen je 16. 3. 1909. godine u Zmijavcima. Radnik. Hrvat.

U NOV je stupio 4. 11. 1944. godine. Bio je borac 2. bataljona 4. splitske brigade. Poginuo je kraj Kneževa Polja u siječnju 1945. godine.



ANTE TODORIĆ Antin rođen je 2.
4. 1905. godine u Zmijavcima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 4. 11. 1944. godine. Bio je borac 2. bataljona 3. dalmatinske brigade 9. divizije. Poginuo je u završnim borbama za oslobođenje Istre kraj Rijeke tj. Svetе Nedjelje 15. 4. 1945. godine.

IVAN PIPLICA Ivanov »Iće« rođen je 22. 11. 1919. godine u Zmijavcima. Zemljoradnik. Hrvat.

Clan KPJ od 1940. godine. Na konstituirajućoj sjednici SKOJ-a u listopadu 1940. godine biran je za člana Kotoranskog komiteta SKOJ-a. U NOV je stupio u lipnju 1942. godine. Poginuo je u 4. ofenzivi iznad Nevesinja 1943. godine. Bio je zamjenikom komesara cete u 10. hercegovačkoj brigadi.

LUKA ŠUTO Tomin rođen je 11. 10. 1902. godine u Zmijavcima. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 4. 11. 1944. godine. Bio je borac 1. cete 3. bataljona 4. splitske brigade. Poginuo je 28. 1. 1945. godine u selu Sretnice kraj Čitluka u borbama za oslobođenje Mostara.

Žrtve fašističkog terora

DUŠAN KRALJEVIĆ pok. Mije rođen je 1888. godine u Zmijavcima. Zemljoradnik. Srbin.

Ustaše su ga ranili, a Talijani su ga odveli u bolnicu u Mostar, gdje su ga ustaše ubili u lipnju 1941. godine.

STJEPAN MILAS Ivanov rođen je 1916. godine u Zmijavcima. Zemljoradnik. Hrvat.

Ubili su ga ustaše 15. 8. 1944. godine u Zmijavcima zbog toga što se prethodno nije odazvao u domobrane.

MILAN KRALJEVIĆ Đurin rođen je 1924. godine u Zmijavcima. Zemljoradnik. Srbin.

Baćen je u jamu u Runoviću. Ranjen od ustaša, a izvaden od strane Talijana. Umro od rana u lipnju 1941. godine.

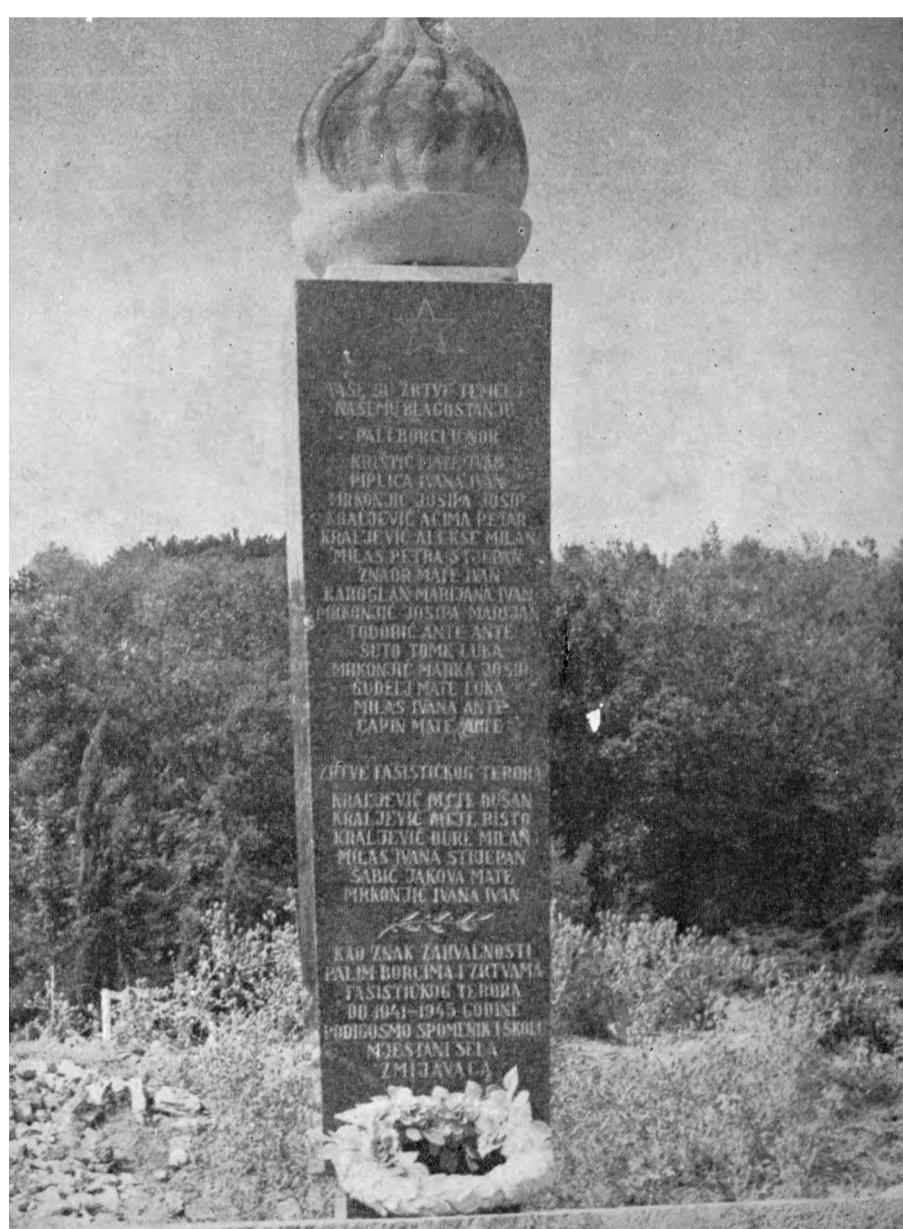
MATE SABIĆ Matin rođen je u Zmijavcima. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga ustaše u Zmijavcima u travnju 1943. godine.

RISTO KRALJEVIĆ pok. Mije rođen je 1881. godine u Zmijavcima. Zemljoradnik. Srbin.

Ustaše su ga bacili u jamu u Runoviću u srpnju 1941. godine i prilikom pada teško ozlijeden, od čega je kasnije umro.

Spomen obilježja



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a ZMIJAVCI

SPOMENIK PALIM BORCIMA I ŽRTVAMA FAŠISTIČKOG
TERORA PRED ZGRADOM OSNOVNE ŠKOLE

Spomenik je podignut u dvorištu Osnovne škole, neposredno uz cestu Kamenmost — Runović. Spomenik je u obliku obeliska (crni granit) visine 3 metra. Na gornjoj je površini obeliska mramorna skulptura u obliku buktinje.

Na pročelju obeliska je zvijezda petokraka, a ispod nje tekst posvete. Cijelim prostorom odozgo prema dolje napisana su imena i prezimena palih boraca i žrtava fašističkog terora. Ispod toga je lovovijenac, a ispod njega tekst zahvale.

Spomenik su podilgi mještani Zmijavaca 1956. godine.



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a ZMIJAVCI

SPOMEN PLOČA PALIM BORCIMA I ŽRTVAMA FAŠISTIČKOG
TERORA NA ZGRADI OSNOVNE ŠKOLE

Na pročelju zgrade Osnovne škole u Zmijavcima utisnuta je u zid spomen ploča od crnog granita veličine 1,20 x 0,80 m. U vrhu ploče po sredini je zvijezda petokraka. Ispod zvijezde petokrake je tekst posvete: »Poginulim borcima i žrtvama fašističkog terora koji svojim životima platiše cijenu slobode u nadčovječanskoj borbi protiv neprijatelja u NOB-u 1941. — 1945. godine«.

Ispod teksta posvete slijede sedamnaestorica palih boraca, te petorica žrtava fašističkog terora.

U dnu ploče ispisane su riječi zahvale: »Vječna im slava«.

U donjem desnom kutu ploče piše da su spomen ploču podigli mještani sela Zmijavaca 1981. godine.

O spomen obilježju brine se i održava ga Osnovna škola Zmijavci.

Župa

Poginuli borci

ANTE BULJUBAŠIĆ pok. Štipana rođen je 1910. godine u Župi Donjoj Zemljoradnik. Hrvat.

Bio je odbornikom NOO-a u Župi. Zaljali su ga ustaše na brdu »Strana« 19. 7. 1943. godine.

PETAR LUETIĆ pok. Frane rođen je 1909. godine u Župi Donjoj. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1. 10. 1944. godine. Kao borac 9. dalmatinske divizije poginuo je u borbama za oslobođenje Knina koncem 1944. godine.

MILAN BULJUBAŠIĆ pok. Jure rođen je 1924. godine u Župi Donjoj. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1943. godine. Bio je borac Biokovsko-neretvanskog odreda. Poginuo je u borbama za oslobođenje Zadvarja 10. 11. 1943. godine.

FRANE ROGLIĆ pok. Ivana rođen je 1922. godine u Župi Donjoj. Zemljoradnik. Hrvat.

U NOV je stupio 1943. godine. Poginuo je u borbama kraj Sarajeva 1944. godine.

Žrtve fašističkog terora

TEKLA BABAN ž. Ivanova rođena je 1883. godine u Župi. Domaćica. Hrvatica.

Ubili su je Talijani i ustaše 19. 7. 1943. godine u Župi.

MIJO GARMAZ pok. Ivana rođen je 1870. godine u Župi. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga ustaše i Talijani 19. 7. 1943. godine.

JOSIP BRAENOVIC rođen je 1902. godine u Potomlju. Svećenik. Hrvat. Zaklali su ga četnici 29. 8. 1942. godine u Rašćanima.

NIKOLA GARMAZ pok. Štipana rođen je 1865. godine u Župi. Zemljoradnik. Hrvat.

Baćen je u vatru i u njegu izgorio 19. 7. 1943. godine u Župi. Zločin su počinili Talijani i ustaše.

JOZO BRNIĆ pok. Ivana rođen je 1895. godine u Župi Srednjoj. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga ustaše i Talijani 19. 7. 1943. godine u Župi.

BRUNO LUETIĆ Jurin rođen je 1913. godine u Župi. Zemljoradnik. Hrvat.

Zaklali su ga četnici 28. 8. 1942. godine u Kozici.

IVAN GARMAZ pok. Ante rođen je 1882. godine u Župi. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga ustaše i Talijani 19. 7. 1943. godine u Župi.

IVAN LUETIĆ pok. Marijana rođen je 1898. godine u Župi. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Talijani i ustaše u Metkoviću 1943. godine.

MARA GARMAZ pok. Filipa rođena je 1913. godine u Župi. Domaćica. Hrvatica.

Talijani i ustaše su je u rodnom selu bacili u vatru, u kojoj je i izgorjela 19. 7. 1943. godine.

MARA LUETIĆ pok. Ante rođena je 1886. godine u Župi. Domaćica. Hrvatica.

Strijeljali su je Talijani i ustaše 19. 7. 1943. godine u Župi.

MARA GARMAZ pok. Jure rođena je 1894. godine u Župi. Domaćica. Hrvatica.

Talijani i ustaše su je strijeljali 19. 7. 1943. godine u Župi.

IVAN MILOŠ pok. Jakova rođen je 1875. godine u Župi. Zemljoradnik. Hrvat.

Strijeljali su ga Talijani i ustaše 19. 7. 1943. godine u Župi.

MATIJA MILOŠ pok. Ivana rođena je 1914. godine u Župi. Domaćica. Hrvatica.
Strijeljali su je Talijani i ustaše 19. 7. 1943. godine.

JOSIP TURIĆ pok. Ante rođen je 1887. godine u Župi. Zemljoradnik. Hrvat.
Talijani i ustaše su ga bacili u vatru i u njoj je izgorio 19. 7. 1943. godine.

STIPE MILOŠ pok. Mate rođen je 1866. godine u Župi. Zemljoradnik. Hrvat.
Strijeljali su ga Talijani i ustaše 19. 7. 1943. godine u Župi.

MARKO TURIĆ pok. Mate rođen je 1869. godine u Župi. Zemljoradnik. Hrvat.
Talijani i ustaše su ga bacili u vatru i u njoj je izgorio 19. 7. 1943. godine.

JURE ŠARIĆ pok. Ante rođen je 1868. godine u Župi. Umirovljenik. Hrvat.
Ustaše i Talijani su ga ubili 19. 7. 1943. godine.

MATIJA TURIĆ ž. Stankova rođena je 1899. godine u Župi. Domaćica. Hrvatica.
Poginula je od talijanskog bombardiranja 28. 8. 1942. godine u Župi.

ANTE TURIĆ pok. Jure rođen je 1893. u Župi. Zemljoradnik. Hrvat.
Talijani i ustaše su ga bacili u vatru i u njoj je preminuo 19. 7. 1943. godine.

PERA TURIĆ ž. Stipanova rođena je 1899. godine u Župi. Domaćica. Hrvatica.
Strijeljali su je ustaše i Talijani 19. 7. 1943. godine u Župi.

BERISLAV TURIĆ Jurin rođen je 1931. godine u Župi. Dječak. Hrvat.
Talijani i ustaše su ga bacili u vatru i u njoj je izgorio 19. 7. 1943. godine.

RADOSLAV TURIĆ Markov rođen je 1931. godine. Dječak. Hrvat.
Talijani i ustaše su ga bacili u rodnom selu u vatru u kojoj je izgorio 19. 7. 1943. godine.

IVA TURIĆ ud. Ante rođena je 1873. godine u Župi. Domaćica. Hrvatica.
Bacili su je u vatru ustaše i Talijani 19. 7. 1943. godine u Župi.

IVAN VULETIĆ pok. Šimuna rođen je 1856. godine u Župi. Zemljoradnik. Hrvat.
Strijeljali su ga Talijani i ustaše 19. 7. 1943. godine u Župi.

IVA TURIĆ ž. Marijanova rođena je 1881. godine u Župi. Domaćica. Hrvatica.
Strijeljali su je ustaše i Talijani 19. 7. 1943. godine.

MATE VULETIĆ pok. Šimuna rođen je 1869. godine u Župi. Zemljoradnik. Hrvat.
Strijeljali su ga ustaše i Talijani 19. 7. 1943. godine u Župi.

Spomen obilježja



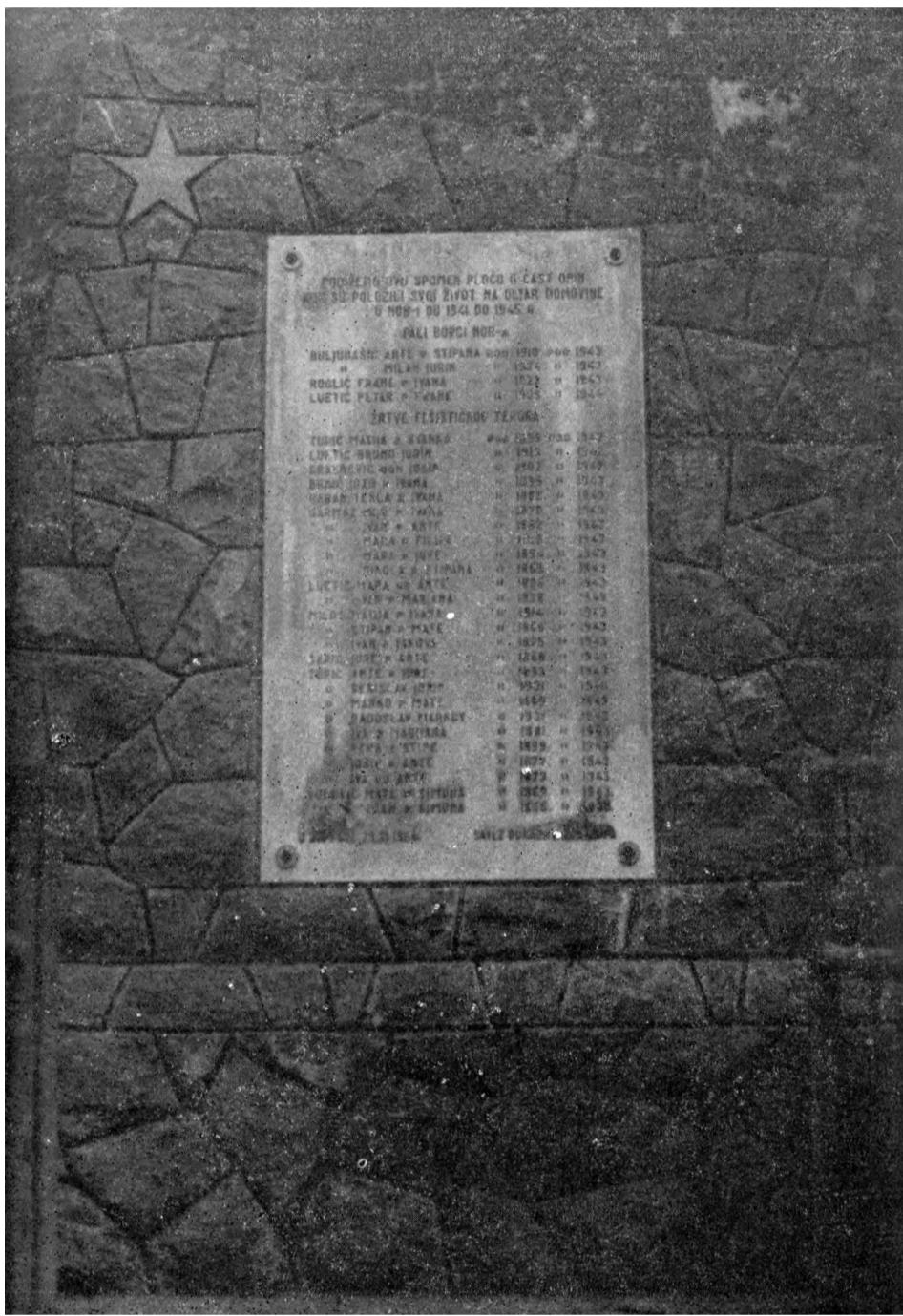
MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a ŽUPA

SPOMEN KOSTURNICA TURIJA NA MALOM PROPLANKU SA
SJEVEROZAPADNE STRANE BIOKOVA UZ CESTU ZAGOVOZD
— ŽUPA

Kosturnica je rađena od običnog kamena. Ukopana je u zemlju i nalazi se na vlažnom terenu. Zid kosturnice je ispucao, a dijelom i mramorna ploča. Pokrov kosturnice je betonska ploča (veličine 3,5 x 2,5 m). Na prednjoj se strani kosturnice nalazi mramorna ploča (veličina 1 x 0,50 m) i okomito je postavljena u zidu kosturnice. U lijevom je gornjem kutu zvijezda petokraka. Desno od zvijezde upisane su godine 1941 — 1945. Kratak tekst je po sredini ploče: »SLAVA PALIM BORCIMA«. U kosturnici su sahranjena 134 borca NOR-a poginula na području bivše općine Zagvozd.

Ovu je kosturnicu podigla bivša općina Zagvozd uz pomoć općine Makarska 1955. godine.

Spomen kosturnicu održava i brine se o njoj Osnovna škola u Župi.



MJESNO UDRUŽENJE SUBNOR-a ŽUPA DONJA

SPOMENIK PALIM BORCIMA U DVORIŠTU OSNOVNE ŠKOLE
ŽUPA DONJA NALAZI SE UZ CESTU VRGORAC — ZAGVOZD

Spomenik se sastoji od kamenog humka piramidnog oblika izrađenog od prirodnog kamena. Humak je nepravilna kosog oblika širine 2 m. Visina istočne strane humka iznosi 2,5 m, zapadne niže strane 2 m, debљina donjeg dijela humka iznosi 0,60 m, a gornjeg dijela 0,40 m. Na prednjoj strani humka ugrađena je mramorna ploča (veličina 1 x 0,60 m). Iznad ploče na gornjoj lijevoj strani utisнутa je petokraka zvijezda, a ispod nje je uklesan tekst posvećen palim borcima i žrtvama fašističkog terora. Na ploči su upisana imena četvorice palih boraca i dvadesetšest imena žrtava fašističkog terora.

Oko spomenika je podignuta željezna ograda pravokutnog oblika 7 x 4 m. Unutar ograde je zasađeno zimzeleno drveće.

O spomeniku se brine i održava ga Mjesno udruženje SUBNOR-a i Osnovna škola Župa Donja.

Opća napomena

U povodu izdanja ove knjige želimo dati čitaocima neka najosnovnija objašnjenja.

Prvi dio knjige sadrži KRATKI PREGLED O SUDJELOVANJU IMOĆANA U REVOLUCIONARNOM POKRETU I NARODNOOSLOBODIACKOJ BORBI 1941—1945. Bio je cilj da se na jednom mjestu nađu svi značajniji događaji iz tog vremena sa što više imenovanih sudionika u njima. Budući da se radi o aktivnostima u radničkom pokretu i NOB-u, o čemu je sačuvano nedovoljno izvornih dokumenata iz već poznatih razloga, željelo se navesti jedan broj sudionika u tim događajima kako bi još živući mogli da daju eventualne nadopune, ili potpunija svoja sjećanja. Takvi bi prilozi predstavljali dragocjen doprinos zajedničkoj povijesnoj dokumentacijskoj riznici o tim zbivanjima. Jedan je dobar broj sudionika već to učinio. Poželjno bi bilo da se njima pridruže i oni koji žele i imaju što napisati i da to učine što prije, jer je krajnje vrijeme za to.

Što se tiče drugog dijela knjige, u kojem je spisak palih boraca u NOB-u i žrtava fašističkog terora, htjeli bismo dati neka objašnjenja. Na prikupljanju podataka o poginulim borcima NOB-a i žrtvama fašističkog terora radili su kotarski i općinski odbori SUBNOR-a u Imotskome, kao i mjesna udruženja, odmah nakon oslobođenja zemlje.

Uvidom u sačuvane spiskove dužni smo kazati da su škrty i nepotpuni. Ta je činjenica navela Nedjeljka Kujundžića, autora objavljenih članaka u listu »Imotska krajina« u 1974. i 1975. godini, uz kasnije objavlјivanje nekoliko prikupljenih nadopuna, da poradi na dodatnom prikupljanju podataka i da ih objavi. Namjera je bila da svi koji imaju primjedbe ili nadopune u vezi s objavljenim podacima da ih dostave Uredništvu lista ili Općinskom odboru SUBNOR-a Imotski. Jedan se broj rodbine i suboraca poginulih uključio u suradnju i dostavio je svoje primjedbe i nadopune koje su bile od koristi, na čemu im ovom prigodom zahvaljujemo.

Nakon navedenog učinjenog posla stvoreni su preduvjeti za štampanje ove Monografije. Općinski je odbor SUBNOR-a u ljeto 1980. godine formirao Savjet i Redakciju sa zadatkom da se još jednom organizirano priđe provjeri svih prikupljenih i objavljenih podataka o poginulim borcima NOB-a i ŽTF. To je izvršeno u svim mjesnim udruženjima SUBNOR-a u organizaciji Općinskog odbora SUBNOR-a Imotski.

Uza sve učinjene poslove, još je uvijek moguće da se potkrade neka pogreška. Pri kritičkoj ocjeni treba da pođemo od toga da su to podaci iz rata, kada su se vodile borbe svaki dan. Partizanske su jedinice bile u stalnom pokretu. Jedne su nestajale, a druge nastajale. Ginulo se na svakom koraku. Borci su prelazili iz jedinice u jedinicu.

Nemoguće je bilo nositi u pamćenju mjesta kud se prolazilo i gdje su se borbe vodile, a posebno detalji o pojedincima.

Prilikom prikupljanja podataka bio nam je cilj da prikupimo i što više fotografija poginulih boraca NOB-a. Međutim, mnoge obitelji nisu imale fotografije svojih poginulih.

Neka ovo prvo izdanje bude poticajem onima koji su u posjedu korisnih podataka, a nisu ih do sada dali iz bilo kojih razloga, da to učine. Svi naknadno prikupljeni i provjereni podaci, koji bi mogli utjecati na potpunije i istinitije utvrđivanje činjenica, ili fotografije boraca, bit će objavljeni u listu »Imotska krajina«, a drugim izdanjem ove knjige unijet će se kao dopuna ili ispravak.

U knjizi su podaci o poginulim borcima NOB-a i ŽFT sela Grabovac i Raščani Donji, mada ova sela više ne pripadaju općini Imotski. Pošlo se od toga da su ta dva sela pripadala Kotaru Imotski sve do nove poslijeratne administrativne podjele, kada su se na osnovi provedenog referendumu stanovnici tih sela većinom glasova izjasnili za općine kojima danas pripadaju. Grabovac je pripao općini Omiš, a Raščani Donji općini Vrgorac. Općinski odbori SUBNOR-a tih općina, kao i mjesna udruženja boraca Grabovca i Raščana Donjih, dali su suglasnost i podatke o svojim poginulim borcima i ŽFT koji su unijeti u ovu knjigu.

Kriterij o tretmanu boraca i ŽFT unešen je u ovu knjigu onako kako su to učinila mjesna udruženja u dogovoru s Općinskim odborom SUBNOR-a. Tu se mogu uočiti neke razlike koje se nisu mogle ispravljati. Na primjer, neka su mjesna udruženja tretirala palim borcima NOB-a samo poginule u NOV, dok su drugi uveli i one koji su ubijeni od strane neprijatelja zbog aktivnoga i organiziranoga rada za NOP kao članovi Partije, članovi NOO-a i slični.

U spisak poginulih boraca NOB-a unijeta su i dva borca španjolskoga građanskog rata, koji su 1941. godine došli u našu zemlju da se bore protiv okupatora, kao i dva poginula borca u pokretu otpora izvan granica naše zemlje. U spisku su i četiri pala borca NOB-a koji nisu rodom s područja Imotske krajine, ali su tu živjeli i uključili se u NOB. U spomen ploče upisana su i četiri borca NOB-a, koji su neposredno poslije rata umrli od posljedica rata ili ubijeni od neprijateljskih ostataka zvanih »kamišari« ili »križari«, koji su i nakon rata činili zločine. Posljednjima je za zločine suđeno 1951. godine u okružnom sudu u Splitu. Također je upisano šest ŽFT, koje su poslije rata stradale od ostataka ratnog oružja, ili su umrli od posljedica ranjavanja u ratu.

Općinski odbor SUBNOR-a, Savjet i Redakcijski odbor pošli su od činjeničnog stanja i kriterija koje su imala mjesna udruženja SUBNOR-a kad su podizali spomen ploče. U ovoj knjizi su uz svako ime poginulog borca NOB-a i ŽFT zabilježeni osnovni podaci koji činjenično govore o svakom pojedinačno, što je tko bio i kojim je slučajem stradao, a to je i osnovno da čitalac sazna o svakom poginulom borcu NOB-a i ŽFT osnovne podatke i pravu istinu o njegovu stradanju.

Urednik

Ivan Goran Kovačić:

J A M A

(*odломци*)

*Krv je moje svjetlo i moja tama.
Blaženu noć su meni iskopali
Sa sretnim vidom iz očnjih jama;
Od kaplja dana bjesni oganj pali
Krvavu zjenu u mozgu, ko ranu,
Moje su oči zgasle na mome dlanu.*

*Sigurno još su treperile ptice
U njima, nebo blago se okrenu:
I čutio sam, krvavo mi lice
Utomilo je s modrinom u zjenu;
Na dlanu oči zrakama se smiju
I moje suze ne mogu da liju.*

*O bolno svjetlo nikad tako jako
I oštro nikad nisi sinulo u zori,
U strijeli, ognju i ko da sam plako
Vatrene suze, s kojih duplje gori:
A kroz taj pakao bljeskovi su pekli,
Vriskovi drugih mučenika sjekli.*

*A silno svjetlo, ko stotine zvona
Sa zvonika bijelih, u pameti
Ludoj sjevne: svjetlost sa Siona,
Divna svjetlost, svjetlost koja svjetli:
Svijetla ptico! Svijetlo drvo! Rijekol
Mjeseče: Svijetlo ko majčino mljeko:*



Nazor i Goran u Zagrebu (Nazorov stan, Gregorijančeva ul. 36)

**PODACI O BROJU PALIH BORACA I ŽRTAVA FAŠISTIČKOG TERORA
IZ SVAKOG MJESTA S PODRUČJA IMOTSKE KRAJINE**

- Iz svih je mjesto s područja Imotske krajine u NOB-u poginulo i stradalo 988 palih boraca i žrtava fašističkog terora.
- Od toga je palih boraca Srba 83, a 397 Hrvata.
- Ukupno je 480 palih boraca iz Imotske krajine (Srba i Hrvata) poginulo u NOB-u.

Aržano: 6 palih boraca, 44 žft.	Lovreć: 25 palih boraca, 60 žft.
Biokovsko selo: 7 palih boraca, 15 žft.	Medov Dolac: 6 palih boraca, 10 žft.
Biorine: 12 palih boraca, 4 žft.	Podbablje: 7 palih boraca, 3 žft.
Cista Provo: 5 palih boraca, 5 žft.	Podosoje: 1 pali borac, 6 žft.
Cista Velika: 15 palih boraca, 12 žft.	Poljica: 15 palih boraca, 4 žft.
Dobranje: 7 palih boraca, 1 žft.	Proložac Donji: 31 pali borac, 13 žft.
Dobričine: 6 palih boraca, 2 žft.	Proložac Gornji: 11 palih boraca, 9 žft.
Dolića Draga: 14 palih boraca.	Rašćani Gornji: 15 palih boraca, 37 žft.
Drum: 8 palih boraca, 7 žft.	Ričice: 8 palih boraca, 10 žft.
Glavina Donja: 28 palih boraca, 4 žft.	Runović: 15 palih boraca, 4 žft.
Grabovac: 13 palih boraca, 36 žft.	Slivno: 12 palih boraca, 1 žft.
Grubine: 14 palih boraca, 5 žft.	Studenci: 17 palih boraca, 21 žft.
Hršćevani: 2 pala borca, 5 žft.	Svib: 8 palih boraca, 8 žft.
Imotski: 32 pala borca, 16 žft.	Šumet: 2 pala borca.
Ivanbegovića: 5 palih boraca, 1 žft.	Vinjani Donji: 19 palih boraca, 18 žft.
Kamenmost: 19 palih boraca, 18 žft.	Vinjani Gornji: 3 pala borca, 10 žft.
Krivodol: 26 palih boraca, 18 žft.	Zagvozd: 19 palih boraca, 33 žft.
Krstatice: 6 palih boraca, 27 žft.	Zmijavci: 17 palih boraca, 5 žft.
Lokvičići: 20 palih boraca, 10 žft.	Župa: 4 pala borca, 26 žft.

- Iz Imotske je krajine poginulo i stradalo 508 žrtava fašističkog terora. Od toga je Srba bilo 44 i 464 Hrvata.
- U NOB-u je poginula 31 žena iz Imotske krajine.
- Od svih zanimanja u NOB-u je poginulo najviše zemljoradnika: 353, zatim radnika i službenika 73, dok je poginulo 14, 3 intelektualca, a ostali poginuli bili su drugih zanimanja.

Iset Sarajlić:

ROĐENI DVADESET TREĆE, STRELJANI ČETRDESET DRUGE

(odlomci)

*I ne pitaj jesu li se mogli vratiti.
I ne pitaj jeli se moglo natrag dok je
posljednji put, crven kao komunizam, goreo
horizont njihovih želja.*

*Preko njihovih neljubljenih godina, izbodena i
uspravna, prešla je budućnost ljubavi.
Nije bilo tajni o polegnutoj travi.
Nije bilo tajni o raskopčanoj bluzi.
Nije bilo tajni o klonuloj ruci s ispuštenim
ljiljanom.*

*A na Kalemegdanima i Nevskim Prospektima,
Na Južnim bulevarima i Kejovima Rastanka, na
Cvetnim Trgovima i Mostovima
Mirabo, divne i kad ne ljube,
čekale su Ane, Zoje, Zanet.
Čekale su da se vrata vojnici.
Ako se ne vrata, svoja bela negrljena ramena
daće dečacima.*

Jure Kaštelan:

PJESMA O MOJOJ ZEMLJI

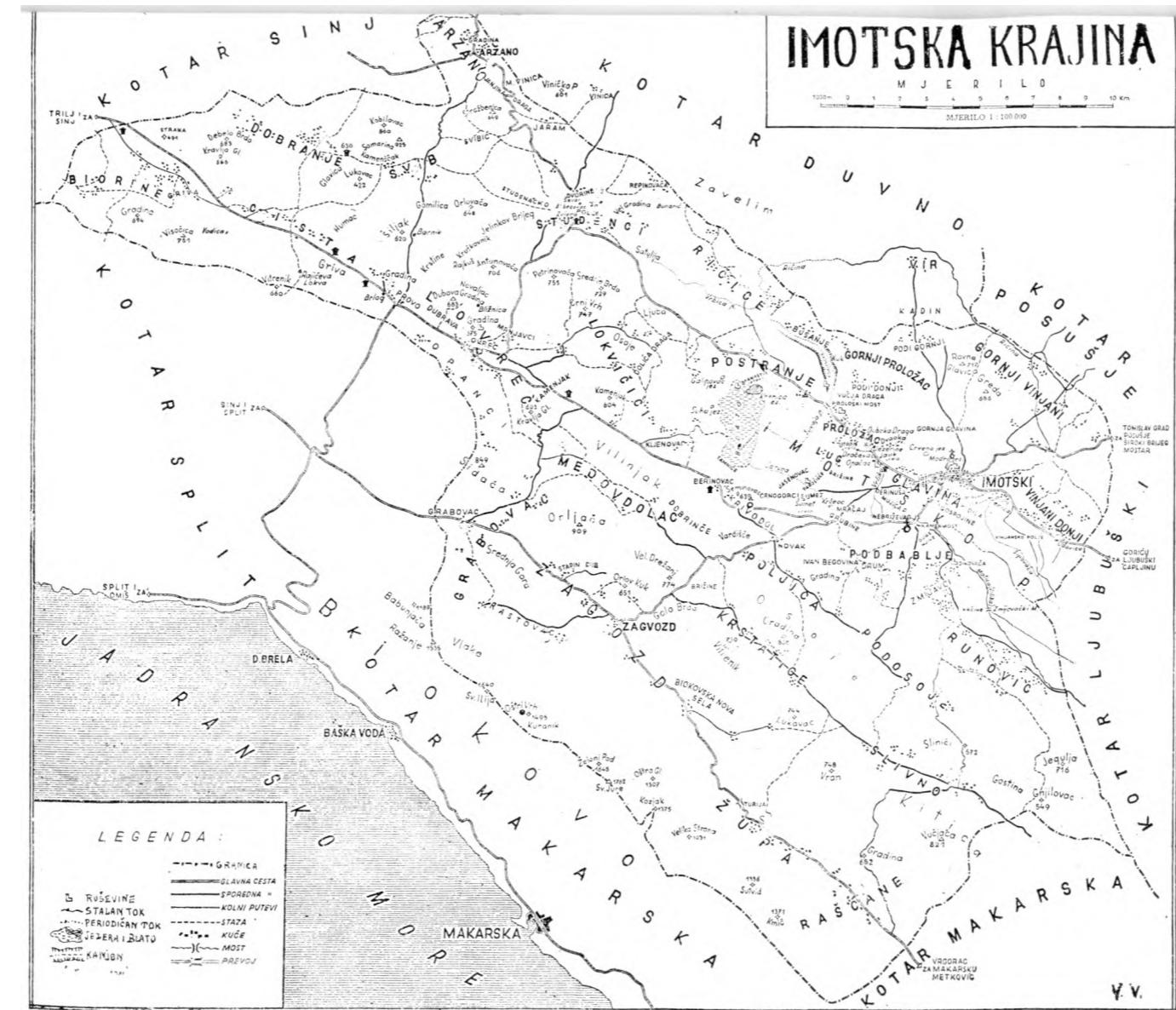
(odlomci)

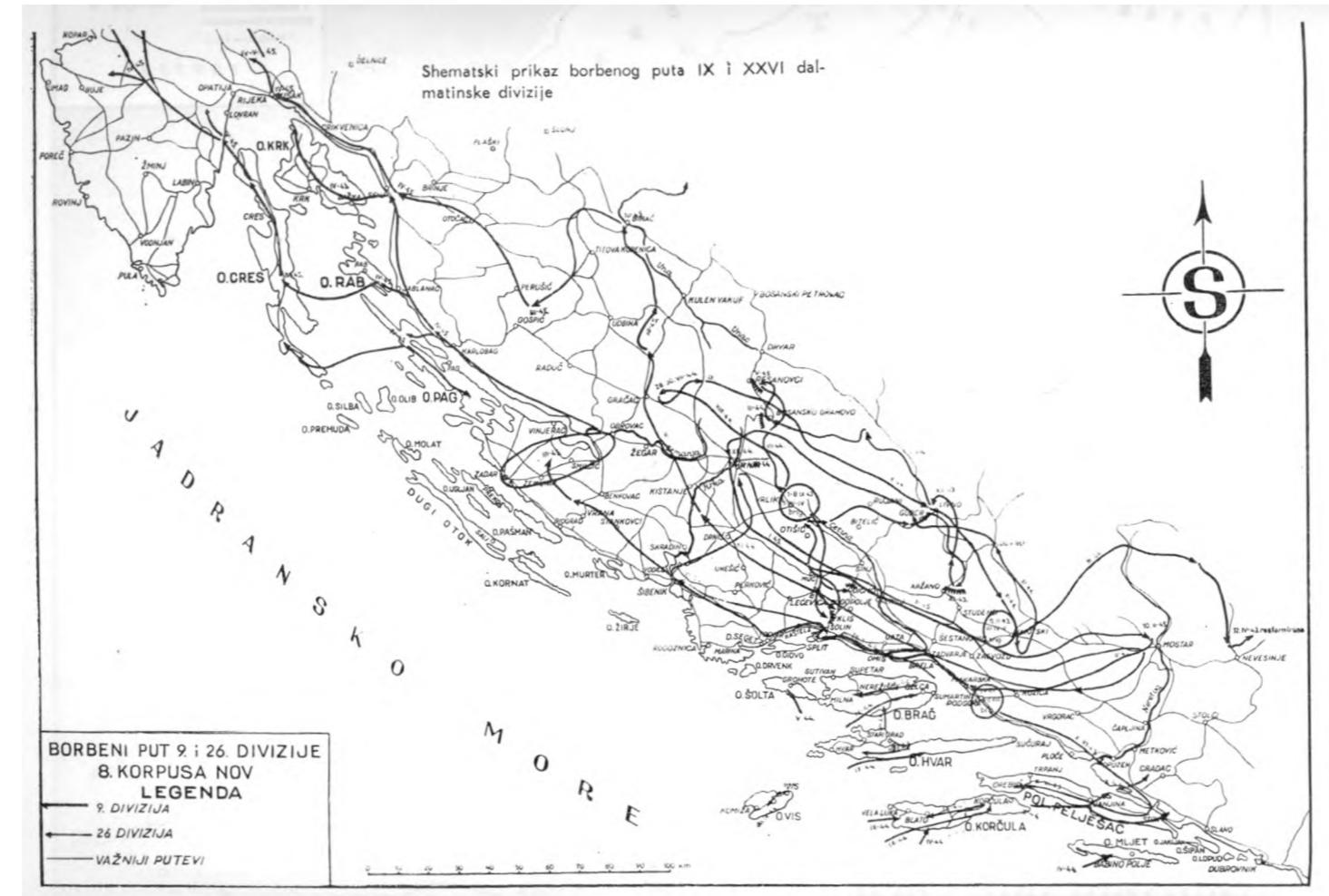
*Podijelit ćemo hleb i radost i tugu ako si tužan.
Mi znamo kako rana peče i kako boli nož.
Ima i jablanova do neba i sunca za sve
slikare i kupače i bistrih voda brzica.
Vidjet ćeš sam.*

*Vidjet ćeš zemlju svu na dlanu. Takvu kakva
jeste.
I zgarišta gdje su bila. Sve ćemo ti reći.
Tamo kod novogradnje: još jučer vješala,
gdje smo sa Titom ustali prkoseći.*

*Znaš gdje je Balkan. Jugoslavija — na Balkanu.
Zemlja socijalizma. Možeš i vodom i zrakom.
Dodi i vidi.
Istina je naša krvlju zapisana.
Gledaj i mjeri kuda ti se svidi.*

*Lijepa je ova zemlja. Meni najdraža. U njoj smo,
daleki druže, i za te umirali.
Lijepa je ova zemlja. Socijalizam na Balkanu.
U njoj smo krv i snove i za te, druže, dali.*





S A D R Ž A J

IMOĆANI U REVOLUCIONARNOM POKRETU I NOB

	<i>Strana</i>
<i>Organizacija Socijal-demokratske stranke</i>	7
<i>Organizacija i rad KPJ na području Imotske krajine između dva rata (1921 — 1941.)</i>	/ /
<i>Imoćani u Španjolskom građanskom ratu</i>	2 2
<i>Obnova KPJ</i>	2 9
<i>Konstituirajuće konferencije KPJ i SKOJ-a</i>	33
<i>Imoćani u NOB-i</i>	39
<i>Imoćani u borbi među prvim jugoslavenskim ustanicima 1941. g.</i>	<i>45</i>
<i>Ponovno oživljavanje partijskog rada i konkretne pripreme za oružanu borbu</i>	49
<i>Imoćani stupaju u partizanske jedinice</i>	54
<i>Akcije bataljona „Josip Jurčević“ i napuštanje Biokova</i>	5 7
<i>Stanje nakon odlaska glavnine biokovskih partizana u Bosnu</i>	64
<i>Prvo oslobođenje Imotskog 10. veljače 1943. godine</i>	7 3
<i>O razvitku i radu organizacija i organa narodnooslobodilačkog pokreta</i>	84
<i>Organizacija KPH od 1941. — 1945. godine</i>	85
<i>Narodnooslobodilački odbori</i>	9 4
<i>Komanda mjesta</i>	104
<i>Antifašistički front žena</i>	115
<i>SKOJ i USAOH</i>	121
<i>Obavještajna služba</i>	129
<i>Partizanske akcije i druge aktivnosti NOP-a u toku 1943. godine</i>	<i>134</i>
<i>Imotski partizanski odred</i>	137
<i>Zločini okupatora i domaćih izdajica u toku NOB-a</i>	143
<i>Konačno oslobođenje 28. listopada 1944. godine</i>	150

PALI BORCI I ŽRTVE FAŠISTIČKOG TERORA